

İSKENDER ÖKSÜZ

İSKENDER ÖKSÜZ

ALT AKIL: APTALLAR ve DİKTATÖRLER

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

3. BASKI

ALT AKIL: APTALLAR VE DİKTATÖRLER

PM
PANAMA

PM
PANAMA

Alt Akıl: Aptallar ve Diktatörler

İskender Öksüz

3. BASKI

ALT AKIL: APTALLAR VE DİKTATÖRLER

İskender Öksüz

Panama Yayın No: 282

ISBN: 978-605-9371-71-1

Genel Yayın Yönetmeni

Caner Vural

Kapak Tasarımı

Leyla Çelik

Birinci Baskı: Şubat 2017

İkinci Baskı: Nisan 2017

Üçüncü Baskı: Şubat 2019

Baskı-Cilt: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 26062

Yayıncı Sertifika No: 18439

© Bu kitabın her hakkı saklıdır.

Yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz,

kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Panama Yayıncılık

Yüksel Caddesi 7A/7

Kızılay-ANKARA

Tel-Fax: (0.312) 432 14 89

www.panamayayincilik.com

info@panamayayincilik.com

Depo

Libya Caddesi 25/B

Küçükesat-ANKARA

Alt Akıl: Aptallar ve Diktatörler

İskender Öksüz

Prof. Dr. İskender Öksüz

Eğitim:

1969 Yale University (Ph.D.)

1968 Yale University (MS)

1966 Ege Üniversitesi (Kimya-Fizik Lisansı)

İş hayatı:

2002-2012: Prof., Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Kimya Mühendisliği Bölümü.

1987-2002: Sağlık, bilişim, eğitim sektörlerinde çeşitli firmalarda profesyonel üst yönetici. Çeşitli şirketlerde yönetim kurulu üyeliği, genel müdürlük, holding genel koordinatörlüğü.

1981-1987: Prof., University of Petroleum and Minerals, Suudi Arabistan'da akademik ve idari görevler, bilgisayar destekli öğretim koordinatörü, yeni öğretim üyesi seçimi ve terfi komitesi üyeliği.

1968-1981: Bölüm başkanlığı, rektör yardımcılığı, rektör vekilliği (ODTÜ), kürsü başkanlığı, senato üyeliği (ADMMA), Türkiye Atom Enerjisi Komisyonu 7. Dönem üyeliği, Atom enerjisi konusunda bakan danışmanlığı. Töre-Devlet Yayınevi yöneticisi.

Bilimsel yayınlar: 30'un üstünde bilimsel yayını 700'ün üzerinde atf almıştır.

Yönetim uzmanlık alanları: Sağlık, toplam kalite yönetimi, bilişim ve pazarlama.

Bilimsel uzmanlık alanları: Teorik kimya, fiziko-kimya, bilgisayar uygulamaları ve programlama.

Siyasi - sosyal çalışmalar: KÜBİTEM (Kültür, Bilim ve Teknik Merkezi) kuruculuğu, Türkocağı Hars Heyeti ve Yönetim Kurulu üyeliği, Millî Düşünce Merkezi Yönetim Kurulu üyeliği; *Töre, Devlet, Bozkurt, Türk Yurdu* dergilerinde makale ve başka yazılar. *Son Havadis, Yeni Ufuk, Ayyıldız* gazetelerinde köşe yazarlığı.

Kitap:

Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi -Teori- (1977; son baskı 2016)

Türk'üm Özür Dilerim (2013, son baskı 2016)

Niçin (Geri Kaldık)? Tarih-Devlet-Ekonomi-Yönetim (2014, son baskı 2017)

Millet ve Milliyetçilik (2016),

Alt Akıl: Aptallar ve Diktatörler (2017)

Söz başı

Kitabın temelinde biri İskoç (Richard Lynn), biri Finli (Tatu Vanhanen) iki profesörün iddiası var. Diyorlar ki: Ülkelerin kişi başına gelirleri zekâ ortalamalarıyla ilişkilidir. Geri ülkelerin halkları aptal, kalkınmış ülkelerinkiler zekidir. Zekâ genetik olduğu için dünyadaki gelişmiş-az gelişmiş ayrımı hiç düzelmez. Geri kalmışları kalkındırmaya çalışmamalıyız, onlara yardım etmeliyiz. Hani Almanların Türk çocuklarını okullarda özel geri zekâlı sınıflarına almaları gibi!

Türkiye'nin dünya zekâları karşılaştırmasındaki yeri de maalesef pek parlak değil. Ortalama IQ 100 iken bizim ülke ortalamamız 90 ve bu 10 puan ciddî sonuçlara yol açacak kadar büyük bir fark.

Lynn ve Vanhanen'in iddiaları 100'ün üstünde ülkenin IQ ölçümleri ile millî gelirleri arasındaki ilişkim istatistiklerine dayanılarak ortaya atıldı. Hemen de "saçmalıyorsunuz!" itirazı ile karşılaşmadı. Birinci sınıf bilim dergileri bu araştırmaya ve ona yönelik yorumlara yer verdiler. Her şey yerli yerinde ve sonuç bilime uygun görünüyordu.

* * *

Türkiye'nin 21. asrın başındaki hâlini kalın fırça darbeleriyle çizerek başlıyorum. Yolsuzluktan kanun hâkimiyeti

ve hukukun üstünlüğüne, güvenden istikrarsızlığa her iyi ve her kötü özelliği ölçen ve karşılaştıran milletlerarası indeksler var. İlk bölümdeki bu dünya turunun bende memleketim için bıraktığı izlenim ilk bölümün ilk alt başlığıyla özetleniyor: “*Mani oluyor hâlimi takrire hicabım.*”

Hâlimiz 10 puan düşük IQ ortalamamızla uyum içinde!

Sonra dönüp “*İnsan Sermayesi*”ne bakıyorum. Gençlerimizin becerilerini ölçen PISA ve yetişkinlerimizinkini ölçen PIAAC ölçümlerine. Onlar da Lynn ve Vanhanen’i destekler nitelikte.

İş “*Sosyal Sermaye*” ye gelince manzara değişiyor. Çarpıcı bir gerçek... İnsan Sermayesi ülkenin zenginliğini belirliyor ama ülkenin zenginliği de İnsan Sermayesi’ni etkiliyor. Hâlbuki Sosyal Sermaye, refahın da hukukun üstünlüğünün de güvenin de kök sebebi!

Halktan, milletten devlete geçip kurumlarımıza bakıyoruz. Onlarda da pek parlak değiliz, üstelik parlak olduğumuz orduyu ve Dışişleri’ni son yıllarda darbelemişiz.

Bu kadar kötü haberden sonra şu zekâ, yani IQ meselesine yakından bakmamız lâzım. Bakıyoruz ama bu sefer başka buluşlar işe karışıyor. Zekânın muhakkak genetik bir bileşeni var. Fakat mesele toplumların zekâsı olunca Flynn, Luria, Nisbett gibi isimler devreye giriyor ve ülke ortalamalarının sabit değil değişken olduğunu görüyoruz. Hem de bir asırda otuz puan gibi çok çarpıcı sıçramalarla. O halde çıkış yolu var. Hâlimiz kader değil. Fakat uçuyoruz, kaçıyoruz, dünya bizi kıskanıyor gibi lâflardan vaz geçmemiz lâzım. Eğitimi bilgi doldurup bilgi boşaltmak,

test skoru sanmaktan vazgeçmemiz lâzım. Ve ezberden! Ezber yerine kritik düşüncüyü ve bilim metodunu kazandırmalıyız çocuklarımıza.

Yüksek zekâ soyut kavramları anlayıp tartışan, düşük zekâ somutta takılıp kalan insanların işi. Ve görülüyor ki zekâ “bilim ve teknik gözlüğünü” takıp takmamaya bağlı. Domino taşları gibi... Bilim ve teknik çağına girebilmişseniz, IQ skorları artıyor. IQ artınca zenginlik artıyor, refah artıyor. O insan sermayesini arttırıyor... Terside de var. Bilim ve teknik çağına girişte ayak sürüyor, abartılı başarı hikâyeleriyle kendinizi kandırıyorsanız bütün bu “artıyor”lar tersine dönüyor.

Soyutu kavrayamayan topluluklar somut ve basit çözümler arıyor. Ve Karl Popper’in dediği gibi *“Her karmaşık problemin bir basit çözümü var ve bu çözüm yanlış!”*

Karmaşık problemlerimizi çözmek için basit çözümler buluyoruz: Başımıza bütün gelenler komploların sonucudur. Bizim hiç kabahatimiz yok; her şeyi düşmanlar yapıyor; üstelik bunlar gizli düşmanlar!

Bizi ancak büyük liderler kurtarır. Ah bir büyük lider bulsak da ona sarılsak! Sonuçta ortaya, belayı da kurtuluşu da kendi dışında arayan, kendine güvensiz, şahsiyetsiz, Engin Geçtan Hoca’nın tasviriyle “ellerinde göbek kordonları sokacak priz arayan” fetüslere dönüyoruz. Bir büyük lider, bir şih, bir mehdi bulup kordonu ona bağlamalıyız!

Kitap “Ne yapmalı?” sorusuyla tamamlanıyor. Dört ana nokta belirleniyor. Sonra bu dört ana konuyu tek tek nasıl ele alacağımızı tartışıyoruz.

Sonuç şu: Tezlerimizi doğru olabilir, yanlış da olabi-

lir. Ancak her iki halde de bize lâzım olan bizim gayretimizdir. Sıkıntılarımız kendi hatamızdandır. Başarımız da kendimize ait olacaktır. Bize, hepimize. Yani sana sevgili okuyucum! Ülkeyi ve seni sen kurtaracaksın, başkası değil.

Bu Söz Başı'nı Namık Kemal'le bitireyim:

*Sana senden gelir ancak bir işde dad lazımsa
Ümidin kes zaferden gayrıdan imdad lazımsa.*

Teşekkür

Kitaplar boyu beni yalnız bırakmayan tenkitçilerime tekrar teşekkür etmeliyim.

Yağmur Tunalı, Dr. Ömder Dönderici, Hakan Paksoy, kadim dostum ve sevgili Bakanım Sadi Somuncuoğlu ve Yayınevi'nin editörü Caner Vural kitabı satır satır okudular. Sadece düzeltmeyle kalmadılar, stratejik değişiklik teklifleri ve tenkitler yaptılar. Genç arkadaşım Bahadırhan Dinçaslan'ın, Fatoş Özgüleç'in müdahalelerini de saymalıyım.

Onların dediklerinin bazılarını yaptım. Bir kısmını da yapmadım. Geride kalan hatalar bana aittir. Fakat onların sayesinde ilk hâlimden çok daha güzel bir kitap çıktı ortaya. Sağolsunlar!

Türk'üm Özür Dilerim ve Niçin? kitaplarımın yazılmasında, yönettiği gazetenin ilgili kısımlarını bana açan değerli gazeteci dostum İbrahim Kiras, bu sefer de Karar gazetesinde kitabın bazı bölümlerinin yayınlanmasına sebep oldu. Ona ve editörüm ve genç arkadaşım Deniz Baran'a teşekkür ederim. Ancak kitap, *Millet ve Milliyetçilik* kitabımda da olduğu gibi bir makaleler toplamı değildir. Tersine, kitabın birkaç bölümü makale hâline getirilip yayınlanmıştır. Fakat köşe yazısından epey uzun bu makale

formatı gazete için de, yazar ve okuyucu için de değer yaratıyor.

Son olarak imlaya dair bir not: Birçok arkadaşım niçin “tabiî” yerine “tabi” yazdığımı sordu. Türkçe kullanışta bu iki kelimenin anlamları farklılaşmıştır. Doğal anlamına kullanıldığında tabi, “tabiî” yazarız. Bu son cümledeki “tabi” şeklinde kullanıldığında da öyle yazarız... Bu konuda eli rahmetli Galip Erdem ağabeyimden almıştım.

İkinci baskı için Teşekkür’e ek:

Kitabın birinci baskısındaki bazı hataları sosyal medya ile vasıtasıyla veya elektronik posta ile bildiren okuyucularıma teşekkür borçluyum. Fakat sayfalar dolusu hatamı titizlikle kaydedip düzeltilmesini sağlayan değerli dostlarım Doç. Dr. Hasip Saygılı ve Füsun Menşure Oral’ın yeri başka. Bir daha kitap yazarsam mutlaka onlara da yayından önce göndereceğim. Nihayet, nasıl oldu, niçin oldu bilmiyorum, genç dostum Bahadırhan’ın soyadı ilk baskıda yanlış çıktı. Tepkisini Richter ölçeğine göre 5 civarında tuttuğu için ona da şükran borçluyum.

İçindekiler

Söz başı	5
Teşekkür	9
I Memleketimin hâli.....	15
Mâni oluyor hâlimi takrire hicabım	17
Kanun hâkimiyeti: Müsaitse geçilir	20
İstikrarsızlık İndeksi	31
Yolsuzluk İndeksi	39
“Siyasette ve iş hayatında ahlaksızlık mubahtır”	43
Ahlakın gerekmediği yer var mı?	52
II İnsan sermayesi	59
Neyimiz eksik?	61
İnsan kalitesi	65
PISA ve PIAAC.....	73
Rövanşı olmayan yenilgi	83
Çan eğrisi ve bizimkiler	89
EK: Ne yapalım da bir daha tekrarlanmasın?	99
III Sosyal sermaye.....	105
Hangi sermaye sebep, hangi sermaye sonuç?	107
Babana bile güvenmeyeceksin	114
Kalkınmanın anahtarı takva mı?	121
Ahlâk şart mıdır?	126
Güven	132

Güvensizlik ve Yalan	141
Ahlâk, güven, değerler ve demokrasi	147
Ek: İngiliz silahlı kuvvetleri memleketin idaresine el koydu! ...	155
IV Kurumlar	161
Kurumlar devlettir, devlet kurumlardır	163
Kurumlar ve gelenek	165
Kurumların yükselişi ve çöküşü	173
Taşıma suyla dönen değirmenler	180
Üniversitede bilim dili	185
Yükselen, ölen ve dirilen kurumlar... ..	190
Devletlerin yükselişi ve çöküşü	199
Yeme sırası bizde	205
V Düşük IQ: Sebepler ve sonuçlar	213
Geriliğimiz zekâ geriliğinden olmasın?	215
Aptalsın sen aptal kal!	217
Yüksek IQ'lar kavramları, düşük IQ'lar birbirini... ..	223
Somuttan soyuta	232
Bilim gözlüğünü takmak ne demek?	238
Zekâ- Doğuştan mı, sonradan mı?	243
Ek: Mümtaz Turhan ve bilim gözlüğünü takmak	254
VI Somutlar ve Soyutlar	279
Soyuttan anlamayanlara hazır somutlar.....	281
Mukaddeste somuttan soyuta- sonra yeniden somuta.....	283
Aile, kavim, kabile, ırk somut- millet soyut	289
Demokrasi, parti soyut; lider somut.....	296
Ek: Neo-Hariciler	301

VII IQ düşükse basitleştiririm: Komplo teorileri	309
Her şeyi o yapar	311
Ek: Her yerde Yahudi parmağı var!.....	322
Yüce liderlerimiz!	329
Ek: Sizinki lider mi sade suya genel başkan mı?	336
VIII Sonuç: Ne yapmalı?	341
Dört ana konu	343
IX Çan Eğrisi	351
Azıcık daha çan eğrisi	353
Dizin	361

I

Memleketimin hâli

Mâni oluyor hâlimi takrire hicabım

“Hâlimi anlatmaya utancım engel oluyor”

Güfte: Nigar Osman Hanım,

Beste: Tatyos Efendi

Bir türlü kalkınmamamızın sebebini bulmak için yola çıkıyorum. Batı Avrupa ve Japonya, Güney Kore gibi Pasifik Havzası ülkeleriyle ve Kuzey Amerika, Avusturalya ve Yeni Zelanda’yla, velhasıl dünyanın kalkınmış denilen ülkeleriyle aramızda hangi konularda fark var? Biz ne durumdayız, onlar ne durumda? Bu cevaplara ulaşmak için bu ilk bölümde, ülkemın kalkınmışlara göre durumunu kalın fırça darbeleriyle göstermeye çalışacağım.

“Biz onlara göre fakiriz” herkesin yapabileceği bir tespittir. Gerçi ülkenin kaderine hâkim olan siyasîler, ne kadar hızlı kalkındığımızı, bu hız karşısında yabancıların bizi kıskandığını söylüyorlar. Söyleyebilirler, çünkü karşılarında ne doğru dürüst bir muhalefet ne de o muhalefetin sesini duyurabilecek bir basın kalmıştır. Benim çocukluğum Demokrat Parti’nin “görülmemiş kalkınma” sloganını duya duya geçti. Şimdi de dünyanın kıskandığı bir kalkınmayı dinliyoruz. Dünya ülkelerinin tamamı, zaman içinde az veya çok kalkınır. Sahra Altı Afrikası denilen kuşaktaki ülkelerden bazıları zaman zaman gerilemiştir de, fakat bu istisnadır ve ancak iç harp gibi felâketlerde meydana gelir; bir de kriz hâli olan resesyonlarda (millî gelirin azalması hali); fakat adı üstünde bunlar kriz halleridir. Herkes kalkındığına göre önemli olan sizin kalkınıp kalkınmadığınız

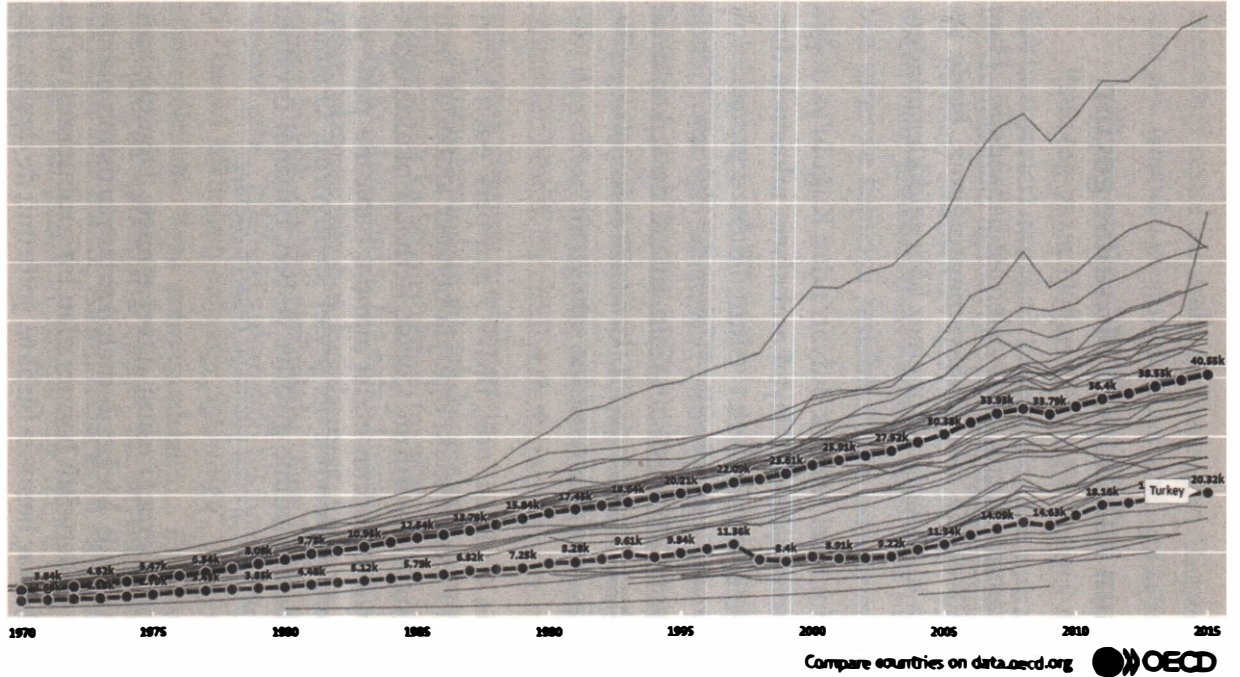
değil, dünyanın geri kalanına göre ne ölçüde kalkındığı-mızdır. Aşağıda, üye ülkeler (ve birkaç üye olmayan ülke) için 1970'ten bu güne kişi başı millî gelirdeki değişimi gösteren bir OECD grafiğini görüyorsunuz. Grafikteki iki belirgin çizgiden üstte olanı, OECD ortalamasıdır. Onun altındaki koyu çizgi Türkiye'yi gösteriyor. Diğer çizgiler öteki ülkelere ait. Şekil açıkça göstermektedir ki Türkiye uçup kaçmamaktadır; kimseyi kıskandıracak bir halde değildir. Hatta 1998'e kadar tutturduğu eğilimi de koruyamamış ve o yıllarda üst üste gelen krizler sonucunda düştüğü daha alt rotadan çıkamamıştır.

Grafik, kıskandıran bir kalkınma, beşe, ona katlama, görülmemiş kalkınma falan değil, gittikçe açılan bir makas göstermektedir. OECD ülkeleriyle aramız, kapanmamakta, açılmaktadır.

Evet, biz daha fakiriz, gerçekçi bir tespittir. Aksine söylemler yalandır. Ancak herkesin yapabileceği bu tespit, bir sebep değildir. Bir sonuçtur. Marifet, bu hâlin sebeplerini bulup çıkarmaktır. Ancak bu sebepler ortaya konulduktan sonra, onların nasıl ortadan kaldırılacağı üzerinde düşünüp tartışabiliriz.

Bu bölümde zengin ülkelerle fakir ülkeler ve bu arada bizim aramızda en büyük farklılığa sebep olan unsurları ele alıyoruz: Kanun hâkimiyeti, istikrar, yolsuzluk, siyasette ve iş hayatında ahlâk. Bunlar hemen göze çarpan ve çoğu yüz kızartıcı eksiklerimiz. Onun için halimizi anlatmaya utancımız el vermiyor dedim demesine ama bu çare değil. Önce halimizi anlatıp sonra nasıl kurtulacağımızı araştırmak mecburiyetindeyiz.

Yoksa bizi yaşatmazlar!

1970-2015 arasında OECD ülkelerinde kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
<https://data.oecd.org/chart/4HI1> (3.1.2017 tarihinde görüldü.)
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kanun hâkimiyeti: Müsaitse geçilir

Önce kanunu küçük çiğneyişlerden bahsedelim. Hani kalkınmış ülkelerde asla rastlayamayacağımız, bizde ise alışıp, başka türlüünü düşünemez hâle geldiklerimizden.

* * *

Bindiğim taksi Atatürk Bulvarı'ndan Kuğulu'ya doğru döndü, kırmızı ışıktaki bekleyen arabaların arkasında durdu ve kornaya bastı. Şoföre sordum, *"Kırmızı yanıyor niçin korna çalıyorsun?"*. Asabiyetle, *"Canım durulur mu..."* dedi, *"müsaitse geçilir."* Bu *"müsaitse"*nin anlamı da ağıktı; kural şöyle olmalıydı, *"yeşilde geçilir, kırmızıda polis yoksa geçilir, varsa beklenir. Ama polis tanıdıksa, yine geçilir"*

Arjantin Caddesi'nde, BMW 7'sini park eden kalan-tor tip, 12-13 yaşlarındaki oğlula beraber arabadan indi. Onlara doğru yürüyordum. Çocuk, herhalde okulda öğretmeninin söylediklerinin etkisi altında, babasına park yasağı levhasını göstererek bir şeyler söylüyordu. O sırada benim işitme menziline girdiler ve ben, babanın cevabını duydum, *"Polis bize ceza yazmaya cesaret edemez."*

* * *

Bir kadın derneğı eşimi davet etmişti. Döndüğünde epey canı sıkıktı. Meğer dernek iktidar partisinin paralelinde, çoğu milletvekili hanımı olan bir grubunmuş ve gidiş gelişte, birkaç hanımla birlikte, şoförünü de devletin te-

min ettiği resmî bir araba kullanmışlar: “Geçmediğimiz kırımızı ı ışık, tersinden girmediyimiz tek yönlü yol kalmadı” dedi...

* * *

Psikolog-yazar Doğan Cüceloğlu anlatır: ABD’de bize has bazı şeyleri unutacak kadar kaldıktan sonra Türkiye’ye bir dönüşünde, ağabeyiyle birlikte ağabeyinin apartmanına girerler. Asansörün üzerinde, “Arızalı” yazmaktadır. Merdivene yönelirlerken kapıdan içeri yine kalantor tipli biri girer ve kapıcıya seslenir, “Ağa, asansör bize de arızalı mı?”

Unutmuş olabilirsiniz, hatırlatayım: Dünyada, tek yönlü yolun her iki tarafına birden park edilen bizden başka ülke yoktur. Bu da yetmez... Dünyada yayaların yolda yürüyüp otomobillerin kaldırımlara park ettiği bir başka ülke de yoktur. Bu ihlaller olurken trafik polisinin bunların arasından büyük bir ciddiyetle, kafası havada, elini kolunu sallayarak dolaştığı tek ülke biziz.

Bunlar hepimizin sık sık karşılaştığı ve maalesef fark edilmeyecek kadar alıştığımız tavırlar. Trafik gibi ufak tefek şeyler olduğundan bir entelektüelin bu seviyelere inip onları yazması bile hoş karşılanmaz. Öyle ya, büyük kalemeler büyük şeyleri yazmalıdır. Faiz lobisi gibi, darbe, vesayet gibi... Hâlbuki yukarıdaki hikâyecikler, toplumdaki “kanun hâkimiyeti-hukukun üstünlüğü” anlayışının tipik göstergeleridir. Veya anlayışsızlığının... En büyük çöküntüler, küçük çatlaklarla başlar. Bu saydıklarım nispeten küçüktür ama halkta, kanun hâkimiyeti kavramı üzerinde şüpheler, inançsızlık ve itimatsızlık da bu ufak tefek şeylerle başlar.

Yukarıda verdiğim örneklerde kanunu, kuralı çiğnemeyi önemsememenin dışında kuralların herkese uygulanamayacağı, bazı kural dışı sınıfların, mevkilerin bulunduğu anlayışı da var.

Kıymıklar merteklere dönüşür!

Şimdi daha yücelerdeki hukuk anlayışlarına bakalım: İktidardaysanız, istediğiniz saatte ve yerde miting yapabilirsiniz. Muhalefet veya sivil toplum kuruluşları yapamaz. Ama “müsaitse” yapar!

İktidarla anlaşmışsanız, kendi polis gücünüzü kurup kimlik kontrolü yapabilir, kendi bayraklarınızla bazı vilayetlere hâkim olabilirsiniz. “Vergi” toplayabilir, kendi özel mahkemelerinizi kurup insanları yargılayabilirsiniz. İktidarla anlaşıp her istediğinizi alabilirsiniz.

İktidardaysanız, kanunun açık hükmüne rağmen bütçeyi Sayıştay denetiminden çıkarabilirsiniz.

İktidardaysanız, İçişleri Bakanınız, anayasanın, *millet, egemenliğini anayasal kurumlar vasıtasıyla kullanır*” hükmünü beğenmediğini beyan edebilir, “*Anayasa Mahkemesinin kararına uymuyorum, saygı da duymuyorum!*” bile diyebilirsiniz.

Yani George Orwell’in Hayvan Çiftliği’ndeki anlamda, herkes eşittir ama bizden daha eşit kimseler var içimizde, kanunlar onları bağlamaz ve bu bizi pek de rahatsız etmez.

Rahatsızlık bir tarafa, bunun tabii olduğunu, aksinin düşünölmeyeceğini iktidar mensupları muhaliflere karşı sık sık , “*Sen kim oluyorsun? Haddini bil!*” hitaplarıyla ilân edebilir. Bunların tıpkısını parti yönetimleri muhaliflere hi-

taben söyleyebilir. Nedense aklıma, İsviçre'nin bağımsızlık hikâyesi geliyor. Hani Wilhelm Tell, Habsburg'lu valinin meydana astığı şapkasına selam vermedi diye tutuklanır ya... Eğer dikta ile yönetilen bir ülkedeyseniz, adalet mekanizması, mahkemeler, hâkimler, savcılar, bağımsız adalet erkinin organları değil, diktatörün toplumu ve muhalifleri sindirme aletleridir. O kurumları diktatör tayin etmiş ve tertiplemiş, sonra da ülke hukukunu bu hukuksuzluğa cevaz verecek şekilde yeniden tertip etmiştir. Buna kanun hâkimiyeti değil, kanunla hâkimiyet denmektedir. Hukukun üstünlüğü yerine üstünlerin hukuku.

Kanun hâkimiyetinin ölçüsü

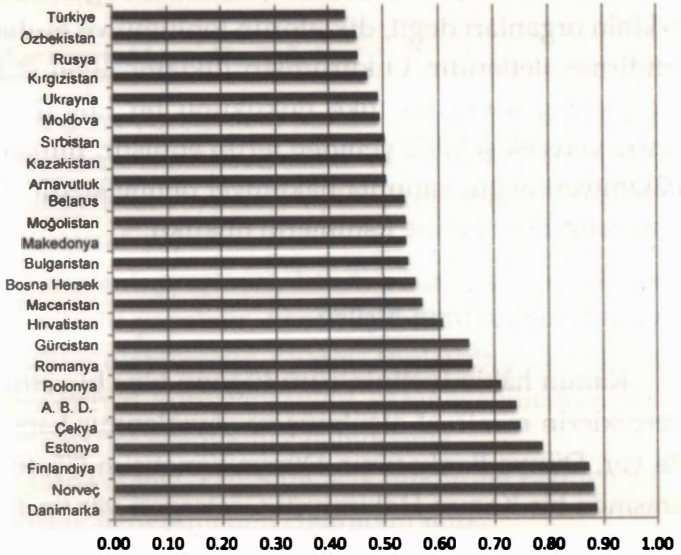
Kanun hâkimiyetinin çürüdüğünü bize hissettiren bu gerçeklerin maalesef ölçülmüş ve yayınlanmış karşılıkları da var. Dünya Bankası'nın Dünya Yönetişim Göstergeleri arasında bir Kanun Hâkimiyeti Göstergesi var ve Türkiye bunda 100 üzerinden 55 puana sahip.¹ ABD ve İber Yarımadası hariç Batı Avrupa 90-100 puan aralığında. İspanya, Portekiz, Japonya 75-90... Biz Suudi Arabistan, Mısır gibi ülkelerle 40-75 grubundayız. Bu değerler, her yıl ölçülen indeksin 2015 yılına ait sonuçları. 2014 yılında 59,5 olan puanımız, 2015'te 55,3'e düşmüş. Dünya Bankası, yatırımcı kararlarına yol gösterecek birçok gösterge yayınlıyor. Yönetişim Göstergeleri ve onların bir parçası Kanun Hâkimiyeti, birçok gösterge arasında bir tanesi.

Sırf kanun hâkimiyetine odaklı bir kurum da var:

¹ <http://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/c221.pdf>
(15.01.2014)

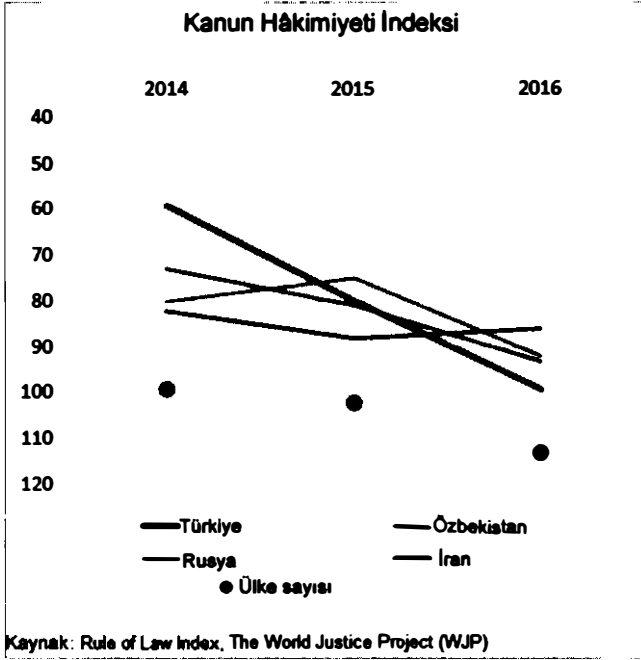
Dünya Adalet Projesi. Onun değerlendirmelerini de İnternet'te bulabiliyoruz.²

Dünya Adalet Projesi: 2016 Kanun Hâkimiyeti İndeksi

Dünya Adalet Projesi değerlendirmesinin gösterdiği Türkiye resmi çarpıcı. 2014 yılında 99 ülke arasında 72. olan Türkiye, 2015'te 102 ülke arasında 80. Ve 2016'da 113 ülke arasında 99. sıraya geriliyor.

² http://worldjusticeproject.org/sites/default/files/media/scores_and_rankings.jpg

Birinci şekilde bazı ülkelerin tam not 1,0 kabul edildiği zaman 2016 yılına ait kanun hâkimiyeti puanlarının grafiği görülüyor. İkinci şekil ise 2014-2015-2016'da Türkiye'nin kanun hâkimiyeti puanı ile İran, Özbekistan ve Rusya'nınkini karşılaştırıyor. Türkiye bu ülkelerin ilerisindeyken son yıllarda onların gerisine düşmüş. Şekilde, çizgilerin altındaki noktalar incelemeye dâhil edilen ülke sayısını gösteriyor. Dünya Adalet Projesi, her yıl kapsamındaki ülke sayısını arttırmış.

Bu sonuç ilerde göreceğimiz Güven ve Yolsuzluk indekslerindeki konumumuzdan çok uzak değil. Ölçülen bu unsurlar, güven, yolsuzluk ve kanun hâkimiyeti, bir-

birinden bağımsız da değil. Tabi, bütün bu indeksleri faiz lobisi ve Yahudilerin hazırladığını söyleyerek veya bunları hazırlayanlara “Eyyy...” diye başlayan nutuklar çekerek rahatlayabilirsiniz.

Birleşmiş Milletler, “kanun hâkimiyeti”ni şöyle tarif ediyor:

...kanun hâkimiyeti bütün şahısların, devletin kendisi dâhil bütün kurumların ve özel veya kamuya ait bütün kişiliklerin, açıkça ilân edilmiş, insan hakları normlarına ve standartlarına uygun kanunlara karşı hesap vermesini, bu kanunların eşit ve bağımsız uygulanmasını öngören bir yönetim ilkesidir. Bu ilke aynı zamanda hukukun üstünlüğü, kanun önünde eşitlik, kanuna karşı hesap verme, kanunun uygulanmasında adalet, kuvvetler ayrılığı, karar vermeye katılım, hukukta şüphenin bertaraf edilmesi, rastgelelikten kaçınma, usulde ve hukukta şeffaflık ilkelerini de gerektirir.³

Bu ifadeyi aklımızda tutup Türkiye’de olanları gözden geçirirsek puanlarımızın niçin aşağıya yöneldiğini anlayabiliriz.

Kanun mu kral, kral mı kanun?

Francis Fukuyama, siyasî organizasyonun temellerinden “kanun hâkimiyeti”ni incelerken, bu kavramın semavî dinlere sahip toplumlarda güçlü olduğunu, buna karşılık

³ (S/2004/616) Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies”, <http://www.un.org/en/ruleoflaw/> (15 Ocak 2014)

uzak-doğu geleneklerinde pek bulunmadığını söyler.⁴ Gerçekten, kanunun, yöneticileri de hâkimiyetine alacak bir üstünlüğe sahip olması ilk bakışta aşikâr bir kavram değildir.⁵ “Astığı astık, kestiği kestik” bir kral, başkan veya liderin alelade insanlarla aynı kurallara boyun eğmesi gerektiği birçoğuna ters bile gelir. Böyle bir kabul ancak aşkın bir ahlâk ve töre anlayışıyla mümkündür. Semavî din mensuplarından başka bozkır kültüründe, İslâmiyet öncesi Türklerde de kanun hâkimiyeti ve hukukun üstünlüğünün “töre” ve “yasa” kavramlarıyla kuvvetle yaşadığı anlaşıyor.

Bundan 2100 yıl önce Çiçero’nun, “*Hür olabilmek için hepimiz kanunların hizmetkârıyız*” sözü kayda geçmiş. Bu İslâmiyet’in “kul” anlayışına ne kadar uygun. Müslümanlar, Allah’ın kuludur, yani Allah’ın kölesi. Kölenin iki sahibi olamayacağı için de başka hiç kimsenin kölesi, “abd”ı değildir. Abdullah isminin anlamı da budur. Bu, abdühu (onun kulu-veya kölesi) Peygamber dâhil herkes için geçerlidir.

Çiçero’nun dilinde “Lex rex”, “Kanun kraldır” deniyor. “Rex lex”, “Kral kanundur” değil...

Türklerin devlet yönetim el kitabı gibi algılayabileceğimiz Kutadgu Bilig’de de Yusuf Has Hacıp, Hakan Kün Togtı’ya (Gün Doğdu’ya) kanun hâkimiyeti konusunda şunları söylemektedir (331 ve 332. beyitler):

⁴ Fukuyama, Francis, “*The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*”, Farrar, Straus and Giroux 2011, sayfa 261 ile başlayan bölüm.

Acemoğlu, Daron ve Robinson, James, “*Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*”, Crown Business 2012, sayfa 262.

*kerek oglum erse yakın ya yaguk
kerek barkın erse keçigli konuk*

*törüdi ikigü manga bir sanı
keserde adın bulmagay ol mini*

*(İster oğlum olsun, ister yakın çok,
İster yolcu, ister geçici konuk*

*Kanunda benim için birdir hepsi
Hüküm verirken fark bulmaz birisi.)*

Kutadgu Bilig bin yıl öncesinden seslenmektedir. Misalin Hakan'ın oğlu üzerinden verilmesi günümüz için de anlamlı olabilir.

Nevzat Kösoğlu, Osmanlı toplumunda, ordularımızın yenilgilerini izaha çalışan kalem erbabının, “*Biz burada günah işliyoruz, ordularımız bu yüzden mağlup oluyor*” diye yine aşkın ilkelere dayanan gerekçeler düşünüp yazdıklarını ifade ederdi.

Bu anlayıştan bugünlere nasıl geldik? Fukuyama, atıf yaptığımız eserinde modernitenin kültür şokunun Müslüman dünyasında kanun hâkimiyetini yitirdiğini söylüyor.⁶

Bir şeylerin yıkıldığı muhakkak. Bizim dünyamızda kanun artık aşkın bir anlam taşımıyor. Geldiğimiz noktada kuralların değerlerimizle pek bir ilgisi yok. Onlar bizim kanunlarımız, bizim kurallarımız değil. Kimse görmüyorsa çığnatabilirler. Polis yoksa kırmızıda geçebilirsiniz.

⁶ Kararı tarihçiler, özellikle hukuk tarihçileri vermeli ama Fukuyama kanun hâkimiyetinin bizdeki çöküşünün Mecelle ile tetiklendiği kanaatindedir. (A. g. e. sayfa 302)

Bu, seküler ahlâkın da dindâr ahlâkının da dibe vurduğu noktadır şüphesiz. Ahlakın sınırı kanunların sınırından daha dardır. Ahlakı çiğnemededen kanunu çiğneyemezsiniz. Kanunu çiğniyorsanız ahlak çizgisini çoktan paramparça etmişsinizdir zaten.

Sonra: Ahlak, adalet, hukuk, kanun

Bu not, kitap bittikten sonra arkadaşlarımdan aldığım tenkitler üzerine yazılmıştır.

Kitap boyunca şu anlayışla hareket ettim: Ahlâkı, gerek ikili veya çoklu insan ilişkilerinde, gerekse insanın toplumla ilişkilerinde doğru ve dürüst olması, adil ve vicdanlı olması, yalan söylememesi, başkalarının ve toplumun hakkını yememesi, çıkarlarını ve hürriyetlerini kullanıp savunurken başkalarının çıkar ve hürriyetlerini çiğnememesi ve mümkün mertebe başkalarını incitmemesi diye anladım. Bu değerler ve dikkat insanın genlerinde, fıtratında vardır. İnsanlığın dinleri de bu değerleri savunur. Bu değerlerin devletçe tasnif edilip kolluk kuvvetleri ve adalet mekanizmasıyla korunmasına kanun, adalet, hukuk, yargı diyoruz ki bu kelimeler de saydığımız temel değerlerden türemiştir.

Kitap boyunca “kanun hâkimiyeti” ile “hukukun üstünlüğü”nü eşit olmasa bile birbirine çok yakın anlamlarda kullandım. Birçok dilde kanun ve hukuk aynı kelimedir. Bu bölümde bahsedilen kanun hâkimiyeti indeksi ve benzerleri “rule of law” anlamındadır.

Anlaşıyor ki, burada kanunların insanlığın temel değerleri için yapıldığını, adalet için yapıldığını kabul edi-

yorum. Bu her zaman gerçekçi bir kabul olmayabilir. Kanunlar eşitsizlik ve adaletsizlik için, vicdan çiğnenerek de yapılabilir. Diktatörlerin, devleti ele geçirmiş vurguncuların bazı kanunları böyledir. Diktatörü korumak için, hürriyetleri kısıtlamak, eşitsizliği ve adaletsizliği garanti altına almak, soygun yapabilmek, yandaşlara menfaat sağlamak ve demokrasiyi yok etmek için de kanun çıkarılabilir. Buna “kanun hâkimiyeti” değil, “kanunla hâkimiyet” denir. Kitap boyunca kanun dediğimde bunları kastetmiyorum.

İstikrarsızlık İndeksi

Yolsuzluk yolunda en hızlı koşan ülke

Güven, yolsuzluk, iktidara dayanarak yapılan hırsızlık, insan sermayesi ve toplum sermayesi konularını araştırmaya başladığınız anda, her biri için milletler bazında indeksler bulunduğunu keşfediyorsunuz. Bu güzel. Sonra kendi ülkenizin indeksine bakıyorsunuz. Türk iseniz tadınız kaçıyor. Çünkü bütün indekslerde yolsuzluğun bulunmadığı, insanların birbirine güvendiği ve insan kalitesinin yüksek olduğu ülkelerle değil, onlardan uzak bir yerlerde mekân tuttuğunuzu görüyor ve kahroluyorsunuz.

Sorumlu biziz

Bu can sıkıcı manzarayı seyredip, “İşte medeniyet bu... Onlarda yolsuzluk yok, bizde var.” deyip oturabiliriz. Birkaç asırdır aydınımızın yaptığı budur zaten. “Yaa, işte medeniyet!” deyince, “aydınımız” temize çıktığını, hatta kendi medeniliğinin ispatlandığını zanneder. Tenkit etti ya... Hâlbuki milletlerin içinde bulunduğu durum, en evvel ve her şeyden evvel şu aydın denilenlerin ve onları okutan okumuşların sorumluluğudur. Ülkeyi yönetenler ise bu sorumluluk zincirinin imameleridir.

“İşte medeniyet” deyip bir şey yapmadan oturmaya

kapıyı kapattım. Okumuşlar ve okumuşları okutanlar diye kendime de kapattım. Okuyucularıma da kapattım. Çünkü bu kitabı almış ve buraya kadar okuyabilmiş herkes sorumluluk zincirine dâhildir.

O halde ne yapmalıyız? Önce şunu yapmalıyız: “Niçin?” diye sormalıyız. Niçin diye sormalıyız ki cevap, bu utanılacak hâli düzeltmek için atmamız gereken adımları gösterebilir.

Sınav nasıl geçti?

Batı’nın itibarlı üniversitelerinden birinde doktora yapıyordum. Bir sınav için hoca sınıfı ikiye bölmüştü. Sınava yarımız sabah, yarımız öğleden sonra girecektik. Hoca, iki gruba da aynı sorular soracağı için sabahçıların öğlencilerle sınav hakkında konuşmamasını talep etti. Öğle yemeğine oturduğumuzda sofradakilerden birkaçı sınava girmişti. Ben, biraz sosyal olmak adına, “Nasıl geçti? Zor muydu?” diye sordum. Bir arkadaşım tam cevap verecekken öteki araya girip, “Zor-kolay değerlendirmesi de sınav hakkında bilgi vermek olabilir. En iyisi bunu konuşmayalım.” dedi. Herkes kabul etti. Benim de o sıralar Türkiye’den getirdiğim alışkanlıklarım zayıflamış olmalıydı ki kendi kendimize koyduğumuz bu yasağı ben de yadırgamadım.

Nedir bu? Bizim hangi üniversitemizde, hangi okulumuzda, bol S’li kamu sınavlarının hangisinde bu sahne tekrarlanabilir? Onları namuslu, bizi namussuz yapan; onlarda ahlâkı hayatın her alanında gözetirken bizde apış arasına hapseden nedir? Malum 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünden sonra o bol S’li sınavların “bizim adamlar”,

“bizimkiler” veya “alnı secde görmüşler” arasında “Allah rızası için” paylaşıldığını öğrendik!

Altın alyans takmayız

Nasıl davranacağımızı bize bildiren “terbiye”miz, “geleneklerimiz” vardır. İnsan-insana ilişkide, aile içinde, okulda, iş hayatında, devlet yönetiminde bir kısmı yazılı, fakat büyük kısmı yazılı olmayan kurallarımız vardır. Daha önemlisi bu kuralların dayandığı değerler vardır ki aslolan onlardır. Kurallar o değerleri korumak ve yaşatmak için konulmuştur zaten. Değerler yoksa kuralların anlamı kalmaz. Artık onlara “kural” bile denmez. Olsa olsa merasimdirler ~ ritüeldirler.

İşte bizde ve bütün İslam dünyasında olan budur: Değerlerin kaybolması; asırlar önce bu değerler için konulmuş kuralların değerlerden bağımsız yaşamaya devam etmesi. Ruhunu teslim etmiş kurallar, hortlaklar gibi ortaklıkta dolaşıyor. Din bitmiş, dinden kopuk şeriat ve ilmihal cansız dolaşmaktadır.

Müslüman geleneğinde erkekler altın takı kullanmaz. Bizim siyasî ümmetçilerimiz, bu kurala uymak için alyanslarını gümüşten yaptırırlar. Niçin? Bu davranışın arkasındaki değer unutulmuştur. Altın alyans takılmaz; fakat milyonluk Mercedes’e binilir. Altın alyans takılmaz ama platin alyans takılabilir.(Çünkü bu hükümlerin yazıya döküldüğü çağda platin bilinmiyordu.) Altın alyans takılmaz, fakat tarihteki bednam diktatörlerin büyük saraylarda oturmasına gıpta edilir; onlar taklit edilir. Ama

altın alyans takılmaz... Çünkü -hatırlayalım var mı- din israfa karşıdır!

Ölü değerler - hortlak kurallar

Kuran, öncelikle mesajı anlaşılсын diye okunur. Bizde, anlamını bilmeden ibadet hâkim tarzdır. Hâlbuki ülke çoğunluğunun muamelat ve fıkıh imamı Ebu Hanife, *“Anlamını bilmeden yapılan ibadet geçerli değildir”* der! Yalan, dürüst olmamak, kamu malını gasp, kul hakkı yemek... Bunlar dinimizde büyük günahlardır. Fakat biz bunlarla değil bakın nelerle uğraşırız: Bir âlimimiz yakın zamanda -en önemli meselelerden biri diye- erkeklerin başı açık namaz kılmalarından şikâyet ediyordu. Başı açık namazların geçersiz olduğunu, tekrar edilmesi gerektiğini anlatıyordu. Bir başkası, sarıkla kılınan namazın sarıksız kılınandan beş defa daha fazla sevap yazdıracağını anlatmaktaydı. Din din olmaktan çıkmış, bir cin çağırma ayini haline gelmiştir.

Yalnız dinde değil, iş ve devlet hayatında da temellerinden, değerlerinden kopuk merasimler hâkimdir. Her türlü üst vazife yüklenilirken edilen yeminlere bakın. Söyleyen de dinleyen de “namusları, şerefleri” ve bazen de “bütün mukaddesatları” üzerine derken, laf olsun diye söylendiğini bilir. İş hayatındaki birçok mukavelede imzalayana “şuraya, şuraya ve şuraya” denir... Genellikle taraflar imzaladıkları metni okumamıştır. Çoğu kanuna ve ahlâka uyararak para kazanılamayacağı kanaatindedir.

Kurallarla değerler arasındaki bağ kopunca kurallar hayatlarına cansız da devam edebiliyor ama unutulmuş değerler insandan uzakta yaşayamıyor.

Türkiye’de, Müslüman ülkelerde, topluca Batı dediğimiz -ve Pasifik havzasını da kapsayan- zengin ülkeler dışındaki dünyanın tamamında olan budur.

İkinci kez niçin diye soralım. Cevabımız hem Türkiye’yi hem Batı dışında her yeri kapsamalı...

Değerler niçin ölür?

Bu geniş coğrafya için ortak ve geçerli olabilecek iki sebep var.

Birincisi Batı’nın sarsıcı etkisidir. Bu etki, ülkelerin bir kısmının sömürgeleştirilmesiyle, bir kısmının ahalisinin de “gönül ve zihinlerine” hâkimiyetle gerçekleşmiştir. Biz bu ikinci kategorideyiz. Rahmetli Durmuş Hocaoglu, bir kültürün diğerinin yapısını bozmasını, aşırı güçlü bir mık-natıs alanının metallerin içyapısını bozmasına benzetir.⁷

Diğer sebep de endüstrileşme yoluyla yine Batı’ya bağlıdır: Geç de olsa sanayileşmeye başlayan üçüncü dünya toplumları, kendi kendini denetleyen küçük cemaatlerinden ayrılıp şehirlere sürüldüler. Eski kültür ve değerlerinden koptular. Geldikleri şehirlerin yüksek kültür ve değerlerini de alamadılar; çünkü bu büyük bir göçtü ve şehirlielerin onları bu hızda asimile etmesi mümkün değildi. Nüfus istatistikleri, 20. asrın başında İstanbul’da 500 000 kişinin yaşadığını ve bu nüfusun artış hızının da sıfıra yakın olduğunu gösteriyor. Demek ki günümüzün on milyonun üstündeki İstanbul’unda 1900 yılında orada yaşayanların ahfadı yerli İstanbul’lu sayısı da kabaca yarım ile bir milyon arasındadır. İstanbul’dakilerin yüzde doksanı

⁷ Durmuş Hocaoglu, “Laisizm’den Millî Sekülerizme”, Selçuk Yayınları, Ankara 1995. Domenler Teorisi’ni anlattığı ikinci bölüme bakınız.

-veya doksanbeşi- İstanbullu değildir. Bu büyük göçün sonucunda bir güruh kültürü oluştu ki bu güruh ne köyün ne de şehrin değerlerine sahiptir. Bu tam da sosyolog Orhan Türkdoğan Hocamız'ın "Yoksulluk Kültürü"dür.⁸

Sonuçta üçüncü dünya, asırlarca kendi toplum düzeyine ve değerler sistemine inanmışken o düzene de değerlere de uymayan Batılı yabancıların kendilerini mağlup ettiğini gördü. Bu yenilgi kendi değerlerine bağlılıklarını sarstı. Bu ülkelerden bir kısmı eski düzeni devam ettirmeye çalıştı ama cin şişeden çıkmıştı. Eskinin tek değer olmadığı ve daha vahimi, yabancı değerlerin öz değerlere galip geldiği bir kere gözlenince eskiden kopuş mukadderdi.

Diğer bazı ülkeler, galibin değerlerini ve kurallarını olduğu gibi ithal yoluna gittiler. Bu yol da kâr etmedi. Çünkü halk, yabancıların kurallarını gönülden benimsemedi. Onları içselleştirip "işte biz böyle yaşarız" diyemediler. Eski kuralların arkasındaki değerler kendilerine aitti; hatta o eski kuralları dinleriyle birlikte düşünüyorlar, onlara dinî bir saygı ile bağlanıyorlardı. Yeni kuralların arkasındaki değerler kendilerinin değildi.

Gel zaman, git zaman, eski kurallar da, yeni konular da, gönüller ve zihinlerde karşılığı olmayan merasimlere indirgendi. Değerlerden kopuk kanunların, dinden kopuk şeriatın varacağı yer burasıydı: Altın alyans takmadık ama milyonluk Mercedesler'e binip altın varaklı saraylar yaptırarak.

⁸ Orhan Türkdoğan, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1974.

Değer ve fikir kapitalizasyonu

Değerlerini bilen bir topluma yabancı bir değer sokmaya çalışırsanız pek yol alamazsınız. Fakat değerlerden kopmuş topluma yeni bir değer gösterirseniz o insanların gönlü de zihni de karışır.

Haydi, bu sefer benzetmeyi ekonomiden yapalım. Borsadaki şirketlerden büyük sermayeli olanların fiyatını kolay kolay oynatamazsınız; onlarla spekülasyon yapamazsınız. A şirketinin alınıp satılan hisselerinin toplam değeri yüz milyarlar ise ve bunlardan birkaç milyarı gün içinde el değiştiriyorsa, siz birkaç milyon lirayla onların fiyatını arttıramaz, eksiltemezsiniz. Fakat B şirketinin halka açık hisselerinin toplam değeri on-on beş milyon civarında ve günlük işlem hacmi birkaç yüz bin liraysa yüz bin lira ile B'nin fiyatını istediğiniz anda çıkarır, istediğiniz anda düşürebilirsiniz.

Borsadaki hisselerin toplam değerine “pazar kapitalizasyonu” denir.

Toplumlarda da bir “değer kapitalizasyonu ~ değer birikimi” söz konusu. Değer kapitalizasyonu (birikimi) yüksek cemiyetleri öyle birkaç nutuk, birkaç kitapla yoldan çıkaramazsınız. Fakat değer (ve fikir) birikimi düşük ülkeleri ki Türkiye, Müslüman ülkeler ve üçüncü dünyanın tamamı bu gruptadır, az bir gayretle istediğiniz gibi manipüle edebilirsiniz. Burada bir gün bir cemaat, ertesi gün komünistler, hafta başında da İhvan-ı Müslimin değer boşluğuna hâkim oluverir.

Bunun da indeksi var: Siyasî istikrarsızlık indeksi.⁹

⁹ Economist Intelligence Unit'in (Ekonomist Dergisi İstihbarat Birimi) Siyasî İstikrarsızlık İndeksi.

Orada 173 ülke arasında 55. sırada ve yükselişteyiz. En tepede Zimbabwe var. Şaşırmayın: Burada yükselmek kötü; istikrarsızlığın indeksi bu!

http://viewswire.eiu.com/site_info.asp?info_name=social_unrest_table&page=noads&rf=0 Ayrıca Dünya Bankası'nın Dünya Yönetişim İndikatörleri'ndeki İstikrar İndeksi'ne de bakabilirsiniz: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> Fovea Oberaza'ya da: <http://www.foveaoberaza.com/tr/Anasayfa> (Bu bölümdeki İnternet kaynakları 18 Aralık 2014'te görüldü.)

Yolsuzluk İndeksi

“İliştirilmiş” Bu tabiri ilk defa Amerikanlar, Çöl Fırtnası harekâtında cephede görev yapan gazeteciler için kullandılar.¹⁰ Bizde de bir hayli zamandır siyasîlere ve bürokratlara iliştirilmiş, çakılmış, gömülmüş “iş adamları” vardır. Bürokrat ve siyasi nereye, iş adamı oraya. Tayin İzmir’e mi, o da İzmir’dedir. Sonra Adana’ya mı? O da Adana’dadır... Ahmet Bey orman işlerine mi bakıyor? Bizim iş adamı derhal odun müteahhidi olur. Sonra Ahmet Bey denizciliğe tayin edilir. Aynı anda bizimkinin tersane işine girdiğini görürsünüz.

İş adamının, daha doğrusu tanıdığı, arkadaşı siyasete girince iş adamı olmaya karar veren “müteşebbis”in bir de siyasetçi simetriği vardır ki o bundan da beterdir. Şöyle: Siyaset yapmaya karar veren müstakbel “devlet adamı”, kendisine bu yeni yolundaki masraflarını karşılayacak bir iş adamı bulur. Birinci yapıda “iş adamı” siyasetçiye iliştirilmişken bu yapıda siyasetçinin iş adamına iliştirilmişliğinden bahsedebilirsiniz. Bu ikinci tip ilişki siyasî için finansman, iş adamı için uzun vadeli yatırımdır.

¹⁰ İngilizcede kullanılan kelime “iliştirilmiş”ten daha kuvvetli, “embedded”dir; gömülmüş, çakılmış anlamlarına daha yakındır; fakat bizim basın “iliştirilmiş”i tercih etti. Amerikan gazetecilerinin sivil kıyafetlerle ortalıkta dolaşmalarından hoşlanmadılar, onlara üniforma giydirip birliklere “iliştirdiler”

Her iki simbiyotik¹¹ ilişme de yolsuzluk olmadan işlemez.

Bunlar -belki de teorik- anekdotlar. Anekdotla eğlenilir ama bilim yapılmaz. Bu işin bir ispatı, bir istatistiği yok mu? Rüşvetin belgesine ulaşamaz mıyız?

Ulaşılması gayetle kolay bir araştırma var. Dünyanın birçok ülkesinde her yıl “Uluslararası Şeffaflık (Transparency International)” denilen bir sivil toplum kuruluşu, bürokrasilerdeki yolsuzluğu ölçüyor. Bu ölçmeleri, 0’dan 100’e değişen bir indekse döküp yayınlıyor. İnternet’te bulabilirsiniz. (Bu İnternet hakikaten başa bela!) İndeksin adı “Algılanan Yozlaşma İndeksi” veya “Algılanan Yolsuzluk İndeksi” diye tercüme edebileceğimiz “Corruption Perception Index”

Bu çalışmada halka, “Geçen bir yıl içinde ücretsiz almaya hakkınız olan bir kamu hizmetini alabilmek için rüşvet verdiniz mi?” gibi somut vakıya dayanan sorular da yöneltiliyor. Fakat daha ziyade, “Rüşvet vermeden iş yapılamaz kanaatinde misiniz?”, “Size göre bazı çıkar grupları kamu kaynaklarından haksız menfaat sağlamakta mıdır?” gibi kanaatler sorgulandığı için indekzin adında “Algılanan” vasıflandırması kullanılmış. Anketle yetinilmiyor. Uluslararası alanda iş yapan müesseselerden de bilgi toplanıyor.

Müslüman yolsuzluk yapar mı?

Algılanan yolsuzluk indeksine 170 civarında ülke dâhil. Yıldan yıla sayı değiştiği için “civarında” diyorum fa-

¹¹ “Simbiyoz” veya “sembiyoz”, iki canlının karşılıklı yarar sağlayarak birlikte yaşamasıdır. Parazitte alış tek yönlü iken simbiyozda “alış-veriş” vardır. Timsahların dişlerini temizleyen kuşlar gibi. Bu simbiyozda timsah diş hijyenini sağlarken, kuş karnını doyurur.

kat sayı yüksek. Bu çokluktan ötürü biz OECD ülkeleriyle veya Avrupa ülkeleriyle sınırlı başka ölçümlerdeki gibi sonlarda kalmaktan kurtuluyoruz. Tepede, 80-90 puan arasında Danimarka, İsveç, Norveç ve Finlandiya yerlerini korumuş. İskandinav ülkeleri uluslararası performans ölçülerinin hemen hepsinde başı çekiyorlar. Fakat bu defa yanlarına Yeni Zelanda, İsviçre gibi ülkeler eklenmiş.

Algılanan Yolsuzluk İndeksini ilk defa 2013’de yazmıştım. O tarihte ulaşabildiğim 2012’ye ait değerlendirmem şöyle imiş:

“Türkiye 49 puanla Malezya ile Küba arasında 57. sırada yer alıyor. 49 geçer not değil. Türk memuru yolsuzluğa, hırsızlığa bulaşmaz... mı? Bütün diğer Türk Cumhuriyetleri de bizim arkamızda yer tutmuşlar. Müslüman rüşvet almaz, yetim hakkı yemez... mi? Bizim üstümüzde Müslüman ülke olarak Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Brunei Sultanlığı var. Bunlar bağımsızlıklarına son elli yılda kavuşmuş, nüfuslarının toplamı İstanbul kadar üç ülke. Dünya Müslümanlarının hemen tamamı en rüşvetçi, yolsuzluğun en yaygın olduğu ülkeler arasında ve bizim de altımızda. Mısır, İran, Suudi Arabistan, Endonezya... Hep oradalar. Eski komünist ülkelerle yan yana rüşvetçiler ve kamu hırsızlarıyla birlikte oturuyorlar.”¹²

Bu bahse döndüğüm 2016 sonunda elimde 2015 sonuçları var. Türkiye 49 puandan 41 puana gerilemiş. Bu durumda Müslüman ülkelerin çoğundan iyi durumda ol-

¹² Star Açık görüş, 7.12.2013.

<http://www.star.com.tr/acikgorus/musluman-ulkeler-guven-indeksinde-neden-geride-haber-813729/>

duğumuz sonucu artık geçerli değil. Mesela Bangladeş bizi geçmiş. 169 ülke arasında 2012 yılındaki 57. sıramızdan 2014'te 67., 2015'te de 69. sıraya gerilemişiz. Mukayeseyi Avrupa ile sınırlarsak durumun vahameti daha açık hale geliyor. Türkiye 39 Avrupa ülkesi arasında 32. Sonuncu Rusya. Eğer eski komünist ülkeleri listeden çıkarırsanız, en dibe, sonunculuğa oturuyoruz. Yolsuzlukta birinciliğe! Bir de düşüş hızında birinciyiz.

“Siyasette ve iş hayatında ahlaksızlık mubahtır”

İnsanların ahlâkla ilgili organlarında -kafaları mı desem, kalpleri mi desem- kompartımanlar var. Altın alyans takmanın israfa girdiğinden, mekruh olduğundan çekinen dindar, Ramazan’da fırından yeni çıkmış pidenin kokusunun orucunu sakatlayıp sakatlamayacağını ince ince sorgulayan mümin, iş adamı veya dernek, kooperatif, sendika adamı, siyaset adamı olarak karşınıza çıkınca her türlü ahlâksızlığı gözünü kırpmadan yapabiliyor. Oruç tutarken veya Cuma namazına giderken Müslüman, siyaset yaparken İblis! İftar sofrasında Müslüman, parti kongresinde müşrik!

Mafya filmlerinde klişe bir replik vardır. İlk defa Al Pacino, Baba filminde bir polisi öldürmek üzere hazırlanan gangster rolünü oynarken söylemişti:

“Bu şahsî bir şey değil. Öyle almayın. Bu tamamıyla iş...”

Yani mesele “iş” olunca katil, ahlâksız, namussuz olmanın bir mahzuru yoktur. Veya siyaset yahut ticaret olunca...

Siyaseti ahlâk dışı addederseniz, siyaset ahlâksızlara kalır

Siyaset dediğimde iki şeyi anlıyorum.

Birincisi, bir ülke yönetiminde izlenecek yol ve yordamlar. Hani Millî Eğitim Politikası, Ekonomi Politikası ve benzeri ifadelerdeki “politika”, yani siyaset kelimesi...

İkincisi, birincisinde doğruluğuna kanaat getirdiğiniz politikaları uygulamak için iktidara gelme veya iktidara tesir etme çabalarınızın tamamına verilen isim.

Bu iki manayı yan yana koyun, ondan sonra da çok yaygın siyaset düşmanlığını. Bağdaştırabiliyor musunuz? Ülke yönetiminde izlenecek yol ve yordamları düşünmek aşağılık bir iş midir? Bu düşünceler ve eylemler ancak sizin seviyenizin altındaki insanlara mı terk edilmelidir?

Haydi, o kadar değil diyelim. Onları seviyenizin altında görmüyorsunuz da sadece o işten kaçınıyorsunuz. Bu mümkün müdür? Sizin bir okuryazar olarak ülke için, insanların için düşünme sorumluluğunuz yok mudur? Onlar için yapılacakları belirlemeye çalışmak göreviniz değil midir? Bundan kaçabilir misiniz? Kaçmanız ahlaki midir?

Amerika’da silah bulundurma taraftarı olanlarla silah karşıtlarının mücadelesi önemli bir meseledir. Niye öyledir, kim haklıdır, kim haksızdır münakaşasına girmeden, silah taraftarlarının bir sözünü nakledeyim: “*Silahı kanunsuz ilân ederseniz, sadece kanunsuzların silahı olur.*” Silah taraftarları hesabına kuvvetli bir söz. Fakat bizim siyaset münakaşamız için daha da kuvvetli: “*Siyaseti ahlâk dışı addederseniz, siyaset ahlâksızlara kalır.*”

İçinde yaşadıkları, ait oldukları toplumun nasıl yönetilmesi gerektiğine, neler yapılması gerektiğine karışmak, bir kaçıştır. Bir sorumsuzluktur. Fakat bu sorumsuzlukla, kaçışla iftihar etmek... Varın bunun sıfatını siz bulun.

Sakın siyasete karışmayın ihtarı, düşünce tarihimizde

sık sık tekrarlanmıştır. Bu sadece Türk değil, diğer Müslümanların düşünce geçmişlerinde de böyledir. Bunu uyduruk, sözde şer'î bir hükümle de perçinlerler: *"Bir günlük sultansızlık, yüz yıl zalim bir sultanın idaresinde yaşamaktan daha kötüdür."* Telkin edilen şudur: *"Siz ibadetinize bakın, ahiretinizle uğraşın, bu dünyayı ve ülke yönetimini yöneticiler düşünsün, yöneticiler yapsın; siz karışmayın."* Değer hükümlerimizi acaba kim böyle saptırmıştır? Bu kimin işine yarar diye sorarsak bir ipucu elde edebiliriz: Açıktır ki bu yönetimi alıp kendi arzularına göre bir yerlere götüren yöneticilerin de, ülkeyi yönetmek isteyen emperyalistlerin de pek işine gelecek bir tutumdur.

Ortaya çıkan bir başka düşünce, siyasetin bir zenginleşme, para kazanma vasıtası olarak görülmesidir. Doğru dürüst yönetilen ülkelerde para kazanmak isteyen iş hayatına, iktidar sahibi olmak isteyen siyasete yönelir. Ahlâksızlığın hâkimiyetindeki ülkelerde ise para kazanmak isteyenler siyasete, iktidar sahibi olmak isteyenler iş hayatına yöneliyor.

İş hayatının devalüasyonu

Benzer düşünceler ve çelişki, iş hayatı içinde de vardır. Rahmetli Sabri Ülgener Hocamız, ticaretin de zanaatın da kültürümüzde nasıl aşağılandığını, farklı devirlerin edebiyatından örneklerle gösterir. Sık kullandığı bir usul, çözülme devirlerinde kelimelerimizin anlamlarının nasıl değiştiğini incelemektir. Hoca, işe ve çalışmaya ait isimlerin ve sıfatların geçirdiği devalüasyonu mercek altına alır:

Her halde dünkü ve bugünkü şeklile uzun uzun düşünölmeye değör bir kıymet istihalesi ve belki alçalış karşısındayız; basit bir mukayese için , Şark ticaretinin olanca azamet ve ihtişamının hüküm sürdüğü asırlarda “Bazergânlık ulular pişesi (san’atı)dır” , “Dünyanın şenliği bunlardır diye övölen bazergân, yahut 16’ncı asırdan sonra ticaret yollarının henüz açık bulunduğı veya açık denizle irtibatını muhafaza edebildiğı zengin , bereketli merkezlerin “ehl-i vekar ve muhteşem bazergânları”, yakın tarihin ve bugünün “bezirgân”ı ile karşı karşıya konulsun; kelimenin nasıl bir kıymet zirvesinden başlayıp nerelere kadar alçaldığı anlaşılır. Netice cidden hazindir: Ululuk ve “şenlik” yerine aşğılık ve bayağılık!

Kazanan anlamındaki “kâsib” için:

Kâsib de onlardan biridir. Kelime ilk İslâm kaynaklarında sanat ve hırfet erbabı ile beraber tüccarı da kuşatıp içine alan bir genişlikte kullanıldığı halde, sonraları el işçiliğine ve basit çarşı esnaflığına alem olup kalmıştır. İslâmlığın, o şa’şaalı refah ve itilâ¹³ devri boyunca bayrak gibi taşıdığı “El-kâsib-ü Habib Ullah”¹⁴ düsturunun alçala alçala sonunda, kitabe olarak. Kapalı Çarşının Eskiciler Kapısı üzerine düşmesi mânidar değildir?

Esnaflık ve harif (sanat erbabı) sıfatlarının da itibarlı mevkilerinden 18. asır sonu ve 19. asır başına gelindiğinde uğradığı değör kaybını hocamız o zamanlar sık kullanılan “Esnaflık-ı sük ve sair erazil ve esafil-i nâs” (Pazar esnaflık ve

¹³ Yükseliş

¹⁴ Kazanan, Allah’ın sevgilisidir.

benzeri rezil ve sefil ahali) gibi ibarelerle ve meslek sahibi, sanatkâr anlamındaki “harif”in bugünkü “herif”e dönüşmesiyle göstermektedir.¹⁵

Kendi kendini gerçekleştiren düşüş

Aşağılama aşağılanan sahalar için “kendi kendini gerçekleştiren kehanet” etkisi yapar. Siyaseti aşağılık gösterirseniz siyasette erazil(reziller) ve esafil(sefiller) çoğalır. İş hayatını aşağılarsanız aşağılar iş hayatına yönelir. Bu işler böyle yürüyormuş zihniyeti o çevrelere hâkim olur. Ahlâksızlık ve aşağılıklığı teşvik etmiş olursunuz. Bu mekanizmanın misallerini görmek için etrafınıza bakmanız yeterlidir. Siyasette ahlâksızlığı siyasîleri de kapsayan ve onlardan bağımsız çalışan adalet mekanizması önler. İş hayatında bir kısım insanın diğerlerini nüfuz yoluyla veya düpedüz dolandırıcılıkla ezmesini, torpille kazanılan avantajlarla rekabet kurallarını ihlâl etmesini de aynı bağımsız ve tarafsız yargı önleyecektir. Bu yargı yoksa, ortadan kaldırılmışsa, siyaset ve ticaret ahlâksızlığa açıktır. İşte yargı bağımsızlığının, kanun hâkimiyetinin kalkınmaya etkisinin ipuçları bu gerçeklerde gizlidir. Yargının bağımlı, kanunun iktidarlar elinde oyuncak olduğu toplumlarda ahlâkın çöküp apış arasına çekilme sebebi de...

İş de siyaset de aslında zor faaliyetlerdir. Onları öğrenmek, onları başarmak kaabiliyet, bilgi ve bir ömrün vakfedilmesini gerektirir. Michael E. Gerber’in bugün bir

¹⁵ Sabri Ülgener, “İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, Fikir ve Sanat Tarihi Boyu Akisleri İle Bir Portre Denemesi”, Der Yayınları, 1981. Alıntılar sırasıyla 137, 156, 157 ve yine 157. sayfalarındadır.

klasik itibarına sahip “Girişim Miti ~ The E Myth”¹⁶ kitabı, şu istatistiklerle başlar: Yeni iş teşebbüslerinden %40’ı birinci yılın sonunda batır. Beş yıl içinde batanların oranı %80’dir. Geri kalanların %80’i de ikinci beş yılda... Dernekler ve siyasi partilerde benzer istatistikleri bu kadar detaylı yapabilmek için elimizde yeterli sayıda örnek yok ama onlar için de durumun pek farklı olmadığını gözleyebiliyoruz. Kendini işine adanmış, ne yaptığını bilen iş adamları ve siyasiler için hayat bu kadar zorken erazil ve esafilin iş yapması, gerçekten siyaset yapması mümkün müdür? Tabii ki hayır. Onlar iş yapmazlar. Onlar siyaset de yapmazlar. Onlar, işin ve siyasetin sırtında parazitlik yaparlar. İşin en kötü tarafı, bir ülkede parazitler arttıkça asıl iş ve siyaset adamları azalır. Cemiyet olumsuz bir spiralle aşağılara ve sonunda çakılmaya yönelir.

Siyasetteki ahlâksızlıkla iş hayatındaki ahlâksızlığın birbirini nasıl desteklediğini izaha gerek yoktur. Bu iki esafil ve erazil nas (sefil ve rezil ahali), birbirinin elinden beslenir. Beslendikleri meta da son tahlilde milletin ürettiği değerdir. Gerçek iş adamı bir değer üreterek gelir sağlar ve o geliri tekrar değere dönüştürür. Parazit ise bunu beceremez. O sadece sizin ürettiğiniz değeri tüketir ve etrafına bu tüketişin keyfini gösterir, israfıyla ahlâksızlığının reklamını yapar. Ahlâksızlık, ahlâksızlığı doğurur; dindar nesiller değil, dini merasimleri kullanan hırsız nesiller üretir. Parazit halkaları çoğaldıkça normal iş halkaları, normal siyaset halkaları daralır. Pareto’nun Elitlerin Deveranı teorisinde Makyavel’in tilkileriyle aslanların yer değiştirmesi

¹⁶ Michael E. Gerber, “The E Myth”, Ballinger Pub. Co., 1985.

gibi: Tilkiler çoğaldıkça aslanlar ortalıktan çekilmektedir.¹⁷

Ülgener Hoca böyle parazit faaliyetine kibarca “**mutad dışı işler**” diyor ve anlatıyor:

Görülüyor ki, merkezinde mutad kazanç şekilleri olmak üzere, onların etrafına halkalanan ikinci, üçüncü ve daha geniş daireler karşındayız; her halka bizi normalden biraz daha uzaklara götürüyor. Asıl mühim nokta: Bu halkaların içindeki ve dışındakiler arasında daima ters yönlü münasebetler vardır. Birinin genişlemesi diğerrinin daralması demektir. Nitekim her hangi bir yerde ve asırda mutad ve normal dışındaki kazançların arttığına şahit olursak, bunu içindikilerin -normal ve tabii olanların- darlığından veya zamanla daralmasından başka bir mânaya yoramayız. Gazali'nin teşhisi çok yerinde idi “Mutad san'atlar gençlikten beri itinalı bir öğrenme ve alışmayı şart koşar. Buna fırsat ve imkân bulamayanlar yahut her hangi bir sebeple ondan alakonanlar, oradaki aczleri yüzünden mutad şekilde kazanamadıklarını başkasının el emeğinden zorla, hile veya uysallıkla elde etmeğe mecbur olurlar”. Aynı hakikatin başka bir ifadesini yine Şark tefekkürünün diğerr bir kutbuna, İbn Haldun'a borçluyuz; ona göre, bir cemiyette gayrı tabii kazançların alıp yürütmesinde akıl ve idrak noksanının büyük bir payı olmakla beraber, asıl sebep fertlerin ticaret, sınaat ve ziraatte tabii yollarla çalışma ve rızkını kazanmaktan âciz kalmalarında aranmalıdır.”¹⁸

¹⁷ Bakınız: “Niçin?”, Panama Yayıncılık, Ankara 2017, Sayfa 274-275.

¹⁸ Sabri Ülgener, a.g.e. s.130. Orada verilen atıflar: Gazali, İhya al Ulûm, cilt III, sah. 190, 1282 Mısır ve İbni Haldun, Cevdet Paşa tercümesi, cilt II, s. 296. Ülgener şu notu da koymuş: Gerek Gazali'nin ve gerek İbn Haldun'un yukarıya nakledilen görüşleri, tabiatıyla,

Gazali ve İbni Haldun'dan asırlar, Ülgener Hoca'dan on yıllar sonra "Ekonomiye Giriş" kitabının müellifi bir Harvard Ekonomi Profesörü'nden, N. Gregory Mankiw'den aşağıdaki satırları okuyoruz:

Bu dünyada zenginleşmenin iki yolu vardır. Yol 1: Değerli bir şey üretin ve onu başkalarına satın. Yol 2: Birinci stratejiyi izleyen insanları bulun ve onların kazandıklarını çalın. Yakın zamanda Kiev'e yaptığım bir yolculuktaki gözlemlerim bana şunu hatırlattı: Bir millet ekonomik refaha ancak vatandaşlarına birinci stratejiyi ikinciden daha kârlı kılarak ulaşabilir.

*"Yolsuzluk meselenin büyük bir parçasıdır. ...Doktorlar, sözde bedava olması gereken tıbbî bakımı hasta açıktan para vermezse yerine getirmezler. Ülkenin yüksek vergilerini ödememek için iş yerleri, satışlarının büyük kısmını gizler."*¹⁹

İngilizce'de "bıçak parası" diye bir tabirin olmadığı anlaşıyor. Ukraynacada vardır herhalde.

meselenin bir cephesini ele almakta ve aydınlatmaktadır. Hâdisenin başka cephelerden mütalâası da mümkündür. Ezcümle: Mutad ve tabîî yollarda herhangi bir engele rastlanmadığı halde, gayri tabîî kazançların muhtelif sebeplerle fazla câzip hale gelmeleri de aynı neticeyi doğurmuş olabilir. Harp zamanlarında kirli ve bulanık ticaret usullerinin revaç bulması bu yüzdendir.

N. Gregory Mankiw, "How not to run an economy", Fortune, 12 Haziran 2000.

http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune_archive/2000/06/12/281944/index.htm

Biz de “*Fiş almasam vergiyi düşer misin?*” teklifini anlamayan Amerikan veya Alman tezgâhtarları aptal zannederiz.

Gazali ve İbni Haldun’un anlattığı toplumlar battı. Onlarla birlikte İslamiyet’in batmasını da ancak Memluktardan itibaren Türkler önledi. Ülgener’in “Çözülme Devri” dediği dönemin Osmanlı İmparatorluğu da son buldu. Mankiw’in anlattığı Ukrayna daha dün Kırım’ı kaybetti, yarını da pek aydınlık görünmüyor.

İnşallah Türkiye’nin “mutad” siyaset ve iş adamları da vardır ve onların sayesinde sonumuz Gazali, İbni Haldun, Ülgener ve Mankiw’in tasvir ettiği toplumlara benzemez.

Ahlakın gerekmediği yer var mı?

“Bilimsel Sosyalizm”in, yani Komünizmin SSCB desteğinde Türkiye’yi kasıp kavurduğu günlerdi. “*Solcu olmak adam olmaktır*” vecizesinin ispat gerektirmeyecek kadar doğru sanıldığı günler. Sol partimizin ve solcu belediye başkanımızın şehrimizde iktidar olduğu günler. “Zabıta!” çığıllıkları arasında işportacılar dağılırken, on beş-on altı yaşlarında simitçi bir genç istifini bozmamış, sessiz ve sâkin kaldırımda yürüyüşüne devam etmişti. Zabıta memuru ona yaklaştı, durdu, bir şeyler konuştular ve memur onu bırakıp zabıtalığına devam etti. Arkadaşımınla çocuğun yanına gittik ve ne olduğunu sorduk. “*Ağabey*” dedi çocuk, “*bizim haracımızı falanca alır. Zabıta gelince onun ismini söyleriz, bize dokunmazlar.*”

Sonra arkadaşımınla bunun felsefesini yaptık. “Sosyalist” geçinen bir belediyenin sosyalist geçinen bir meclis üyesi nasıl oluyor da on beş yaşındaki çocuktan, çocuk işçiden haraç alabiliyordu! Bu yaptığını ideolojisiyle, değerleriyle nasıl bağdaştırıyordu?

Ben sağcıydım ya. Bir zamanlar bütün ahlâklıkların sağda, bütün ahlâksızların da solda bulunduğuna inanırdım. Günler geçip saçlarım ağardıkça şunu öğrendim: Ahlâklı-ahlâksız, namuslu-namussuz, yalancı-doğrucu dağılımıyla sağ-sol, milliyetçi-køzmopolit, dindar-az dindar çizgilerinin pek bir bağlantısı yoktur. Her fikirde, her ideolojide ve inançta gayet eşit miktarda ahlâksız, namus-

suz, yalancı bulunmaktadır. Gayetle eşit ve gayetle laik bir dağılım vardır.

Bu buluş benim hayretimi gidermedi. Nasıl olurdu da muhafazakâr veya sosyalist veya milliyetçi veya dindar bir adam aynı zamanda hırsız, yalancı, ahlâksız olabilirdi? Bunu havsalam almıyordu. İtiraf edeyim ki hâlâ almıyor. Belli ki insanların kafasında kompartımanlar var. Hayatlarının şu ve şu bölümlerinde savundukları, inandıklarını ifade ettikleri değere göre davranıyorlar. Fakat şu şu ve öteki bölümlerinde ise yalan, dolan ve hırsızlığın mubah olduğunu düşünüyorlar.

Ahlâkın gerekmediği alanlar şunlar: Ticaret ve siyaset. O kadar ki, insanlar hacca gittikten sonra ticaret yapmanın uygun olmayacağı kanaatindedirler. Hazır hac yapıp günahlardan temizlenmişken yeniden kirlenmek istemezler. Çoğunluk artık çalışmayacağı, çalışamayacağı yaşa kadar bekler. Ecel daha önce gelmezse hacca gider. Hacda yaş ortalaması en yüksek grup Türklerdir. (Öğrendiğime göre son yıllarda Türk Hacılarda bir gençleşme eğilimi başlamış. Hayırlı haber!)

Hacca kadar her şey serbest, nasıl olsa orada temizleniriz anlayışı bana bir tanış Ermeni hikâyesini hatırlattı. Köydeki Ermenilerden biri son nefesini vermek üzereyken imam talep eder; Müslüman olarak ölmek istediğini söyler. İmam gelir... Durumu anlatırlar. Tam Ermeni, "Eşhedü..." diye başlarken bizim İmam atılıp ağzını kapatır. "Biz seksen sene günde beş vakit abdest alalım, namaz kılalım, Ramazan'da oruç turalım... Sen son saniyede eşhedü diyeceksin ha!" diye söylenir. Bizim "ölmeğe, ölmeğe, ölmeğe geldik" hacıları da biraz son nefesinde kelime-i şahadet ge-

tiren Ermeni'ye benziyor. Ama biliyorsunuz burada imam efendi haksızdır. Hacılarımızın haclarını da Allah kabul etsin. Fakat Müslümanlığa göre hac, bir ibadettir. Namaz gibi, oruç gibi. Haccın Hristiyan vaftizcilerin yıkanmaları veya Katoliklerin günah çıkarmaları gibi bir temizlik garantisi sağlama veya cennete endülüjans²⁰ verme fonksiyonu yoktur. Müslümanlar hayatları boyunca işledikleri sevaplarla ve günahlarla yargılanacaklarına inanırlar. Hayatı boyunca kul hakkıyla beslenmiş, kibirden yanına yaklaşılmayan adam hacca gitmekle pir-ü-pak olmaz. Dinimizde, açığözlerin hizmetine sunulan bir "reset" düğmesi, bir "fabrika ayarlarına dön" seçeneği mevcut değildir.

Siyaset hakkında sarfedilen sözlere bakınız: "Siyaset yapıyor!" (Samimî değil, inanmadığını söylüyor manası-na.) "Biz siyasete bulaşmayız!" (Siyaset çamurdur ya!) Demek ki ülke yönetimi pis bir iştir. Demek ki bu cümleleri kuranlar dürüst insanlardır, fakat pis işle uğraşan insanlar tarafından yönetilmektedirler ve bunu kabullenmektedirler! Osmanlı zamanında "siyaset" bir manasıyla askerî sırf mensup bir yüksek memurun idam fermanı demekti.²¹ Bizim zamanımızda ise bu kelimedeyi yalan, "mış gibi davranma", arkadan vurma ve hırsızlık çağrışımları var.

Ticaret ve siyaset aslında insanın cemiyetle ilişkisinin yüzde doksanıdır. Bunlarda ahlâksız olarsanız nerede ahlâklı olacaksınız ki? İşte bu hastalıklı düşünceler bizim cemiyetimizde "ahlâk" kavramını belden aşağıya hapsetmiştir.

²⁰ Ortaçağ'da Papalığın para karşılığı sattığı yazılı cennete giriş garantisi.

²¹ Aslı "siyaseten katl"dir, fakat "siyaset" diye kısaltılarak kullanılmıştır.

Bu utanılacak anlayış, yakın tarihimizdeki şartlar içinde daha da beter hale geldi. 1968-1980 arasında Türkiye SSCB'nin fikir saldırısı altındaki ön cephesiydi. "Bilimsel sosyalist" devrimciler "kahrolsun kapitalizm" diyorlardı. Eh onların karşısındakilerin de "yaşasın kapitalizm" diyecek halleri yoktu ya... Onlar da kapitalizmi kahrederek yetiştiler. Sonra mezun oldular. İş-güç sahibi oldular ve ne görsünler! Kahrede ede büyüdükleri şeyden olmuşlar: Kapitalist! Kendileri kapitalist olamayanlar da bir kapitalistin yanında çalışıyorlardı. Muhafazakâr bir ailede büyüdükten sonra kötü yola düşmüş biri gibi hissettiler. Madem çirkefin içindeydiler... Bırakıverdiler kendilerini. Artık her türlü çirkefliği yapabilirlerdi. Hatta iş hayatında çirkeflik yapmayana, yalan söylemeyene, ahlâklı olmaya çalışana hayat yoktu. İş hayatına atılmadan önce bunları öğrenmişler, bunları sloganlaştırmışlar, bunları bağırmışlardı.

Ticaret-siyaset ilişkisi

"Kahrolsun kapitalizm" yılları sona erdi. Fakat bu algılarla, bu anlayışlarla büyüyenlerin iş ve siyaset hayatında görülmeğe başladığı 1980 ve 1990'lı yıllar, Türkiye'de iş ve siyaset hayatında ahlâkın dibe yaklaştığı dönemdir. 21. asrın başında da tam dibi bulduk. Para kazanmak için siyasete girenler o sahayı da çirkefe çevirdiler. Bütün bu ahlâksızlıklar yapılırken kendilerini şöyle temize çıkarıyorlardı: *"Hamama giren terler. Ticaret başka türlü yapılmaz ki. Siyaset başka türlü yapılmaz ki. Herkes böyle yapıyor."* En âdî hırsızın mazereti de budur: Herkes çalışıyor; ben bu karcık çalmışım da ne olmuş?

Sonra ticaretle siyaset birbiriyle paslaşmaya başladı. Nihayet birbirleriyle sarmaş dolaş uçurumdan aşağı uçtular. İş hayatını dolandırıcılığa, siyaseti mafya düzenine döndürdüler.

Hâlbuki ne iş hayatı namussuzlukla yapılır ne de siyaset ilelebet mafya taktikleri ile yürütülebilir.

İş hayatında her adımınızı noter kanalıyla atsanız bile, bütün bu tedbirlere ilaveten güven unsuru yoksa iş yapamazsınız.

Ancak kendileri kadar ahlâklı siyasîlerin sırtına binerek iş adamı olanlar, o destek çekildiğinde yükselişlerinden daha büyük bir hızla düşüşe geçerler. İsim vermek istemiyorum ama bir bakın bakalım, 1980'lerde, 1990'larda hızla yükselen o "iş adamları"ndan geriye kaç kişi kaldı. Bu tespitler şüphesiz ki 21. asrın siyaset desteğinde yükselen "iş adamları" için de geçerlidir. Bir farkla ki bugünküler daha büyük iş adamlarıdır; rakamlar eskiden de büyüktü, şimdi dudak uçuklatacak mertebelere çıkmıştır. Fakat ne kadar yükseğe çıkarsanız o kadar sert düşersiniz.

Sermayesi güven olan...

Niçin düştüler? Çünkü ana sermayeden, itibar ve güvenden yoksundular; bu bir... İkincisi bunlar iş adamı falan değildi. Devlet imkânlarını sömürme üzerinden, sağlanan yolsuzluk pencerelerinden geçivermek üzerinden zenginleşmişlerdi. O pencereler kendilerine kapanıp başkalarına açılınca ortadan yok oldular. Çünkü "işin işinden" haberleri yoktu.

İş hayatında en büyük sermaye itibardır. İnsanları bir

kere kandırabilirsiniz. Hatta daha önceden dürüstlüğü-nüzü ispatlayan bir geçmişe sahip değilseniz bir kere bile kandıramazsınız. Avrupa-Amerika hattında Kalvinistlerin, Püritanların ve genel olarak Weber'in Protestanlarının bir özelliği de cemaatleri içinde, birbirlerinin indindeki güvenleriydi.

Yaygın kanaat tamamıyla yanlıştır. Televizyon dizilerinde herkese sürekli kazık atan iş adamlarının gerçek hayatta karşılığı yoktur. İş hayatı ahlâk gerektirir. İş hayatı ahlâk demektir. İtibarsız kişiden bahsedilirken, “piyasadan bir ton demir alamaz, piyasadan bir ton yağ (veya pamuk, veya buğday, v. s.) alamaz” diye itibarsızlığı anlatılır. Adı böyle çıkmış tüccardan, imalatçıdan insanlar vebadan kaçır gibi kaçır, onu tanıdıklarını bile söylemekten çekinirler.

İtibar ve güvenden başka bir de iş geleneği lâzımdır. İş adamlarının namuslu olmalarını sağlayan kaynaklardan biri mensup oldukları değerler sistemi ise, diğeri de iş hayatının, iş çevresinin geleneğidir. İş hayatındaki namusu büyük çapta bu gelenek sağlar. Bakınız, son asrın iş adamları arasında metropollerden gelme iş adamı yok gibidir. Metropoller ahlâksız mıydı? Hayır, fakat metropollerde Müslüman iş adamı kalmamıştı. Büyük şehirlerde iş hayatı tamamen dinî azınlıkların elindeydi. Bu hâlin tasvirini Doç. Dr. Hasip Saygılı,²² sebeplerinin analizini de Prof. Dr. Timur Kuran²³ vermektedir. Dolayısıyla bizim metropol-

²² Hasip Saygılı, “Balkan Bozgununun 100'ncü Yıldönümünde-Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk”, Toplumsal Tarih, Haziran 2012 s. 74. ve Hasip Saygılı, “Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü”, Türkiye Günlüğü, Güz 2012 s. 136.

²³ Timur Kuran, “Yollar Ayrılırken-Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde

lerimizde ticaret ve iş geleneğinin, ticaret ve iş namusunun doğması ve gelenek hâlinde yerleşmesi de mümkün olamadı. Daha doğrusu, daha önce var olan gelenek, önce dumura uğradı, sonra yok oldu. Bugünkü büyük ticaret ve sanayi kurumlarının temellerini atanlar taşralıdır. Koç Ankaralı, Sabancı Adanalı'dır. İstanbul kökenli birkaçı ise Mahmutpaşa gibi daha yeni gelenek merkezlerinden çıkmıştır. Bugün gâh Anadolu Kaplanı, gâh Yerli Calvinist dediklerimiz de metropollerden ziyade Anadolu'nun iş, güven ve gelenek çevrelerinden gelmektedirler.

Siyasetin yolsuzluğa bulaşması, ülkede iş geleneğinin, iş namusunun teşekkülünü de önler. Vergisini veren iş adamı vergi kaçırانla nasıl rekabet edemezse, namuslu iş adamı da ahlâksız siyasetçiye dayanarak yükselen "iş adamları"yla rekabet edemez. Kötü iş adamı, iyi iş adamını, kötü siyasî, iyi siyasîyi kovar. Libertaryen klavyelerin yazıp çizmeleri gereken bir konu da budur her halde.

İslam Hukukunun Rolü", Yapı Kredi Yayınları 2012. Aslı: Timur Kuran, "The Long Divergence-How Islamic Law Held Back the Middle East", Princeton University Press 2011.

II

İnsan sermayesi

Neyimiz eksik?

Benim neslim Türkiye'nin "az gelişmiş ülke" olduğunu galiba 1960 darbesinden sonra fark etti. O güne kadar kalkınmışlık, geri kalmışlık pek gündemimizde değildi. Tam tersine, iktidardan sık sık "Görülmemiş kalkınma" nutukları dinlerdik. Fakat bu nutuklarda asla başka ülkelerle mukayese yapılmazdı. *"Dedenden iyi mi yaşıyorsun? Ya babandan? Onlar zamanında elektrik var mıydı? Şehir suyu? Sus ve otur öyleyse."* Kore'nin bizim arkamızdayken bizi katlaması, açlık çekerken yardım ettiğimiz Yunanistan'da kişi başına gelirin bizdekinin çok üstüne çıkması söz konusu edilmezdi.

Darbeden sonra fikirlerimizin şirazesi çözüldü. Hani 1980 darbesinde her şeyden anlayıp her şeyin doğrusunu bilen yüce liderimiz Kenan Evren'in bize bol geldiğini söylediği anayasa işte o 27 Mayıs anayasasıdır. Bizler onun sağladığı fikir hürriyeti içinde geri kalmışlığımızı keşfettik.

Etilerden geri miyiz?

Sonradan batılılar daha politik olmaya karar verdi ve bize "geri kalmış" veya "az gelişmiş" yerine "gelişmekte olan" demeğe başladılar... 60 darbesinin prenslerinden Atila Karaosmanoğlu, İtalya'yı yakalamamız için birkaç bin yıla ihtiyacımız olduğunu söylemişti ve bu pek hoşumuza gitmemiştir.

O günlerde bir taksi şoförünün bana “yahu biz Etilerden de mi geriyiz?” diye sorduğunu hatırlıyorum. Bu kıyas Karaosmanoğlu’nun aklına gelmemiştir zahir.

Niçin geri kalmıştık? 1960’ta, 15 yaşındayken kafama çakılan bu soru galiba hayatımın geri kalanının da hâkim meselesi oldu. Yarım asır sonra yazdığım kitabın ismi de buydu: *Niçin?*²⁴

Bir kısım “aydın” için cevap basitti. Sosyalist olmadığımız için geri kalmıştık, sosyalist olunca ileri gidecektik; nokta!

Ben “Etiler bizden ileri miydi?” sorusuna takılmıştım. Sermaye birikecekti, fabrikalar kuracaktık, bu işi, ileri ülkelerin yaptıklarından daha hızlı yapacaktık ki sonunda onları yakalayalım. Sermaye para değildir, parayla alınır ve ölçüsü de paradır ama bir ülkenin sermayesi fabrikaları, işlenen toprakları ve maddî alt yapısıdır. İşte bunları temin edecek, inşa edecek ve sermaye birikimimizi arttıracaktık. Ama ya Karaosmanoğlu haklı idiyse... Ya gerçekten binlerce yıl gerekiyorsa...

Maddî sermaye mi insan sermayesi mi?

Sonra bir şimşek çaktı! Almanya, -o zamanki Batı Almanya- Japonya, hatta İtalya, on beş yıl önce biten savaşın mağluplarıydı ve ülkeleri o savaşta yakılıp yıkılmıştı. Bilhassa Almanya’da fabrika diye, sanayi diye bir şey kalmamıştı. Dünyün felaketzedeleri bu ülkeler şimdi gelişmiş ülke idi... Toprakları da ne bizden büyüktü ne de daha verimliydi O halde mesele farklı olmalıydı. 1945 yılında

²⁴ İskender Öksüz, “*Niçin-Tarih, Devlet, Ekonomi, Yönetim*”, Panama Yayıncılık, 2017.

biz muhakkak ki Almanya'dan veya Japonya'dan daha az kapitale sahip değildik. Ama on beş yıl sonra onlara göre Etiler seviyesindeydik!

Anladım ki mesele fabrikalar veya sermaye değil. O fabrika ve sermayeyi yapan-yapacak olan insandır. Fark ettim ki bizim nüfusumuzu Almanya'ya taşısak, onları da buraya getirsek, yirmi yıl sonra Türkiye'nin gelişmiş, Almanya'nın "gelişmekte olan" ülke olduğunu görürdük. Mesele maddî sermaye değil, insan sermayesiydi. Peki, harp sonrası Almanya ve Japonya? Cevap şu: İnsan sermayesi zenginlik sonucu ama zenginlik kaybolursa da, hiç olmazsa bir nesil boyunca insan sermayesi kaybolmuyor ve bu iki ülke misalinde olduğu gibi o insanlar kaybolan maddî sermayeyi kısa sürede tekrar inşa edebiliyor.

Öyle ya. Bundan bin yıl önce Cengiz orduları dünyayı yakıp yıkıyordu. İnsanlar kadar yapılar, şehirler de kırılıyordu. Cengiz'in kırmadığı bir insan cinsi vardı: Sanatkârlar, zanaatkârlar ve bilim adamları. Cengiz'in bin yıl önce farkında olduğu sermayeyi, insan sermayesini biz ihmal mi ediyorduk.²⁵

Sonra öğrendim ki ekonomi biliminde, sosyoloji ve siyaset biliminde de gerçekten "*insan sermayesi (human capital)*" diye bir şey var. Hani Türkiye'yi övmek için sık sık, "genç, tahsilli insan gücü" denir ya, işte bu söz o kavrama yakın. Dünya ülkelerinde her yıl insan sermayesi ölçümü yapan Dünya Ekonomik Forumu bu kavram için C. Bean'dan aldığı şu tarifi kullanıyor: "*kişilerin taşıdığı ve*

²⁵ İnsan sermayesine verilen değer bahsinde Cengizhan'ı hatırlatan Bahadırhan Dinçaslan'a teşekkürler.

ekonomik değer yaratmalarına imkân veren bilgi ve beceriler”²⁶ Bean’da bu tariftten sonra şöyle devam ediliyor: “Rutin işler otomatize edildikçe yaratıcılığın değeri artıyor. Bu yüzden başarılı bir ekonomi için insan kapitali geçmişe nazaran daha da anahtar bir sürücü hâline gelmiştir.”

Bunu ölçmek zor değil. İnsan sermayesi birkaç unsurdan ibaret. Bunları bir sonraki bölümde ayrıntısıyla göreceğiz.

İnsanımızın kalitesini ve insan sermayemizi, dününü ve bugününü ele almadan önce ekleyelim: 19. ve 20. asırlarda kurulu fabrikalar önemli bir sermayeydi. Onları kuranlar birkaç kişilik bir azınlık, o fabrikaların pek bir beceri gerektirmeyen işlerinde kol gücüyle çalışanlar çoğunluktu. Geçmiş asırlarda fert başına düşen insan sermayesi pek de yüksek değildi. Bugün tasarım, yazılım, yönetim, pazarlama gibi unsurlar, yani koldan çok beyin gücüne dayanan üretim vasıtaları öne çıkmıştır. Bu yüzdendir ki “*Microsoft’da çalışan işçiler, her günün sonunda üretim araçlarını boyunlarının üstündeki kafalarında evlerine taşıyor, sabah yeniden iş yerine getiriyorlar*” denmektedir. Bu yalnız Microsoft için değil, bugünkü ekonominin büyük kısmı için doğrudur. Bugün fert başına düşen insan sermayesi eskinin birkaç mertebe üstündedir; üstünde olmak zorundadır.

Şimdi tarihten başlayarak insan kalitemizi gözden geçirelim.

²⁶ <https://www.weforum.org/reports/the-human-capital-report-2016/> 28.11.2016’da görüldü. Dünya Ekonomik Forumu, bu tarif için C. Bean, “*Independent Review of UK Economic Statistics*”, 2016 Mart, sayfa 104’e atıf yapıyor.

İnsan kalitesi

Yüz yıl öteden, 1914 yılından bir meclis başkanı sesleniyor:

Tarihimizin büyük bir hatası vardır. Ondan bu defa kendimizi korumalıyız. Harp etmek kâh muzaffer, kâh mağlup olmak her millete mukadderdir. Başka milletler harben kaybettikleri vatan parçalarını unutmazlar. Ensal-i müstakbelenin (gelecek nesillerin) önünde onları daima canlandırırlar. Onlarla birlikte esbab-ı felaket (felaket sebepleri) de daima yaşar. Bu suretle aynı esbabin netayici felaketimizinden atiyi mahfuz tutarlar. (... aynı sebeplerin felaketli neticelerinden geleceği korurlar) Bu kürsü-i muallâdan (yüce kürsüden) milletime tavsiye ederim: Unutmamasını...²⁷

Felaket sebeplerini hatırlayalım ki o sebeplerin felaketli sonuçları tekrarlamasın. İbret alalım ki tarih tekerrür etmesin. Bu uyarılar yüz yıl önce sık sık tekrarlanıyordu. Peki, nedir felaketin sebebi?

Siyasî hatalar sayılıyor... Askerî hatalar sayılıyor... Baştan ayağa ruhsuzluk ve millî değerlerin kayboluşu

27 Menteşe Mebusu, Meclis-i Mebusan Reisi Halil Menteşe'nin açış konuşması. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 1, İçtima Senesi 1 (İçtima-ı Fevkalâde), Üçüncü İn'ikad, 6 Mayıs 1330 (1914). (Prof. Dr. Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran'ın Milli Düşünce Merkezi'ndeki Bilgi Şöleni konuşmasından haberdar olduğum bu zabtı <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd03icf01c001/mmbd03icf01c001ink003.pdf> adresinde bulabilirsiniz.)

sayılıyor. Rumeli’de eşraf ve müftüler, “*Analar ağlamasın, Yunan’a - Bulgar’a teslim olalım*” dilekçeleri veriyorlar. Elindeki tüfeğe, namlunun ters ucundan mermi vermeye kal-kan asker... Kaçarken, “*Kayseri ovası benim neyime yetmez*” diyen asker... Selanik’i, İşkodra’yı, Edirne’yi, Yanya’yı teslim ederse on yıla varmadan Kayseri’yi, Anteb’i, Urfa’yı, İzmir’i, İstanbul’u savunmak zorunda kalacağını göremeyen insanlar.

İlk akla gelen birkaç sebebi sayıp tatmin olmak sığ entelektüelin sık yaptığı hatadır. Ülke kalkınması gibi, tarihteki felaketler gibi büyük problemleri anlayıp çözmek için doğru yaklaşım, ilk sıradaki “*esbabı felaket*” sayıldıktan sonra, peki ama bunların da sebebi neydi diye tekrar sormaktır. Sonra tekrar sormak: Peki bunların da sebebi ne? Ve bu sorgulamayı kök sebeplere ulaşınca kadar tekrarlamak. Kök sebeple(rle) değil de onların sonuçlarıyla mücadele, bataklığı kurutmadan sivrisineklerin peşinde koşmak gibidir.

Dr. Saygılı ve “Balkan Harbi’nde Neden Mağlup Olduk?”

O felâketleri yaşayıp hem askerî hem de sosyoloji ve ekonomi açısından gözlediklerini bize aktaran kalemler var: “*Zabit ve Kumandan*” kitabı ile Nuri Bey (Conker), ona cevaben “*Zabit ve Kumandan’la Hasbihal*” ile Mustafa Kemal Bey (Atatürk) aklımıza ilk gelenlerdir. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü eski başkanı Doç. Dr. Hasip Saygılı bu ikiliye daha bir dizi isim ve yayın ekliyor: “*Askerlerden Fevzi [Çakmak], Bekir Grebene, Tahsin Paşa, Behiç [Erkin] ile Rahmi [Apak]’ın yazdıklarıyla; gazete-*

ci-yazar ve düşünce adamları olarak Tüccarzade İbrahim Hilmi [Çığıracan], Stephan Lauzan, Aram Andonyan, Fatih Kerimî ve Abdürreşid İbrahim. “

Saygılı, bunlar arasında hem tespitleri hem zamanlamasıyla öne çıkan, “esbabı felaket” tartışmalarını başlatan bir başka askerin, Ali İhsan Sabis Paşa’nın “Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk” kitabını yeniden yayınladı.²⁸ Gerek bu kitap, gerekse kitapta verilen diğer kaynaklar hep aynı kök sebebe işaret ediyor: *İnsan kalitesi. Daha doğrusu kalitesizliği!*

İnsan kalitesizliği

Doç. Dr. Hasip Saygılı’nın Millî Düşünce Merkezi Bilgi Şöleni konuşmasını dinlerken, konu insan kalitesine, daha doğrusu insan kalitesizliğine geldiğinde dinleyicilerin tepki gösterdiklerine şahit oldum. Belli ki bazılarımız bu kalite münakaşasını bir cins genetik kader iddiası gibi algıliyordu. Kitabın ilerleyen bölümlerinde bazı yabancı akademisyenlerin de bu fikirde olduğunu, bizim zekâmının çoğu Avrupalı ve Asyalı’nın gerisinde bulunduğunu

²⁸ “Balkan Harbi’nde Neden Mağlup Olduk?”, Ali İhsan Sabis, Hasip Saygılı, İlgi Yayınları, İstanbul (2014) ve o kitaptaki referanlar. Kitapta Dr. Saygılı’nın 1)“Balkan Harbi’nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahali-de İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi”, Türkiye Günlüğü, 112, Kış 2012, s.136-146. ve “Balkan Bozgununun 100’üncü Yıldönümünde ‘Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk’”, Toplumsal Tarih, 222, Haziran 2012, s. 74-78.. makaleleri de ek olarak alınmış. Bunlar ve bir başka Saygılı’nın, Oğuzhan Saygılı, “Balkan Bozgunundan 100 Yıl Sonra Tataristanlı Bir Gazetecinin Gözlemleri: Fatih Kerimi’nin İstanbul Mektupları”, Türkiye Günlüğü, 115, Yaz 2013, s.17-28. makalesi konunun esaslı bir özeti ve araştırmacılar için mükemmel başlangıçlar...

iddia ettiklerini göreceğiz. Ülkelerin zekâ ölçümleri de bu iddiaları destekler gibidir. Batı Avrupa'nın zekâ ortalaması 100 alındığında Türkiye'ninki 90 çıkmaktadır ve bu ciddi bir farktır. Bu konuyu kitabın ikinci yarısında etraflıca ele alacağız.

Halbuki ne Ali İhsan Paşa, ne de yukarıda saydığımız yüz yıl önceki diğer kalemler "insan kalitesi"yle zekâyı kastetmektedir. Onlar insanımızın genetiğini değil kafasının içeriğini ve hislerini, yani -casus Lawrence'in²⁹ dediği gibi- *Türklerin akıl ve gönüllerini* kastediyorlar. Bir de bilgi ve becerilerini.

İnsan kalitesini gerçekten, Lawrence'ın yaptığı gibi iki unsura, gönül ve kafaya ayırabiliriz. Gönül için Ali İhsan Paşa'nın Bulgarlar için yazdıklarına göz atalım:

50 yıl önce bir yaşayan ölü halinde kendinden habersiz, domuz çobanlığından başka bir şey bilmeyen bu milletin bugünkü hali fedakâr şairlerinin, ilkokul öğretmenlerinin, köy papazlarının telkinleriyle meydana gelmiştir. Ancak 35 yıllık bir geçmişi olan bugünkü maddiyat hep o telkinler ile dirilen, vücut bulan maneviyat ile kurulmuştur.

Bulgarlar için yapılan bu tespitler başa aldığımız Meclis-i Mebussan nutkunda Halil Menteşe Bey'in ricasıyla karşılaştırılmalıdır:

Arapları ordumuza karşı teşkilâtlandırıp bize karşı beşinci kolu hazırlayan T. E. Lawrence, "Hikmet'in Yedi Sütunu" kitabında, mealen "*Bizim mücadelemiz Türk Ordusu'nu değil, Türklerin akıl ve gönüllerini yenmeğe matuftur*" diye yazmıştır ki Türklerin düşmanları için bu strateji hâlâ değerini korumaktadır.

Muallimlerinizden, muharrirlerimizden, şairlerimizden bütün erbab-ı tefekkürümüzden hududun öte tarafında kurtarılacak kardeşler, tahlis edilecek ecza-yı vatan (vatan cüzleri = parçaları) bulunduğunu, nesli hazır ve ensali atiye (günümüz nesli ve gelecek nesiller) önünde, dersleriyle, yazılarıyla, şiirleriyle bütün nüfuz-ı maneviyyeleriyle daima canlandırmalarını rica ederim.

İnsan sermayesi - Dünya Ekonomik Forumu Ölçümleri

Buraya kadar okuduklarınız insan kalitesinin “gönüller” tarafıydı. Ya akıllar?

Yönetim biliminde bir ilke vardır: Ölçemezseniz iyileştiremezsiniz. Ölçemezseniz beceriksiz fakat demagog yöneticiler size ne kadar iyi durumda olduğunuzu, uçup kaçtığınızı anlatır ve siz de, elinizde rakama dayanan, başkalarıyla karşılaştırmaya dayanan bilgiler bulunmadığı için aval aval dinleyip onlara inanırsınız.

O yüzden son on yılların yönetim çalışmalarında her şeyi, bu arada insan kalitesini de ölçmenin yolları aranmış ve bulunmuş. Üniversitelerimizin dünya üniversiteleri ile karşılaştırmalı değerlendirmeleri, ilk ve orta öğrenimin kalitesini aksettiren PISA, yetişkin becerilerini ölçen PIAAC bu ölçümlerden bir kısmı. Hiçbiriyle iftihar edemeyiz. Yolsuzluk, Kanun Hâkimiyeti, İstikrarsızlık İndeksleri’nden daha önce bahsetmiştik.

İnsan niteliğiyle ilgili diğer ölçümleri, yüz yıl öncesinin değil, bugünün acı derecelerini bir sonraki bölümde ele alacağız. Heyecanla beklememize gerek yok, ikisinde

de sonlardayız. Bunlardan daha genel ve daha fazla ülkeyi kapsayan bir insan sermayesi ölçümünü, bir önceki bölümde de gördüğümüz gibi, Dünya Ekonomi Forum’u yapıyor. Burada sonlarda değiliz, çünkü ülkeler OECD ile sınırlı değil ve dünyanın en geri ülkeleri de sıralamaya dâhil. Ama yine de ortanın altındayız ve korkarım yükselme değil, alçalma yönünde hareket hâlindeyiz.

Dünya Ekonomik Forum’u 2013’te 122, 2016’da 130 ülkeyi incelemiş, 2013’te hazırladığı indeksin,³⁰ dört sütunu vardı (Lawrence’in sütunlarından üç eksik!):

- 1) Eğitim,
- 2) Beden ve ruh sağlığı,
- 3) İşgücü ve istihdam,
- 4) İmkân sağlayan çevre.

Her sütunun da alt sütunları mevcut. Meselâ İşgücü için “*Tecrübe*” alt sütunu var ve bunu insanların işlerinde ortalama kaçınıcı yılda bulundukları ile ölçüyorlar... O yıl, 122 ülke arasında 60. olmuştuk.

Şimdi üç yıl ileri gidip 2016’nın İnsan Sermayesi sonuçlarına bakalım:³¹ 130 ülke arasında 73. konumdayız. Aşikârdır ki üç yıl içinde 60.lıktan 73.lüğe düşüş bir iyileşmeye işaret etmemekte, milletler yarışında yerimizi koruyamayıp aşağıya kaydığımızı göstermektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, bunu gizlemek isteyen iktidarlar, böyle ülkeler arası karşılaştırmalardan kaçarlar. Bugünümüzü geçmişle karşılaştırırlar: Yirmi yıl önce duble yol var mıydı? Tekrar hatırlatalım: Dünyadaki hemen bütün ülkeler

³⁰ “The Human Capital Report”, World Economic Forum, Cenevre 2013. <http://reports.weforum.org/human-capital-index-2013/>
http://reports.weforum.org/human-capital-report-2016/?doing_wp_cron=1476533978.8295860290527343750000

ilerler. Geri kalmamak için hiç olmazsa onların ortalama hızında ilerlemelisiniz. Kalkınmış ülke olmak içinse onlardan hızlı büyümeğe mecbursunuz! Kendinizi kendinizle değil, diğer ülkelerle karşılaştırmak zorundasınız.

İlk on ülke şöyle: 1) Finlandiya, 2) Norveç, 3) İsveç, 4) Japonya, 5) İsveç, 6) Yeni Zelanda, 7) Danimarka, 8) Hollanda, 9) Kanada, 10) Belçika. Almanya 11., ABD 24. sıralar.

2016 raporunda, ülkelerin yaş grupları da incelenmiş. Gruplama 0-14, 15-24, 25-54, 55-64 ve 65 yaş ve üstü şeklinde. Ülkenin yönünün yukarı mı aşağı mı olduğunun bir göstergesi de yaş gruplarındaki sıralama. Türkiye şu anda 73. sırada ama bizi aşağı çeken 25-54 ve 55-64 yaş grupları. Bunlar sırasıyla 86. Ve 81. sıradalar. Yerimizi düzelten nesil 15-24 yaş grubu. Onlar dünya sıralamasında 44. sıralar. Eh böyle giderse işler düzelecek değerlendirmesi için biraz erken. Çünkü onların arkasından gelen 0-14 yaş grubu, yani son on dört yılda yetişen en gençler, veya daha doğrusu en küçükler, ağabeylerinin sırasını tutturamıyor, 59. sıraya düşüyorlar. 0-24 arasındaki iki grup yılların geçmesiyle 25 ve üstü aralığına gelecek; gelecek de acaba şu andaki sıralarını muhafaza edecekler mi? Buna da olumlu cevap vermek zor, çünkü bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, PIAAC sonuçları mezuniyet sonrasında Türkiye’de öğrenmenin durduğunu ve okul sonrasında en hızlı beceri kaybeden ülkelerden biri olduğumuzu gösteriyor. Bu sonuncu hâlin iki sebebi var: Okul sonrası eğitimin, “devam eden eğitim ~ continuing education” diye bir şeyin bilinmemesi ve okuldaki eğitimin akla, senteze değil çoktan seçmeli testlerde başarı sağlayacak marifetlere dayanması.

Bu bölüme Balkan Harbi'ndeki insan kalitemizle başladık. Yunanistan'la Bulgaristan'a bir göz attım. İkisi de bizim üstümüzde, bugün biz dünyada 73. iken onlar 44 ve 43. sıradalar. Demek ki Ali İhsan Sabis Paşa'nın ve bütün diğerlerinin yüzyıl öncesi için, Dr. Hasip Saygılı'nın da günümüz için işaret ettikleri Balkan ülkeleriyle insan kalitesi açığını maalesef henüz kapatamamışız.

Balkan felâketinin kök sebebi insan kalitemiz ise bugünkü kalitemizle kendimizi rahat hissetmemiz pek mümkün değil.

PISA ve PIAAC

İnsan sermayesi, bir ülkedeki becerilerin, marifetlerin toplamıdır. Bu muhakkak ki önemli bir sermaye. Önemli ise ölçmek lâzım. Nasıl? Acaba ülkedeki insanların ortalama tahsil yıllarını hesaplamakla mı işe başlasak? İnsan sermayesinin bir unsuru da tahsil ama tahsil tek başına pek anlamlı değil. Aslolan tahsilin ne kazandırdığı. Bu yüzden insanların okuma, matematik ve fen becerilerinin ölçülmesi, kaç yıl okuduklarından daha anlamlıdır. Kaç yıl okudukları değil, o yıllar içinde ne öğrendikleri...

PISA

Öğrencilerin becerilerini ülke ülke ölçen bir test var, adı PISA: *Programme for International Student Assessment- Milletlerarası Öğrenci Değerlendirme Programı*. Okuma-yazma, matematik ve fen becerilerini ölçüyor. Ülkeler arası karşılaştırmanın anlamlı olabilmesi için de her ülkeden aynı yaştan, 15 yaşındakiler arasından seçilen yeterli sayıda örnek üzerinden değerlendirme yapıyor. 2015 PISA sonuçlarında Türkiye'nin durumu bu üç dalda da gayet istikrarlı: OECD ortalamasının açık ara aşağısındayız ve 35 OECD ülkesi arasında sondan üçüncüyüz. Şili ve Meksika sayesinde sonunculuktan kurtuluyoruz.

PIAAC

O sonuçlar 15 yaşındaki gençlerimizin...

OECD, büyüklerin becerisini ölçen bir test de geliştirdi ve uygulamaya başladı: PIAAC. Bu, *Programme for the International Assessment of Adult Competencies*, Türkçesi ile Yetişkin Becerilerinin Milletlerarası Değerlendirmesi ifadesinin kısaltması. PIAAC'nin ölçtükleri şunlar: Okur-yazarlık (literacy), sayısal beceri (numeracy) ve teknolojiye zengin ortamda problem çözme. Bu test 16-65 yaş aralığına uygulanıyor. Böylece geçmiş yılların gençlerinin bugün ne hale geldiğini de görüyoruz. Maalesef bu resim de PISA kadar karanlık: Okur-yazarlıkta testin yapıldığı 33 ülke arasında 31., yani sondan üçüncüyüz. Sadık dostumuz Şili yine bizi kurtarıyor, bir de Jakarta... (İndonezya OECD ülkesi değil, buna rağmen OECD başkent Jakarta'da büro açmış ve sadece o şehirde PIAAC'ı uygulamış.) Sayısalda yerimizi koruyoruz; yine sondan üçüncüyüz. Ancak Şili ile Jakarta, altımızda yer değiştirmiş. Teknolojiye zengin ortamda problem çözme, bilgisayar kullanımına dayanıyor. Bunda sonuncuyuz. Bu dalda maalesef Jakarta'da henüz anket yapılmamış. Şili haini ise bizden iyi puan almış.

Çaresizlik çemberi

Sadece puanlara bakmakla görülmeyen başka özelliklerimiz de var^{32,33}:

³² <https://www.herkesebilimteknoloji.com/slider/turkiyede-yetiskinler-beceri-konusunda-cok-zayif>

³³ http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/selcuk-sirin_530/biz-neden-bu-kadar-beceriksiz-bir-ulke-olduk_40211292

- Üniversite tahsili okuryazarlıktaki beceriksizliği pek düzeltmiyor.
- Piyasamızın yüksek tahsillileri kaptığı söylenemez. Üniversiteye girişte kuyruk olduğu gibi çıktıktan sonra da kuyruk var.
- Cinsiyetler arası beceri farkının kadınlar aleyhine en çok açıldığı ülkelerdeniz.
- Diğer ülkelerde tahsil seviyesi ile güven, yani kitabın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan toplum sermayesi birlikte yükselirken, Türkiye’de değişmiyor; okusak da güvenmiyoruz, okumasak da güvenmiyoruz.
- Okulda kazanılan beceriler mezuniyet sonrasında hızla kaybediliyor.

TED Üniversitesi düşünce kuruluşu TEDMEM’in değerlendirmesine göre iki vahim eksikimiz var:³⁴

1. Yetişkin nüfusun kayda değer bir kısmı, en temel düzeyde okuma yazma, okuduğunu anlama, sayıları anlama ve sayısal işlem yapma becerilerinden yoksun.
2. Üst düzeyde beceri sahibi nüfus OECD ülkelerine kıyasla pek düşük.

Çarpıcı olan insanımızın eğitimsizliği değil, eğitiminin pek bir beceri kazandırmaması.

Eğitimcilerimizi de bu eğitim sistemi eğittiğine göre bir çaresizlik çemberindeyiz. Beceriksizlerin çarkından becerikli çıkmıyor.

Yukarıdaki (2.) madde ise belki en vahimi. En iyileri seçip dümene geçirmeye teşebbüs ettiğimiz zaman da o

³⁴ <https://tedmem.org/yayin/oecd-yetiskin-becerileri-arastirmasi-turkiye-ile-ilgili-sonuclar> 10.12.2016’da görüldü

nitelikte insan bulmakta güçlük çekeceğimizi gösteriyor. Yöneticilerimiz de bu toplumdan çıkacak! Yoksa çıkamayacak mı demeliyiz? Doğrusu imkânsız değil ama titiz ve zor bir seçim yapmamız gerekecek. Derken... Uyandım: Onlar bu toplumdan çıktı bile ve şu anda bizi yönetiyorlar!

Kabahat lisede mi, üniversitede mi?

Üniversite hocalarımız bu vahim hali, “*Öğrenci liseden zayıf geliyor*” diye açıklayıp rahatlarlar. Hâlbuki PIAAC, bizim üniversite tahsilinin de pek bir şey tahsil ettirmediğini gösteriyor. Kaldı ki o liselerdeki öğretmenleri yetiştirenler de bizim üniversitelerimizdir!

Üniversitelerin hazırlık okulları yeni giren öğrencilere yabancı dil öğretmek için kurulmuştu. Bu okulların bir fakülte gibi kalabalık kadroları vardır. Çünkü okuyacakları bölüm ne olursa olsun muafiyet sınavını kazanan azınlık hâriç hemen bütün öğrenciler bu okula gider. Muafiyet sınavını kazananlar azdır, çünkü onlar orta öğretimde sadece sekiz yıl kadar yabancı dil öğrenmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı’mızın başarısızlığı o kadar açık görünüyor ki, muhtemelen bu okullarda değil sekiz, seksen yıl bile bir yabancı dil öğrenmeye yetmeyecektir. Asıl görünmeyen ve yabancı dilden önemli olan, Millî Eğitim’in okullarında ne kadar Türkçe öğrenildiğidir. Aslında Türkçe öğreniminde durum yabancı dilden farklı değildir. PISA ve PIAAC’taki okuduğunu anlama ve yorum yapma testleri bu hâli ortaya koyuyor. Fakat kamuoyu bunun farkında değildir, çünkü çocuklar evlerinde anne babalarından ve televizyondan bir miktar Türkçe öğrenmektedir. Eğitim bu tabii öğrenmenin üstüne pek az şey ekliyor.

Ülkemizin en büyük üniversitelerinden birindeki açmaz -buna skandal diyecekler de çıkacaktır- şöyle ortaya çıkmıştı: Mevzuat, üniversite hocalarının, bir yabancı dil sınavındaki -o zamanlar KPDS, Kamu Personeli Dil Sınavı- başarılarına göre maaşlarına zam yapılmasını öngörüyordu. Buraya kadar pek güzel ve pek âlâ idi. Hazırlık Okulu hocaları da yüksek puan aldıklarında, onların maaşlarına da zam yapılacaktı. Sınava girdiler ve öğrencilere yabancı dil öğretmek üzere istihdam edilen bu insanların, pek yüksek zam alacak seviyede dil bilmedikleri ortaya çıktı. Biraz tartışıldı: Belki hazırlık okulu hocaları yabancı dil sınavına girmeden dil zammı almalıydı, çünkü mademki hazırlık hocasıydılar, resmen dil bilmekteydiler gibi utanç verici laflar edildi... Fakat birkaç gün içinde bunların tartışılmamasının daha yararlı olacağına karar verildi ve konu kapandı.

Ya tuz kokarsa

Bu hâtıra aklıma şunu getirdi. Acaba PISA ile eğitemediği anlaşılan Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilâtı, PISA veya PIAAC testlerine girse, sonuç ne olur?

Bir zamanlar Millî Eğitim Bakanlığı'nda PISA'yla da görevli bir daire vardı: *Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi*-EARGED! Önümde EARGED'in hazırladığı 2009 Türkiye PISA raporu var. PISA okuduğunu anlama konusunda ayrıntıya giriyor. Meselâ, okuduğumuzun üstünde "düşünüp-taşıyor" muyuz? Bunun İngilizcesi "reflection" İngilizce reflection kelimesini sözlükte bulursanız ilk anlamının yansıma veya yansıtma olduğunu görürsünüz. Fakat ikinci anlamı, ki burada kastedilen budur, düşünüp

taşınma, teenni, tefekkür, imal-i fikr, mütalaa, v. s. ... EARGED'in tercümesi şöyle: *Öğrencinin metin üzerine kendi bilgilerini yansıtması!* Testin kendisini de bu insanlar çevirdiği için Türkiye'de PISA testini alan öğrencilerden de bu istenmiş: Metnin üzerine bilgilerinizi yansıtın! Bu ne demek Allah aşkına? Düşünün değil, düşünüp taşının değil, imal-i fikr edin değil. Üzerine yansıtın! Aldığımız puanın âmillerinden biri de böyle tercümelerdir her halde. OECD'nin yabancı uzmanları Türkçe bilmediklerinden Türkiye'deki meslektaşlarının bu hallerinden haberleri yoktur sanırım.

Bir başka alt kategori, bilgi için bir kaynağa ulaşma ve kaynaktaki bilgiyi alma. Basitçe şu: Bilgiyi ihtiva eden metni, sonra da metin içindeki bilgiyi bulma. "Access-erişme" ve "retrieve-alma, çıkarma". EARGED tercümesi şöyle: *Bilgiye ulaşma ve bilgiyi hatırlama!* PISA çocuğumuza diyor ki: *Ansiklopedide Varna Meydan Muharebesini bul ve bak bakalım hangi yıl olmuş?* EARGED bunu şöyle anlıyor, "Ansiklopediyi aç, Varna Meydan Muharebesini bul ve maddeye bakarken ne zaman olduğunu hatırla!" Söylediklerinin saçmalığının da farkında değiller.

PISA metinleri iki formatta ele almış. Herhangi bir yazıdaki sürekli metinler veya haritalardaki isimler, listelerdeki başlıklar gibi kesintili metinler. EARGED birincilere "akıcı metin" diyor. Acaba akıcı nesre ne derdi? Bu yalnız yabancı dilde değil Türkçedeki fakirliği de gösteriyor. Sürekli ile akıcı farkını ayırd edemeyen MEB! EARGED ilerleyen yıllarda ilga edilmiş ve onun görevi başka şubelere verilmiş. O ilkeri yılların MEB raporlarına baktım, "yansıtma" aynen duruyordu.

Öyle anlaşılıyor ki koskoca Millî Eğitimimizin merke-

zinde tercüme yapmakla, yabancı kuruluşlarla koordinasyonu sağlamakla görevli insanlarımızın yabancı dil bilgisi, sözlüğe bakıp orada buldukları anlamlardan yanlısını seçmek seviyesinde. Hani bir yabancıya, “boğazım kötü” dediğimizde onun bunu Çanakkale veya İstanbul boğazlarından birinde tıkanıklık var zannetmesi gibi. Yaptıkları tercümenin Türkçe’deki anlamsızlığını fark etmediklerine göre Türkçe bilgileri ile de övünemeyiz.

Öyle anlaşıyor ki bizim eğitimcilerimizin de eğitilmişlerden pek büyük bir farkı yok. Bu acı hâlin sebeplerinden biri, maalesef Millî Eğitim Bakanlığı gibi yerlere tayin standardımızın liyakat ve ehliyet değil de “bizimkiler” den olması ve “alınının secde görmesi”dir. Birinci kriter kendi içimizde konuşurken, ikincisi dışarıya karşı dile getirilir. Bir diğer sebep, böyle sonuçlar karşısında “İyileştirmek için ne yapabiliriz?” diye sormak yerine testlerin ve testi veren kurumun güvenliğine şüphe çekmeğe çalışmaktır. Radikal bir tedbir olarak OECD’nin Türkiye’de böyle araştırmalar yapmasını yasaklayabiliriz! Çaktırmadan rastgele öğrenci seçmelerine engel olup testi sadece başarılı öğrencilere vermelerini sağlayabiliriz. Millî Eğitim Bakanlığımız, bir başka önlemi 2016 sonunda, PISA sonuçları açıklandığında aldı. Sabancı Üniversitesi’nin, Eğitimde Reform Girişimi (ERG) adlı teşebbüsü, tam da bu eksiklerimizle uğraşıyor, ‘nasıl daha iyi oluru’zun cevabını bulmaya çalışıyordu. Tabi PISA gibi hezimetleri de gündeminin ilk sırasına alıyordu. Sen misin bu işlerle uğraşan! Bakanlık Müsteşar Yardımcısı Mustafa Hilmi Çolakoğlu, Türkiye’deki bütün Millî Eğitim Müdürlükleri’ne gönderdiği genelgede, “2017 yılında ERG tarafından tüm birimlerimize gelecek görüşme, veri

talebi, işbirliği teklifi, toplantı davetlerine icabet edilmemesini, MEB stratejisinden sorumlu kişi olarak tarafıma yönlendirilmesini önemle arz ederim” demiş. (Müdürlüklerin üstünde bir makamı işgal ettiği için arz değil rica etmesi gerekirdi. Hadi bunu resmî yazışma özürölülüğüne değil de çok alçak gönüllü olmasına yoralım.) Çolakoğlu, okullara gönderilen yazısının sonuna ise ‘not’ diye ekleme yaparak “Aynı kuruluşun işgal ettiği MEB binası hakkında hukuki işlemler devam etmektedir” demiş. Yönetim biliminde şaka diye anılan “Kötü haber getirenin kellesini vurun” anlayışına meğer gerçekleştirmişiz! Sayın Çolakoğlu yetkisiz bir memur değil, kendi ifadesiyle Millî Eğitim Bakanlığı’nın stratejiden sorumlu kişisidir!³⁵

Bazı Pasifik ülkelerinin ve Singapur, Vietnam gibi Hindini ülkelerinin matematik ve bilim eğitiminde yıllardır ABD’den üstün oldukları, hatta birçok Avrupa ülkesinden üstün olduğu bilinir. Son sınavlarda da lider Singapur’dur. ABD’nin bu sonuca tepkisi, bu üstünlüğün sebebini araştırmaktır. Pirinç ziraatinin mısır, buğday ziraatinden daha çok odaklanma, çalışma ve sebat gerektirdiği izahlarını okudum. Çinlilerin binlerce yıldır devlete sınavla eleman aldığı, bu yüzden Çin’in orta çağda bile dünyanın en yüksek okuryazar oranına sahip ülkesi olduğu gibi izahlar okudum. Ama hiç Sayın Millî Eğitim Bakanımız gibi *“PISA’da Vietnam matematikte ABD’nin önündedir. 2012’de de önündeydi, 2015’te de önünde. Vietnam’ın eğitim sistemi, ABD’den daha iyidir diyen var mı? Tek bir ölçüye bakarak, ülkelerin eğitim sistemini değerlendirmek doğru değil.”* denildiğini görmedim. Bu sorunun cevabı şudur: “Evet Vietnam’ın

³⁵ <http://www.karar.com/guncel-haberler/pisa-elestirisine-meb-den-yaptirim-352583> 29.12.2016’da görüldü.

matematik öğrenimi ABD’den iyidir. ABD de bu fikirdedir ve bunun sebebini araştırmaktadır.” Sayın Bakan öğrenci başına on bin dolar harcayan ülkeyle beş bin dolar harcayan Türkiye’nin mukayese edilemeyeceğini de söyledi. Bu oran TL’nin satın alma gücü parite oranının altındadır. Dolayısıyla bu da bir izah değildir.

Sayın Bakanın, okul tipleri arasında puan analizi yapması, düşük puan alan okulları tespit etmesi, Fen Lisesi gibi bazı okullarımızın dünyanın en iyileriyle mukayese edilebileceği sonucuna varması yalnız moral yükseltici değildir. Belki ne yapılması gerektiğine dair de bir ipucudur. Fen liselerinde ne yapılmaktaysa, diğer okullar için de aynı şeyleri yapmak gerekir! Bu fikirlerim basında yayınlandığında bir okuyucum yorumunda, *“Fen Liseleri’nin aldığı sonuç, öğretim kalitesinden ziyade, öğrenci kalitesinin sonucudur. Çünkü bu okullara girmek kazananı pek az olan bir seçme sınavıyla mümkün olmaktadır.”* diye yazmış. Gerçek buysa ki öyle görünüyor, benim teklifim, yani, Fen Liseleri’ni taklit de çare değildir.

Okullar arasındaki uçurumu, Yeni Yüzyıl Gazetesi’nden aldığım şu tablo anlatıyor:³⁶

	Matematik	Fen	Türkçe
Devlet Fen Liseleri	28,42	27,99	26,70
Özel Fen Liseleri	27,46	27,03	26,59
Temel Liseler	10,20	8,36	19,50
Devlet Liseleri	2,92	2,52	15,13
Anadolu İmam Hatip	2,90	1,70	17,10

³⁶ <http://gazeteyeniyuzyil.com/haber/egitim/temel-liseler-temel-den-coktu-17848> Türkiye’deki liselerin tamamına ait sonuçlar şu bağlantıdan görülebilir:
http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/38/14/317572/dosyalar/2016_02/17100757_2015syslseler.pdf

Bütün testler kırk soru üzerindendir. Misal olarak birinci sütunda verilen sonuçları okursak, Devlet Fen Lisesi gençlerimiz Matematik Testinde 40 sorudan ortalama 28'ini doğru yaparken Özel Fen, Temel Liseler, Devlet Liseleri ve Anadolu İmam Hatip Liseleri sırasıyla kırk sorudan 27, 10, 3 ve 3'ünü doğru yapabilmiş. Fen testinde durum daha da vahim, Fen liseleri 40 sorudan 28 ve 27'sini yaparken Temel, Devlet ve İmam Hatipler ancak 8, 3 (2,5'tan yuvarlarsak) ve 2 (1,7'den yuvarlayarak) soruyu doğru yapabilmiş.

PISA'da dökülen çocuklarımızı hali hazırda eğiten, PIAAC'de dökülen yetişkinlerimizi bir zamanlar eğitmiş olan eğitim çarkımızın hâli bu! Bu kadrolar da bizim üniversitelerimizin ürünü. Tevrat'taki bir sözü hatırlıyorum: *Yiyecek kokmasın diye tuzlarlar. Peki, ya tuz kokarsa?*

Cahili, cehaleti son bulsun diye eğitirler. Peki, ya eğitim sistemi cehalet içindeyse? Ya eğitim sistemini yönetenler de bu okulların mezunuysa... ki öyledirler!

Rövanşı olmayan yenilgi

Öğrencilerimiz PISA testinde diğer ülke öğrencilerinin puanlarını tutturamıyor. Yetişkinlerimiz PIAAC testinde diğer ülke yetişkinlerinin ardından geliyor. Biz bunların ne anlama geldiğinin idrakinde değiliz. Sanki futbol takımımız bu sefer elenmiş de bir dahaki sefere daha iyi oynarız gibi, antrenörü değiştirirsek her şey düzelecekmiş gibi tepki veriyoruz. Bu hezimetler bir dahaki sefere düzelecek hatalar değil. Seksen milyonun okullarının eğitemediği, bu okullara gitmekle insanımızın pek bir şey kazanamadığını söylüyor bunlar bize.

Eğitim sistemin düzeltmek için şu anda harekete geçilse etkileri ancak bir nesil sonra, köklü değişim iki nesil sonra görülür. Çünkü işe eğiteceklerin, yani öğretmen kadrolarının eğitiminden, bunun için de onları eğiten üniversitelerden başlamak gerekir. Kötüden iyiye değişim zordur. Çünkü bu değişimi mevcut teşkilât ve kadronuzla yapamazsınız. Kötülüğün sebebi olan insanlar ile mükemmel teşkilatlar bina edemezsiniz. Onlardan ayrı, elit gruplar kurmalı, onlara insiyatif vermelisiniz. Maalesef orta vadeli planlarını bugün televizyonda yapacakları konuşma, uzun vadeli planlarını gelecek seçime göre belirleyen kadrolar böyle işlere kalkışmaz.

Orta gelir tuzağı denilen hâlin kök sebepleri bunlar. Bağımlılığın, başkalarına mecburiyetin, kaabiliyetli gençlerimizin yurt dışına kaçmak için fırsat kollamalarının, en

iyi beyinlerimizi kaybetmemizin...

Hatta dükkân, kooperatif, marka isimlerinde yabancı-lara imrenip bilir bilmez yabancı dillerde adlar kullanma-mızın; kültür tahribatının. Marka adlarında yabancı dille-rin hâkimiyeti, "onların, ötekilerin" bizimkilerden kaliteli olduğunun şuurlu veya şuursuz farkında olmamızdandır. Bu farkındalıktandır ki meskende değil *residence*'te oturur, mevki değil *lokasyon* seçeriz; seçkin değil, birinci sınıf de-ğil, *premium* otellerde hatta *hotellerde* kalırız.

Ülke olarak aldanmalarımızın, yanlış seçimler yapma-mızın, yanlış yollara girişimizin kökünde eğitemeyen eği-tim kurumlarımız var. İnsanlarımızın teröre, sapık ideolo-jilere kanma sebebi de budur. Bunların rövanşı, bir dahaki seferi yok. Niteliksizlik dibi görünmeyen bir helezondur. Bir önceki halka bir sonraki çöküşün sebebidir.

1920'lerde, 1930'larda okuryazarlık oranımız çok dü-şüktü. Bir an önce bu seviye yükselsin diye okullar açtık. Hem ne yapılacağı, nasıl yapılacağı belliydi, hem de bunla-rı yapacak niteliğe sahip insanlarımız hâlâ vardı.

Bugünkü halimiz daha acıklı. Okullarımız var, adım başı üniversitemiz var. Fakat sıkıntımız nicelikte değil, nitelikte ve nitelik düşüklüğünün tedavisi maalesef daha zor. Azı çoğaltabiliyorsunuz. Ama on niteliksiz bir araya gelip bir nitelikli adam yetiştiremiyor.

Balkan bozgunundan bir asır sonrası

Bu seviyelerle bizi bu topraklarda yaşatmazlar. Tıpkı en az Anadolu kadar anayurdumuz olan Rumeli'de yaşat-madıkları gibi. Niteliksizlik, beceriksizlik ilk defa başımıza gelmiyor. Önceki bölümlerde çalışmalarından yararlan-dığımız Hasip Saygılı o zamanki sosyal yapımızı anlatan

birçok müellifi inceledikten sonra, problemlerimizi, *nitelikli insan gücü eksikliği, sosyal değerler sistemimizin aşınması, halkın psikolojisindeki kayıtsızlık hâli ve ordunun kalitesi...*” diye saymaktadır.³⁷ Bunlardan birincisi insan sermayesinin, diğer ikisi sonraki bölümde ele alacağımız sosyal sermayenin cepheleridir. Bir asrı aşkın bir müddetin sonunda temel problemlerimiz hâlâ değişmemiş gibidir. Bu değerlendirmeyi 21. asrın başında yapsaydım, “ordunun kalitesi hâriç” derdim. Maalesef 2005-2015 yılları arasında ordunun içerden yediği darbeler yüzünden bu istisna cümlesini kurmakta zorlanıyorum. Genel kalitesizlik varken ve yaygınlaşırken birkaç kurumun büyük gayretlerle bu genel çöküntüden uzak kalması, bir süre için mümkün olabilir. Ama ilelebet mümkün değildir.

Mümtaz Turhan yıllar önce girdiğimiz çıkmazı fark etmiş, Türkiye henüz okur-yazarlık problemini çözmemişken, *“Cahillere okuma-yazma öğretirseniz, okuma yazma bilen cahiller elde edersiniz”* hükmüyle kaliteye, her şeyden önce de üniversitenin kalitesine vurgu yapmıştı. Daha sonra göreceğimiz gibi Turhan, 1950’lerdeki Millî Eğitim sistemimizi de büyük bir gürültüyle dönen muazzam bir çarka benzetmiş, fakat bu büyük çarkın Anadolu’nun çorak topraklarına su taşıyamadığını söylemiştir.³⁸

Bu elitizmdir ve elitizm tek çaredir

Yapılacaklar bellidir. Her şeyden önce insan kalitesinin baş meselemiz olduğunu kabul etmeli, binalardan,

³⁷ Hasip Saygılı, *“Balkan Harbi’nde Osmanlı bozgununun karanlık yüzü: Dönemin tanuklarının gözüyle Müslüman ahâlîde insan kalitesi ve sosyal çözülme problemi.”*, Türkiye Günlüğü, sayı 112, sayfa 136, Güz 2012.

³⁸ Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* İstanbul: Babıali Yayınevi, 1961.

tesislerden, yandaş ortaklarla Japonlara, Koreli'lere yap-iş-let-devretle inşa ettirdiğimiz köprü ve alt geçitlerden, her ilçeye üniversite adlı okullar açtırmaktan önce kaliteye odaklanmalıyız. Şüphesiz bu elitizmdir, fakat tarif ettiğimiz şartlarda elitizmden başka çare yoktur. Bizim "elitler"; Finlandiya'nın, Norveç, İsviçre ve Japonya'nın aleladesidir. Durum bu derece vahim!

PISA ve PIAAC'ın işaret ettiği gibi, okuduğunu anlayan, okuduğunu mütalaa edip ondan hüküm çıkaramayan on adam yan yana gelse o hüküm yine çıkmaz. O on adam okuduklarını tek tek anlamıyorlarsa, toplu kıraatleri sonunda da anlamayacaklardır. Yüz seviyesiz üniversite bir seviyeli üniversite etmez. Bu uluslararası testlerin sonuçları sadece ortalamamızın düşüklüğüne işaret etmiyor. Hani ortalama düşük ama bizde çok iyiler de var teselli si ile avunamayız. Çünkü aynı sonuçlar, bizde iyilerin de bizde, diğer ülkelere göre pek az olduğunu da gösteriyor.

Başarılı ülkeler, bir avuç da olsa elit yetiştirebilen ve sonra işlerin başına bu elitleri geçirebilen ülkelerdir. Bunu becerebilerseniz, kalite kaliteyi doğurur. Bu da yükselen bir helezondur. Bunda da bir önceki halka bir sonrakini doğurur ve kısa zamanda o bir avuç elit bütün ülkeyi elit yapar. Elitlik sıradanlaşır! İskandinavya olursunuz.

Bir an önce dünya ölçülerinde birinci sınıf olmaya aday beş üniversitemiz seçilmeli ve bunlar için gerekiyorsa özel kanun çıkarılmalıdır. En iyi olma potansiyeline sahip elli orta öğretim kurumumuz, belki beş yüz ilköğretim, bir o kadar ilkokul öncesi okulumuz mercek altına alınmalı, bu nitelikte bu kadar okul bulunmazsa bunlar sıfırdan, yeni baştan kurulmalıdır. Başarı sağlandığında, nelerin başarı-

nın kök sebebi olduğu tespit edilmeli ve sistem dalga dalga diğer öğretim kurumlarına yayılmalıdır. Son analizde hakem yine PISA ve PIAAC gibi testlerde aldığımız sonuçlar olmalıdır.

Yoksa sefaletin karşısına geçip “Eyyy OECD, eyyy Ekonomik Forum” diye nutuk atmak, Türkiye’nin beşe ona katlandığını iddia etmek belki bizi tatmin eder, yüreğimiz yağ bağlar ama çöküşü durdurmaz. Sırf gerçeği açıklıyorlar, yani kötü haber getiriyorlar diye Millî Eğitim’in problemlerini çözmeğe çalışan teşkilat dışı teşebbüsleri susturmak, onları cezalandırmak da çözüm değildir.

“Bizim adamlar”dan kurtulmak

Bunları yapabilmemiz için “bizim adamlar”dan kesinlikle vazgeçmeli, en iyi ve en zekileri, yani liyakat sahiplerini bulup işe sürmeliyiz. Hastalığımızın kök sebebi “bizim adamlar”dır. Patrimonialismdir. Patrimonialism kitleleşmiş hâli clientelismdir (klayıntilizm okunur).³⁹

Mümkünse daha önce tayinlerle gelmemeleri gereken karar noktalarını işgal eden “bizim adamlar”dan kurtulmanın yolunu bulmalıyız.

Bu, bu defa kaybettiğimiz maçın rövanşını almaya veya bir sene sonraki maçlara hazırlanmaya benzemez. İllâ benzetme yapılacaksa şu soruyu sorunuz. Siz veya sevdiğiniz kritik bir ameliyata giriyorsunuz. Usta bir hekim ve ekip mi istersiniz, belediye başkanının tayin ettiği torpilli köylüsünü mü? Tecrübeli bir cerrah mı istersiniz, abdestinde, namazında, bizim camide Cuma kılıyor diye tayin edilmişini mi?

³⁹ Bu konuya tekrar döneceğiz, clientelism, kitle halinde; patrimonialism, tek tek yapılan siyasî rüşvet ve nüfuz ticaretidir.

İlber Ortaylı, bir televizyon programında, bazı Dışişleri bakanlarımızın döneminde yabancı dil bilmeyen, hattâ meramlarını Türkçe ile de ifade edemeyen “bizim adamların”ın Dışişlerine doldurulduğunu anlatıyordu. Şimdi bu bizim arkadaşlar, Amerikan, Alman, Rus, Yunan, cümle âlemin Dışişleri kadrolarıyla rekabet edecekler. Milletlerarası arenada neler olup bittiğini algılayacak, algılarına göre yol haritası çizecek ve uygulayacaklar. Bunlar, yakınınızın beyin ve kalp ameliyatından daha az mı kritik? Buralarda yapılan hata sadece yakınınızı değil, bir devleti, bir milleti öldürebilir. Ne dersiniz? Lâyık ve ehil olanları mı, “bizim arkadaşları” mı getirelim?

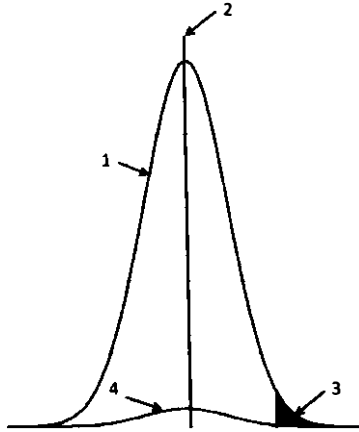
Peki, millî eğitim ve üniversite planlanacak, kadroları tayin edilecek... Bu operasyonlar yakınınızın beyin ameliyatından daha hafif işler midir? Gelecek nesillerin yetiştirilmesi veya yetiştirilememesinin ağırlığı nedir? Bunlara yapmaları için seçecekleriniz bizim başkanının kayınçosu mu olmalı?

Bu fikirleri medyada yayınladığımda, insanımızın “seçkin”den, “elit”ten; “mütegalibe” ve torpilliyi anladığını gördüm. Seçkin en iyi okumuş, en iyi yetişmiş, en kaabiliyetli demektir. En çok yolsuzluk yapan, en çok afra tafa satan, en Frenk havalısı, en züppesi demek değildir.

Bu yanlış anlamadan siyasî rant çıkarmak için elit düşmanlığı yürütülen şu günlerde tam tersini haykırmalıyız... Bu seviyesizlikten kurtulmanın, devleti ve insanımızı kurtarmanın tek yolu elitlerdir, yani seçkinlerdir, yani ehliyet ve liyakattir.

Çan eğrisi ve bizimkiler

Gauss'un çan eğrisi

Gördüğünüz eğriye Gauss eğrisi veya çana benzerliğinden ötürü çan eğrisi denir. Şekilde birden fazla eğri var ve sırası geldikçe her birinin ne için orada durduğunu anlatacağım. Şu anda kastettiğim (1) işaretli büyük eğridir.

Bu eğrinin nereden çıktığını merak ediyor ve aritmetikten azıcık hoşlanıyorsanız, kitabın sonundaki Ek Bölümü'ne bir göz atın. Aman beni aritmetiğe, matematiğe buluşturma diyorsanız, canınız sağ olsun, o bölüm olmadan da olur.

Tabiatta, ölçülebilen birçok özellik bu eğriye göre dağılır. Meselâ insanların boyları veya zekâları veya belli beceriler isteyen bir işe kaabiliyetleri... Yatay eksen, her ne ölçülüyorsa onun değerini, dikey eksen o değerdeki insan

sayısını gösterir. O halde çanın altındaki alan ülke nüfusu-na eşittir.

Boy ele alalım: Yalnız cinsler arasında boy ortalama-sında genetik fark olduğunu da unutmayalım. Dolayısıyla biri kadınlara, bir erkeklere has iki çan eğrisi çizmek zo-rundayız. Konu kadınlarsa yetişkin kadın vatandaşlarımızın çoğunun 1,55-1,65 cm arasında bulunduğunu gözleriz. Erkeklerde bu yığılma 1,70-1,80 arasındadır. Çoğunluğun bulunduğu bu aralıklar çan eğrisinin yüksek kısımları, yani en çok insanın bulunduğu bölgelerdir. Kadınlarda ortalama boyun 1,60, erkeklerde 1,75 olduğunu farzederek bu rakamlar, çan eğrisinin en yüksek noktasına, en kalabalık kısma denk gelir. Ortalamayı şekilde (2) ile gösteriyoruz. Boy misalinde en kısa boylular, cüceler eğrinin en solunda; en uzun boylular mesela 2 m ve üzeri, en sağındadır. Tabiatıyla böyle uçlara düşenlerin sayısı azdır. Bu yüzden eğri bu buralarda alçalır.

Boy misali üzerinden eğrinin anlamını daha bir açık anlatabiliriz. Yatay eksenin her noktası, meselâ sağdan içeri doğru biraz girdiğimizdeki kısmı 1,85m'ye karşılık gelsin. (Sağdaki gri taralı kısmın sol sınırını belirleyen çizginin bu noktaya karşılık geldiği düşünülebilir.) İşte 185 santimi temsil eden o noktadan bir dik çıktığımızda büyük eğriyi kestiğimiz yükseklik, 1,85 m boyundaki insanların sayısına göre ölçeklenmiştir. O boydaki insan sayısını verir. Eğrinin altındaki alan, her boydaki insanların toplamını vereceği için ülke nüfusunu temsil eder.⁴⁰

⁴⁰ Bilimin her genellemesindeki gibi burada da izahat gerektiren noktalar vardır. Meselâ, az önce bahsettiğimiz gibi kadın-erkek boy farklılığı göz önüne alınmalıdır. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta boy dağılım eğrilerin yetişkinler için çizilmesidir. Çünkü büyümekte olan çocukları rastgele dağılıma sokamazsınız.

Gauss eğrisinin tekniğine burada ara verelim. Zekâ dağılımı bahsinde bu konuya tekrar döneceğiz.

Milli basketbol takımı

Şimdi erkek millî basketbol takımımızı kurma görevinin size verildiğini farz edin. Boy, basketbola yatkınlıkta tek unsur değildir ama “o-niki-deva-dam” şarkısında vurgulandığı gibi, basketçilerin boyluca olması beklenir. İş basitleştirmek ve sadece maksadımızı anlatmak için diyelim ki, yani yine farz-ı muhal, en uzunlardan kurulacak takım en iyisi olsun... Bu eğrinin neresine düşenleri seçersiniz? Şüphesiz en sağına, (3) ile işaretlenen bölgede bulunanları. Bunlar en iyi millî basketbol takımını oluşturacaklardır.

Gördüğünüz gibi, bu basitleştirilmiş hayatta millî basketbol takımı kolayca kurulur. Artık maçlarda galibiyet şansımız yüksektir. Bir kere nüfusu bizden az ülkelere karşı bariz üstünlüğümüz vardır, çünkü onların çan eğrisi bizimki kadar büyük değildir, dolayısıyla onların (3) bölgesi ya daha küçüktür yahut hiç yoktur. Bu durum, bizimkinden daha az nüfusa sahip bir ülkenin niçin bizimki kadar iyi bir basketbol takımı kuramayacağı, şekilde (4) ile gösterilen eğriden bellidir. Bu eğrinin tek farkı, bizimkinin yirmide bir nüfusuna sahip bir ülkeye ait olmasıdır. Biz kabaca 80 milyonsak, (4) etiketli küçük eğri, kabaca 4 milyonluk bir ülkeninkidir.

Şimdi bir dakika! Takımı kolayca kurdunuz kurmaya da... İşte tam bu noktada birisi size telefon açıyor ve diyor ki, “bir dakika, boy tamam da takım bizimkilerden kurulacak!”

Bizimkiler

Bizimkiler; bizim kabiledir, bizim partidir, bizim cemaattir, bizim camiadır, bizim ideoloji mensuplarıdır, bizim emrimizden çıkmayanlardır, bizi parayla destekleyenlerdir, bize alkış tutanlardır... Ama her geri ülkenin bol miktarda “bizimkiler”i vardır. Bizimkilerin cinsine göre bu hâle nepotizm, ali dibo, hâmili kart, torpilli, alnı secde görmüşler, eski tüfekler v. s. adı verilir. Fakat sonuç hepsinde aynıdır. Şimdi siz basketbol takımını büyük çan eğrisinden, yani bütün ülkeden değil, sanki çok daha az nüfuslu “bizimkiler” ülkesinden seçmek zorundasınız. Âdetâ 80 milyon kapasiteli Türkiye gitmiş, onun yerine küçücük bir ülke gelmiştir. Siz artık takımı meselâ bizimkilerin (4) numaralı küçük çan eğrisinden seçmek zorundasınızdır ve o eğride katiyen (3) numaralı bölgedeki tûvâna gençler yoktur.

Aslında durum bu şekildekinden daha vahimdir. Belirttiğim gibi küçük eğri yaklaşık 4 milyonluk bir “bizimkiler”e karşılık geliyordu. Hâlbuki hiçbir “bizimkiler” dört milyon değildir. En babayiğidi bir milyonun altındadır. Dolayısıyla (3) bölgesine ait insanların bizimkiler arasından çıkması hayaldir.

Peki, ne olur? Basketi biraz da bizimkiler oynasa kıyamet mi kopar? Şimdiye kadar hep onlarınkiler oynamadı mı! Kendi kendilerine oynadıkları müddetçe pek bir şey olmaz. Kıyamet, bizimkiler diğer ülkelerin basket takımlarıyla karşılaştıklarında kopar. Siz gider meselâ Malta’ya, meselâ Lihtenştayn’a yenilip yenilip geri gelirsiniz.

Ya ülkeyi yönetecek takım?

Artık basketbolu ve boy uzunluğunu bırakalım ve başka takımlara bakalım. Meselâ ekonomiyi yürütecek takım... Ekonomi bilgisine, ülke ekonomisini izleyebilecek tecrübe ve kabiliyete sahip insanlardan kurulacak takım.

Ülkenin Dışışlerini yürütecek takım: Objektif bir dünya bilgisine, bunun tecrübesine, hâriciye geleneğine ve bu işi yüklenebilecek kabiliyetlere sahip insanların takımı.

Güvenlik... Millî eğitim. Özetle ülke siyasetini anlayacak, kavrayacak ve yönetecek takım. Tabî, *"her şeyden evvel ve en evvel"* ülke dediğimiz millet devletine mensubiyetinin şuuruna sahip bir takım.

Her bir takım için gereken özellikler de birer çan eğrisi teşkil edecektir. Ve her bir takımı kurarken o özelliklerin (3) bölgesinden seçim yapmak zorundayız. Fakat birisi o seçimi yapacaklara *"alo, bir dakika"* derse... Daha beteri o seçimi yapanlar zaten bizimkilerse ve adamlarını *"mülâkatla"* seçiyorlarsa...

Ne olur? Kıyamet mi kopar. Evet, kıyamet kopar. Ülkenin dış politikası batağa saplanır. Güvenliği darmadağın olur ve ülke -maazallah- Balkan Harbi benzeri felaketlerle karşılaşır. Çünkü dünya politikasında bütün maçlar milletler arasında oynanmaktadır ve emaneti ehline veren milletler karşısında *"bizimkiler"*in hiç şansı yoktur.

Özetle: Her bir iş için o işin gerektirdiği vasıfların en iyisine sahip olanları seçip o işi onlara yaptırmak gerekir. Fakat o işin gerektirdiklerinden ilgisiz kriterlerle seçim alanınızı yirmide bire, ellide bire, yüzde bire düşürürseniz en iyiler yerine vasatları seçersiniz. Vasatlar bizi dünya arenasında mağlubiyete, geriliğe, en iyi ihtimalle vasata mahkûm eder.

Biraz yabancılar, biraz bizim akli başında bürokratlarımız, bizimkilerden kurtulmak için KPSS gibi sınavlar koydular. Bizimkiler bunu birkaç metotla deldi. Ya soruları çalıp bizimkilere verdik, yahut sınavdan sonra yaptığımız “mülâkat”ta bizimkiler yüksek başarı gösterdi. Sonra da çıktık ve şöyle bir nutuk attık: *“Eski Türkiye’de hep seçkinler basket oynardı. Şimdi halk çocukları, alnı secde görenler oynuyor!”*

Partiler

Parti teşkilâtlarında yöneticilik yapacak insanlarda aranan temel özellik kendi çevrelerinde etkili olmalarıdır. Bu “etkili” vasfının açılımında sevilme, sayılma, sözünün dinlenmesi, dürüstlük vardır. Bunlara sosyolojide, sosyal psikolojide, “kanaat önderleri” denir. Başarılı olmak isteyen siyasî parti, böyle insanları bulmalı, onları kendi fikirlerine ikna etmeli ve üye yapmalıdır. Bu, birkaç yılda değil, yıllar boyu bıkmadan izlenecek bir stratejidir. En iyisi o liderleri daha gençken bulup çekirdekten yetiştirmektir. Bunu beceren partinin teşkilâtı (3) bölgesi insanlarından kuruludur ve başarılıdır.

Partiyi temsil görevi bu insanlara değil de bambaşka kriterlere -mesela sadakate, mesela partideki potansiyel muhalifler hakkında casusluk yapmaya- göre seçilen “bizimkiler”e verilirse ne olur? Şu olur: (3)’teki insanlara erişemezsiniz ve hareketiniz, teşkilattaki liderlerinizle birlikte vasata sürüklenir. Vasata sürüklenmek, bir türlü başarıya ulaşamamakla, diğer partilere devamlı mağlup olmakla neticelenir. Daha kötüsü, böyle bir partinin temsil ettiği

fikir de yıpranır, diğer fikirlere mağlup olur.

Partiler için söylediklerimiz demekler için de aynen geçerlidir.

İş Hayatı

İş hayatında önemli kriterler, yönetim bilgisi, piyasa bilgisi, iş adamına has bir iç enerji ve atılım ve -olmazsa olmaz şart- itibardır. İç ve dış piyasada rekabet kuraldır ve bir milimlik bir avantaj -veya bir milimlik bir gerilik- bile galibiyetle mağlubiyet arasındaki farkın sebebidir. O halde iş hayatındaki kadrolar bilgi, enerji, atılım ve itibarda (3) bölgesinde bulunmalıdır. Zaten piyasa, o bölgede bulunmayanları tabîî seçimle tasfiye eder.

Bir istisna ile: Devletin imkânları “bizimkiler”e kanallize edilir, devlet bankaları “bizimkiler”i kredilendirir, hattâ özel sektör bile “bizimkiler”i mükafatlandırmaya zorlanırsa... İşte o zaman vasatlar öne çıkar. Fakat dış dünya bu kriterlerle işlememektedir ve bizim vasatlar dış dünyada başarısız olurlar. Bu zorlamalarla “büyüklükleri sürdürülemeyen büyük iş adamları” yükselir. Sonra iktidar değiştiğinde bunlar, aslında iş adamı falan olmadıkları için çıktıklarından hızlı düşer. Her iktidarla bu büyük adamların batıp yenilerinin çıkması “bizimkiler”in bol olduğu ülkelerde olağandır. O ülkelerin ekonomileri de vasata mahkûmdur.

Üniversiteler

Üniversitede gereken özellikler akademik namus,

zekâ, yaratıcılık ve sebatır. Akademisyen bunların hepsinde (3) bölgesinde bulunmalıdır. Üniversitenin terfi mekanizması, mensuplarının mükemmelliğini garantiye almak için onları imtihan üstüne imtihana tabi tutar, önlerine yüksek engeller koyar ve aşmalarını ister. Bu mekanizmaların nesiller boyu lââyıkıyla çalıştığı üniversitelerde artık hocalar bu yolun dışında bir yol düşünemez; yükselmenin, akademisyenliğin başka türlü yapılamayacağına iman ederler. Dünyanın o en başarılı üniversitelerini başarılı kılan işte bu gelenek, bu kültür ve inançtır: 3. bölgenin dışında birisinin üniversiteye katılıp yükselebilmesi düşünülemez.

Bu iman, bu sihir zedelenirse onu geri koymak için tekrar nesiller boyu hata yapmadan çalışmak gerekir. Üniversite, iş hayatında söylenen bir sözün asra yayılmış halidir: İtibar bir ömür boyunca inşa edilir; bir günde yıkılır. Üniversitenin kalitesi -ki bu üniversitenin geleneğinden ibarettir- nesiller boyunca inşa edilir. Birkaç “bizimkiler” tayiniyle, birkaç başarılı intihalle gelenek ve itibar yerle bir olur. “Bizimkiler” anlayışının hâkim olduğu üniversiteler zaten sadece ismen üniversitedir. Onların üniversite olduğuna biz inanmayız, daha beteri mensupları da inanmaz. İşverenler de mezunlarının üniversite mezunu olduğuna inanmaz ve onları işe almaz. İstisna, işverenin de bizimkilerden olup işe yaramaz diploma sahibi mezunun “alo” ile mecburiyetten işe alındığı hallerdir.

...ve mülkün temeli: Adalet

Üniversite için söylediklerimizi adalet sistemi için de tekrar edebiliriz. İnsanların adalet mekanizmasına güven-

meleri, “Berlin’de hâkimler var!” demeleri o hâkimlerin nesiller boyu âdil olmasıyla sağlanır. Bu gelenek içinde yetişen hukuk adamları âdil olmanın dışında bir şey yapılabileceğini akıllarından bile geçirmezler.

Mülkün temeli olan adalet, “bizimkiler” dayanışması ile gelen hoyrat birkaç tayinle yıkılırsa tekrar ayağa kalkması çok uzun zaman alabilir. Yalnız zamanın geçmesi yetmez, o ayağa kaldırma ülküsüne gönül vermiş insanların seferber olmasını da gerektirir.

Kurumlar bahsinde buna döneceğiz.

Basın

Basın mesleği, bilgiyi, her an diri tutulan olağanüstü bir dikkati, ilgi, disiplin ve muhakkak ki entelektüel ahlâkı gerektirir. Bizde, Osmanlı’da muhalif kalemlerin satın alınması geleneğiyle başlayan damar hâlâ sürerken 1960’lardan sonra buna bir de “eski tüfek asabiyesi” eklendi. O hale gelindi ki yalnız muhabir veya muharrirlikte değil şiirde, romanda, hikâyede ve fikirde de bütün kriterlerin yerine “eski tüfeklik” geçti. Şimdi “yandaşlar”ın dışındaki İstanbul basınıımızın sosyalisti de liberali de çoğunlukla eski tüfektir. Bu eski tüfeklik, İngilizlerin “eski okul kravatı” dedikleri cins bir kayırma, kalitesizliği hoş görme kültürüdür. Bilgi, dikkat, ilgi ve ahlâk yerine bir taraftan “yandaşlık” denilen *bizimkiler*, diğer taraftan “eski tüfek” kabilesinin *bizimkileri*, (3) bölgesine göz açtırmaz.

Diktatörlüklerde basın, vergi cezalarıyla, olmazsa diktatörün emrindeki savcı ve hâkimlerin terörize etmesiyle bazen de taşlı-sopalı, silahlı holiganların saldırılarıyla sin-

dirilir. KGB ve onun mirasçılarının operasyonları bu cinstendir.

Halkın doğru bilgilenmesi ancak hür basınla mümkündür. Doğru bilgilendirmenin engellendiği bir ülkede “hürriyetsiz demokrasi”, bunun uç hâlinde de diktatörün %99 civarında oy aldığı Suriye, Kuzey Kore, Özbekistan gibi ülkelere varılır.

EK: Ne yapalım da bir daha tekrarlanmasın?

*Bu bölüm, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin
hemen akabinde yazılmıştır.⁴¹*

Tekrarlanmasın. Aklı başında herkesin isteği bu. Dillendirilen çarelerin tamamına aklı başında demek zor.

Genel Kurmay'ın, yani silahlı kuvvetlerin Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanması konuşuluyormuş. Bu tartışılabilir. Fakat bir grubun bir kurumu ele geçirmesine karşı bunu tedbir diye düşünmek doğru mu? Belli ki ordudaki yapılanma adliyyede de, Millî Eğitim'de de, Üniversite ve Maliye'de de vardı. Bunları da mı Millî Savunma'ya bağlayalım? Orduyu Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ne de bağlasanız temel sebep değişmeden klik yine tankları, uçakları çıkarıp darbe yapmaya kalkar. En şiddetli mücadelenin olduğu yerlerden biri, Jandarma, İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır.

Meclis Anayasa Komisyonu Başkanı Sayın Mustafa Şentop, ordunun "kapalı olmaması"nı, "çoğulcu", "açık" ve "şeffaf" bir yapıya oturtulmasını düşündüğünü söyledi.

⁴¹ Karar Gazetesi, Görüşler, 25 Temmuz 2016:
<http://www.karar.com/gorusler/ne-yapalim-da-bir-daha-tekrarlanmasin-197963>

Bunlar da tıpkı “terör güvenlikçi önlemlerle önlenemez” gibi anlamsız veya yanlış klişeler. Açık, şeffaf, çoğulcu olması gereken halka hizmet veren sivil kuruluşlardır, en başta da iktidardır. Ama ordu her halde bu sıfatlarla tarifi edilecek en son kurumdur. Savunma stratejileri halka açık olacak ve onları hep birlikte tartışacak mıyız? Dünyanın başka hiçbir ülkesinde görülmeyecek bir Kozmik Oda’da arama skandalının rakiplerimize nasıl zil takıp oynattığı yakın tarihin hikâyesidir.

Askerde çoğulculuk ne demektir? Pazartesi günleri serbest kıyafet giyip salı günleri onbaşılar generallik mi yapacaktır? Eğer kastedilen orduda terfi ve tayinlerin siyasi iktidarca yapılması ise yine yukarıda verdiğim misallere bakmanızı isteyeceğim; Millî Eğitimde terfi ve tayinleri Putin mi yapıyordu? Rektörleri, dekanları PKK atıyor, akademik unvanları DAES mi veriyordu?

15 Temmuz gecesi başımıza gelenler devletin zayıflığının bir sonucudur. Tıpkı PKK’nın da devletin zayıflamasının neticesi olarak ortaya çıkması gibi. 15 Temmuz gecesi darbeye sebep olan devletin zayıflığıdır ama darbeyi önleyen de devlettir. Ölümü göze alarak “emriniz kanunsuzdur” diye direnen kademelerdir. Üstünden aldığı emirle, şehit olacağını bile bile darbeciyi alnından vuran astsubaydır. En başta da Genel Kurmay Başkanı’dır ki o gece o “hayır” derken onun ağzından devlet konuşmaktaydı.

Soru çok temel, ifadesi çok basittir: Devlet nasıl teşkilatlanmalı? Bürokrasi nasıl işlemeli? Ordu da devlet bürokrasisinin parçasıdır; saydığımız ve saymadığımız kurumlar da. Tarihin başlangıcından beri, Sümer’den beri, Çin ve Türk Hakanlıkları’ndan beri sorulan soru budur.

Bu Siyaset Bilimi'nin temel sorusudur ve cevabı hakkında da insanlığın zengin bilgi birikimi vardır.

En eski devletlerden biri Çin'dir. Çin tarihini inceler-seniz, güçlü devirlerinde devlet memurlarının merkezî bir sınavla seçildiğini görürsünüz. Tıpkı bizim iki bin yıl sonra uygulamaya başladığımız, sonra da bizim oğlan kazansın diye bazen sorularını çalıp bizimkilere verdiğimiz, bazen de "mülakat" a feda ettiğimiz KPSS gibi. Merkezi sınavdan vazgeçilip tayinler siyasî saiklere terk edildiğinde de Çin gücünü kaybetmiş, yabancı tesirine, yabancı yönetimine girmiştir. Çin'in güçlü dönemlerinde tayin ve terfiler sadece ve sadece liyakate dayanırdı. Yani lâyük olmaya, yani kişinin kalitesine ve bu kalitenin yapacağı iş için yeterlinin de ötesinde "en iyi" olmasına.

1553'te Kanunî ile görüşen Busbeck mektuplarında⁴² Osmanlı Saray'ını, "*Osmanlı hükümdarının huzurunda iken büyük bir kalabalık vardı. Bu mecliste herkes şahsî kabiliyeti, ehliyet ve liyakati sayesinde bulundukları mevkilere getirilmişlerdir.*" diye imrenerek anlatmaktadır.

Ne Amerika'yı, ne Çin'i, ne de Osmanlı'yı yeniden keşfetmek gerekiyor. Ne de Busbeck'ten hemen bir asır sonra, liyakat korunmadığında, devletin düştüğü ve Sultan III Mustafa'nın tasvir ettiği hali:

*Devleti çarh-ı deni verdi kamu müptezele
Şimdi ebvab-ı saadette gezen hep hezele*

(Aşağılık talih devleti bütün bütün değersizlere verdi/
Şimdi devlet kapılarında gezen hep it-kopuk)

Liyakat önce kalite demektir. Bürokrasiye girişin de

⁴² Ogier Ghislain De Busbecq, "*Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri 1555-1560*", İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

yükselişin de kriteri “*en kaabiliyetli ve en zekiler*” olmalıdır. Şu Amerikanların “the best and the brightest” (en iyi ve en zeki) diye sloganlaştırdıkları! Bize en sadıklar ve bizim çocuklar değil. Müslümansanız bu, “*emaneti ehline verin*” demektir. Böyle olmasaydı, “*emaneti bizimkilere verin*” denirdi. Tabi, her şeyden önce en iyileri yetiştiren bir öğretim sistemine ve bu öğretim sisteminin de liyakat esasına göre kurulması ve işlemesine ihtiyaç vardır. Unutmayın ki her “bizim oğlan”ın tayini ve terfii, layık olduğu halde tayin edilmeyen bir başka kulun hakkını yemektir.

Bunu sağlayabilmek için işe giriş, 2000 yıl önceki Çin’deki gibi objektif ve çalınmayan sınavlarla yapılmalıdır. Terfi, yine tarafsız ve objektif kriterlerle gerçekleşmelidir. Kurumlar kendi içlerinde özerk ve dış etkilere, özellikle siyasî kayırmalardan azade olmalıdır. Bu, “çoğulcu ve açık” olmanın tam zıddıdır. Tereddüdü olanlara Amerikan Başkanı Wilson’u ve sosyolog Weber’i tavsiye edebilirim.

1970’lerde bir sloganımız vardı: “Çıkışta eşitlik, yarışta güvenlik, varışta adalet!” Şimdi slogan “biraz da biz yiye lim”dir.

Torpille mezun olunmaz. Telefonla unvan verilmez. “Bizimkiler” listeleriyle adam alınmaz. Tekrar söyleyelim: Bu ilkeleri birkaç nesil boyunca koruyabilirseniz, kurum kendi kültürünü kurar ve ilkelerini içselleştirir. Her adım için “bu böyle yapılır” ve daha önemlisi, “bu böyle yapılmaz” formülleri oluşur. İşte darbenin belini kıran, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kadim “bu böyle yapılmaz” ilkelelerinden biridir.

İlkelerin kurumlarda otomatığa bağlanması, yani içselleştirilmesi, başka bir deyişle kurumların “takva” sahibi olabilmesi için birkaç nesil gerekir. Yıkılması için birkaç yıl yeter.

Başında bulunduğum bir kuruma, sırf torpilli birinin yakınıdır diye beni atlayarak bir tayin yapılmıştı. Bu şahıs, torpilinin sonura kadar farkındaydı ve çalışma disiplini ni göğsünü gere gere ihlâl ediyordu. Sağlıklı kurumlarda böyle davranışlar, yöneticilerin harekete geçmesine gerek kalmadan, kurum kültürünü almış çalışanlar tarafından engellenir. Onlar bu şahsa ihtar ettiklerinde o, “ben sizden farklıyım, benim torpilim var”a benzer şeyler söylüyordu. Onu atmaya gücüm yetmedi ve gün be gün, kurumun kültürünün bu bir tek kişinin etrafında çöküşünü seyrettim. Allah’tan o da diğer çalışanların tavrına dayanamadı ve birkaç hafta içinde ayrıldı da hasar kontrolü mümkün oldu. Çoğunluğun torpille veya cemaat himmetiyle tayin edildiği bir kurumu ve oradaki ahlâkı düşünün!

Ordu, Dışişleri hatta üniversitelerimizin bir-ikisi, çok sarsılmış da olsalar hâlâ devlettir. Hepsi için bunu söyleyemeyeceğimiz aşikârdır.

Yukarıda özetlenen doğru tayin ve terfi ilkeleri işleyseydi 15 Temmuz mümkün olabilir miydi? FETÖ’nün toplum içindeki taraftar oranı yüzde birin altındaymış. Eğer tayinler liyakate göre yapılsaydı, eğer sınav soruları çalışıp bunlara servis edilmeseydi ordudan adalet, eğitimden emniyete temsil edilme oranı da buna yakın olurdu: Yüzde birin altı. Bu sayılarla da darbeye filan teşebbüs edemezlerdi.

Devleti devlet yapmanın tek yolu liyakattir. FETÖ yerine başka “bizimkiler” gelirse kısa zamanda yeni felaketlerle karşılaşırız. Unutmayın ki FETÖ de “bizimkiler” diye getirildi. Devleti de bürokrasiyi siyaset yönetir, doğrudur; ama kadroları siyaset tayin ederse sonuç yeni felaketlerdir.

III

Sosyal sermaye

Hangi sermaye sebep, hangi sermaye sonuç?

İnsan sermayesi önemli bir değer. Endüstri devrinin işletmelerini, fabrikalarını aslında bu sermaye kuruyor. İnsan sermayesi olmadan endüstri sermayesi gelişmiyor. Üstelik endüstri sermayesi tahrip edilse de insan sermayeniz varsa onu tekrar inşa edebiliyorsunuz.

İnsan sermayesi de değil

Ama iş burada bitmiyor. Rusya'da insan sermayesi Almanya'dan güçlü görünürken, GSMH mutlak değerinde bile Rusya, Almanya'nın yarısı gibi. Kişi başına rakamlara dönerseniz ilişki daha da ters. Genel olarak gelişmişlikle insan sermayesi arasında bir ilişki var, var olmasına. Fakat o zaman da şu kafa kemirici soru ortaya çıkıyor: İnsan sermayesi mi zenginliğin sebebidir; zenginlik mi insan sermayesini arttırıyor? Öyle ya, Türkiye'deki 80 milyonu bir anda üniversite mezunu yapsanız, bunları nerede istihdam edeceksiniz? Bizim uzun kuyruklarımız hem üniversiteye girişte, hem de çıkışta var ya... Mezunlar işsizlikten kıvranıyor ve bu kıvranış kalkınma hızımızı arttırmıyor. Gerçi bugün "fırsat" da insan sermayesi başlığı altında inceleniyor; fakat fırsat tek tek insanların değil toplumun sunduğu veya sunmadığı bir unsur. Eğitimin kalitesine hiç girmeyeyim ama kalite yüksek de olsa bu sonuç değiş-

miyor. Ortaya çıkan gerçek şu: Ülke zenginleşince insan sermayesi artıyor. Ülke zenginleşince insanlara sunulan fırsatlar artıyor. İnsan sermayesi sebep değil, sonuç!

Derken, Fukuyama'nın son kitabının ikinci cildi çıktı: *Siyasî Organizasyon ve Siyasî Çürüme*.⁴³ Yolsuzluk, Fukuyama'nın birkaç uzmanlığından biri ve bu ikinci ciltte siyasî organizasyonlardaki yolsuzluk üzerinde duruyor. Bu arada bize ta 1993'te yazılmış bir gerçeği hatırlatıyor. Bir sermaye daha var: Sosyal Sermaye! Toplum Sermayesi!

Cevap: Toplum sermayesi!

Fukuyama bize yirmi küsur yıl önce Robert D. Putnam'ın İtalya'da yaptığı ve *Demokrasiyi Çalıştırmak*⁴⁴ başlıklı bir kitapta özetlediği araştırmaların sonuçlarını hatırlatıyor.

Her şeyden önce İtalya, böyle bir araştırma için eşsiz bir saha. Kuzeyi İsviçre kadar, Almanya kadar gelişmiş. Güneyi üçüncü dünya ülkesi sayılır: Mafyanın vatanı! Putnam İtalya'yı iki ayrı zaman ekseninde inceliyor. Biri kendisinin ve öğrencilerinin dönüp dönüp çalıştıkları, araştırdıkları dönemler. 1970'te başlamışlar ve fazla ara vermeden yirmi yıl sürdürmüşler. İkinci zaman ekseni çok daha uzun, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden başlıyor, Ortaçağı, Rönesansı, İtalya'nın millî birleşmesini içine alıyor ve tekrar bugüne bağlanıyor.

⁴³ Francis Fukuyama, "Political Organization and Political Decay", Farrar, Straus and Giroux, 2014

⁴⁴ Robert D. Putnam, "Making Democracy Work- Civic Traditions in Modern Italy", Princeton U. Press, 1993

Soru benim sorum: Kuzey niçin gelişmiş, Güney niçin gelişmemiş?

Cevap: Sosyal Sermaye! İsterseniz Toplum Sermayesi diyelim. Kuzey’de olup da Güney’de olmayan bu!

Putnam asap bozucu soruyu Toplum Sermayesi için de soruyor: Toplum Sermayesi mi kalkınmaya sebeptir, kalkınma mı Toplum Sermayesini artırır? Toplum Sermayesi sebep mi sonuç mu? Araştırma süresi asırları kapsamasına buna cevap vermesi kolay değildi. Ama iki bölgenin tarihinin yüzlerce yıllık takibi gerçeği ortaya çıkarıyor: Toplum Sermayesi ekonomik büyümeyi ve zenginliği bir mıknaş gibi çekiyor. Toplum Sermayesi sebep. Zenginleşme, kalkınma onun sonucu.

Sosyal Sermaye varsa dayanışma, sivil toplum ve güven var. Sosyal sermaye yoksa yolsuzluk, mafyalaşma, din istismarı, “babana bile güvenmeyeceksin” felsefesi hâkim. Toplum sermayesi yoksa siyasî partiler, mafyacılığın başka usullerle yürütülmesinin kurumları gibi çalışıyor. Seçmene rüşvet verilerek oy almak, birinin adamı olduğunuz için yükselmek, birinin adamı değilseniz adamı olacağınız birini aramak... İktidara gelelim de biraz da biz yiyelim, bizim adamlarımız yesin... Ve işin temeli: Toplum sermayesi varsa bir mensubiyet şuuru var. Bir millet olma hissi, geçmişten gelip birlikte geleceğe yürümek duygusu var. Yaşayan bir müşterek kimlik mevcut.

Bunların hepsi sebep-sonuç zincirleriyle birbirine bağlı unsurlar.

Bu buluş bizi, kuyruğunu kovalayan kedi görünümünden kurtarıyor. Toplum sermayesini kavradığımız zaman kalkınmanın sonuçlarını kalkınmanın sebebi sanma

hatasından da kurtuluyoruz.

Sosyal sermaye kalkınmanın sebebi mi sonucu mu sorumuz cevaplandı? Fakat işi bu haliyle bırakırsak kulağa bir iddiadan ibaretmiş gibi geliyor. Onun için bu cevaba varırken Putnam'ın yaptığı çözümlemeye biraz daha yakından bakalım ki vardığımız sonuç demagog nutkuna benzemesin.

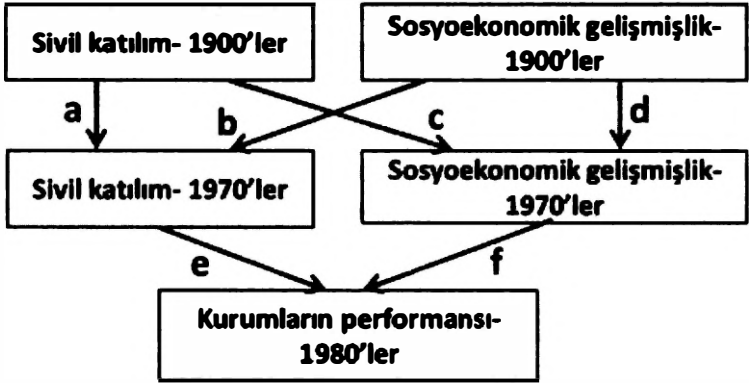
Gerçi çalışma asırları kapsıyor ama o tarihlere uzanan incelemeler daha çok tasvir niteliğinde. 20. asırda sayıya dayanan verilere ulaşıyor. Putnam iki ayrı zaman diliminde, 1900'ü yıllarda ve 1970'li yıllarda İtalyan şehirlerinin toplum sermayesini ve sosyoekonomik gelişmişliğini ölçmüş. Son olarak da 1980'lerde aynı şehirlerde kurumların performanslarını ölçmüş. Ölçümlerin tarih ve konularını şekilde görüyorsunuz. Sivil katılım toplum sermayesinin önemli bir ölçüsü. Putnam, sivil katılım için şu unsurları ölçüyor:

- Yardımlaşma cemiyetlerinin üye sayıları
- Kooperatiflerin üye sayıları
- Kitle partilerinin gücü
- Hür seçimlere katılım oranları (Faşist dönem hâricinde)
- Mahallî derneklerin yaşı-kaç yıldır faaliyet halinde oldukları

Sosyoekonomik gelişmişliğin en kolay ölçüsü tarım ve sanayi sektörlerinde çalışan nüfusun toplam nüfusa oranı. Oran sanayi sektörü lehine değiştikçe gelişmişliğin arttığı kabul ediliyor. Yirminci asır için doğru bir kabul...

Nihayet "kurumların performansı" hakkında bir fikir versin diye yine kolay erişilebilen bir istatistik esas alın-

mış: Bebek ölümü oranları. (Kurumlar ve kurumların performansını kitabın Kurumlar bölümünde ayrıca inceleyeceğiz.)

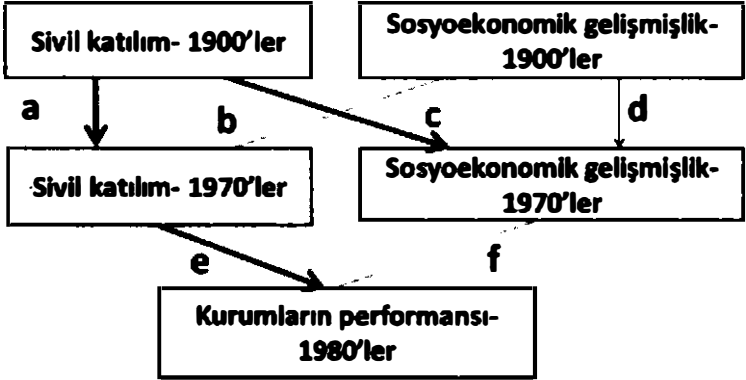
Şekildeki oklar, mümkün olan bütün sebep-sonuç ilişkilerini gösteriyor. 1970'lere bakalım: Bu dönemdeki sivil katılıma 70 yıl önceki sivil katılım sebep olabileceği gibi, 70 yıl önceki gelişmişlik de sebep olabilir. 1970'lerin gelişmişliğinin sebebi, 70 yıl önceki sivil katılım da olabilir, 70 yıl önceki gelişmişlik de.

1980'lerdeki "kurum performansı"nın sebebi, 10 yıl önceki sivil katılım mı yoksa 10 yıl önceki sosyo-ekonomik gelişmişlik mi?

Putnam, bahsettiğimiz unsurların hepsini sayılara indirgediği için soruları istatistik analizle cevaplandırabiliyor. Düşünülen her sebep-sonuç ihtimalini birer regresyon ile deneyebiliyor. Bu yaptığının başka bir ismi de korelasyon veya ilişileşim analizi. Sonuçta sadece bağlantı var veya yok diye günlük münakaşalardaki gibi gevşek ve niteliğe

işaret eden (kalitatif) bir cevap değil, bağlantının kuvvetini gösteren, sayıya dayanan (kantitatif, nicelikli) cevaplar alıyoruz. Birbirinden farklı sosyal sermayeye sahip İtalyan şehirlerinin her biri bizim regresyon analizinde kullandığımız birer veri noktamız oluyor. Sonuç dünyayı ve toplumu ekonomi merkezli görenlerin tahmin edecekleri gibi değil.

İstatistik hesaplamaların verdiği neticeler ikinci şekilde gösteriliyor. Burada kuvvetli sebep-sonuç ilişkisi bulunan çokluklar arasındaki çizgiler kalın, daha zayıf sebep-sonuç ilişkisi bulunanlar ince çizgilerle gösterilmiş.

1900'lerin sivil katılım unsurları 70 yıl sonrasının sosyoekonomik gelişmişliğinin en büyük sebebiymiş. 70 yıl sonraki sivil katılımın da. Çarpıcı sonuç, 70 yıl önceki sosyoekonomik gelişmişliğin, 70 yıl sonraki sivil katılıma hemen hiç etkisinin olmayışı. Belki daha da çarpıcı olan, 70 yıl önceki gelişmişliğin, 70 yıl sonrasını pek az etkilemesi.

Kurumların performansında da benzer sonuç çıkıyor. Toplumun 10 yıl önceki sivil katılım yoğunluğu, 10 yıl son-

ra bebek ölümlerinin azalmasında baş unsur. Buna karşılık on yıl önceki gelişmişliğin pek büyük bir etkisi yok.

Daha önce ifade ettiğimiz hükmü, şimdi daha bir kuvvetle tekrarlayabiliriz. Toplum sermayesi refahın kök sebebidir. Ne insan sermayesi ne de maddi sermaye sosyal sermayenin etkinliğine sahip değil. Başka bir deyişle -toplum sermayesi yerine onun unsurlarını sayarsak- toplumdaki insanların birbirlerine güveni, aralarındaki ilişkilerde hakkaniyet, adalet ve ahlâk kurallarına uymaları diğer taraftan torpil, adamını bulma, rüşvet gibi yollara sapılmaması refahın ve kalkınmanın asıl sebepleri! Bunlar varsa hem maddî sermaye hem insan sermayesi artıyor, toplum daha zengin ve müreffeh oluyor. Bunlar varsa biz olma duygusu var. Toplum, rastgele bir araya gelmiş ve her biri tek tek kendi menfaatini düşünen bireylerden oluşan bir güruh değil, müşterek bir kimliğe sahip bir toplum birimi oluyor: Millet oluyor.

Bunlar yoksa, ümit de yok; debelenip duruyorsunuz.

Babana bile güvenmeyeceksin

İnsan sermayesi, tek tek insanların üretim kapasitelerinin ölçüsüdür. Bir ülkede ortalama insan sermayesi 10 ise, bir milyon kişinin insan sermayesi on milyon olur. Sosyal sermaye böyle değil. Tek kişinin sosyal sermayesi her zaman sıfır. On milyon kişi de tek tek ele alındıklarında yine sıfır... Robinson Crusoe'nun sosyal sermayesi, Cuma ortaya çıkıncaya kadar sıfırdır. Cuma'nınki de öyle. Sosyal sermaye, bir araya geldiklerinde doğuyor. Toplum sermayesi toplum varsa var.

12 Eylül partileri: Adamını bul...

Sosyal sermaye aynı seviyedeki insanların ilişkisinden doğuyor. Bu yüzden onu tarif ederken “yatay”, “ufkî” sıfatlarına başvuruluyor.

Muhasebeye giren çokluklarla cebir yapılır. Sermayenin artı işaretlisi gibi eksi işaretlisi de vardır. Sosyal sermaye için de bu geçerli: Düşey, otoriter ilişkiler, metbu-tabî, himaye eden-himaye bekleyen (patron-client) münasebetleri sosyal sermayeye eksi işareti ile giriyor. Siyasiler büyük veya küçük rüşvetler dağıtıyorsa; alttakiler ayrıcalık, torpil arıyorsa... İnsanların yüksek yerlerde “adamları” varsa, veya bir iş yaptırabilmek için “adam” arıyorlarsa... Hani rahmetli Celal Şahin'in o güzel Karadeniz şiveli tavsiyesindeki gibi:

Adamını bul, adamını bul...
Adamını bulamazsan,
Madamını bul...

Sizin kültürünüz ise, o zaman sosyal sermayenin bur-
nu aşağı dikiliyor ve cemiyet sermayeden yemeğe başlıyor.

Toplum sermayesinin önemli bileşenleri güven, de-
ğerler, dernekler, sosyal ağlar, sivil toplum kuruluşları.
Siyasî parti teşkilatları da cemiyetlerden sayılabilir; bir
şartla ki onları ayakta tutan bağlar yataysa, aynı değerlere,
ideallere, programlara bağlılık hisseden insanların bir ara-
ya gelmesiyle parti aşağıdan yukarıya doğru kurulmuşsa,
eşit insanların yan yana kenetlenmesiyle yükselmişse.

Tepeden aşağı bağlantılarla ayakta duran ve genellikle
menfaat ağı görevi gören siyasî partiler de var. Bizdeki
12 Eylül partileri böyle... Yatay ve demokratik başlayıp bir
diktatörün el koymasıyla dikey hale gelen kurumlar da
var.

Diktatörlüklerde her derneğin, meselâ izci dernekleri-
nin bile, başında mutlaka bir "parti komiseri" veya benzeri
bir kişi bulunur. Bu kişi ya aynı zamanda derneğin veya
sivil toplum kuruluşunun da başkanıdır veya başkanın ya-
nında yer alır ama herkes asıl gücün onda olduğunu bilir.
Bunların asıl işlevi yatay bağları kırıp düşey bağları güç-
lendirmektir. O yüzden dernek, STK veya partide araların-
da dostluk bulunan insanlara şüphe ile yaklaşılır. Aslolan
yukarıya sadakattir; birbirine sevgi değil. Tersine yatay
sevgiler lidere sadakat açısından tehdittir. Çünkü yatay
bağılıkları bulunan kurumların sosyal sermayesi, dolayı-
sıyla gücü artar. Güçlü dernekler, sivil toplum kuruluşla-
rı, parti teşkilatları dikey örgütlenmelerce sevilmez. Parti

gücünü teşkilatından değil, liderinden almalıdır; lider teşkilâtı bir hamlede değiştirebilmelidir ama teşkilât lidere dokunamamalıdır!

Buna bile demokrasi diyenler vardı, hâlâ vardır. Sovyetler Birliği'nde bu hâlin ismi "gerçek demokrasi" idi... Türkiye'de de bir aralık benzer saçmalıklara "ileri demokrasi" isminin verilmesi denendi. Demokrasi gibi, milliyetçilik gibi bazı temel kavramların başına veya sonuna bir şeyler eklemeye kalkıldığında dikkatli olmak lâzım. Bir ihtimal bu eklemecilerin demokrasiden ve milliyetçilikten farklı maksatları vardır ve bu değerli kavramları o farklı maksatlar için kullanmak istemektedirler.

Kuzey İtalya ahi cumhuriyetleri

Putnam çalışmasında görülüyor ki İtalya'nın kuzeyindeki kalkınmış şehirlerde, Floransa, Venedik, Bolonya, Ceneviz, Milano, Siena ve benzerlerinde sosyal kapital depoları bereketli ve zengin. Mezzogiorno denilen Güney'de, Napoli, Sicilya, Sardunya ve benzerlerinde ise depolar boş. Putnam ayrışmanın 11. asırda başladığını söylüyor.

11. asırda Kuzey ile Güney arasında fazla bir refah farkı yok. Olan da Güney'in lehine. Her iki bölgede de feodal çekişmeler gırla gidiyor. Derken Güney, Norman istilasına uğruyor ve bölge zaptu rapta alınıyor. Norman barışı altında çıt çıkmıyor.

Kuzey gerek iç çatışmalar gerekse dış tehditler karşısında kendi göbeğini kesmek zorunda kalıyor. Bölgelerde ve yeni büyümeğe başlayan şehirlerde vatandaşlar bir araya gelip dayanışma antlaşmaları imzalıyorlar. Saldırıya,

hırsızlığa, haydutluğa karşı şehirlerini birlikte savunacaklar, zora düşenlere yardım edilecek; birlikte çalışacak, birlikte eğlenecekler. Bu şemsiye altında daha küçük dayanışmalar teşkilatlanıyor. Meslek grupları, loncalar oluşuyor; sonra bunlar lonca federasyonlarına, konfederasyonlarına dönüşüyor. Bizim Ahi Cumhuriyetleriyle benzerlik var. Türkçe'deki "Ahi" sözünün anlamı da yatay ilişkiyi çağırıştırır. Ahi, Arapça'da "kardeş" demektir. Demek ki Ahilik devlet teşkilâtını da kardeşlerin birliği diye düşünmüş. Kuzey İtalya'nın Akdeniz medeniyetinin merkezi olduğu çağlarla bizim Ahi cumhuriyetlerimiz zaman bakımından da birbirlerinden çok uzak tarihler değil. Kuzey İtalya'da şehirler büyümeğe başlayınca eski feodal zenginlerle şehirli seçkinler kaynaşıyor ve şehri birlikte yönetiyorlar. Vatandaşlar şehir yönetiminde yarı zamanlı da olsa görev alıyor. Kayıtlar, Siena gibi 5 000 erkeğin yaşadığı bir şehirde 860 kişinin yarı zamanlı şehir görevi yaptığını gösteriyor. Daha büyük şehirlerde binlerce kişilik şehir meclisleri var ve hemen bütün üyeler bu işi ciddiye alıp tartışmalara katılıyor. Elimizde o tartışmaların zabıtları var.

Her yer hain dolu

Güney'de Normanlar Baronlardan vergi alıyor, Baronlar halktan. Halk Baronların, Baronlar Normanların gözüne girmeğe çalışıyor. Herkesin gözü bir üstte ve yukarıya baktıklarında birilerinin poposunu görüyorlar çünkü o yukarısı da kendi üstüne bakmakta, aşağıya veya yanına değil. Yatay yakınlaşmalar yok. İnsanlar yukarıdan verilecek nimetlerin dağıtımında birbirine rakip. Yanındakine

yaklaşmaktansa onu hain diye bir üste ihbar etmek daha akıllıca. Böylelikle üstten gelecek lütufları paylaşacak ortak sayısı azalıyor. Bunlar günümüzün parti teşkilatlarına benziyorlar. Şereften anladıkları, lidere sadakatten ibaret. Güney İtalya'da bu yol en sonunda mafyaya çıkıyor.

Kuzeyde karşılıklı güven, dayanışma ağları, esnaf loncaları kredi kuruluşlarına ve ortaklıklara dönüşüyor. Tek tek esnafın altından kalkamayacağı bir proje mi düşünüldü: Loncaları kuran anlayış ve ruh, bu sefer, böyle büyük işler için şirketler halinde teşkilâtlanıyor. Ortak gemiler donatılıyor. Ceneviz veya Venedik gemileri doğuda Çin'e ulaşıyor. Batıda Grönland'a ticarî seferler yapılıyor.

Kalkınmadan modernleşme

Güney'de babalar oğullarına, *"Evladım"* diyor, *"dünya kötü. Sakın kimseye güvenme..."* Bir mafya ailesi çocuk yetiştirirken baba çocuğu bir duvara çıkarıyor ve *"at kendini aşağı"* diyor, *"at, ben seni tutacağım."* Çocuk atlıyor ve yüzüstü kapanıyor. Ders: Babana bile güvenmeyeceksin! Güvenmiyorlar ve asırlar boyu ve günümüzde de fakirliğe mahkûm oluyorlar. Atasözleri bile uygun: *"Komşunun evi yanıyorsa suyu kendi evine götür."* Paris bombasında taksiler yaralıları bedava taşıyordu. 28 Haziran 2016'da Yeşilköy'de bomba patladığında bazı şoförler sadece yabancıları ve 100 dolara taşımışlar. Ahlâk? Ahlâkla bunun ne alakası var? Ahlâk apış aramızda değil midir?

Asırlar geçmiş. Normanlar yıkılmış, Habsburglar, Burbonlar gelmiş ama yapı değişmemiş. Baronların, sonra da Mafya'nın hâkimiyeti devam etmiş. Bir araştırmacı,

Anthony Pagden,⁴⁵ bu yabancı egemenlerin “tebaalarında sistemli şekilde karşılıklı güvensizlik ve çatışmayı teşvik ettiğini; düşey bağları, muhtaçlığı ve sömürüyü devam ettirmek için yatay bağları ve dayanışmayı tahrip ettiklerini” söylüyor... Bizdeki parti teşkilatlarına ne kadar da benziyorlar! Diktatörlüklerin parti komiseri, parti müfettişi yapılarına... Napoli gibi şehirler büyümüşler ama Fukuyama’nı tabiriyle, “kalkınmasız modernleşme” mekanizmasıyla. Fukuyama, bu tabirle, sanayileşme olmadığı halde köylerin şehirlere gelmesini ve şehirlerin bir köyler topluluğu, cemaatler topluluğu halinde büyümesini kastediyor. Napoli’nin nüfusu, memurlar, hizmetliler, hizmetkârlar, papazlar ve dilencilerden ibaret.

Kuzey daha bir Avrupa’nın ortası... Veba salgınları, Fransızlar, Almanlar... Zaman zaman işgaller, yakılıp yıkılmalar. 16., 17. asırlarda bazı kuzey şehirlerinin nüfusları yarıya, üçte bire düşüyor. Fakat sivil toplum hafızası her zaman var ve felaketler geçer geçmez güç geri geliyor. Bir toplum hürriyeti ve demokrasiyi bir defa öğrendi mi bir daha kolay kolay unutmuyor ve sonunda o toplum millî devlete ulaşıyor.

Şüphe duymak ve tabi olmak da nesilden nesile aktarılıyor. Teslimiyete ve fakirliğe götürüyor...

Putnam, Kuzey-Güney farkını anlatmak için Makya-vel’in şu sözlerini naklediyor:

⁴⁵ Anthony Pagden, “The Destruction of Trust and its Economic Consequences in the Case of Eighteenth-century Naples”, “Trust: Making and Breaking Cooperative Relations” kitabında, ed. Diego Gambetta (Oxford: Blackwell, 1988), pp. 127-141.

- *Kitlelerin ahlaksızlaşmadığı bir devlette yönetmek kolaydır.*
- *Eşitlik varsa prenslik kurmak imkânsızdır.*
- *Eşitlik yoksa Cumhuriyet kurulamaz.*

Kalkınmanın anahtarı takva mı?

Kristof Kolomb bile Cenevizliydi

Sonraki yüzyıllarda Akdeniz'in -hatta dünyanın- sanat ve ticarete parlayan merkezi olacak Kuzey İtalya'da 11. asırdan itibaren toplum sermayesi birikiyordu: İkili ilişkilerde güven, saygı, sevgi ve ahlâk. Fertle toplumun ilişkilerinde de yine ahlâk, edep ve dayanışmayı sayabiliriz. Bu sonuncusuna kardeşlik, ahilik de denir ve "biz" anlayışını yaratan bu duygudur. Millî kimlik bu "biz"den doğuyor. Fransız ihtilalinin fraternitesi, bizim uhuvvetimiz.

Toplumu yukarıdan aşağıya zapt-u rapta alan, siz zahmet etmeyin, biz sizi teşkilatlandırırız, oturun oturduğunuz yerde, haddinizi bilin diyen bir kuvvet yoksa insanlar kendi göbeklerini kendileri kesmek gereğini hissediyorlar. Güven, saygı, sevgiyle kuşanan fertler, dernekler, loncalar, meslek birlikleri, konfederasyonlar, şehir teşkilatlanmaları, milis kuvvetleri oluşturuyorlar. Sonra şirketler kuruyorlar. Akdeniz'e, dünyaya hâkim ticaret filoları donatıyorlar. Kimlik duygusuna, hayal edilen cemaatlere, bir millete mensubiyet hissine ve millî devlete böyle gidiliyor.

Amerika'yı keşfeden Kristof Kolomb bile Kuzey İtalya'dan, Ceneviz'dendir. En büyük ortağı İspanya'nın İzabellası'dır ama "Batı'ya Giderek Hindistan'a Ulaşma Projesi"nin sermayesinin diğer yarısı İtalyan yatırımcılardan gelmiştir.

Ahlâk refahı, ahlâksızlık fakirliği doğuruyor

Güven, saygı, sevgi, edep ve ahlâk gibi hiç de ekonomik veya ticarî görünmeyen unsurlardan ekonomik sonuçlar, kalkınma, dev filolar ve dev bir kültür hamlesi olan Rönesans, nasıl doğuyor?

İktisatçılar bunu izah için oyun teorisini kullanıyor. Oyun teorisinin birkaç klasik problemine bakalım: Kamu mülkü trajedisi (tragedy of the commons), mahkûmun ikilemi ve kredi çemberleri.

Kamu mülkü trajedisi için bir köyün müşterek kullandığı otlak misali verilir. Otlak küçüktür ve her köylü kendi hayvanını bütün gün otlatmaya kalkarsa otlağın tahrip olacağı ve seneye hiçbir hayvanın otlayamayacağı bellidir. Fakat kimse tek başına kendi hayvanından fedakârlık yapmaz. Çünkü hisseder ve bilir ki o fedakârlığı yaparsa yaptığı fedakârlıkla kalacak, diğerleri otları köküne kadar sömürmeye devam edecektir. Otlak yerine balığı tükenen denizleri, kirletilen suları, yeşili yok edilen şehirleri, pisletilen plajları, piknik alanlarını sayabilirsiniz. Kaldırımlara park eden otomobilleri, ters yönlü sokağa giren araçları da. Bir kişi utanıp, yayanın hayatını tehlikeye atıyorum diye düşünüp kaldırıma park etmekten vazgeçse, bilir ki yaptığıyla kalacak, az sonra utanmaz bir başka şoför onun bıraktığı kaldırımı işgal edecektir. Atmosferde karbondioksit birikimine karşı uluslararası Kyoto anlaşmasını imzalamaayan en büyük kirletici ABD'yi de örnek gösterebilirsiniz.⁴⁶ Otobüse, metroya binerken eğitilmiş asker gibi davranan Japonlarla itişip kakışan bizim aslanlarımızı da karşılaştırabilirsiniz. Elin “gâvuru” bir çikolatanın kâğıdını saat-

⁴⁶ Bunu hatırlatan dostum Cihan Turper'e teşekkürler.

lerce elinde tutup yere atmazken bizimkilerin keyifle çekirdek çıtlatıp kabukları yere atmasını, “erkek adamlar”ımızın sokağa tükürmesini verebilirsiniz... Sokağı kirleten insanımız, çelişkinin farkında olmaksızın birkaç dakika sonra size “temizlik imandan gelir” diyebilir.

Mahkûm ikilemi şöyledir: İki kişi hapsedilir. Ayrı hücrelerdedirler. İkisine de şu söylenir, “Öbürünü suçlarsan serbestsin. Ama o önce davranıp seni suçlarsa uzun süre yatarsın.” Bellidir ki ikisi de sabaha kadar çenesini tutarsa ikisi de serbest kalacaktır. Bu oyunda güven, sevgi, saygı ve ahlâkın nasıl denendiği açıktır.

Kredi çemberleri, bizim ev hanımlarının “altın günleri”ne benzer. Her altın gününde herkes bir altın veya bir çeyrek altın veya belli bir miktar para getirir. Kura çekilir ve toplananın tamamı kurada kazananın olur. Kazanan bir dahaki toplantıda kuraya katılmaz. Herkes kazanana kadar çekilişler devam eder ve herkes kazandıktan sonra tekrar başlangıca dönülür. Şimdi oyun teorisinin soğukkanlı hesabı, kazananın güne bir daha uğramamasını emreder. Öyle ya, sıra bir daha kim bilir ne zaman ona gelecektir. Halbuki ortadan kaybolursa koyduğundan çok daha fazlasını cebe atmış olacaktır. Artık para koymayacaktır. Fakat ahlâk, güven, sevgi ve saygı varsa bu davranış kimsenin aklından bile geçmez.

Oyun teorisinin hâkim olduğu, “açıkgöz” zihniyet ve değerlerin -değersizliğin mi desek?- hüküm sürdüğü toplumlar ortaklık, büyük şirket ve büyük iş kuramaz. Bu açıkgöz insanlar, açıkgöz çevreleriyle birlikte fakirliğe batmıştır, “kalkınmakta olan” sıfatına ilelebet demirlenmiştir. Siyasetten çevre bilincine, iş hayatından trafikteki ve

sokaktaki keşmekeşe kadar rezilliğe mahkûmdur. Sonra da kendi ahlâksızlıkları yüzünden düştükleri çukurdan, kalkınmış toplumlara bakıp kendileri saf ve namuslu oldukları için, kapitalist olmadıkları için kalkınamadıklarını söylerler.

Yukarıdaki misallerin tamamında tek kişinin o anki menfaati için toplumun çıkarlarını tahrip etmesi vardır. Sonra bu tahribat dönüp tahripçinin kendi geleceğini de karartır.

Fukuyama'nın *Güven*⁴⁷ eserinde anlattığı gibi tamamı şeytanlardan mürekkep bir toplumda şeytanların hiçbiri rahat değildir; belki birkaç büyük şeytan hâriç. Onların da sonu genellikle pek iyi gelmez.

...ve Takva

Komünist rejimden çıkmış ülkelerin önemli bir kısmında tıpkı Norman istilasındaki Mezzogiorno (Güney İtalya) gibi Norman > baron > halk hiyerarşisi vardır. Onların geçmişlerinde Normanların yerini Sovyetler; baronların yerini parti mensupları almıştı. Sovyetler bitti ama kurumlar devam etti. Eski komünist ülkelerde de Güney İtalya'daki gibi mafya yaygındır. Benzer başlangıçlar, benzer sonuçları doğuruyor. Nesiller boyu metbu-tabî mekanizmasının çalıştığı, zenginliğin iktidara yanaşmakla elde edildiği, sadakatın liyakatten üstün olduğu bir ortamda yaşayan insanlar, siyasî rejimin ve hâkimlerin adı ne olursa

47 Francis Fukuyama, "Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity" , Free Press, 1996. Tercümesi: "Güven/Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

olsun beyin kıvrımlarına kazınmış davranışları bırakmazlar. Onlar içselleşir.

Bu içselleşme yalnız kötü davranışlar için değil, iyi davranışlar için de geçerlidir. İyi davranışlar için olanına biz takva diyoruz: Takva, ahlâk ve vicdan denetiminin insanın içine yerleşmesidir. Amerikan, Avrupalı ve Japon, fiş kesmeden mal satmaz, faturasız malı almaz.⁴⁸ Öğrencisi kopya çekmez. Hocası intihal (fikir ve bilgi hırsızlığı) yapmaz. Bunlar onlarda yerleşmiş iyi geleneklerdir.

Ancak burada acıklı bir notumuz var: Eski sömürgeci Batı Avrupa ülkeleri, Birinci Liberal Emperyalizm döneminin emperyalistleri, eşitlik, adalet, insan hakları, demokrasi gibi değerlere inanırlar, inanmasına. Fakat bunları sadece kendileri için kabul ederler. Dünyanın geri kalanı belki insandır ama olsa olsa ikinci sınıf insandır. Bizden bahsederken de “üçüncü dünya”derler. Birinci kendileri, ikincisi bir zamanların doğu blokuydu... Bu da onlarda yerleşmiş kötü geleneklerdir.

İyinin de kötünün de geleneği var. Bundan sonraki bölümlere geçmeden bizim ülkemizde hangi geleneğin hâkim olduğunu, hangi eğilim üzre bulunduğumuzu düşünmekte yarar var.

⁴⁸ Onların açığözleri kendi ülkelerinde pek fırsat bulamadıkları için yolsuzluk yapmaya bizim ülkemize geliyorlar. Birkaç defa bunu izledim.

Ahlâk şart mıdır?

Açıkgözlük aptallığı

Şahsî çıkar yerine ahlâkı, güven ve saygıyı tercih etmek, uzun vadede toplumları kalkındırıyor. Ancak bu bağlantıyı tek insanın öngörebilmesi mümkün değil.

Uzun vadede cemiyet kazanacak diye kısa vadede kişisel çıkarı ertelemek kendiliğinden gelişecek bir davranış mı?

Bir zamanların popüler kitabı “*Duygusal Zekâ*” da Daniel Goleman⁴⁹ kişisel hazzın ertelenmesini anlatır. Dört yaşında çocuklar birer birer deney odasına alınmakta, her birinin önüne bir şekerleme (marshmallow) bırakılmakta ve psikolog, “Ben dönene kadar bunu yemezsen sana bir avuç daha veriririm” deyip odayı terk etmekte. Bazı çocuklar psikolog çıkar çıkmaz şekerlemeyi mideye indiriyor. Bir kısmı ise büyük eziyet çekse de ilerde gelecek bir avuç şekerleme için sabrediyor. Sabra yardımcı olacak davranışları gözlenmiş: Şekerlemeye değil de tavana, duvarlara bakmak. Kalkıp stres atmak için tepinmek. Deneye katılan çocuklar 14 yıl sonra bulunup incelenmiş. Hazzı erteleyenlerin tahsil hayatında, hemen yiyenlere kıyasla ciddî fark attığı görülmüş.

Fakat Coleman’ın anlattığı deneyde sadece zaman

⁴⁹ Daniel Goleman, “*Emotional Intelligence*”, Bantam, 2005. “*Duygusal Zekâ*”, Varlık Yayınları, 2016.

unsuru o da 15-20 dakika gibi kısa bir zaman unsuru var. Hâlbuki toplum için hazzı ertelemedeki zaman unsuru dakikalar veya saatler değil yıllar hatta nesiller mertebesinde. Çevreyi tahrip etmeyeyim de çocuklarım, torunlarım mahvolmuş bir ülkede yaşamasın. Vergimi ödeyeyim ki gelecek yıllarda, gelecek nesiller refaha kavuşsun. Ahlâklı davranayım ki çevrem ve gelecek nesiller de ahlâklı davranma gereğini hissetsin. Daha uzun bir zaman. Fakat toplum için hazzı ertelemenin önündeki asıl engel, gelecekteki kazanımın nefsimize değil başkalarına ait olması. Yani toplum için bugünkü çıkardan vazgeçmenin içinde bencillik yerine özgecilik (diğerkâmlık) var. Milliyetçilikteki gibi diğer insanları, nefsi yerine toplumu düşünmek var.

Altın gününde altınları cebe attıktan sonra kaybolmak o kadar câzip ki... Veya suçu arkadaşım işledi deyip kurtuluvermek. İktidarla anlaşp şehrin altın değerindeki yeşil alanına apartman veya AVM dikivermek. Hazır partide, dernekte liderliği yakalamışken muhalifleri ihraç edivermek. O halde ahlakî davranışlar nasıl kazanılıyor?

Birinci sebep: Ahlâk fîtratta var...

Zor görünen bu sorunun iki cevabı var. Birincisi genetik; isterseniz fîtrat deyin.

Ferdin toplum yararına kendi çıkarından vazgeçmesi toplum hayatı yaşayan canlıların genlerine işlenmiş. Çünkü bu davranış, soyun devamı için avantaj sağlıyor.

Yarasalar, herhangi bir gece avda şansı yaver gitmemiş oba arkadaşlarını, kendi rızklarından verip besliyorlar. Daha da ilginç şu: Bazı bencil yarasalar bu kurala

uymuyor. Uymayan, ihtiyacı olanı beslemeyen yarasa cezalandırılıyor; avlanamadığı zaman ona kimse yardım etmiyor. Şempanzeler yaklaşan bir tehlikeyi, mesela bir kaplanı veya yılanı obaya haber vermek için çığlık atıyor ve bu sırada yırtıcıya kendi yerlerini belli ettikleri için tehlikeli bir fedakârlık yapmış oluyorlar. İnsan da toplum hayatı yaşayan bir tür; o da diğerkâmlıkla donanmış.

Genetiğimizden gelen böyle içgüdülere klasik kültürümüzde “fıtrat” deniyor. Fıtrat “fatr” kökünden ve fatr, başlangıcından yarmak, kazmak demek. Eh, yedinci asırda “genlere kodlamak” denemezdi her halde: İnsan, mensubu olduğu cemiyetin çıkarını düşünmeye genlerinden programlanmıştır. Ahlâkla ahlâksızlık, iyi insanla kötü insan farkı... Bu farkı, bütün canlılardaki “önce ben” programıyla cemiyette yaşayanların “önce cemiyetim” programlarından⁵⁰ hangisinin baskın çıktığı belirliyor.

Fedakârlık soyun devamı için avantaj sağlamasaydı, evrim fedakârlığı elerdi. Aslında bazı bencillikler aptallıktır ve cemiyetin değil, bencilin de menfaatine aykırıdır. Hasta arkadaşına yardım etmeyen yarasa, kendisi hastalandığında yalnız kalıp ölecektir. O yılın kârı için balık neslini kuruturcasına avlanan balıkçı gelecek yıl aç kalacak, sebep olduğu fakirliği çocukları, hatta torunları da çekecektir.

50 Yuval Harari, “Homo Deus” kitabında benim program dediğim, genlerin sürdüğü kaynaklı davranışlara algoritma diyor ve insan algoritmalarından ibarettir gibi bombastik (mübalağalı ve uçuk) bir hükmü dillendiriyor. “Homo Deus: A Brief History of Tomorrow”, Harper, 2017.

İkinci sebep: Mahalle baskısı güzeldir

İkinci sebep, ahlâksızlıkta tekrarın zorluğudur. Altın gününden bir kere kaçabilirsiniz. Sonra sizi kimse altın gününe çağırmasın. Kazan-kaybet oyunları tekrar tekrar oynanursa edinilen tecrübe onları kazan-kazan oyununa dönüştürüyor. Aynı arkadaşıyla tekrar tekrar hapse düşen mahpus artık arkadaşısını gammazlamamayı öğreniyor.

Edinilen ahlâklı davranışın cemiyette yerleşmesi, gelenek hâline gelmesi şart. Bu gelenekleşme önce dar çevrelerde oluyor. Dar çevrede iyinin de kötünün de adı çıkıyor. Ahiliğin esnaf topluluklarında başlamasının sebebi bu. Esnaf loncaları, toplumdaki dernekler bu sık temaslar sonunda oluşuyor. Bizim esnafımız, bilhassa aynı işi yapanlar da aralarında küçük alışverişleri, senetsiz, çeksiz; güven üzerine yaparlar. Bu birbirini tanımaktan, itibardan kaynaklanır. Tanıma ve itibar da sık temastan... O itibar yıllar içinde tekrar tekrar denenmekle kazanılır -bir hata ile de sıfırlanır. Sonra ahlâklı küçük topluluklar bütün cemiyeti sarıyor, bütün cemiyete öğretiyor. O toplum, yaşadığı ahlâkı nesilden nesile aktarıyor. Bu da cemiyetin ahlâk baskısını doğuruyor. Mahalle baskısı her zaman kötü değil. Toplumu toplum kılan o "mahalle baskısı"dır. Din cephesinde de Fazlurrahman'ın, "*yaşayan sünnet*" dediği işte bu, nesilden nesile devrolunan olumlu davranışlardır.

Tabi, her mahalle baskısı da güzel değildir. Türkiye'de şikâyet konusu olan mahalle baskısı, gerçek ahlâktan ziyade o hortlamış tören ve ritüeller için yapılanıdır.

Ahlaksız mahalleler de var

Fakat bir cemiyette, altın gününe tekrar başvurana *"canım herkes çalışıyor, gel bakalım, bu sefer de belki biz senden çalarız"* diye yaklaşıyorsa, o cemiyet belini doğrultamayacaktır; o cemiyetin altın günü yapma veya yardım kuruluşları, kredi kuruluşları kurma imkânı artık kalmamıştır. *"Çalışıyor ama çalışıyor"*, *"biz iktidara gelelim, biraz da bizimkiler yesin"*, *"müthiş adam, delegelerin çoğunluğu onu istemedi ama ne yapıp yaptı, hepsini tepeledi"* gibi ahlâksızlığa methiye düzen yargılar, cemiyetin içine düştüğü çürüme çukurundan yükselen kokulardır.

Ahlâkla donanmış, güveni, saygıyı, sevgi ve itimadı içselleştirmiş, *"takva"* sahibi toplumlarda bu değerler yerleştikçe o toplumlar yıllar sürebilen veya hiç sona ermeyen ortaklıklara, dev şirketlere, dünyaya hâkim filolara sahip olurlar. Ahlâkını kaybetmiş toplumlarda ise demagog ve mutlaka çok yüce liderlerin kuvvet biriktirme çekişmelerine. Bu ikincilere, *"İyi eğlenceler zavallılar. Sonunuz yakındır."* demek lâzım.

Değerleri sayesinde kalkınan, zengin olan sadece Kuzey İtalya değildir. Etnik azınlıklar da zaman zaman *"biz"* hissi ve aralarında tesis ettikleri karşılıklı güvenle aynı refahı ve başarıyı yakalamışlar. Avrupa'da ve Avrupa-Amerika arası ticarette Kalvinistler gibi bazı püritan mezhep mensuplarında, Güneydoğu ve Doğu Asya'da azınlık oldukları ülkelerde Çinliler arasında, Avrupa'da bazı Yahudi mezheplerinde değerlere dayanan itimat ve zenginleşme meydana gelmiş. Mesele millî ölçüde de aynı güveni ve biz hissini yakalamakta.

Mehmet Akif'in gözünde Japonlar bu "biz" ve "güven" hissini yakalamış bir toplumdur. Onun beyitlerine bakalım:

*Sorunuz, şimdi, Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvire zafer-yâb olamam, hayrettir!*

*Şu kadar söyleyeyim: Din-i mübinin orada,
Ruh-u feyyazı yayılmış, yalınız şekli: Buda.*

*Müslümanlıktaki erkân-ı siyanette ferid;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhid.*

*Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkat;
Acizin hakkını i'laya samimi gayret;*

*En ufak şeyle kanaat, çoğa kudret varken;
Yine ifrat ile vermek, veren eller darken;*

*İhtirasat-ı hususiyye söyletmeyerek,
Nef-i şahsiyi umumunkine kurban etmek...*

Akif Japonların Müslüman olmasını bekliyordu. Olmadı. Ama zengin oldular. Bu arada Müslümanların yapıp ettiklerini Akif göremedi; Akif adına iyi ki göremedi diyelim.

Güven

Refahın sebeplerinin sebebi toplum sermayesidir. İllâ yabancı dil isterseniz sosyal kapitaldir. Böyle sebeplerin sebebine yönetim biliminde “kök sebep” deniyor. Refah ve zenginlik sosyal kapitali doğurmuyor, tersine refahı, zenginliği ve demokrasiyi sosyal kapital doğuruyor. Daron Acemoğlu ve James A. Robinson refaha sebep diye liberal demokrasiyi gösteriyor; hâlbuki sosyal kapital liberal demokrasinin de sebebi. Hürriyetçilik ve demokrasi ile toplum sermayesinin birbirini karşılıklı yükselttiği açıktır. Çünkü sosyal kapitalin karşılıklı güven, saygı, sevgi gibi unsurları demokrasiyi doğurur. İnsanlar, toplumlarındaki diğer insanların hür olmasından endişe duymaz. Hür ve demokrasiyi benimsemiş toplumlarda da sosyal sermaye yükselecektir. Buraya kadar anlatılanlardan bu bağlantı açıkça görülüyor.

Kök sebep gibi bir mücevheri bulunca bilim dünyasının ilk yapmaya çalışacağı şey, onu ölçmektir. Sosyal kapitalin unsurları bellidir: İnsanlar arasındaki yatay bağlar, bu bağların kurdurduğu dernekler, birlikler, loncalar, şirketler, siyasî partiler... 1970 ve 80’lerde İtalya’daki çalışmalarını daha önce ele aldığımız Robert Putnam, sosyal sermayeyi ölçmek için hem o günkü hem de tarihteki teşkilatları ve her birinin üye sayısını sayıyordu. Bugün sosyal sermayenin nasıl ölçüleceğini OECD gibi kurumlar araştırıyor.⁵¹

⁵¹ <http://www.oecd.org/std/social-capital-project-and-question-data-bank.htm> (16.12.2016’da görüldü)

Fakat mükemmel ve kapsamlı ölçüler bulana kadar elimizde sosyal sermaye yükselince yükselen, düşünce düşen bir değişken var: Güven.

“Aman dikkat, bana kazık atarlar”

Fukuyama, sırf güven üzerine bir kitap yazdı ve adını da -iyi bildiniz- “Güven” (Trust) koydu. Güvensizlik, toplumdan tahsil edilen, fakat topluma geri dönmeyen bir vergi etkisi yapıyor, ülke ekonomisini olumsuz etkiliyordu. Güveni incelerken Fukuyama’nın kullandığı verilerin önemli bir kısmı 1981’den beri ölçülen Güven İndeksi’ne dayanıyordu.

Putnam güveni kullanamazdı, o geçmişî ölçmeğe çalışıyordu. Güven İndeksi yaşayan insanlarla yapılan anketler vasıtasıyla ölçülüyor; sonra da bu ölçümlere dayanan bir güven indeksi hesaplanıyor. Güven İndeksini Dünya Değerler Taraması (World Values Survey) hazırlıyor. Beş senede bir “dalgalı halinde” dünya ülkelerini tarıyorlar. Bunlar milletlerarası bir sosyal bilimci grubu. Gerek bu anket gerekse bununla ilişkili Avrupa Değerleri Taraması her yeni dalganın sonunda ülkemizde de haber olur. Adından anlaşılacağı gibi anket, güvenden başka şeyleri de sorguluyor; hatta güven indeksi taramanın küçük bir parçası.

Son derece basit bir indeks ve son derece basit bir anket:⁵²

Ankete katılanlardan şu iki ifadeden birini seçmesi isteniyor:

⁵² <http://www.jdsurvey.net/jds/jdsurveyActualidad.jsp?Idioma=I&SeccionTexto=0404&NOID=104>

Genel olarak:

(1) insanların çoğuna güvenilir.

veya

(2) insanlarla münasebette dikkatin fazlası olmaz.

Anket yapılan toplumun puanı 100'den başlıyor. Güvenilir diye cevap veren yüzde bu puana ekleniyor, güvenilmez diyenlerin yüzdesi çıkarılıyor:

Güven İndeksi = 100 + (1) diyenlerin yüzdesi – (2) diyenlerin yüzdesi.

Mesela toplumun yüzde altmışı güvenilir cevabını verir, yüzde kırkı çevresine güvenmezse Güven İndeksi: $100 + 60 - 40 = 120$ oluyor. Bu kurala göre güvenenlerin yüzdesini bulmak çok kolay. İndeksin yarısı, güvenen yüzdeyi veriyor. Misalde 120'nin yarısı 60. Güvenmeyenleri bulmak için de bunu 100'den çıkarır ve 40 elde ederiz.

Ülkelerin güven indeksleri

2004-2009 yılları arasında yapıp 2016'da açıklanan verilere göre Güven İndeksi'nin, dolayısıyla Sosyal Kapital'in en yüksek olduğu dört ülke şunlar: Norveç 148, İsveç 134, Danimarka 132 ve Çin 121. Dünya ve OECD ortalamaları 60 civarında. Güven İndeksinin en düşük olduğu dört ülke de şöyle sıralanıyor: Ruanda 10, Türkiye 10, Cape Verde 9 ve Trinidad ve Tobago 8. Buna göre Türk insanları arasında çevresine güvenenlerin oranı yüzde beş.

Her yirmi Türk'ten ancak biri çevresindekilere güvenebileceğini söylüyor. Yüz Türk'ten 95'i "*aman dikkat, bana kazık atarlar*" diye düşünüyor.

Ülke	İndeks	Ülke	İndeks	Ülke	İndeks
Norveç	148,0	Rusya	55,4	Güney Afrika	38,0
İsveç	134,5	Etiyopya	55,2	Fransa	37,9
Danimarka	131,9	Yunanistan	54,6	Mısır	37,2
Çin	120,9	Senegal	54,2	Moldovya	36,7
Finlandiya	117,5	Uruguay	54,2	Latviya	35,9
İsviçre	107,4	Luksemburg	53,9	Şili	34,4
Suudi Arabistan	105,8	Litvanya	52,8	Lübnan	33,8
Vietnam	104,1	Hindistan	52,5	Uganda	33,8
Yeni Zelanda	102,2	Guatemala	51,9	Kırgızistan	33,7
Avusturalya	92,4	Ermenistan	51,8	Burkina Faso	33,6
Hollanda	90,6	Arnavutluk	51,2	Slovakya	33,4
Kanada	85,9	Bulgaristan	50,9	Lesoto	32,7
Belarusya	85,2	Kosta Rica	48,9	Bosna Hersek	32,4
Tayland	83,1	Bolivya	48,8	Kolombiya	30,9
İzlanda	83,0	Çekya	48,8	Peru	30,5
Irak	82,6	Kuveyt	48,5	Nijerya	29,8
Hong Kong	82,4	Venezuela	48,5	Makedonya	29,5
Japonya	79,6	Estonya	48,4	Zambiya	28,1
A. B. D.	78,8	İsrail	48,3	Tanzanya	27,6
Almanya	75,8	Bangladeş	47,7	Fas	27,4
Dominik	74,7	Honduras	47,0	Zimbabve	24,9
Ekvator	72,7	Nikaragua	46,1	Paraguay	22,7
İrlanda	72,1	Panama	45,9	Portekiz	21,9
Avusturya	70,2	Porto Rico	45,8	İran	21,8
Tayvan	70,0	Cezayir	45,3	Moğolistan	21,4
Karadağ	68,2	Macaristan	44,8	Kıbrıs	21,2
Madagaskar	65,6	Mali	44,8	Filipinler	20,1
Pakistan	65,0	Azerbaycan	44,2	Kenya	20,0
Belçika	63,0	Romanya	43,6	Malezya	17,7
Ürdün	62,0	Malta	42,2	Brezilya	17,5
Büyük Britanya	61,7	Meksika	41,7	Gana	17,4
İtalya	60,8	Polonya	40,9	Endonezya	16,9
El Salvador	60,4	İspanya	40,9	Kamboçya	15,6
Ukrayna	60,0	Andora	40,8	Malavi	14,9
Singapur	59,8	Arjantin	40,6	Botsvana	12,3
Namibya	57,8	Hırvatistan	38,7	Ruanda	10,2
Güney Kore	56,9	Slovenya	38,6	Türkiye	10,2
Benin	56,2	Gürcistan	38,2	Cape Verde	9,0
Mozambik	56,0	Sırbistan	38,2	Trinidad ve Tobago	7,9

Daha kötüsü, Türkiye’de güvenin yirmi yıldan kısa bir sürede yüzde 50 civarında azaldığı görülüyor. Bu da dünya rekorları arasında. İyiye gidiyoruz diyenlere bu hükümlerini bir daha gözden geçirmek düşüyor. İllâ iyimser olacaksak şöyle avunabiliriz: Sosyal sermaye bu kadar hızlı azalabiliyorsa, inşallah bu, yine hızlıca artabileceğinin göstergesidir. Son yirmi yılda ne yaptıysak, onları yapmayı terk edersek, bir ihtimal, hiç olmazsa dünya ortalamasına yükselebiliriz... Değil mi? Aslında maalesef değil. Güven ve itibarın kazanılması yıllar alırken kaybı bir günde olabiliyor. Bazı çukurlardan çıkılamıyor. Hayatta her şey geri dönüşlü değil, maalesef “undo” düğmeleri sadece bilgisayar yazılımlarında var.

Anket 117 ülkede yapılmış. Biz 115.’yiz. Sondan üçüncü! Bu sondan üçüncülük, başka sondan üçüncülüklerimizin en vahimi.

Daha önce de PISA gibi ölçümlerde sondan üçüncülüğe düşmüştük. Fakat onlarda sondan üçüncü olduklarımız meselâ OECD ülkeleri veya Avrupa ülkeleri gibi nispeten daha az sayıda ülkenin yer aldığı ve gelişmiş ülkelerin çoğunluğu teşkil ettiği gruplardı. Güvende 117 ülke arasında sondan üçüncüyüz! En düşük notumuz bu ve güven sosyal sermayenin göstergesi olduğuna göre sosyal sermayemiz yok denilecek seviyede. Ve sosyal sermaye, kalkınmanın kök sebebi!

Bu veriler elimizde olduğuna göre güvensizliğimize bir tane güvensizlik daha ekleyelim ve çok iyiye gittiğimizi söyleyen politikacılarımıza ve onların sözcüsü pseudo-entellektüellere de güvenmeyelim. Türkiye bir yere varacak-

sa her şeyden önce düzeltilmesi gereken güven düşkünlüğüdür.

Nihayet siyasî parti liderlerinin ne yapacaklarını anlatmak yerine kendilerinden başkasının ne kadar kötü olduğunu anlatmaları, hatta parti içinde mevcut yönetim kadrosunun, iç muhalefete ajanlık dâhil her hakareti yakıştırabilmesinin sebebi de ortaya çıkıyor. Ancak yüzde beşi yanındakine güvenen bir toplumu öcülerle korkutmak, başkalarının ne kadar kötü, hain, ajan vs. olduğuna inandırmak kolaydır. Özünde paranoid toplumu iç siyasette de dış siyasette de üst akıllara, herkesin kendilerine oyun düzenlediğine ikna etmek de kolaydır. Ancak eşsiz liderlerdir ki bu oyunları bozabilir, öcülerini kovabilir. Sürüden ayrılma kurt kapar... kurt!⁵³

Elimizde göbek kordonları, sokacak priz arıyoruz

Etrafını kendisine kazık atacaklarla, açık ve gizli düşmanlarla çevrili gören insanımızın güvenli bir liman araması, bir cemaate, bir koruyucuya, bir torpile, bir mafyaya, bir “baba”ya sığınması anlaşılır sapkınlıklardır. Etraf bu kadar düşmanla çevriliyken komplolar vehmetmek, başarısızlıklarını başkalarından bilmek... Hepsi makuldür.

Güvende dünyanın dibinde yer almamızın başka sonuçları da var. Güvenmediğiniz insanı sevebilir misiniz? Hayır! O sizi sever mi? Hayır! Güvenmediğiniz insanı sayar mısınız? Hayır! O sizi sayar mı? Hayır! Böyle insanlar-

⁵³ Askerliğim sırasında bölük komutanım teğmenin en sevdiği sözdü bu. Talimde aksayana hemen bu sözleri bağırırdı. Askerlik için belki doğrudur ama...

dan oluşan bir çevrenin ülkenin çıkarları yönünde karar alabileceğine inanıyor musunuz? Hayır.

Peki demokrasiye, yani ne yapıp ne edileceğine, karar verirken %95'ine güvenmediğiniz insanların sizin doğruunuza doğru, yanlışınıza yanlış demesi mümkün görünüyor mu?

Partinizin bir sürü hainle, size düşman insanlarla dolu olduğunu biliyorsunuz. Bu size kazık atmak için fırsat kollayan güvenilirmez insanların kirli siyaset içinde yararlı yönde oy kullanacağına, dolayısıyla parti içi demokrasinin faydasına inanır mısınız?

Şaka mı ediyorsun? Tabî ki... Hayır, hayır, hayır!...

Bu bataklıktan sizi tutup çıkaracak olan o güvenilirmez insanlar olabilir mi? Asla. Kurtuluşunuz yukarıdan sarkıtılan ipledir. Cemaatin başının, tarikat şeyhinin, partinizin başındaki büyük adamın, o büyük adamların sizin bölgedeki "yakininin" yardımı, tavsiyesi, kartıdır. Bazen kazandığınız bir sınavda bile hâmili kartın çıkarı için -meselâ mülakatta- elenmemenin yolu sizin de hâmili kart olmanızdır. Yani ender hallerde yolsuzluğu önlemek için yolsuzluk yapmak gerekiyor. Hep dikey bağlantılardır. Dikey disiplindir. Çünkü yan yana durduğunuz insanların yüzde 95'i sizi kazıklamak için fırsat kolluyor: Hoş geldin İtalya'nın güneyi, Mezzogiorno!

İnsanımız bilhassa devlet dairesine bir iş için müracaat edecekse, devletin herhangi bir hizmetinden, meselâ hastaneden faydalanmayı düşünüyorsa ilk yaptığı şey tanıdık aramak, veya tanıdıklarının o gideceği yerde tanıdığının olup olmadığını soruşturmadır. Belli ki şehirli olmaya ol-

muşuz ama hâlâ cemiyet (gesellschaft-sosyete) değil cemaat (gemeinschaft) halindeyiz.

Çevreye, yani yatay ilişkilere güvensizlik, çevrenin dost olmayan tavrına karşı düşey ilişki aramak... Bu eğilimi Engin Geçtan hoca çok güzel anlatır: “Koca koca insanlar, ellerinde göbek kordonları sokup rahatlayacakları priz arıyorlar.” Şahsiyetimizi kaybetmek karşılığında da olsa ana rahminin rahatlığına kavuşmak! Güvensiz bir dünyada, sahte de olsa bir güven sığınağı bulmak...

Tayfalar yolunu, gemi kayalıkları bulur

Yukarıdan aşağıya doğru yönelen kurtarıcı ellere siyaset biliminde “clientelism” ve “patrimonialism” dendiğini daha önce de görmüştük. Birincisi seçmene oy karşılığı nakdî veya aynî (kömür, makarna...) rüşvet vermek, onları kitle hâlinde bir yerlere tayin etmek⁵⁴; ikincisi ise tek tek şahıslar bazında tayinlerde, terfilerde, ihalelerde bizimkilere torpil yapmak. Bizdeki “dayın var mı? dayın...” ifadesinin anlamı patrimonialisme daha yakın.

Siyaset bilimi ve sosyolojinin bulguları, FETÖ⁵⁵ olayını daha kolay anlamamıza ışık tutabilir. Fakat bunların ışığında görmemiz gereken bir diğer husus, meselenin FETÖ

⁵⁴ On yıllar önce devletin büyücek bir fabrikasının bulunduğu şehirdeki esnafın önemli bir kısmının kendilerini o fabrikada çalışır gösterip maaş aldıklarını hayretle öğrenmiştim. Üstelik bu klientelizm, partileri de aldatan bir soygunculuktu. İktidara hangi parti gelirse fabrika yönetimi karşısında o partinin il teşkilatını buluyordu. Soygun partiler üstüydü!

⁵⁵ Türkiye’de 1970’te imam ve vaiz Fethullah Gülen etrafında gelişen, ve 2000’li yıllarda önce iktidara sonra devlet teşkilâtına sızıp âdetâ bir paralel bir devlet kuran, nihayet iktidarla ters düşüp mücadeleye girişen ve 15 Temmuz 2015 gecesi darbe yapmaya kalkışan örgüt.

ile sınırlanamayacağıdır. Güven, sevgi ve saygının bulunmadığı, derin yoksulluktan ötürü demokrasinin de tutunamadığı her ortamda yeni yeni paralel düzey teşkilatlanmalar doğacaktır. Bu paralellerin adı bazen cemaat, bazen tarikat, bazen “teşkilat”, bazen mafya, bazen de bizim parti olabilir.⁵⁶

Demokrasiye ise sadece seçimle değil, bütün topluluklarda, üniversitede, sendikada, partide ve bütün ülkede, şu yanımda duran insanların da bizim değerlerimize sahip olduğunu bilmek, onlara güvenmek, onları sevmek ve saymakla ulaşılabilir. Bu unsurlar yoksa demokrasi, çok sayıda düzey paralel yapının birbirini yenmeğe çalıştığı pis bir siyaset oyunudur. Hem siyasetin pis olduğunu hem de demokrasiye inandığını söylemek muhakkak ki saçmadır. Demokrasiye inanmaktasınız, fakat sizi bazı kirli insanların yönetmesine de razısınız, çünkü siz siyaset zahmetine katlanmayacak, ülkenizin, toplumunuzun sorumluluğunu yüklenmeyecek, ondan kaçacak kadar temizsiniz!

⁵⁶ Aslında FETÖ gibi yapılara cemaat denmesi yanlıştır. Gerek bizim kültürümüzdeki kullanımıyla, meselâ birlikte namaz kılmak üzere bir camide toplanan insanlar anlamında, gerekse sosyolojideki, gemeinschaft anlamındaki cemaatte farklılaşmadan ziyade birbirine benzerlik, eşitlik baskındır. Hâlbuki bizde cemaat yapılanması derken son derece düzey ve piramidal bir yapı kastedilmektedir.

Güvensizlik ve Yalan

Güvensizliğin ve yolsuzluğun önemli bir bileşeni, şüphesiz “yalan”dır. Yalan bu kadar yaygın olmasa Türkiye’nin güven notu bu kadar düşük olmazdı... Güven ve yolsuzlukta Müslüman ülkeler bu kadar kötü not aldığına göre herhalde Müslümanlıkta yalan büyük günahlardan değildir. Değil mi?

On yıllar önce bir Arap arkadaşımı, bir Amerikan’a, şunu söylerken duydum, “*Biliyorsun, ben Müslüman’ım, yalan söyleyemem.*” Çok şaşırdım. Hani, “Ben Müslüman’ım, domuz eti yiyemem” der gibi söylüyordu ve benim geldiğim kültürde böyle kuvvetli bir ifadeye yer yoktu. Hoş, onun kültüründe de yoktu. Ama bunu söyleyenin yakından tanıyordum ve samimiyetinden emindim. Sebep oldu araştırdım... Yalan, İslâmiyet’te çok ama çok ciddî bir günahı. O kadar ki doğrunun cennete, yalanın cehenneme götüreceği ifade ediliyordu. Yalan söylemek, Allah’ı kandırma teşebbüsü olarak değerlendiriliyordu. Geleneğimizdeki, “Allah’ın bildiğini neden kuldan saklayayım.” sözü bu eski anlayışın ifadesi olmalı.

Şimdi öldürücü soru şu: Bu kuvvetli yasak niçin kültürümüzde yoktu? Din öğreniminde niçin hemen hiç vurgulanmazdı? Niçin biz de Müslüman ülkeler de Güven İndeksi’nde, Yolsuzluk İndeksi’nde diplerde geziniyorduk? Biz ne biçim Müslümanlardık ki sevaplara da günahlara da gayetle seçici yaklaşıyorduk? Düşünün ki güven sıralamasında sonlarda yer alan bizlerin ve yalnız bizlerin pey-

gamberinin lâkabı “güvenilir”dir: Muhammed el-Emin! Bizler sözde ona benzemeye çalışırız. Fakat İskandinavlar’dan, İngilizler’den, Japonlar’dan ve neredeyse cümle insanlardan daha az benzeriz!

Yalanın da cinsleri var. Sık karşılaşılan cinslerinden biri saldırgan ve pervasız yalan. O kadar pervasız ki, mesela böyle yalan söyleyen siyasi, yaptığı halde yapmadım derken saldırganlaşır: Biz bunu yapan şerefsizlerden değiliz! Hakkımda soysuzca şu şu iddialarda bulunuyorlar! Sonra yaptığı meydana çıkınca bir an dahi duraklamadan aynı hızla yoluna devam eder ve ertesi gün başka bir konu için benzer beyanlarda bulunur: Biz şunu yapan şerefsizlerden de değiliz. Bizim hakkımızda şu soysuzca iftiraları atıyorlar. Hâlbuki hem birinciye, hem de ikinciye yapan şerefsizlerdendir. O soysuzca iftira dediği şeyi bal gibi yapmıştır. Ama siyasetçidir ya. Yalan da şerefsizlik de soysuzca davranış da ona mübahtır sanki.

Pervasız yalan, icra suçu gibi bir şey. Bir de bildiği doğruyu, söylemesi gerektiği halde söylememek yalanı var. Bildiği yolsuzluğu açıklamamak. Hırsızlığı yapan “bizden” ise susmak... Bu da ihmal suçuna paralel.

Kabahatten büyük özür!

Nihayet doğrularda seçicilik bir başka yalan tarzı. Bir konudaki gerçeklerden işimize gelenleri bangır bangır söylerken gelmeyenlere karşı sessiz kalmak. Bunu daha çok muhalif ve muvafık klavye erbabı yapar. Muvafıksanız, iktidarın sevabı varsa yazılır. Günahı varsa susulur! Muhalifseniz tam tersi. Bir yerde sıkıştırıp sorsanız: Yahu senin tut-

tuğun o adamın hayatta hiç mi hatası olmadı? Şöyle cevap verecektir: “*Şimdi sırası mı? Düşmana cephane vermeyelim.*” Ne derse desin yalancıdır. Ahlâklı değildir.

Psödo bilimde bu çok yaygın. Ortaya bir iddia atarsınız. Sonra o iddiayı destekleyen bütün delilleri ard arda sıralar ve dinleyicinizi-okuyucunuzu ikna edersiniz. Bura-ya kadar mesele yok. Yalancılığınız, bildiğiniz halde dil-lendirmediğiniz delillerdir. İddianızı zayıflatan, geçersiz kılan delilleri söylemez, saklarsınız. Buna yakın zamanda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı’ndan ödül alan Daron Acemoğlu’nun Osmanlı’ya aşağılayıcı yaklaşımı karşısında, bu yaptığı seçimli doğruculuğa, kendi tabirle-rini kullanarak “istihraççı (extractive) bilim” demiştim. Bir sürü farklı vaka dururken, sadece sizi destekleyenleri bir maden gibi çıkarıp “işte gerçek budur” diye takdim etmek.

Anglosakson hukukunda mahkemede “Doğruyu söy-leyeceğime” diye yemin edilmez. “*Doğruyu, doğrunun hep-sini söyleyeceğime ve doğru dışında hiçbir şeyi söylemeyeceği-me*” diye edilir. Keşke siyasilerimiz de siyaset yapan klavye erbabımız da bu yemin doğrultusunda davranabilseler.

Belki hatırlarsınız, Amerikan Başkanı William (Bill) Clinton için azil süreci başlatılmıştı. Konu, başkanın, Beyaz Saray stajyeri Monica Lewinsky ile oynaşmasıydı. Oynaş-tığı için mi azli istenmişti? Hayır. Olay kendisine soruldu-ğunda, “hayır yapmadım” cevabını verdiği için azledile-cekti. Başkanın çapkınlığı kendisini ve ailesini ilgilendiri-yordu. Fakat halka yalan söylemesi... Mahkemede yalan söylemesi... Teknik tabirle: Adaleti engellemesi. Yukarıda-ki Anglosakson yeminini etmişken yalan söylemesi! İşte bu

ciddî ihlaldı.⁵⁷ Azle kadar gidebilecek suçlar. Soruşturma komisyonu ve Temsilciler Meclisi azil kararı aldı. Clinton Amerikan tarihinde hakkında azil kararı alınan ikinci başkandır. Fakat kararın icraya konabilmesi için Senato'nun da 2/3 ile onayı gerekiyordu. Bu çoğunluk sağlanamadı ve Clinton azilden kurtuldu.

Dönelim öldürücü soruya: Müslüman ülkeler güvende ve yolsuzlukta nasıl oluyor da sınıfta kalıyor?

İnsanların ahlâksızlıklarını kendi kendilerine nasıl izah ettiklerini tahmin kolay değil ama muhtemelen şöyle rahatlıyorlar: Yalan harp halinde, düşmana karşı muhabtır. Demek ki ahlâksız Müslüman sizi kazıklamakla kalmıyor, içinden sizi bir de kâfir ilan ediyor. Ülkesini soyuyorsa, ülkesinin “darülharp”, yani küfür ve şirk ülkesi olduğuna inanması lâzım. Götürülecek mal büyükse buna da ikna oluveriyor.

Bazı tarihçiler, çağdaş selefiyeci akımların babası sayılabilecek, zamanında Osmanlı'ya isyan eden Vahhabiliğin tam da bu saikle ortaya çıktığını söyler. Gerçekten de bugünkü birçok İslamcı akımların ortak noktası tekfirciliktir. İslamiyette farzları yerine getirmeyen bir Müslüman din-den çıkmaz. Bunun cezası veya bu kusurun affı Allah'ın elindedir, konu Allah ile kulu arasındadır. Günah işleyen Müslüman da Müslümanlıktan çıkmaz. Diğer kullara zarar vermeyen günahlarda bunun hükmünü de Allah verecektir.

Fakat işlenen günah topluma veya başka bir veya birçok şahsa zarar veriyorsa adalet suçluyu cezalandırır. Bu-

⁵⁷ Lewinsky olayının yanında bir de bundan bağımsız bir cinsî taciz iddiası vardı ve azil talebinde o da vardı. Ancak adaleti engelleme, yani yalanı da Temsilciler Meclisi tek başına azil sebebi saydı.

rada konu tek tek insanların hakkının ve toplumun haklarının korunmasıdır. İnsanlara ve kamu menfaatine karşı işlenen suçlar bütün dinlerde ve bütün toplumlarda cezayı gerektirir; bunun için bütün toplumlarda adalet mekanizması çalışır.

Ama ister kişi hakkı (İslamiyette “kul hakkı”) ister toplum hakkı çığnensin, isterse dinün emirlerinin dışında çıkılsın suçlu veya günahkârın dinden çıktığını iddia etmeye kimsenin hakkı yoktur. Dinden çıkma ancak kişinin kendi ikrarı ile, çıktığını kendisinin söylemesiyle gerçekleşebilir.

İşte Vahabiliğin, El-Kaide’nin, IŞİD’in, hatta Müslüman Kardeşlerin (İhvan-ı Müslimin) birçok yaklaşımının Müslümanlığın orta yolundan, sırat-ı müstakimden, ayrılması bu noktadadır. Onlara göre farzları yerine getirmeyen dinden çıkmıştır. Hatta farzları yerine getirmeyenle sünnetleri yerine getirmeyen arasında da büyük bir fark yoktur. Şeyhe itaat etmeyen de. Hele günah işlediği tespit edilen bütün bütün kâfir olmuştur. IŞİD, iddia edildiği gibi sık sık kafa kesiyorsa bu kafası kesilenlerin işledikleri günahın karşılığı değil, Müslümanken dinden çıkmalarının haddidir. Çünkü günah da farzları veya sünneti veya şeyhin emrini yerine getirmemek de tekfir, yani kâfir ilan edilmeleri için yeter sebeptir.

Buradaki ince nokta şudur: Müslümanın malı, canı, namusu, diğer Müslümanlara haramdır. Fakat tekfirci akım mensubunun gördüğü manzara, diğer Müslümanların gördüklerinden farklıdır. Çünkü o çevresine baktığı zaman namaz kılmadığı için kâfir olmuş insanlar görür. Eşlerinin başını örttürmediği için kâfir olmuş insanlar gö-

rür. Hatta sakal tıraşı olduğu için kâfir olmuş insanlar görür. Onların canı, malı, ırzı, namusu da kendisine ve kendi dar grubuna helaldir. Çalabilir, tecavüz edebilir, aldatılabilir. İşte yolda, otobüste kadınları tekmeleyen, döven sözde Müslümanların kafalarının içinde bu hastalıklı yapılar vardır. Hedeflerine kadınları koymaları da başka psikolojik hastalıkların sonucudur.

Bunlar kabahatten büyük özürler.

Kitabın başlarında bir soru sormuştum: Bir insan nasıl hem sosyalist hem rüşvetçi, yalancı, hırsız, v. s. olabilir? “Sosyalist” yerine “liberal”, “milliyetçi”, “Müslüman”, “sağcı”, “solcu”, velhasıl insanların değer atfettikleri herhangi bir sıfatı koyabilirsiniz. Veya şerefli yüksek makamları. Başkan, v. s... Benim cevabım şu: Bir insan yalancı ise bütün diğer sıfatlar bu sıfatın altında kalır. O artık en evvel ve her şeyden evvel yalancıdır. Rüşvetçi ise, hırsız ise de artık sadece bu sıfatlarla anılmalıdır. Diğerlerinden vazgeçmiştir; diğer rütbelerinin tamamı sökülmüştür.

Ahlâk, güven, değerler ve demokrasi

Bir toplumda ahlâk varsa insanlar birbirine güvenecektir. Çünkü ahlâk, bütün medeniyetlerde ve bütün kültürlerde insanların birbirine, yekdiğerine nasıl muamele edeceğinin kurallarıdır. Şüphesiz diğere yalan söylemek, diğere kendini olmadığı bir kalıpta göstermek ahlâka aykırıdır. O halde ahlâklı insanlardan kurulu bir toplumun güvensiz olması mümkün değildir.

Peki, biz nasıl bu derece güvensiz olabiliyoruz? Güvensizlik, toplumda ahlâksızlığın baskın hale geldiğini de gösterir. Hâlbuki ahlâk da tıpkı dayanışma gibi, bir toplum birimine mensubiyet şuuru gibi, yüzbinlerce yıldan beri genlerimize kazınmıştır. Gen demek istemezseniz, insan fitratının tabî bir parçasıdır diyelim.

O halde? O halde güvensiz toplumlarda ahlâkın algılanış tarzı değişmiş demektir. Cemiyet ahlâk normlarına uymayınca ahlâk normlarımızı cemiyete uydururuz. Gerçekten bizim toplumumuzda ahlâk dendiğinde artık sadece cinsî münasebetle, yasak ilişkilerle ilgili kurallar anlaşılır. Yalan söylemek, yakın aile dışındaki toplumu düşünmemek, yolsuzluk yapmak, hırsızlık yapmak, hak yemek ahlâksızlık sayılmaz. Hele bunlar, daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi siyaset veya ticaret yaparken icra ediliyorsa, bunların ahlâksızlık olduğu çoğunluğun aklına bile gelmez.

Din için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Bütün dinler insanları ahlâka çağırır. Bu çağrı apaçık ortadayken

dindar olduklarını iddia eden, dindar nesiller yetiştirmeyi kendilerine misyon edindiklerini söyleyen insanlar, nasıl olup da gözlediğimizi ahlâk seviyelerinde yaşayabilmekte, yalanın kuyrukusunu günde üç öğün söyleyebilmektedir? Bunun cevabı şudur: Dinin anlamını değiştirerek. Gerçekten bugün bizim toplumumuzda din, güzel ahlâk gibi, vicdan ve adalet gibi temel nitelikleriyle algılanmıyor. Din, halkın ne anlama geldiğini bilmediği ritüellere ve sihirbazlığa benzer merasimlere hapsolmuştur. O ritüel ve merasimleri yerine getirirseniz bunun dışındaki zamanlarda yalan söyleyebilir, hırsızlık ve yolsuzluk yapabilirsiniz. Hele mesleğiniz siyaset veya ticaretse, yapmak zorundasınız.

Tuhaf işler. Gelecek nesiller bizi nasıl değerlendirecek acaba? Davranışlarımız kanunlara uymuyorsa, kanunları; anayasaya uymuyorsa anayasayı; dine uymuyorsa dini değiştiriyoruz! Davranışlarımızı kanuna, anayasaya veya dine uydurmak çok zor olmalı!

İnsanın yakın akrabalık bağları dışındaki geniş çevresiyle ilişkisi anlamında ahlâk ve güven yok olunca, toplumu bir arada tutan tutkal da yok olmuş demektir. Sosyal sermaye yoksa, millet de devlet de yok olma yoluna girer.

Yuval Noah Harari, *Home Deus*⁵⁸ eserinde, insanların 150 kişiden büyük gruplarda birbirleriyle içli dışlı olamayacaklarını söylüyor. Aynı yazarın *Sapiens*⁵⁹ eserinde ise insanı insan yapan algı evriminin tam bu 150 kişilik eşğin aşılmasıyla gerçekleştiği anlatılıyor:

⁵⁸ Yuval Noah Harari, *"Homo Deus: A Brief History of Tomorrow"*, Harper, 2017 eserde 150 sınırı için atf yaptığı çalışma: Robin Dunbar, *"Grooming Gossip, and the Evolution of Language"*, Harvard University Press, 1998.

⁵⁹ Yuval Noah-Harari, *"Sapiens: A Brief History of Human Kind"*, Signal Books-Random House, 2015 (İngilizceye tercüme).

Algı Devrimini ardından insanların daha büyük ve daha kararlı gruplar kurmalarına yardımcı olan şey dedikodu idi. Fakat dedikodunun sınırları vardır. Sosyoloji araştırmaları dedikoduyla bir arada duran grubun tabîi boyunun 150 kişiyle sınırlı olduğunu gösteriyor.

Harrari'ye göre bugün de insanlar 150 kişiye kadar resmî kayıt, kanun, teşkilât olmadan bir arada durabilir. Aile işletmesi, bizdeki 12 Eylül partileri gibi kanunun pek ciddiye alınmadığı ahabap çavuşluğa ve çıkar ilişkilerine dayanan siyasî partiler, 30 askerlik bir takım hatta 100 kişilik bir bölük sadece samimîyet ve dedikodu bağlarıyla bir arada durabilir.

Fakat 150 bireylik eşik aşıldığında artık işler eskisi gibi yürümez. Binlerce askeri olan bir tümeni bir takım gibi yürütemezsiniz. Başarılı aile şirketleri büyüyüp daha fazla insan çalıştırır hâle gelince genellikle kriz çıkar. Kendilerini yeniden icat edemezlerse batarlar.

Peki, Homo Sapiens bu kritik eşiği aşmayı nasıl başardı? Nasıl oldu da on binlerce insanın yaşadığı şehirleri ve sonra da yüz milyonluk imparatorluklar kurabildi? İşin sırrı, galiba, edebiyatın doğuşudur. Çok sayıda yabancı ortak mitlere inanarak başarıyla iş birliği yapabilir.

Bütün büyük çaplı insan işbirlikleri -ister çağdaş devlet, ister ortaçağ kilisesi, kadim bir şehir veya ilkel kabile olsun- sadece insanların kolektif hayallerinde var olan ortak mitlerde kök salar. Kiliseler ortak dinî mitlere dayanır. İki Katolik, birbirlerini daha önce hiç görmemiş olsalar da, birlikte haclı seferine çıkabilir veya paralarını birleştirip bir hastane açabilirler; çünkü iki-

si de Tanrı'nın insan etinde yeniden yaratıldığına ve sonra da onların günahları affolunsun diye kendisinin çarmıha gerilmesine izin verdiği inanırlar. Devletlerin köklerinde ortak millî mitler vardır. Daha önce hiç karşılaşmamış iki Sırp, yekdiğerini kurtarmak için hayatını tehlikeye atabilir; çünkü ikisi de bir Sırp milletin varlığına, Sırp vatanına ve Sırp bayrağına inanmaktadır. Kanun sistemleri ortak kanun mitlerinde kök salmıştır. Daha önce hiç karşılaşmamış iki avukat kanunların, adaletin ve insan haklarının -ve tabi vekâlet ücretinin- varlığına inandıkları için tamamen yabancı birini savunmak için gayretlerini birleştirebilirler.

Harrari sanki Anthony Smith'in milleti izah için kullandığı "etnosembolizm" tezini başka bir açıdan, başka bilimlerin ışığında yeniden keşfeder gibidir. Smith'e göre gerçi Avrupa'da ulus-devletler moderniteyle birlikte ortaya çıkmışlardır ama onların her birini, meselâ İngiliz, Fransız, İspanyol, Alman vs. yapan bu halkların çok eskilere dayanan müşterek mitleri, destanları, sembolleridir.⁶⁰ Millet teorilerinde gelişmelerin son vardığı noktada milletin de adalet gibi, ahlâk duygusu gibi yine insan genlerinde kodlanan birlikte yaşama duygusunun sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Genlerimizdeki "algoritma", "birlikte yaşayın, birlikte hareket edin" dir. Çünkü insan yedi milyon yıldır ancak bu sayede varlığını idame ettirebilmiştir. Ancak, "algı devrimi" ile bu "birlikte"nin tarif ettiği toplum birimi 150 bireyin ötesine geçebilmiştir. Bu ise son 60 000 yılın

⁶⁰ Azar Gat, "Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism", 2012, Cambridge University Press. Bu konunun ayrıntısı için bakınız: İskender Öksüz, "Millet ve Milliyetçilik", Panama Yayıncılık, 2016.

eseridir. Millet, insanların millet boyutunda iletişim sağlayabildikleri ilk fırsatta doğmuştur. Bu “fırsat”, devlettir.

Sosyobiyoloji (veya aynı anlamda kullanılan evrim psikolojisi) ile millet gerçeğine yaklaşan Azar Gat, milleti oluşturan bağın “kin-culture ~akrabalık-kültür” bağı daha doğrusu kültürün ve özellikle dil birliğinin desteklediği bir akrabalık algısı olduğunu söyler. Bu sonuç Türk Milliyetçileri’nin millet görüşüyle de paralellik taşımaktadır. O halde insanoğlunun en fazla 150’şer kişilik çetelerden binler, yüzbinler, milyonlar, yüz milyonlar hâlinde teşkilatlanmasını ve birlikte yaşamasını sağlayan unsur mitlerdir, edebiyattır, semboller, destanlar, birlikte anlatılıp birlikte inanılan hikâyelerdir. Kanun hâkimiyeti, hukukun üstünlüğü, adalet, kanun karşısında eşitlik, millî birlik hep bu hikâyelerin, post modernistlerin tabiriyle bu “narrativelelerin” sonucudur ve bunların gerçek veya hayalî oluşu neticeyi değiştirmez. İnsan bunlara ihtiyaç duymuş, bunları yaratmış veya keşfetmiş ve bunları kullanarak iptidailikten kurtulmuştur. Bunları kullanarak milyonlar, yüz milyonlar mertebesinde teşkilatlanabilmiştir. İnsanın diğer hayvanlardan ayrılıp dünyaya hâkim oluşunun temelinde bu edebiyat vardır. Kanun hâkimiyeti, hukukun üstünlüğü kavramları kadar kanuna itaat fikri ve hepimiz için aynı kanunların geçerli olduğu fikri de böyle bir müşterek söylem, müşterek değerdir.

Müşterek ahlâk değerlerine, müşterek millî değerlere sahip cemiyet, tek tip insanlardan oluşan cemiyet demek değildir. Hürriyetçilik, toplumda farklı fikirlerin doğmasını, gelişmesini ve tartışılmasını ister. Çünkü vecizedeki

gibi, “Müsademe-i (veya mücadele-i) efkârdan, bârikayı hakikat doğar.” (Fikirlerin çarpışmasından -veya mücadelesinden- hakikat şimşeği doğar.) Fakat topluma yararlı bir hakikatin ortaya çıkabilmesi, hatta daha da geriye gidelim, insanların topluma yararlı bir fikir üretme gayretine girmesi için her şeyden önce bir “toplum” gerekir. Toplum, tesadüfen bir arazide bir araya gelmiş bir güruh değildir. Toplum birbirine güvenen, müşterek ahlâk normlarına, müşterek değerlere sahip insanların birliğidir. Bu birlik aşiretler ve kabileler üstü hâle gelip milyonları aştığı zaman artık ona millet diyoruz. Ve milletin kendi kendini idame ettirebilmesi, yaşayabilmesi ancak bu müşterek değerlerin hem mekân boyutunda, yani ülke coğrafyasının tamamında hem de zaman boyutunda yani nesilden nesile aktarılması ile mümkündür.

Sosyal liberal veya Ordoliberal denilen grubun ünlü üyelerinden ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Konrad Adenauer’in Başbakanlığı ve Ludwig Erhardt’ın Ekonomi Bakanlığı döneminde uygulanan ve Alman Mucizesi denilen hızlı kalkınmanın mimarı sayılan Wilhelm Röpke,⁶¹ “İnsanî Bir Ekonomi” kitabında, değerleri olmayan bir toplumla yürünemeyeceğini söylemekte, böyle toplumlara “Güruh Cemiyeti” demektedir. Bu fikirler, ilerde de göreceğimizi gibi, Bismark’tan beri Almanya’yı Almanya yapan Prusya Erdemleri (Preussische Tugenden) geleneğinin devamıdır.

Liberalizmin kurucularından John Stuart Mill de

⁶¹ Wilhelm Röpke, “*A Humane Economy- The Social Framework of the Free Market*”, Henry Regnery, 1960. Röpke, İstanbul Üniversitesi’nde ders vermiştir.

“Temsili Hükümet Hakkında”⁶² başlıklı klasiğinde, millî birliğin, müşterek değerlerin bulunmadığı bir cemiyette demokratik hükümetin kurulamayacağını söyler.

İnsan cemiyetlerini bir arada tutan, devleti devlet yapan milyonları kapsayan, milyonların inandıkları değerlerdir. Adalet ve kanun hâkimiyetinden başka demokrasi de bu değerlerden biridir.

21. asır Türkiye’sinde tahrip edilmeğe çalışılan, yok edilmeğe çalışılan tam da bu değerlerdir. Binlerce yıldır kendilerini Türk bilen insanlara, Türk’ün aslında Türkiye’de yaşayan onlarca etnik gruptan sadece biri olduğu; binlerce yıllık geleneği olan Türk ordusunun aslında İbrahimî ordu olduğu ve demokrasinin aslında pek de matah bir şey olmadığı tekrar tekrar bağıra çağıra söylenmektedir.

Değerlerin tekrar içselleştirilmesi, ahlâkın apış arasından kurtarılıp yeniden dürüstlük, yalan söylememek, içi-dışı bir olmak, başkalarının hakkını yememek anlamlarına kavuşturulması... Bunlar nesiller alacak projelerdir ama bunlar olmadan da bir toplumun kendine gelmesi, kendini bulması mümkün değildir. Ahlâka giden yol, yürünmesi zor ve uzun fakat olmazsa olmaz bir yol. Kanun hâkimiyetin kesin bir şekilde sağlanması, aynı hedefe doğru atılacak daha kolay bir adımdır. Toplumumuzda ahlâksızlığın alıp yürümesinin bir sebebi de insanların kanunlara, kanun hâkimiyetine, hukukun üstünlüğüne olan inançlarının sarsılmasıdır. Hele kanun önünde eşitliğin ortadan kalktığını gözleyen insanlar, “Herkes böyle yapıyorsa, ben

⁶² <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/repgovt.pdf>
17.12.2016’da görüldü.

de kendi imkânım içinde insanları aldatırım, kazıklarım; Allah'ın aptalı ben miyim?" rayı üzerinde ilerlemeye başlarlar. Hukuksuzluk, kanununun bazılarına uygulanıp bazılarına uygulanmaması ve bu hâlin devletin tepesinde övülerek anlatılması ahlâk çöküntüsünün baş sebeplerinden biridir. Toplumun ahlâk ve güvene kavuşması için devşirilecek alçak dallardaki meyvelerin başında da kanun hâkimiyetinin, hukukun üstünlüğünün ve kanun önünde eşitliğin yeniden tesisidir.

Ek: İngiliz silahlı kuvvetleri memleketin idaresine el koydu!

İngiliz silahlı kuvvetleri memleketin idaresine el koydu! ABD’de teşebbüs edilen kanlı darbe son dakikada ön-
lendi. İnanmadınız değil mi?

12 Eylül’ün yıl dönümünü idrak ediyoruz. 15 Temmuz’unkini de idrak edeceğiz. Sonra diğerleri var. Lanet olsun hepsine... Olsun da şu soruyu sormamak mümkün mü? Bu melanetler niçin hep bizim başımıza geliyor? Bizim ve Güney Amerika cumhuriyetlerinin, Mısır’ın, daha birkaç Müslüman ülkenin... Niçin?

Sebep şu: Biz devletimizin nasıl yönetileceği konusunda fikir birliğine sahip değiliz. Laf birliğine sahip olsak bile değer birliğine sahip değiliz. Son tahlilde laf birliğine de sahip değiliz.

Herkes kendi durağında inmek ister

1960’ı yapanlar yaptıklarını demokrasi için yaptılar. Öyle diyorlardı. Madem demokrasi için darbe yapmışlardı, o darbecilerin Yassıada Hâkimi Salim Başol’un demokrasi ve hukukun üstünlüğü taraftarı olmasını beklerdiniz değil mi? Bu adam, Menderes’in usulsüzlüğe itirazına, “Çünkü sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor” diye cevap vermişti. Bir adamın, vev ki hâkim de olsa, hukuk ahlâkı sıfırlanmış, ar damarı çatlamış olabilir. Ama önemli olan

namuslu, demokrasi aşığı Türk toplumundan, Türk hukuk kurumlarından, üniversitelerinden o tarihte çıt çıkmamasıydı. Menderes'in asıldığı gün, Türkiye'de hırsızlık, darp gibi küçük suçlar bile işlenmemişti; korkudan. Bu sessizlik Başol'un yıllar sonra ölümüne kadar devam etti ve o, "Devrimci Hukukçu" diye gömüldü. Demokrasiyi ondan yıllar önce gömmüştük zaten.

12 Eylül'ün farklı bir özelliği vardı. 60'a ilaveten, o darbenin liderleri, fakir milletin rızkından arttırıp kendini savunsun diye aldığı silahları kendi erkekliklerinin uzantısı sanıyor, bunu her "erkekçe" beyanatlarında vurguluyorlardı. 15 Temmuz'da askere *"Evladım, ver o tüfeği, o benim malım"* diyen vatandaş, muhtemelen Evren Paşa'nın tavrını hatırlayan biriydi.

Obama, *"Demokrasi benim için bir vasıtaadır. Otobüs gibi, tramvay gibi, varacağım durağa gelince inerim"* dedi! İnanmadınız değil mi? Ama bizim toplumumuzda bu sözü beğenen çok insan çıkar. Ne var ki herkesin inmek istediği durak farklıdır. Ve işte bazıları daha sizin durağa gelmeden, kendi duraklarında inmeye kalkıyor.

Almanya'nın işgal anayasası

Alman İçişleri Bakanı Alman Anayasası'ndan hoşlanmadığını söyledi. "O anayasa işgal anayasasıdır" dedi. Merkel de Alman Anayasa mahkemesi kararlarına uymayacağını ve üstelik saygı da duymadığını ifade etti. İnanmıyor musunuz? Benim hiç bir dediğime inanmıyorsunuz.

İnanmayın ve böyle de konuşmayın. Düşünün, bir gün de başkaları sizin sevdiğiniz mevzuatı beğenmez, si-

zin beğendiğiniz kanunlara saygı duymaz.

Fransız Başbakanı, “Bizim ordumuz, Fransız ordusu değil, Aziz Pol’ün ordusudur, bizim askerlerimiz için Fransız, İngiliz, Alman, Arap fark etmez. Onların kalbi sadece Hristiyanlıkla doludur” dedi. Sizi gidi inanmazlar sizi! Hatırlamıyor musunuz bizim başbakanımızın, “Bu ordu İbrahimî Milletin ordusudur, onun için Türk, Kürt, Arap, Çerkes fark etmez.” dediğini?

Siz böyle söyler, başbakanı olduğunuz devletin kuruluş temellerini yıkmaya kalkarsanız, bir gün birisi de çıkar ve “Bu ordu İbrahim’in değil FETÖ’nün ordusudur. İbrahim eskide kaldı, FETÖ diridir ve iridir.” deyip tepenize biner.

Demokrasiden vazgeçmiş partiler

Demokrasinin vazgeçilmez kurumları siyasî partilerdir. Ve siyasî partilerimiz demokrasiden tamamen vazgeçmiştir.

Zaten bizdeki partiler demokrasinin kurumları değil, dahi liderlerinin kurumlarıdır. Hazır anayasa ele alınmışken siyasî istikrara giden yolda bir adım daha atalım ve şu değişikliği yapalım: Partilere, aldıkları oy oranında milletvekili fişi verilir. Fişler, meclislerdeki oylamalarda kullanılır. Fişlerin oylamalarda nasıl kullanılacağına parti liderleri karar verir.

Bu teklifin getireceği istikrar, sükûn ve bütçede sağlayacağı tasarruf büyüktür.

Bu adımdan sonra atılacak ikinci bir adım daha kalıyor. Bin imza da getirseniz genel kurulu toplamayacağım

diyen liderimiz ilham etti: Parti genel kurullarında oy kullanacak delegelerin tamamını liderler bizatihi temsil ederler. Delegelerin genel kurula katılmalarına, hatta delege diye seçilmelerine gerek yoktur. Genel kurul, parti başkanı ve seyircilerle, coşku içinde açılır, başkan açılış konuşmasını, sonra parti organlarına kimleri tayin ettiğinin ilanını, ardından kapanış konuşmasını yapar ve genel kurul ihtişam ve barış içinde, alkışlar ve lideri öven sloganlarla sona erer.

Anayasa değişiklik tekliflerimin, demokrasimizin ve ülkemizin mevcut durumunda pek büyük bir değişiklik yapmayacağı aşikârdır. Bu değişikliklerin yapıldığı gün, ne kimse sokağa çıkıp lehte veya aleyhte tezahürat yapacak, ne borsa ne de döviz fiyatlarında ciddî hareketler olacaktır. Tersine, sağlanan istikrarın fark edilmesiyle ekonomimizin ve kredi notumuzun yukarıya yönelmesi beklenir.

Hürriyetsiz demokrasi

Şaka bir yana, siyasilerimiz de ve genel olarak entelektüelimiz de demokrasiye sadece sözde inanmaktadır. Belki demokrasiye değil de seçime, biraz daha çok inanmaktayız. Bilhassa sandıktan biz çıkmışsak ve yine bizim çıkmamız ihtimali kuvvetliyse. Anayasal demokrâsiye, onun ayrılmaz unsurları olan hukukun üstünlüğüne, kanun hâkimiyetine, kuvvetler ayrılığına, devletin temeli olan adalete pek de o kadar inanmıyoruz. Onlar kendilerine bir hâkim bulmuşlarsa, bunlar da bir yerde kendilerine göre başka bir hâkim bulurlar... Böyle demokrasiler aslında demokrasi değildir ama illâ demokrasi diyecekseniz Ferid Zekeri-

ya'nun tabirini kullanın bari: Hürriyetsiz demokrasi.

O çok sevdiğimiz demokrasi, partilerde ayaklar altına alınırken sesimiz çıkmıyor. Demokrasinin İslam'ın bir parçası olmadığı, hadi onu geçtik, İslam'a aykırı olduğu dillendirilirken demokratik devletimizin hiçbir kurumu -diyanet dâhil- çıtını çıkarmadı. İnsanlar, demokrasiyi savunmanın dine aykırı olduğuna inanmaya başladılar -itiraz eden yoktu ki. Tabi devletimizin de İslam'a aykırı olduğu zımnen kabul edilmektedir.

Zaten demokrasi eşit insanlardan meydana gelmiş toplulukların işidir. Hâlbuki biz biliyoruz ki bizim halkımızın yarısı kâfirdir, sarhoştur, köpekleriyle yatarlar, Fatiha'yı bile bilmezler ve içlerinde çok miktarda hain vardır.

IV

Kurumlar

Kurumlar devlettir, devlet kurumlardır

“Kurumlar” deyince yasama, yürütme ve yargıyı; partiler, silahlı kuvvetler, emniyet dâhil devlet bürokrasisinin tamamını, anaokulundan araştırma ağırlıklı üniversiteye kadar bütün eğitim kurumlarını kastediyoruz. Sendikaları, sivil toplum kuruluşlarını ve dernekleri de bu başlık altında düşünebilirsiniz. Özel ve kamu bankaları dâhil bütün şirketler de geniş anlamda ülkenin kurumlardır. Bazı kurumlar doğrudan devlete aittir. Hepsinin çalışma kurallarını devlet koyar ve kurduğu denetleme kurumlarıyla bunları denetler. Bazı üniversiteler devletindir, bazıları özeldir. Fakat YÖK gibi hepsini denetleyen devlet kurumları vardır. Bankalar ve başka finans kurumlarının bir kısmı devletin, bir kısmı özel sektöründür fakat bunların çalışma kurallarını devlet koyar ve Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu gibi *kurumlar* da bu kurallara uyulmasını temin eder. Medya genellikle özeldir ama onu da denetleyen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu gibi resmî kurumlar vardır.

Tarif böyle iken, devleti, dolayısıyla devletin sahibi milleti onduran veya öldürenin de kurumlar olduğu anlaşılır. Hatta devleti, bir bakıma kurumların toplamı diye tarif edebiliriz. Devlet kurumlardan ibarettir:

- Buraya kadar incelediğimiz insan kalitesini, insan sermayesini inşa sorumluluğunu taşıyanlar, doğ-

rudan devlete ait veya devletin yürütme gücünün yönlendirmesiyle hareket eden ve devletçe denetlenen eğitim kurumlarıdır.

- Liyakate göre tayin ve terfi ettirecek makam da, işin cinsine göre kurumlardır.
- Kanun hâkimiyetini, siyasî ve malî istikrarı kurup devam ettirme yükümlülüğü de ilgili kurumlardadır.
- Yolsuzluğa engel olacak, emniyeti tesis edecek, bizi iç ve dış düşmanlardan koruyacak, dünya milletleri arasında çıkarlarımızı koruyacak hep kurumlarımızdır.

Yakın zamanda “Güçlü ordu, güçlü Türkiye” diye bir slogan ortaya atılmıştı. Slogan doğrudur ama eksiktir. Güçlü Türkiye, güçlü kurumlar demektir. Güçlü eğitim, güçlü yürütme, güçlü yargı, güçlü yasama ve diğerleri... O halde “Güçlü kurumlar, güçlü Türkiye” veya kısaca “Güçlü devlet” demek yeterlidir. Bu bölümde incelenen de bu: Güçlü kurumları nasıl elde edebiliriz ki güçlü Türkiye’yi kurabilelim?

Kurumlar ve gelenek

Güçlü devlet = güçlü kurumlar

Devletin gücü kanun çıkarmakta değildir. İleri görüşlü, ihtiyaca cevap veren kanunları muhakkak ki çıkarılacaktır. Fakat kendine devlet diyen ve bir yasama organına sahip olduğunu iddia eden her devletimsi, iyi veya kötü kanun çıkarabilir. Devletin gücü çıkardığı kanunları uygulayabilme kabiliyetindedir. Devletin gücü kurumların hedeflerine, ülkülerine (vizyonlarına) ulaşır ulaşamadıklarıyla, görevlerini yerine getirip getiremedikleriyle ölçülür.

Kalkınmayı ve refahı devletin sağlayacağını iddia eden devletçilerin devletin güçlü olmasına bir itirazları yoktur. Fakat devletin küçülmesini talep eden en liberaller de devletin güçlü olması gerektiğini tecrübeleriyle keşfetmişlerdir. Bunun çarpıcı ifadesi, Reagan ve Thatcher döneminin en anti-büyük-devletçi ve en liberal iktisatçılardan Milton Friedman'a aittir: " (Sovyet bloğundan yeni ayrılmış ülkelere) 'özelleştirin, özelleştirin, özelleştirin' diyordum. Yanılmışım. Şimdi anlaşılıyor ki kanun hâkimiyeti, özelleştirmeden daha temel bir meseleymiş." Şüphe yok ki kanun hâkimiyeti güçlü devletle kurulabilir. Friedman, kanun hâkimiyeti bulunmayan ülkelerde yapılan özelleştirmenin hırsızlık ve yağmaya dönüştüğünü söylüyor.⁶³ Gerçekten kanun hâki-

⁶³ İskender Öksüz, "Niçin?" Panama Yayıncılık, 2017 ve oradaki atıflar: Fareed Zakaria, The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad, W. W. Norton & Company (19 Nisan 2004). Öz-

miyeti yokluğunda yapılan özelleştirmeler yandaşları kısa yoldan zenginleştirme operasyonlarına dönüşür, tabiatıyla bu operasyonun başındaki sözde devlet adamı da yağmadan payını alır. Sovyet sonrası Rusya bu hale eşsiz bir örnektir. Daha yakın ve daha yeni örnekler için çevrenize bakmanız yeterlidir.

Kanun hâkimiyetini sağlayacak kurum, her şeyden önce bağımsız adalet mekanizmasıdır. Bu devletin temelindeki kurumdur. Hazreti Ömer'e atfedilen "*Adalet mülkün temelidir*" sözünün anlamı budur;⁶⁴ devletin temelinin adalet ve adaleti sağlayacak kanunların hâkimiyetine dayanmasıdır.

Fukuyama da Friedman'ın bu sözleri üzerine şu bulguları sıralıyor: Güçlü devlet çok kanun çıkaran, hayatın her alanına burnunu sokan devlet değildir. Güçlü devlet, sadece asıl görevlerini yapan, fakat bunu kesinlikle, tavizsiz ve istisnasız yapabilen devlettir. Güçlü devlet özel teşebbüsü caydıracak kadar çok vergi toplamaz ama toplayacağını ilân ettiği vergiyi de mutlaka ve herkesten toplar. Güçlü devlet yüzlerce yasak koymaz ama koyduğu yasak gerçekten yasaklayıcıdır. Güçlü devlet gerek iç güvenlikte, gerek dış güvenlikte tavizsizdir. Falan şey yasak ama hadi bu seferlik göz yumuverelim, Türkiye'ye yabancıların girişinin nasıl yapılacağı kanunla belirlenmiştir ama "bu şartlarda bırakıverelim", tavizdir. Vergide yandaş yüklenme-

gürlüğün Geleceği, Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi, Kırmızı Yayınları (2009)

⁶⁴ Maalesef çok yüce mevkilerden biri dâhil bu sözdeki "mülk" kelimesinden mal, mülk, apartman ve benzerlerinin kastedildiğini zannedenler çoktur. Mülk, devlet demektir. Bundan türeyen melik, devlet başkanı demektir. Urduca dâhil birçok dilde popüler bir erkek ismi olan "malik" de bu anlamdadır.

yip muhalifin üzerine gitmek kanundan tavizdir. Devletin kanunlarından taviz, devletin sonunun başlangıcıdır.⁶⁵

İç güvenlik devlet olmanın minimal şartıdır. Sosyolojinin babalarından Weber, devleti, “*Belli sınırlar içinde şiddet kullanma tekelini*” diye tarif eder. Ülkesinin bir bölümünde başka bir şahıs veya örgütün şiddet kullanmasına göz yuman bir iktidar, devletin yıkılması için ilk kazmayı vurmuş gibidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son asırlarından bugüne kadar, Türk Devletin de baş problemlerinden biri ülkenin çeşitli bölgelerinde devletin şiddet tekelini kırma ya kalkan şakiler, çeteler, mütegalibe, aşiretler ve silaha, zorbalığa dayanan örgütlerdir.

Devletin güç ölçüsü: Dolaylı ve dolaysız vergiler

Güçlü devletin bu özelliklerini, ülkemiz ekonomisinde kayıtlı kısım ile kayıtsızın neredeyse yarı yarıya olduğu gerçeği ile karşılaştırmalıyız. Güçlü devlet, müterakki denilen usulle, çok kazananın daha çok, az kazananın daha az vergi alır. Kurumlar vergisi ve en önemlisi şahıslara ait gelir vergisi müterakkidir. Müterakkî’den kasıt, vergi oranının kazanç arttıkça artmasıdır. Meselâ gelir vergisi, düşük kazançlar için %10-15’ten başlar. Hatta çok düşük gelirler bu vergiden tamamen muaf olabilir. Kazanç miktarı arttıkça oran %40’a, 50, hatta 60’a tırmanır.

⁶⁵ Bir siyaset bilim profesörü, Türkiye’yi bölmek için PKK çetesini kurup onbinleri katleden Abdullah Öcalan için, “Osmanlı olsaydı onu paşa yapıp maaşa bağlardı” demiştir. Bu akıl-sır ermez saçmalık, Osmanlı’nın her yapıp ettiğinin örnek alınacak bir hârika olmadığına, bilhassa çöküş döneminde yapılanlardan kaçınılması gerektiğine güzel bir misaldir. Böyle davranan bir devlete karşı her açık göz isyan edip paşalığı kapar.

Vergi kanunlarını tam uygulayamayan ülkelerde devletin toplayabildiği vergiler arasında gelir vergisinin oranı küçüktür. Şahıslardan değil de şirketlerden toplanan gelir vergisi demek olan kurumlar vergisi için de aynı şeyler geçerlidir. Çünkü gelir ve kurumlar vergisini toplayabilmek için gerçek veya tüzel şahısların gelirlerini doğru beyan etmelerinin sağlanması, sonra da beyan edilen vergilerin tahsili gerekir. Bu da saat gibi çalışan bir devlet mekanizması demektir.

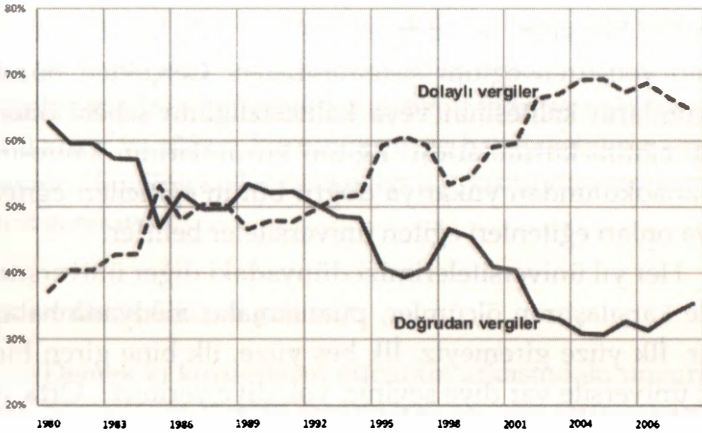
Güçsüz devlet vergi gelirinin çoğunu KDV gibi, damga, resim vergileri gibi dolaylı vergiler yoluyla toplar. Türkiye’de elektrikten, yakıttan alınan böyle vergiler vergi gelirinin en büyük kısmıdır. Bunlar aslında vergiden çok, bu ürünlere devletin yaptığı zam gibidir. Bu yüzden Türk müteşebbisi, esnafı, sanayicisi, dünyanın en pahalı elektriğini, en pahalı benzinini ve gazını kullanır. Bu tip vergiler çok kazananın çok, az kazananın az alınmaz. Üretimin ve refahın tamamına asılmış sahra gibi bir yükür.

Vergi koyup toplayabilmek, güçlü bir devletin göstergesidir. Sahra altı Afrika’sında, Uganda gibi ülkelerde toplanan vergi gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYH’nin) %10’undan azdır. Böyle ülkeler vergi kanunu çıkartamadıklarından değil, devletin, devlet bürokrasisinin kanunu uygulamaya gücü yetmediği için bu haldedir.

OECD istatistiklerinde Türkiye’nin, 2015 yılında GSYH’nin %30,0’ı kadar vergi topladığı görölüyor. Aynı yıl OECD ortalaması %34,3’tür.⁶⁶ Bu rakamlara bakılarak Türkiye’nin vergi tahsilatında başarılı olduğunu düşünebilir-

⁶⁶ <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV> 19.12.2016

siniz. Ancak 2014⁶⁷ yılı gelir vergisine, yani şahısların kazançlarından ödedikleri vergiye baktığımızda Türkiye’de bunun GSYH’nın %4,23’ü, OECD ortalamasında ise %8,42 olduğunu, yani bu doğrudan verginin Türkiye’de yaklaşık OECD’nin yarısı kadar tahsil edilebildiğini görüyoruz. Bu vergide 36 ülke arasında sondan 6. sıradayız ve bizim altımızda PISA ve PIAAC gibi ölçümlerden tanıdığımız Meksika, Şili gibi ülkeler var.⁶⁸ Bu arada ülkemizde ücretlerden doğrudan doğruya vergi kesildiğini, dolayısıyla eğer doğru beyan ediliyorsa, ücretlilerden ayrıca bir vergi toplama-ya gerek bulunmadığını hatırlayalım.

Şekilde, 1960-2008 yılları arasında Türkiye’de doğrudan ve dolaylı vergilerin GSYH’ya oranlarını görüyorsunuz. Doğrudan, yani az kazananlardan az, çok kazananlardan

⁶⁷ 2015 yılı rakamlarının tamamı gelmediğinden 2015 için OECD ortalaması verilmemişti.

⁶⁸ <https://data.oecd.org/tax/tax-on-personal-income.htm#indicator-chart> (19.12.2016)

çok alınan vergilerin oranı gittikçe azalmış, herkesten aynı oranda kesilen vergilerin oranı ise artmıştır. Bu yüzdendir ki Türkiye en pahalı yakıtın, en pahalı elektriğin tüketildiği ülkelerden biridir.

İnsan sermayesinin kurumu: Üniversiteler

O halde işimiz kolay... mı? Hemen kurum kalitesini sağlayalım... Nasıl? Hepsine en zeki ve en parlak insanlarımızı getirerek. Birinci sınıf kadrolar oluşturarak. Çan eğrisinin sağ ucundaki vatandaşlarımızı kurumların dümenine oturtarak. Bu insanlar yüklendikleri işler hakkında gereken becerileri nereden edinmiştir? Tabi ki mükemmel insan yetiştiren eğitim sistemimizden. Gerçekten bütün kurumların kalitesinin veya kalitesizliğinin sebebi öncelikle eğitim kurumlarıdır. Eğitim kurumlarının kalitesini de anaokulundan yukarıya doğru bütün eğiticileri eğiten veya onları eğitenleri eğiten üniversiteler belirler.

Her yıl üniversitelerimizi dünyadaki diğer üniversitelerle karşılaştıran ölçümler, puanlamalar medyada haber olur. İlk yüze giremeyiz. İlk beş yüze, ilk bine giren birkaç üniversite var diye sevinir, yok diye yeriniriz. Orta ve ilköğretimimizin seviyelerini önceki bölümlerde gördük. Sonuçlar pek iç açıcı değildi.

Üniversite örneği üzerinden devam edelim. O çok kıskandığımız üniversiteler listesinin tepelerinde devamlı yer tutan bazı isimleri ezberlemiştir: Amerika'da Harvard ve Yale gibi... İngiltere'de Oxford ve Cambridge gibi. Bunların ortak noktaları eskilikleridir. Oxford 12., hatta biraz gevşek davranırsanız 11. asra kadar gidiyor. Cambridge

13. asra kadar... ABD çok daha genç bir ülke fakat Harvard o kadar da yeni değil. Kuruluşu 1636. Yale daha genç, dört yıl sonra, 1640'da başlamış. 1701'de kuruluş şu görev (misyon) ifadesiyle resmîyete dökülmüş: *"ki burada Gençlik Sanatlar ve İlimlerde ders görsün ve Kadiri Mutlak Tanrı'nın kutsamasıyla hem Kilise hem de Sivil Devlette Kamu hizmetine uygun yetişsinler."*⁶⁹ (Eski İngilizceye uysun diye cins isimleri de -bugünkü Almandaki gibi- büyük harfle yazdım.) Bizim tarihimizde bugüne kadar devam etmiş yüksek okul ararsak Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn (1773) ve Berri-i Hümayûn'a gidebiliyoruz (1795). İstanbul Teknik Üniversitesi'ni bunların devamı sayabiliriz ve şüphe yok ki -bizimkileri tayin etmez isek- bu üniversitemiz hâlâ nadir mükemmellik merkezlerimizden biridir. 11. asrın Nizamiye medreseleri veya Uluğ Bey Medresesi (1420) gibi araştırma ve eğitim kurumlarını da hatırlayabiliriz ama o zaman "bugüne kadar devam etmiş" kısıtından vazgeçmemiz gerekiyor.

Kurumlarda ölkü ve gelenek

Demek ki kurumların gücünün arkasındaki unsurlardan biri eskiliği. Ancak mesele bir yaş veya tarih rakamından ibaret değil. Muhakkak ki dünyada yukarıda saydıklarımızdan daha eski, fakat adını bile hatırlamadığımız, sönüp gitmiş veya varlığı ile yokluğu arasında fark olmadan devam eden yükseköğrenim kurumları vardır. Ama bunlar hatırlananların başarısını gösterememiş. Niçin?

Bu sorunun cevabı ölkü ve ölkünün gelenek haline

⁶⁹ Aslı şöyle: "wherein Youth may be instructed in the Arts and Sciences (and) through the blessing of Almighty God may be fitted for Publick employment both in Church and Civil State."

gelmesidir. Ülkü kelimesi yerine batıda “vizyon” kullanılıyor. Nevzat Kösoğlu devlet kurumunun bütününün başarısındaki heyecan ve ülkü için “iman” kelimesini kullanıyor. Bu da, tam değilse bile, bazı yönleriyle, İbn-i Haldun’un “asabiyye”sidir. Kuruluştaki heyecandır, Wilfredo Pareto’nun “aslanlar”ının ruh halidir.

Başka yerde⁷⁰ de anlatıldığı gibi Pareto, Makyavel’in aslanlar-tilkiler tiplerini kullanarak “seçkinlerin deveranı” adını verdiği bir teori kurmuştur. Aslanlar ülkü ve kişilik sahibidir; kuruluşun vizyonuna aşkla inanan, güçlü karakterlerdir. Hedefe kilitlendikleri için sosyal ilişkilerde mükemmel olmayabilirler ama dürüsttürler. Devletlerin ve kurumların zahmetli ve tehlikeli kuruluş dönemlerinde ortama hâkim olanlar bu aslanlardır. Ne yapar yapar, yaparken bazan ortalığı dağıtır, yakıp yıkar, fakat hayallerindeki kurumu kurarlar.

Kurum veya devlet başarıyla kurulup, çocukluk hastalıklarını savuşturduktan sonra ortalık rahatlar. Asabiyye, iman, ülkü, vizyon; adına her ne dersneiz... gevşer. İşte bu gevşeklik içinde aslanlar ortadan kaybolur. Onların yerine tilkiler kuruma-devlete hâkim olur. Tilkiler değerleri, ülküyü, vizyonu pek umursamaz; fakat kulis ve dedikoduda mahirdirler. Taraftarlarını kendilerine mecbur kılarlar, muhalifleri engellerken kurumun kurucu aslanlarının prestijinin ve mirasının keyfini sürerler. Artık vizyonun, ülkünün bahsi kapanmıştır. Kurum odağını kaybetmiştir. Niçin kurulduğunu unutmuştur. Kurumun vizyonu da ülküsü de içerideki terfiler, tayinler, kurumun resmî gücü kullanılarak elde edilecek rüşvetler, menfaatler, en azından kurumdaki mevkilerin, ünvanların sağladığı prestijdir.

⁷⁰ İskender Öksüz, “Niçin?”, Panama Yayıncılık, 2017, sayfa 274-275.

Kurumların yükselişı ve çöküşü

Pareto veya Makyavel, İbn-i Haldun ve Kösoğlu'nun dediklerinde gerçek payının yüksek olmasına rağmen, hepimizin gözlemlediğı, bunlardan ayrı bir hakikat daha var: Yeni kurulan bir müessese, değerli bir hedefe, bir ölküye yönelmişse, sırf yeni olması sebebiyle bile heyecan yaratır.

Hele bu kuruluşta kurucular yapılacak işin uzmanıysa, uzman haline gelme sürecinin bir yerlerinde, eğitimlerinde ve geçmişlerinde mutlaka böyle bir müesseseyi hayal etmişlerdir. Mükemmel bir hastane kurup çalıştırmayı hayal etmemiş tıp öğrencisi, mükemmel bir hukuk bürosunda veya devlete kusursuz adalet hizmeti veren bir kurumda bulunmayı düşünmemiş hukuk öğrencisi, olağanüstü işler tasarlayıp yapmayı düşünmemiş bir temel bilim veya mühendislik öğrencisi, kusursuz idareyi kurup yürütmeyi düşünmemiş bir yönetim bilimi veya mülkiye öğrencisi yoktur.

Meslek sahibi olduktan sonra ne gibi büyük işler başaracağı, her öğrencinin gördüğü ve görmesi gereken bir rüyadır. Kötü tesirlere, torpillere, etik dışı davranışlara set çekilebilirse insanlar, güzel işler başaracak kuruma mensup olmayı zaten kendiliğinden isterler. Bu mensubiyet onları mutlu eder. Bir arada çalışmak, bir hedefe birlikte yönelmek, dayanışmak, insanların genlerinde, fıtratlarında vardır. İnsan ve insan öncesi milyonlarca yıldır, işbirliği sayesinde hayatta kalmaktadır zaten. Bu hislere bir de uz-

man öncü kadroları eklerseniz, kurumların ülküsüz ve başarısız kalmaları için bir sebep yoktur... Tek engel etik dışı, ahlak dışı davranışlardır... ki bunun ne demek olduğunu az sonra göreceğiz.

Böyle kurulmuş bir kurum, yine dış müdahaleler olmaz ise, ilk günkü heyecanını uzun süre yaşatabilir. Bu yaşatmada mensuplarının birbirini heyecanlandırması, dayanışma ve takım havası büyük rol oynar. İnsanlar bu müspet atmosferde, başarılı sonuçlar ala ala uzun yıllar birlikte çalıştıkça teşkilatın her noktasında gelenekler oluşur ve sağlamlaşır. Başarılar kurumun iç dayanışmasını güçlendirir, güçlenen kurumun başarıları artar. Kuruma ve geleneklere sadakat doğar. Artık insanlar kendileriyle kurumu özdeşleştirirler. Yukarıda başarılı kurumlarda ömrün de önemli olduğunu gördük. Bu “ömür” bir kurum mensubunun hayatı boyunca gözlediği devamlılıktır.

Fakat önemli bir “ömür” boyutu daha var: Aynı değer ve davranışlara sahip insanların, kuruculardan sonra da yönetime ve kilit noktalara gelip kurumun geleneklerini sürdürmesi. O zaman kurum artık şu veya bu zatın değil, kendi değerlerinin, geleneğinin ve ülküsünün kurumudur. Bu yüzden meselâ siyasî partilerin kurumlaşması için en az bir insan ömrünün geçmesi gerektiği söylenir. Türkiye’de siyaset sık sık darbelerle kesintiye uğradığı için bizim siyasî partilerimiz birkaç nesil devam edememiş, kendi ağırlıklarına bir türlü kavuşamamış, falanın veya filanın partisi olmaktan kurtulamamışlardır. Siyasî partilerin bir insan adıyla anılmaları, “daha yeni başladık” anlamına gelir. Gerçekten genellikle Türkiye’de partiler yoktur; parti

liderleri vardır. Böyle yapılarda partinin ömrü liderin ömrüne eşittir.

Türkiye’de bürokrasi nispeten yenidir. Devlet yönetiminin kapıkulunun dışındaki insanlarca üstlenilmesi ancak Bab-ı Âli’nin kuruluşuydur ki bu bizi 19. asrın ortasına getirir. Meselâ Türk Dışışleri geleneği Bab-ı Âli’nin Tercüme Odası’nda başlar. Bu hesaba göre yaşı bir asırdan biraz fazladır. Altı veya yedi nesillik bir kurumumuzdur diyebiliriz. Fakat milletlerarası ilişkilerin ve dünya siyasetinin değişme odaklarından biri olduğumuz için bizim hariciyemizde geçen her yılın, dünyanın nispeten sakin yerlerine göre 2-3 yıla karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Son zamanlara kadar görece az siyasî müdahaleye maruz kaldığından Dışışleri Türkiye’nin en kaliteli kurumlarından biriydi. Maalesef son on yılda bu gelenek bozulmuş, bir taraftan FETÖ diye bilinen örgütün diğer taraftan siyasî iktidarın “bizimkiler” tayinleriyle kurumun genetiğiyle oynanmıştır. Prof. Dr. İlber Ortaylı’nın daha önce de sözünü ettiğimiz tespiti ile Dışışleri, ne bir yabancı dil ne de doğru dürüst Türkçe bilen “bizimkilerle” doldurulmuştur.

Ordu, Türkiye’nin bir başka yıldız kurumuydu. Soros’un yarı ciddî, yarı şaka vecizesi, “sizin en iyi ihraç ürününüz ordunuz olabilir” sözünde lâtife kadar gerçek payı da vardır. Modern Türk ordusunun tarihi de kabaca 19. asrın ortasına gider. Sultan II Mahmut Han’ın ortadan kaldırdığı Yeniçeri Ocağı, modern orduya geçişte bir rol üstlenmediği, modern ordu kurulurken zaten dejenere bir halde bulunduğu için onu başlangıç almak doğru değildir. Fakat Osmanlı Ordusu’nun belkemiği sipahi ocağı Türk tarihinin başlangıcına kadar uzanır. Ordunun temelinde

ordu-millet vardır ve onun yaşı binlerce yıllıktır, Avrupa ve Asya'ya hâkim olmuş bozkır süvarileriyle başlar. Bu bağlantı süreklidir, kopukluk yoktur. Ordu kurumunun geleneği de 2016'da ancak silahlı kalkışmaya giriştiklerinde kafalara dank eden FETÖ örgütlenmesiyle sarsılmıştır. Aslında bu gelenek FETÖ öncülüğünde ve siyasî iktidarın desteği ile yürütülen uydurma Ergenekon, Balyoz, Casusluk ve daha bir dizi dava ile çökertilmişti.⁷¹ Tahribatın çapını ve eski güç ve geleneğe tekrar ulaşıp ulaşılamayacağını zaman gösterecek. Ancak FETÖ bahanesiyle askerî okulların kapatılması ve terfi ve tayinlerde siyasî otoritenin yetkilendirilmesi geleneğin sürdürülebilme ihtimalini azaltmaktadır.

Özerklik

Geleneği devam ettirerek kurumu ilk günkü heyecanıyla yaşatabilmek ancak kurumun özerkliğini korumakla mümkündür. Kurumlar, yüklendikleri işe göre profesyonellerce yürütülürler. Meslekten olmayanların kuruma müdahaleleri önce dirençle karşılaşır. Bu direnç kırılırsa kurumdaki profesyonellerin motivasyonu kaybolur ve kurum aleladeleşir.

Kurumları bozmanın ikinci bir yolu kurumdakilerin kalitesinin altında ve kurumdaki çalışma, dayanışma, takım arkadaşlığı çemberine giremeyecek kişilerin zorla ku-

⁷¹ Bu davalar, FETÖ mensubu polis, savcı ve hâkimlerin iş birliği ile ordunun geleneğini savunan subayları mahkûm etmeye, onların yerine örgüt mensuplarını yerleştirmeyi hedef almıştı. Teröre benzeyen ev baskınları ile başlayıp, tutukluğun ceza yerine kullanılıp on yıllarca sürdürüldüğü, hukuksuz ezme hareketleriydi.

rum kadrosuna sokuşturulmasıdır. Bunun nasıl olduğunu ve sonuçlarını bir sonraki bölümde göreceğiz.

Hem devletin kurumu olmak hem de özerk olmak çelişkili değil midir? Ordu, Dışişleri, eğitim kurumları millî çıkarlar için çalışmak zorundadır. Millî çıkarların ne olacağına, millî hedeflere devletin tamamı karar verecektir. Millî hedeflere nasıl ulaşılabileceğinin stratejisini siyasî iktidar çizecektir. O halde kurumlar siyasî iktidardan nasıl özerk olabilir?

Bu sorunun cevabı aslında buraya kadarki çözümlemenin içindedir. Özerklik başına buyrukluğa değildir. Devlet kurumları muhakkak ki devlet hiyerarşisinin içinde ve siyasî iktidarın çizdiği stratejiye kendi alanlarında uyup hizmet etmek için vardır. Fakat yine de özerktirler. Özerklik iki boyutta belli olur:

1. Kurumlar kendi profesyonel kadrolarını kendileri kurmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken kelime “profesyonel” dir. Bir hastaneyi yönetim bilimi uzmanı yönetebilir. Bir üniversite de benzer şekilde bir profesyonel yöneticiye bırakılabilir. Fakat hastanede hekim seçimi, üniversitede öğretim üyelerinin alınması ve terfii sırasıyla hekimler ve akademisyenlerce yapılmalıdır. Bu ikili yönetim, bir meslekteki uzmanların seçimi ve terfiinin uzmanlara, idari işlerin de profesyonel yöneticilere bırakılması kalkınmış ülke üniversitelerinde çeşitli şekillerde uygulanan bir yöntemdir. Bizde de bazı vakıf üniversiteleri böyle yönetilmektedir.
2. Devlet kurumlarına kendilerinden ne beklendiği, hangi hedeflere yöneleceklerini siyasî iktidar

söyleyecektir. Hedeflere ulaşp ulaşmadıkları, ne kadar ulaşabildikleri konularında siyasî iktidara hesap vereceklerdir. Fakat bu hedeflere nasıl yürüneceği uzmanlık işidir ve bu uzmanlık siyasî iktidarda değil, kurumun kendi içindedir. Başka bir deyişle siyasiler kurumları stratejik seviyede yönetecektir fakat taktik seviyede yönetmeyecektir. Mikro-yönetim yapmayacaktır.

Bu ilkeler zaten başlangıcından beri yönetim biliminin temellerini oluşturur.

Kurumlar ne kadar özerkse hesap verme yükümlülükleri de o derece ağırdır. Siyasî emirle işleyen kurumun hesap vermesinin bir anlamı yoktur. Çünkü emir kulundan bir de hesap vermesi istenemez. Böyle kurumlar için, “ben sizin emrettiğinizi yaptım” kâfi hesap vermedir. Tabi kanuna karşı değil... Çürümüş yönetimler kurumların sadece tepe yöneticilerini değil, Patrimonialism gereği onların alt kademelerini de tayin ederler. Yani genel müdür tayin ederken genel müdür yardımcılarını o tayin ettikleri genel müdürün seçmesine müsaade etmez, onları da kendi adamlarından seçip atanmasını sağlarlar. Hatta onların altını da. Çünkü çürümüş yönetim için kurumun ne işe yaradığı, yarayıp yaramadığı önemsizdir; aslolan biraz da bizimkilerin yemesidir. Bu durumda siyasînin bu kurumdan hesap sormaya zerre kadar hakkı yoktur. Tek yetkili kendisi ise tek sorumlu da kendisidir.

Mikro yönetim anlamında emirle işleyen kurum sorumlu olmaz. Olsa olsa emir verenin günah keçisi olur. Bakan veya daha yüksek seviyede bir yolsuzluk yüzünden bir kurumun başındaki kişinin, hatta şube müdürü veya

şef seviyesinde birinin cezalandırıldığı haller bu günah keçiliği mekanizmasının sonucudur. Fakat özerk kurum, stratejik hedeflerine varıp varmadığı, devletin stratejisine ne derece uyduğu konularında hesap verebilir; vermeğe mecburdur.

Taşıma suyla dönen değirmenler

Eskilik ve gelenek ithal edilemez! Edilemez mi?

Aslında ithal edilebiliyor. Türkiye'nin ithal mükemmellik merkezleri de var. Boğaziçi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi bunlardan ikisi. Daha yenilerden Bilkent'i, Koç ve Sabancı Üniversiteleri'ni sayabiliriz.

Boğaziçi, bir misyoner okulunun, Robert Koleji'nin yüksek kısmının devamıdır. Dolayısıyla kökleri Amerikan, oradan da İngiliz üniversite geleneğine uzanır. Ordudan devlet yönetimine kadar birçok konuda ABD kurumları İngiliz devlet kurumları örnek alınarak kurulmuştur; bu hal ABD üniversiteleri için de geçerlidir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin geçmişinde yabancı bir okul yoktur. Fakat yabancı okullarda okumuş ve yeni bir kurum yükseltmenin heyecanını duyan hocalar vardır. Onların geleneği de ABD ve doğrudan veya dolaylı olarak İngiliz üniversite geleneğine dayanır.

Bir önceki bölümde İstanbul Teknik Üniversitesi'nin eskilik ve köklülük sebebiyle mükemmellik merkezlerimizden biri olduğunu gördük. İstanbul Teknik Üniversitesi de zamanının Avrupa ve özellikle Fransız benzerlerine göre kurulmuştu.

Muhafazakârlık ve gelişmecilik

İstanbul Üniversitesi'ni Fatih Sultan Mehmed'in Sahn-ı

Seman Medreselerine dayandırmak güzel bir düşüncedir. Ancak onsekizinci ve hele ondokuzuncu asra gelindiğinde artık Darül Fünun'a kendi geleneğimiz yetmez olmuştu. Dünyanın o asırlarda gelişen yeni şartlarında devrin üstün medeniyetinin, Avrupa üniversitelerinin eğitimlerini taklit etmek gerekiyordu.

Bu halden "biz hep gerideydik, her şeyi ve bu arada üniversite geleneğini Avrupa'dan aldık" sonucu çıkmaz. Bu ifade 17. asır ve sonrası için doğrudur, fakat 11. asırdan 16. asra kadar bizim kültür çemberimiz medeniyetin en yüksek noktasıdır ve bu dönemde medeniyet bizden Avrupa'ya akar. Felsefe ve bilimi Arapça, edebiyatın önemli bir kısmını Farsça, fakat siyaset ve devletle ilgili düşünceyi Türkçe yürüten kadim kültür çemberimiz, özellikle geniş bir coğrafyanın ismi olan Horasan ve Nehir Ötesi ~ Maverâ-ün-nehir ~ Trans-Oxonia; Türk, Çin ve Fars kültürlerinin; her biri büyük devletler kurmuş bu milletlerin birikimlerinin kesiştiği yerdir. Eski Yunan felsefesini Avrupa'ya bu kültür çemberinin Farabî, İbn-i Sina gibi zirvelerinin tekrar öğrettiği doğrudur; fakat bizim medeniyetimize de bu bilgileri taşıyan Büyük İskender ve daha sonra Doğu Roma'dır. Arap Felsefe ve hukukuna Roma ve eski Yunan'ın, İbrani ve Fenike kültürlerinin katkısı muhakkaktır. Osmanlı ile Balkanlar'a atladığımızda da hem Doğu Roma ve Yunan Medeniyetlerine hem de, Kuzey İtalya'nın o tarihlere kadar taşıdığı Batı Roma medeniyetlerinden kalarlara ulaştık. Topluca Akdeniz medeniyeti dediğimiz bu kazanımları doğudan getirdiğimiz birikime ekleyip insanlığın daha önce şahit olmadığı bir seviyeye ulaştık.

Şu halde medeniyet tek yönlü bir akış değil, yükselen

uygarlıkların birinden diğerine devrettiği spiral bir yükseliştir.⁷² Marifet, o bize geldiği zaman onu yakalayıp, kendi medeniyetimizin kazanımlarına ekleyebilmek, her dem yeni olan bu hamurla dünyanın o güne kadar görmediği zirveler yaratmak ve sonra elimizden kaçıp gitmesine izin vermemektir.

Elimizden kaçıp gitmemesi için ilkel bir bakışın birbiriyle çelişkili göreceği iki tutum birden gerekmektedir:

1. Geleneğe saygı; onu rastgele devrim yapma hevesleriyle yıkmamak. Geleneksiz kurum kültürü ve kalitesi inşa edilemiyor.
2. Değişen zamanın geleneklerde gerektirdiği güncellemeleri gecikmeden yapmak, bu güncellemelerde öncü olmak.

Muhafazakârlık, kurumları dondurup mumyalamak değildir. Dondurmak öldürmektir. Muhafazakârlığa gelişmeciliği eklemek zorundasınız. Kurumların kendi gelenek ve tabiatları üzerinden tabîî gelişimleri ancak böyle sağlanır. Bunu on yıllar önce, "Muhafazakârlık ve Gelişmecilik" başlığı altında tek ilke olarak ele alırdık.

Bizim dünyamızda eğitim işlevini medreseler üstlenmişti. Fakat 17. asırdan başlayarak bunların gerekli eğitimi artık vermedikleri, günün ihtiyaçlarını karşılayamadıkları görülür. 18. asra gelindiğinde bunların iyileştirilmesi için iş işten geçmişti. Gelenek ve sistemin Avrupa'dan taşınmasına karar verildi. Deniz Harb Okulu'nun Web sitesinde

⁷² Ian Morris, binlerce yıllık bir perspektiften gâh doğunun, gâh batının medeniyette nasıl yükselip düştüğünü "*Why the West Rules--for Now: The Patterns of History, and What They Reveal About the Future*", Straus and Giroux-Farrar 2010, eserinde anlatır. Ancak 20. asırdan başlayarak binlerce yıllık tarihte benzeri olmayan bir medeniyet patlamasının yaşandığını da söyler.

İstanbul Teknik Üniversitesinin atalarından Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun'un kuruluşu hakkında şu bilgiler veriliyor:

Ülkede ilim ve eğitimin yayılmasının gerektiğine inanan III. Mustafa, 1773 yılında Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa emrinde bir Tersane Hendesehanesi'nin açılması için Baron de Tott'u görevlendirmiştir. Ak sakallı gemi kaptanlarının da içlerinde bulunduğu yaşları ilerlemiş öğrenciler, üç ay sonra düzlem geometrisinin dört kuralını arazi üzerinde uygulayabilecek, irtifa ölçebilecek ve rota çizebilecek seviyeye gelmişlerdir. Altmış yaşındaki öğrencilere yeterli görülerek bu alandaki çalışmalara son verilmiş; III. Mustafa ile Baron de Tott, bu öğretimin uygulamalar yoluyla zaman içinde mükemmelleştirilmesini kararlaştırmışlardır.

Karada açılan ilk deniz okulu;⁷³ Hendesehane veya Hendesehane-i Bahri adıyla, Baron de Tott'un tavsiyesi ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gayretleriyle 1776 yılı Şubat ayında Kasımpaşa'da Tersane-i Amire'nin "Darağacı" denilen semtinde kurulmuştur. 1782-1783 yıllarında, tersanedeki hendesehanenin dar olması ve ihtiyacı karşılamaması nedeniyle, tersane sahasında birkaç odalık yeni bir mühendishane binası yaptırılmıştır. Üç yıllık süre ile eğitim/ öğretim yapacak olan okul, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adı ile 22 Ekim 1784'te yeni binasında faaliyete başlamıştır. 1795'te iki kısma ayrılan okulun; birinci

⁷³ Bir önceki paragrafta anlatılan üç aylık kurs Kasımpaşa sahilinde demirlemiş bir kalyonda verilmekteydi.

*kısımında güverte subayı, ikinci kısmında ise gemi inşa subayı yetiştirilmiştir.*⁷⁴

Bizim o tarihlerdeki medrese hocalarının hâlini Baron de Tott'un, Fransa'ya döndükten sonra yazdığı Türkiye hatıralarından Taha Akyol şöyle naklediyor:

Sultan III. Mustafa, imparatorluğun askeri ıslahat işleriyle görevli meşhur Fransız Baron de Tott'dan bir mühendislik okulu açmasını ister. Osmanlı bilginleri kendilerinin yetersiz görülüp bu işle bir gayrimüsli-min görevlendirilmesinden incinmişlerdir. Sonrasını Baron şöyle anlatıyor:

*"Padişah büyük memurlardan seçilen iki mümeyyiz huzurunda bu itiraz edenleri imtihan etmemi emretti. Aralarından altı kişi imtihana girip eski eğitim kurumunun şeref ve haysiyetini savunmak için ayrıldılar. Bu imtihanda kısaca bir üçgenin üç açısının toplamının ne olduğunu sordum. İçlerinden en cesuru bana, 'üçgenine göre' cevabını verince imtihanı fazla uzatmaya hacet kalmadığı anlaşıldı."*⁷⁵

⁷⁴ http://www.dho.edu.tr/sayfalar/00_Anasayfa/01_Sabitler/tarihce/tarihce.html 27.11.2016'da görüldü.

Taha Akyol, Bilim ve Yarulgi, s. 21-22 (Milliyet Yayınları, İst. 1997)

Üniversitede bilim dili

Eğer kendi geleneğinizde zamanın gerektirdiği değişiklikleri yapmazsanız, onu yaşatamazsanız. Hatta ülküsünü ve odağını kaybeden kurumlarınız, olduğu yerde saymakla kalmaz, geriler de. Baron'un kartografı, yani harita-cılık dersi verdiği kaptanlar, çizdiği dünya haritası bugün dahi hayranlık yaratan, insanlara "Bunu uzaylılar mı çizdi acaba?" dedirten Pirî Reis'in torunlarıdır. Hayır, o haritayı uzaylılar değil, Baron'dan bir asır önce bizim denizcilik kurumlarımızdaki bilgi birikimi çizdirmişti. O başarı bizimdir, Osmanlı Devletimizindir. Fakat aynı Osmanlı Devletimiz, duraklama ve çöküşe geçtiğinde artık harita falan çizebilecek bilgidен uzaklaşmış, Pirî'nin haritasını sofraya yayıp üzerinde yemek yemiş -harita bulunduğunda üzerinde ekmek ve yemek kırıntıları da bulunmuştu- sonra da haritanın Doğu Yarım Küre'yi gösteren yarısını temelli kaybetmişti.

Kurumlarınız ve devletiniz çökmüşse artık kendi geleneğinizle devam edemezsiniz ve başkalarının geleneklerinden kendinize aş yapmak zorunda kalırsınız. Fakat bunu yaparken de ne yaptığınızın şuurunda olmalısınız.

Misal olarak bilimin bir unsurunu, bilim dili veya bilimin terminolojisini alalım. Türkiye'de temel bilimler eğitimi ve bilim dilinin macerası bu konuda yaşadığımız karmaşaya güzel bir misaldir.

Ziya Gökalp de Yahya Kemal gibi beyaz Türkçe denilen dil politikasına taraftardır. Türkçeleşmiş Türkçedir

der. Ancak ilmî terimlerde Arapça'dan türetme yapabileceğimizi söyler. (Dikkat "terimler" diyoruz. Kelimeler değil.) Gökalp bunu söylerken Türkiye'de tıptan kimya ve fiziğe bu zaten yapılmaktaydı. Rahmetli tarihçi Tahsin Yılmaz Öztuna'nın Ankara Perşembe sohbetlerinden birinde konu bilim dili idi. Biraz da hayıflanarak, "*Türkçe ne zaman bilim dili oldu ki?*" demiştim. Öztuna, 20. Asrın başında Kahire'de yayınlanan bir tıp kitabının tamamen Türkçe olduğunu söylemiş, bu da benim ifademdeki kötümserliği bir nebze dağıtmıştı. Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin 19. asırda yayınlanan "*Hamsei Şanizade*"si de, tercümeyle dayanmakla birlikte, beş Türkçe tıp kitabıdır. Gerçekten Türkçe'nin Arapça'dan ve Farsça'dan türettiğimiz, fakat Arapların ve Farsların kullanmadığı, yabancı oldukları bir tıp terminolojisi vardı. Tıpkı bugünkü İngilizce bilim terminolojisinin büyük çapta Latince ve Yunanca'dan türetildiği gibi: Compute ~ computare , calculate ~ calculo...

Bugün bu eski terminolojimizi bıraktık. Onların yerine İngilizcelerini, İngilizce vasıtasıyla Latince ve Yunancalarını kullanmaya başladık.

Fizik ve kimya terimlerimiz de vardı, fakat Gökalp'in dediği gibi Arapça'dan türetilmişti. Öztuna'nın bahsettiği tıp kitabındaki tıp terimleri gibi. Bu terimleri duyan belki de son nesil benimkiydi. 1981-1986 yılları arasında Suudî Arabistan'ın Petrol ve Maden Üniversitesi'nde hocalık yaparken, Mısırlı bir profesör arkadaşım, Arap üniversitelelerinin birinci sınıfları için Arapça kimya kitabı yazıyordu. Birkaç konuşmadan sonra benim Arapça kimya terimleri bildiğimi hayretle fark etti. Hayretle, çünkü bu terimler Arapça'da yoktu. Onlar aslında bizim türettiğimiz, Gö-

kalp tipi terminolojiydi. Meselâ Gökalp'in kültür yerine kullandığı hars kelimesi de böyledir ve tamamen bizimdir, Gökalp'in buluşudur. Tıpkı Namık Kemal döneminin "vatan" ve "hürriyet" terimleri gibi. Arap arkadaşım bir gün destile suyun ~ damıtılmış suyun Arapçasını bana sorar, "ma-yı mukata" cevabıyla neşe içinde yanımdan ayrılırdı. Tahlil, mahlul, sulp (katı), taktir (damıtma) hep onu sevindiren terimlerdi. Ama hepsi tutmuyordu; meselâ berrak olmazdı, çünkü yaşayan Arapçada berrak, parlak manasına geliyordu. Fakat kristal yerine billur, precipitation (çökeltme) yerine teressüb gayet uygun düşüyordu.

Bizim kimya terimlerinde olup biten ilginçtir. Kimyanın Türkçe terimleri büyük çapta, Hitler'den kaçıp İstanbul Üniversitesi'ne gelen bir Alman hocanın, Fritz Arndt'ın eseridir. Arndt, yukarıda bahsettiğim Arapça'dan türetme-fakat Arapça'da bulunmayan- terimler yerine Türkçelerini getirdi. Fakat bilim adamı olduğu için bu işi bilimle ters düşmeden yaptı. Onun Umumî Kimya kitabı, benim Kimya okumaya başladığım 1962 yılında bile bizim bir elin parmaklarından az üniversitelerimizde standarttı. Çünkü bizim öğrencisi olduğumuz profesörler o kitabı okumuştular. Ancak bir sıkıntı vardı, Arndt'ın kitabı piyasada yoktu. Türkiye'de kimya okutulan her üniversite şehrinde -ki o tarihte bunlar İstanbul, Ankara ve İzmir'den ibaretti- o kitap bir yerlerden genellikle çalınarak edinilmiştir. Prof. Arndt çoktan ülkesine dönmüş ve emekli olmuştu. Kitabın yeni baskılarına da izin vermiyordu, çünkü kitaptaki bilgiler eskimişti. O tarihlerde elektrostatik kuru fotokopi (Xerox) henüz Türkiye'ye gelmemişti.

İstanbul, o geleneğin devamı olan Ankara, oradan İz-

mir (Ege Üniversitesi) ve İzmir'den tekrar İstanbul (İTÜ Kimya Mühendisliği Bölümü Ege Kimya'dan sonra açıldı) Arndt'ın geleneğini sürdürürken ODTÜ çok farklı bir aşî ile yola çıktı. ODTÜ'nün hocası da öğrencisi de bu Türk kimya ve fizik terminolojisinden habersizdi. O yıllarda ODTÜ öğrencileri büyük çapta kolejliydi ve orta öğretimlerinde de Türkçe temel bilim okumamışlardı. ODTÜ'de yetişen hocalar Türkiye'ye dağıldı. Birçok geleneksiz yeni üniversiteye ABD-İngiliz geleneğinin aşısını yapanlar bunlardır. Fakat onlar Türkçe terminolojiyi bilmediklerinden, hem Türkçe'de hem kimya ve fizikte ciddî hatalar yapan bir başka kaynağa, dilciliğinden ziyade devrimciliği ile ün yapmış, aslında dilden de bilimlerden de pek haberdar olmayan eski Türk Dil Kurumu'na yöneldiler ve çözünmeye erime, sıcaklığa ısı demekteki yanlışlıkları alıp sürdürdüler. Bunlar maalesef bugün hâlâ piyasada yaşayan vahim hatalardır. Bu hal ise bizim bilim terminolojimizden yeni yeni yeşeren Türkçeyi tamamiyle kovmuş ve yerine İngilizceyi getirmiştir. Gerçekten de sıcaklık ısı değildir. Sıcaklık dereceyle, ısı kalori ile ölçülür. Çözünmeye erime dersiniz, erimeye de ergime demek zorunda kalırsınız! Hâlbuki kar ve buz erir... Tuz suda çözünür! Bir ithal aşî ve yerli devrimci bir tavır sayesinde 21. asırda hâlâ bir temel bilimler terminolojisine sahip değiliz. Hâlâ televizyonlarda yarın ısının artıp 20 dereceye çıkacağını söylüyoruz; çocuklarımız buzun sıfır derecede ergidiğini okuyor! Ama hava ısınunca buzların eridiğini de bal gibi biliyor.

Arndt eski terminolojimize de hâkimdi anlaşılan veya onları bilen Türk meslekdaşları bu konuda ona destek veriyordu... Bu bilgiyledir ki "hal"i "çözme, çözülme",

“tahlil”i, “çözümleme”ye çevirebilmiştir.⁷⁶ Eski terminolojimizde destilasyon yerine kullanılan “taktir” ve “takattur”, damla anlamındaki “katre”nin fiilidir. O halde biz de damla’dan damlatma, yok olmadı, damıtma yapabiliriz. Öyle de yapmıştık. Buz erirdi ama şeker suda çözünürdü, elde edilene çözelti, şekere çözünen, suya çözücü denirdi. Çökme ile elde edilene çökelti, termometreyle ölçtüğümüze sıcaklık, kalori ile değerlendirdiğimize de ısı diyorduk. Bunlar unutulunca yerlerine solution, heat, temperature, distillation geldi. Bu da bilimin plaza dili! Böyle konuşanlar kendi bilgisizliklerinin farkında değillerdi ve ne kadar “öztürkçe” konuşmayı arzu etseler de Türkçe’nin bilim yapmaya yetersizliğinden ötürü böyle konuştuklarını zannediyorlardı. Asıl sebep geleneğin yaşatılamamasıydı hâlbuki.

Peki, ta başta bahsettiğimiz Bilkent, Koç ve diğerleri? Onlar da tıpkı ODTÜ ve Boğaziçi gibi Türkçe kullanmıyorlar zaten. Aşı geleneği sürdürüyorlar. Fakat aşı da olsa bir gelenek var ve onlar hepten geleneksizler arasında yükselmeyi başarıyorlar. Fakat aşı geleneğin de bir tavanı var. Onu bir an önce kendi geleneğiniz hâline çevirmek zorundasınız.

⁷⁶ Terimleri yaşayan dilden türetmek risklidir. Çünkü terimlerin anlamı eşsiz, biricik olmalıdır. Bugün bilim üreten birçok milletin dilindeki terminolojinin o milletin yaşayan dilinden değil, eski Yunanca ve Latince gibi ölü dillerden türetilmesinin pratik sebebi belki de budur. Nitekim bu riskin gerçekleştiğini Türkçe terminolojimizde sık sık görüyoruz. Mesela süreç, çözümleme, tanımlama terimleri yanlış olarak süre, çözme ve tanıma yerine kullanılmakta; adeta bu daha basit kelimelerin daha şık söylenişi gibi algılanmaktadır. Hâlbuki süreç, vetire, process; çözümleme, tahlil, analiz; tanımlama, tarif, definition demektir.

Yükselen, ölen ve dirilen kurumlar...

Türkçe ve bilim dilinden ayrılıp genel olarak geleneğe ve geleneğin yaşatılmasına dönersek, yukarıda sözünü ettiğimiz kurucu aslanların ruhunun bazı kurumlarda sürdüğünü görüyoruz. Hiç olmazsa bir süre. Böyle kurumlarımız arasında meselâ Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu vardı. Fakat TÜBİTAK'ın kurucu babalarının ona verdikleri ruh ve ilk hız artık tükenmiş görünüyor. Çekmece Nükleer Eğitim ve Araştırma Merkezi de bu yüksek moralli kurumlarımızdan biriydi. Hacettepe Hastanesi'nin ve Üniversitesi'nin, hatta YÖK'ün kurucu aslanı rahmetli Prof. Dr. İhsan Doğramacı veya kısaca "Hoca" idi. Bu saydıklarımızda gereken gelenek sürdürülememiş, kurumlar vasata doğru geri çekilmişlerdir. Hoca'nın son eseri Bilkent, hâlâ görece mükemmellik merkezi hâlini devam ettiriyor.⁷⁷

Liyakatin ve özerkliğin değerleri ülke çapında henüz anlaşılamamışsa, toplum bunları geleneğine yerleştirmemişse, üstün nitelikli kurumlar kurmak kolay değildir. Kurucu aslanların yeterli sayı ve kararlılık içinde olmaları yetmez. Siyaset yapabilmeleri, otorite merkezlerine ve kamuoyuna da tesir edebilmeleri gerekir. Burada Makyavel ve Pareto'dan biraz ayrılıp, aslanların siyasetten de anlamalarını gerektiğini söylemek gerekiyor.

⁷⁷ Kurucu aslanları zamanında başarılı olup, o aslanlar gidince biten kurumlara örnek olarak bazı siyasî partileri de verebiliriz. Özal'dan sonra Anavatan Partisi, Ecevit'ten sonra DSP gibi...

Siyasî rüşvetten mükemmel kuruma

Weber'in gözlemlediği ve Fukuyama'nın anlattığı 19. asrın sonu ve 20. asrın başındaki ABD, gangsterlerin, rüşvet ve yolsuzluğun kol gezdiği bir ülkedir. Fakat bu yıllar, aynı zamanda Weber'in artık bürokrasilerini kuruyorlar dediği reform yıllarıdır da. Bunun ayrıntısını bir sonraki bölümde göreceğiz. Fukuyama⁷⁸, Gifford Pinchot gibi bilime, kararlılığa, siyasî inceliğe ve propaganda bilgisine hâkim bir aslanın, ABD'nin ilk mükemmel kurumlarından Orman Servisi'ni nasıl yükselttiğini anlatır.

ABD'de ormanlar fütursuzca kesiliyordu. İlk yerleşim yeri olan doğu sahili 19. asrın sonuna doğru hemen tamamen kelleşmişti. Aynı doğu sahili bugün görenlerin unutamadıkları rengârenk ormanlarla kaplıdır. Ne değişmişti?...

1862'de ABD Tarım Dairesi kuruldu. (ABD sisteminde bakanlık yoktur. Onların "daire ~ department dedikleri birimler bizim bakanlıklarımıza karşılık gelir. Savunma Dairesi, İçişleri Dairesi gibi. "Devlet Dairesi" bizim Dışişleri Bakanlığı'nın karşılığıdır.) Aynı yıl, genç ziraatçı ve ormancıları yetiştirecek bir dizi üniversite kuruldu ve bunların her birine, giderlerini karşılayacak kadar tarım arazi si vakfedildi. Bunlar, bir bakıma, devletin kurduğu vakıf üniversiteleriydi. Aralarında bugün de en iyi üniversiteler arasında yer alan Penn State, Michigan State, Cornell, Kansas State, Iowa State vardır. Fakat Lincoln'ün, Tarım Dairesi'nin kadrolarını bu üniversitelerden yetişen bilim adamları ile doldurma ideali gerçekleşmedi. Daire, 19. asır

⁷⁸ Francis Fukuyama, "Political Organization and Political Decay", Farrar, Straus and Giroux, 2014.

ABD kurumlarının seviyesine alçaldı ve seçim rüşveti olarak bedava tohum dağıtma merkezi hâline geldi.

Tam o sırada, yukarıda Weber'den naklen bahsettiğimiz liyakate dayanan memur istihdamı kanunu, "Pendleton Act" kabul edilmişti. İşte bu noktada birkaç "aslan", bu yeni imkânı Tarım Dairesi'ni Lincoln'ün hayal ettiği şekilde düzenlemek için kullandı. Az önce saydığımız arazi vakfı üniversitelerinin genç, idealist bilim adamı kadroları işe alındı.

Bu operasyonu yapan, daha önce bahsettiğimiz Prusya Erdemleri denen liyakat geleneğinin ta içinden gelen bir Alman'dı: Münih Prusya Orman Akademisi mezunu, Prusya Orman Dairesi'nden ABD vatandaşlığına geçen Bernhard Fernow. O da bir başka aslanın peşine düştü, Yale Üniversitesi mezunu Gifford Pinchot'un. Gerçi Yale, Pinchot'a ormancılık konusunda dünya zirvesinde bir eğitim vermemişti. Fakat çok geniş bir tanıdık çevresini ve birden çok Yale mezunu ABD Başkanı'nın üyesi olduğu gizli Kafatası ve Kemikler (Skull and Bones) öğrenci topluluğuna mensubiyeti kazandırmıştı. (Amerikan Üniversiteleri'nde gizli ve açık birçok öğrenci birliği vardır. Bunlara siz müracaat etmezsiniz; ancak onlar sizi davet ederse üye olabilirsiniz.) Kafatası ve Kemikler'in özelliği birçok siyasetçi, hukukçu ve diğer yüksek mevki elemanının mezun olduğu Yale'in birliği olmasındadır. Meselâ ABD tarihinden üç başkan bu cemiyetin üyesidir. Pinchot, ormancılık öğrenmek için Avrupa'ya gitti. Meşhur Alman ormancı Dietrich Brandis'le tanıştı, fakat çok kalmadı ve memleketine döndü. 1898'de Tarım Dairesi Orman Servisi'nin başına geçti.

Orman Bürosunu zirve kurumlardan biri yapan vektörler bir araya gelmişti:

1. Ziraate öncelik veren özerk bir dizi üniversitenin kuruluşu.
2. Orman Servisi'nin başına bir Prusyalı'nın geçişi.
3. Prusyalı Fernow'dan on iki yıl sonra da Yale'dan siyasî çevre, Almanya'dan bilim ve bürokrasi geleneği öğrenen Pinchot'un Servis'in direksiyonunu devralması.

Bir genç bilim adamı ordusunun başındaki Pinchot'un ne yapması gerektiği belliydi: Seçmene rüşvet vermeyle işe başlayan bir dairenin liyakate ve bilime dayanan bir güç haline dönüştürülmesi ve bu daire vasıtasıyla ABD ormanlarının kurtarılması. Pinchot bunu başardı. İşte yukarıda bahsettiğimiz bir zamanların kel ABD Kuzey Doğu sahillerinin bugünkü imrendiren görünümü bu şanslı vektörlerin birleşmesinin sonucudur.

Pinchot aynı zamanda bir propaganda ustasıdır demiştik. Ona karşı duranların tenkit ettikleri işlerinden biri, ormanların korunması telkinini yapan dokuz milyon broşürü devletin parasıyla bastırıp halka postalamasıydı! Daha 50-60 yıl önce ABD'ye gidenler veya ABD kaynaklı gazete, dergi okuyanlar Orman Servisi'nin Ayı Smokey ilanlarını hatırlayacaklardır. Ayı Smokey, bir orman yangınından ormancılardan tüyleri hafifçe yanmış halde kurtardığı sevimli bir bebek ayıdır. Pinchot, Smokey'in sunduğu fırsatı derhal kavradı ve onu ormanları kurtarma propagandasında manken olarak kullanmaya başladı. Smokey size hep aynı sloganla seslenir: Orman yangınlarını *SEN* önleyebilirsin!

Gerçek Smokey tedavi edilirken. Yanmış patisindeki bandajı görüyorsunuz.

"Orman yangınlarını SEN önleyebilirsin!" afişlerinin Smokey ayısı. Alt sağda, "Smokey'in ABC'sini izleyin... Lütfen! Orman yangınlarını ancak sen önleyebilirsin" yazıyor. Küreğin içinde de ABC var: "Kibritleri her zaman soğuyana kadar tutun. Bütün ateşleri iyice boğduğunuzdan emin olun. Bütün dumanları tamamen yok edin."

Ayı Smokey'i ve ABD bahsini bırakmadan önce, ABD'nin İkinci Dünya Harbi'nin sonuna kadar bilim ve yönetimde dünyanın lider ülkeleri arasında bulunmadığını belirtelim. *"Harpten önce Avrupa'ya ellerimiz ve dizlerimiz üzerinde gittik. Harpten sonra Avrupa bizim için artık taşraydı."* sözünü Nobel mükâfatlı fizikçi Isidor Icaac Rabi'den 1969'da duymuştum. O tarihlerde Alman ve İngiliz üniversiteleri ABD'nin Fizik dergisi olan Physical Review'a aboneymişler, fakat oralardan fiziği sarsacak buluşlar beklemediklerinden, posta parasından tasarruf için dergiyi yıllık paketler hâlinde getirtirlermiş. Bugün Physical Review, âcil bildirilerin yayınlandığı kardeşi Physical Review Letters ile birlikte dünyanın bir numaralı fizik yayınıdır. İkinci Dünya Harbi öncesinin bilim merkezleri, sırasıyla Almanya ve Avusturya, İngiltere ve Fransa'dır. Yönetimin örnek ülkesi de Prusya geleneğini sürdüren Almanya'dır. ABD orman hikâyesinde birden fazla Alman bilimi ve Prusya bürokrasisi aşısı görüyoruz. Prusya Erdemleri denilen gelenek, Töton Şövalyelerine, onlardan Kral I Friederich Wilhelm'e ondan da Bismarck Prusyası'na uzanır. Başlangıçta büyük çapta askerî olduğu kabul edilen bu gelenek giderek bürokrasiye ve medenî hayata hâkim oldu. Bu yönetim ve kurum geleneği Almanya'da günümüzde de hâlâ hâkimdir ve Almanya'yı Almanya yapan temellerden biridir.

Üstümüzdeki branda

Öyle anlaşıyor ki kalkınmış ülkelerde bazen asırlarca sürebilen mükemmele yükselişe bizde de zaman zaman teşebbüs ediliyor ama bu atılımlar kısa ömürlü oluyor. Bu

erken ölümün sebeplerini aslında daha önceki bölümlerde gördük; aşağıda da tekrar inceleyeceğiz. Sosyoloji ve siyaset bilimine dokunacak bu incelemeye geçmeden önce biraz edebiyat kokusu taşıyan bir benzetmeyi nakletmek isterim. Nakletmek diyorum çünkü bunu 1965 yazında Çekmece Nükleer Araştırma Merkezi'nde stajım sırasında ofislerinde misafir olduğum Kaya İmre veya Ercüment Özizmir'den birinden duydum. Hangisiydi, hatırlamıyorum. O tarihlerde bana her biri üç metre imiş gibi görünen bu kıymetli hocalardan biri -onları hâlâ öyle hatırlıyorum aslında- "ülkenin belli bir seviyesi vardır" demişti. O seviye kalın bir branda bezi gibi her tarafı kaplar. Siz bir noktada o seviyenin üstüne çıkan bir müessese kurarsınız. Brandayı sadece bir noktadan yukarıya doğru itmeğe benzer bu yaptığınız. (Yakındaki bir bez, belki bir kâğıtla, ortadan parmağıyla ittirerek gösteriyordu.) Belli bir yükseklik kazanırsınız ama siz yükseldikçe genel seviye sizi aşağıya çekmeğe başlar. Başlangıçta mücadele etmeniz gereken branda miktarı yükseltmeyi başardığınız ilk on santimin çevresindeki on-yirmi santim çapındaki alandır. Siz yirmi-otuz santime yükseldiğinizde birkaç metre çapındaki brandanın ağırlığı size karşı koymaya başlar... Sonunda yukarı iten kol yorulur, göz alabildiğince uzanan brandayı taşıyamaz ve bırakır. Her şey eski seviyesine çöker.

Çok güzel bir benzetme. Fakat ancak yüzde doksan doğru olduğu kanaatindeyim. Sonunda çöker çökmesine de bu çaba büsbütün boşa gitmez. Çocuklarınızın, sizin çabanızı gören gençlerin ve öğrencilerinizin hafızasında kalır ve sıra onlara geldiği zaman -umut edilir ki- brandanın tamamı birkaç santim yükselmiştir, kalınlığı ve direnci az da

olsa biraz azalmıştır. Onlar ittirmeye biraz daha yukarıdan başlayacak, brandayı biraz daha kolaylıkla yükseltebileceklerdir.

Makyavel ve Pareto'nun aslanları bu brandayı yer yer pençeleriyle yırtanlardır her halde.

Çekmece'yi bırakırken o yıllarda merkezin başındaki Prof. Dr. Sait Akpınar'ı da hatırlamak isterim. Başarılı kurumlarda düşey bir hiyerarşiden ziyade yatay bir takım ruhu vardır. Statü anlayışını yıkmanın güzel bir örneği Akpınar Hoca'nın davranışlarında ortaya çıkardı. Ben, çiçeği burnunda bir üniversite öğrencisi iken kapılarda ona yol vermeme müsaade etmez, bir kapıya ilk ben ulaşmışsam onu beklemeden geçmem için sırtıma kuvvetlice bir yumruk atardı. Birkaç yumruktan sonra kapıdan geçme hiyerarşisi sona ererdi. Hemen bütün stajyerler kürek kemikleri arasında Akpınar yumruğu yemişti. Çekmece'nin yerlileri derslerini öğrenmişlerdi ve yumruk yemeden her kapıdan hemen geçiyorlardı. Bu kurumda burunları yukarıda, hava atan şefler, müdürler değil, bir ülkü için birlikte çalışan ve bu çalışmadan zevk duyan, yüzlerinde birbirlerine karşı devamlı bir tebessümle yaşayan insanlar vardı.

Devletlerin yükseliş ve çöküşü

Bir zamanların yıldızı olup sonra çöken kurumlardan bahsettik. Kurulduğundan beri mükemmelliğini koruyanlardan da. Devletler kurumlar topluluğudur ama dışarıdan bakıldığı zaman her devlet aynı zamanda bir kurumdur da... O halde çöken, yükselen, devam eden kurum örneklerimize tarihteki devletleri de ekleyebiliriz.

Çöküş sebebi: Ülkü-odak kaybı

Buraya kadarki bulgularımız kurumların ne ile yükseldiğini gösteriyor: Ülkü. Diğer adıyla vizyon, Haldun'un asabiyesi, Kösoğlu'nun imanı... Ülkü, vizyon, asabiye, iman... Bu kavramlar birbiriyle bütün bütün örtüşmez. Meselâ Haldun'un asabiyesi, Arap sosyal yapısının kolay değişmeyen bir gerçeği ve konar-göçerliği yeni bırakmış kabilenin fertlerinin karşılıklı bağlılığıdır. Fakat bu da bir bağlılıktır, bir devlet kurma ülküsü ve heyecanıdır. Ama tam da bizim ülkü veya vizyon dediğimiz şey değildir. Bunlara yakın anlamı olan bir kelime daha ekleyebiliriz: Odak. Odak, aynı zamanda kurumun yaptığı işe, misyonuna, neye yaradığına da atıf yapar. Ülküye, odağa sahip kurum kapıdan girdiğiniz anda kendini belli eder. Mensuplarının birbiriyle ve sizinle konuşmalarında bir açıklık, maksadı en iyi şekilde ve bir an önce yakalamanın canlılık ve temposu vardır. Konuşurken yüzünüze bakarlar. Rahat

ve yüksekçe bir sesle anlamlı, açıklayıcı cümlelerle konuşurlar. Yürüyüşlerinde bile odağın varlığı kendini belli eder.

Çöküş halinde, odağını ve ülküsünü kaybetmiş kurumlar da anında belli olur. Çalışanların zihinlerinin kurumun işinden başka şeylerle meşgul olduğunu hisseder-siniz. Yüzünüze bakarak konuşmazlar. Sorularınıza cevap verirlerse, sizi muhatap almakla bir lütufta bulunduklarını hisseder-siniz. Başka yöne bakıp ağızlarının içinde mırıldandıkları cevaplar genellikle anlaşılmaz. Cevapların bir kısmı, "bilemeyeceğim"den ibarettir. Sanki bilmemekle övünmekte, övünmeseler de mutlaka rahatlamaktadırlar. Aslında kaçış içindedirler.

Yarım asır önce New York'ta, Empire State binasında Türkiye'yi tanıtma ile görevli bir kurumumuzun temsilciliğinden Türkiye ile ilgili film almaya gitmiştim. Büro böyle film ve yayınları ABD'de yaymak için kurulmuştu. İşleri buydu. Fakat bir türlü gerekli filmlere ulaşamıyorlardı. Bana filmleri vermekle vazifeli hanıma *"Bu durum pek hoş değil, ben bunlar olmadan çevremde Türkiye'yi nasıl tanıtı-
rım?"* dediğimde aldığım cevap odak ve ülkü yokluğunu yansıtıyordu: *"Sanki umurumdaydı!"* Tanıtamayan tanıtım büroları, tedavi edemeyen hastaneler, öğretemeyen okullar, yargılayamayan mahkemeler, trafiği yönetemeyen, denetleyemeyen trafik daireleri, ülkede iç ve dış güvenliği sağlayamayan bakanlıklar, hükümetler, siyasîler... Hep ülküsüz, odaksız kurumların mensuplarıdır.

Daha doğrusu buradaki insanların ülkü ve odakları, kurumlarının ülkü ve odağı değil, kendi gelirleri, statüleri ve çıkarlarıdır. Şahıslara veya azınlık gruplara has ülkü ve

odakların devletin kurumlarına yararı yoktur. Şahsî çıkar odağı kurumu işinden koparır, içe döndürür, introvert yapar ve bitmez tükenmez iç kavgalara, didişmelere götürür.

Çöküş sebebi: Yenilenmeyi başaramamak

Gelenek, köklere saygı ülkünün, odağın kaynağıdır. Fakat bu, tıpkı on yıl, yüz yıl, bin yıl önce davranıldığı gibi davranmak gerektiği demek değildir. Bu fosilleşme olur. Zamana uyamadığı için odağı, misyonu kalmayan kurumlarda ülküden bahsetmek de mümkün değildir. Bunlar bütün ülkülerini, odaklarını kaybetmişlerdir, dikkatleri maaş veya rüşvet yoluyla sağladıkları gelirler, tayin edildikleri veya edilecekleri mevkiiler, iç çekişmeler ve iç mücadelelerdir.

Yönetim kitaplarında zamanın gereksiz hâle getirdiği kurumlara misal olarak at arabalarına kamçı yapan bir imalathane ele alınır. Günümüz ve geçmişimiz kamçı imalathaneleriyle doludur. Bunlar özel sektöre aitse kısa zamanda iflas eder ve ölürler. Devlete aitse iflas etmezler ve kan emen hortlaklar gibi milletin vergileriyle yaşamaya hatta büyümeye devam ederler. 19. Asrın Yeniçeri Ocağı, medreseler, bugünün TRT'si ve daha nice kurumumuz kamçı imalathaneleridir. Ürünleri ya hiç talep görmez yahut maksatları dışında kullanılır. Hatta böyle devlet kurumlarının yararı ve işlevi azaldıkça kadro ve masrafları -Peter Prensibi gereğince- büyür. Clientelism ve Patrimonialism merkezleri haline gelirler. Amerikan Tarım Dairesi'nin Pinchot öncesi hamili kartlara bedava tohum dağıtma işi gibi.

Başarılı kurumlar ülkülerine uygun uzmanların en iyilerini seçer ve onları kadrolarına alırlar. Bunu liyakat başlığı altında görmüştük. Yozlaşan devletlerde iktidardaki siyasîlerin de odağı dağılmıştır. Kurumların başarısı, dünyadaki benzerleriyle rekabet edebilmesi birinci öncelikleri değildir. Birinci öncelik kurumlara yandaşlarının tayinidir. İşe kurumun tepesine bir yandaş geçirmekle başlarlar. İktidarın stratejik kurumun başına “yandaş” geçirmesi gayet tabiidir, eğer bu yandaş, hükümetin bu kurumdan beklediği stratejik hedeflere kurumu ulaştıracak birinci sınıf bir yönetici ise... Fakat yoz devletlerde yandaş sırf yandaş olduğu için ve biraz dünyalık edinsin, tayin edene de menfaat sağlasın diye o mevkie getirilir. Kurum ona bir lütuf, bir arpalık olarak verilmiştir. En tepeye siyasî tayin makuldür diyelim... Fakat yoz hükümetler sadece tepeyi değil, orta ve hatta en alt kademeleri de kurumun işleviyle ilgisi olmayan, ilgisi olsa da kalite kriterlerine uymayan insanlarla doldururlar. Çünkü aslolan kurumun işi değil, yandaşların refahıdır. Daha önce de gördüğümüz gibi böyle kadrolandırılmış bir kurumun değil dünyadaki benzerleriyle rekabet etmesi, temel görevini doğru dürüst yerine getirmesi bile beklenmez.

Bu torpilli tayinler kurumun eski mensuplarının moralini, sonra da iş ahlâkını bozar. Tayin olunanlar işi bildiklerinden değil siyasî bir alacaklarının sonucunda buralara geldiklerini bilirler ve bu aşağılık hâlin yarattığı psikolojiye çevreleriyle temastan ya kaçınırlar yahut da onlara terbiyesizce davranırlar. Bu edepsizlik aslında bir örtünme ve

kaçış reaksiyonudur.^{79, 80} Böyle bir kurumun başındaki, meselâ genel müdürü ele alalım. Genel müdürün onu tayin eden siyasî makama kurumun görevi konusunda hesap vermesi düşünülemez. Böyle bir hesabın istenmesi de anlamsızdır. Çünkü genel müdürün altındaki kadroları genel müdür tayin etmemiştir ki... Onlar da iktidarın tayinleridir. Bir hesap sorma hâlinde, *"vallahi sizin gönderdiğiniz falan filan yardımcılarım ve yine sizin gönderdiğiniz şube, daire başkanları, hiçbiri ama hiçbiri, işe yaramıyor"* cevabı karşısında torpillerin kaynağı yüce makamın verebileceği makul bir cevap yoktur. Zaten kurumun tepe yönetimi altındakilere hâkim değildir ve kurumu adına konuşamaz. Ondan sorulacak tek hesap, eğer öyle bir şey olmuşsa, *"Sana gönderdiğim falancayı hâlâ almamışsın?"*ın hesabıdır. Bu hal de pek oluşmaz. Çünkü o genel müdür her yollanan adama peki demek zorundadır.

⁷⁹ TRT önemli bir örnek. Kurumun eski bir mensubu şunları anlatıyor: Bir kurum mensubunun 7 yıl genel müdürlük yapan zatla ve yakın ekibiyle görüşmek için kurum dışından siyasî aracı bulması gerekirdi. Genel Müdürlük katında içerden randevu alınarak görüşülen kimse hemen yok gibiydi. Randevuların da işle ilgisi olmaması tabii idi. Bu süre içinde personel işten koptu, koparıldı. Hâlbuki 2002 öncesinde Genel Müdür ara kademeleri de sıkça atlayarak yapımcı, yönetmen ve muhabir başta olmak üzere diğer yayın görevlileriyle doğrudan görüşürdü. O zamanı da ideal bulmazdık. Tenkit ettiğimiz pek çok şey arasında kayırmalar da vardı. Fakat en azından yayın kesimi % 60-70 oranında iş odaklıydık. Görüş farklılıkları eskiden de öne çıkardı. Yalnız, iş odaklı bakış sayesinde biraz zorlukla her isteyen iş yapması mümkündü. En azından bazı projelerini... Bugün artık, hiç mümkün değil.

⁸⁰ Bir türlü randevu alınamayan büyük adamlar arasında başarısız partilerin liderleri de var. Aylarca randevu bekleme hikâyeleri bunlar için de anlatılıyor. Kaçış, kaçış, kaçış...

Fukuyama⁸¹ siyasî saiklerle yapılan kitle tayinlerine “clientelism”, nokta atışlarla daha yüksek kademelere tayinlere de “patrimonialism” diyor. Bir kasabaya, bir şehre, bir cemaata, bir gruba iktidarın borcu vardır. Bu borç genellikle seçim sandığında olup bitenden kaynaklanır. Bu alacaklı insanlar, müşteriler, talep ettikleri hizmetin bedelini peşin olarak ve genellikle oy şeklinde, parti için faaliyet olarak veya partinin kabilesine mensup oldukları için tabiî şekilde ödemişlerdir. Şimdi karşılığını almak istemektedirler. Bu karşılık fakir ülkelerde pek düşük tutarlarla ödenir. Fakir mahalleler için de bu geçerlidir: Makarna, kömür rüşvetleri... Ülkenin kişi başına zenginliği arttıkça clientelism pahalılaşır. Kurumlara kitle hâlinde yandaş tayinleri, pahalı müştericiliklerden biridir.

⁸¹ Francis Fukuyama, “Political Organization and Political Decay”, Farrar, Straus and Giroux, 2014

Yeme sırası bizde

Bir önceki bölümdeki “partinin kabilesi” ifadesi Türkiye için büyük çapta teşbihten ibarettir. Tamamen değil, çünkü bizim bazı bölgelerimizde hâlâ aşiret asabiyesi vardır ve aşirete göre tayin yapılabilir. Aşiret, aşiret reisinin talimatına göre oy kullanır, sonra da karşılığını bekler. Fakat kabileden devlete henüz geçmiş veya geçmeğe çalışan toplumlarda bu kavram olabildiğince somuttur. Türkiye’de zaman zaman Afrika’daki kabilelerin rolünü kasaba tipi, tasavvuftan kopuk sözde tarikatler yüklenmektedir.

Fukuyama az önce atıf yaptığımız kitabında Kenya’yı anlatıyor:

Etnik gruplardan büyücek biri, Kikuyular, hem siyaset hem de ekonomideki öncü rollerinden ötürü bağımsızlığın ardından hâkim konuma geçti. İngiliz koloni yönetimine karşı Mau Mau isyanı büyük çapta Kikuyular’ca yürütülmüştü. Ülkenin kurucu başkanı Jomo Kenyatta da Kikiyu’ydu. Kenyatta kendi milliyetçi partisini, Kenya Afrika Millî Birlik Partisi’ni kurdu ama bu ideolojik temelli Leninist bir organizasyon değil, bir himaye ve dağıtım sistemiydi. Devlet, farklı etnik grupların üstünde yükselen tarafsız bir hakem gibi değil, onlar tarafından ele geçirilecek bir ödül gibi görülmüyordu. Kenyatta’nın yerine 1978’te Daniel Arap Moi geçince himaye işi aniden Kikiyu’dan Kalenjinler’e ve Moi’yi destekleyen diğer etnik gruplara yöneldi. Tan-

ganika'nın Leninist partisi zenginlerden fakirlere dağıtım yapmaya çalışırken Kenya hükümeti bir etnisiteden diğerine dağıtım yapıyordu. Himayenin iktidara gelen etnik gruplarca istismarını Michaela Wong müellifi olduğu kitabın adıyla yakalıyor: "Şimdi yeme sırası bizde" Kenya'nın ekonomik gerileyişi doğrudan doğruya Moi'nin yükselişine ve ardından artan himaye ve yolsuzluğa bağlanabilir. O günden beri Kenya'nın siyaseti büyük çapta ülkenin etnik grupları arasında sıfır toplamı, başkanlığı ve devlet kaynaklarını ele geçirme oyunu etrafında gelişmiştir.

Türkiye'de de maalesef Kenya'daki gibi "Yeme sırası artık bizde" zihniyeti hâkimdir. O kadar hâkimdir ki bazı siyasî grupların taraftarları arasında, "uzun zamandır iktidara gelemedik, ağzımız açlıktan kokuyor" gibi yolsuzluğa iştihak ifade eden sözler rahatlıkla ve açıkça yazılıp çizilir, sırf bunun için iktidar ortaklığı arzu edildiği belirtilir. Partinin eski bakan ve bürokratları, görevleri sırasında "bizimkiler"den kaç kişiyi göreve aldıkları ile değerlendirilmekte ve bu normalmiş gibi, aksi düşünülmezmiş gibi anlatılmaktadır. Kenya'dan tek farkımız olan bitenin kabileye dayanmamasıdır.

Yeni patrimonialism

Kurumlar açısından aynı yıkıcı etkiyi yapan ikinci mekanizmaya Fukuyama "patrimonialism" veya "yeni patrimonialism" diyor. Bu kitle halinde değil, daha şahsî, daha teke-tek yandaş tayinleri veya yandaşlara tekel avantajları sağlayan davranışlardır. Yandaşın gemisi ithalat ya-

sağı bulunan yükü ile limana girdiğinde çıkarılan özel bir kararname ile getirilen malın ithaline geçici izin verilmesi ve gemi boşalır boşalmaz ithali yasaklayan eski rejime dönüşmesi gibi. Günümüzden patrimonializmin düzinelerle misalini her gazete okuyucusu hemen sayabilir. Teke tek tayinler de genellikle üst yönetimlere, hiç olmazsa yüksek gelirli veya yüksek imkânlı -rüşvet alma imkânı dâhil- orta kademeleredir.

Fukuyama,⁸² demokrasi, bürokrasi ve böyle tayinler arasında bir ilişki kuruyor. Eğer bir ülkede bürokrasi demokrasiden önce kurulmuş ve kendisine sağlam bir gelenek yaratabilmişse, bu gelenek yolsuzluğa geçit vermez. Burada âdeta bizim ülkü, odak, vizyon sahibi kurumlarımızın tarifi yapılıyor. Bu geleneği yaratmayı başarmış bürokrasilere misal Prusya bürokrasisi ve Japonya'nın Meiji dönemi bürokrasisidir. Demokrasi, Almanya'ya da Japonya'ya da bu bürokrasi gelenekleri sağlamca yerleştikten sonra gelmiş ve seçim pazarlıklarının sonucu olan clientelism ve ahlâksız siyasetin patrimonialismi bu ülkelerde tutunamamıştır. Çünkü geleneği oturmuş, ülküsü, görevi, odağı mensuplarınca benimsenmiş bürokrasi, devlet imkânlarının suiistimaline izin vermiyor. Buna karşılık önce demokrasinin gelip bürokrasinin daha sonra kurulduğu, devlet geleneğinin, bürokrasi geleneğinin bulunmadığı ülkelerde clientelism ve patrimonialism derhal hâkim konuma geçiyor. Bunlar devletten kolay kolay kazınıp atılmıyor.

⁸² a. g. e.

Bürokrasi-Demokrasi veya Demokrasi-Bürokrasi: Sıra önemli!

Weber,⁸³ bürokrasi geleneğini edinemedi demok-rasiye geçmiş ve bu yüzden yolsuzluğa batmış ülkelere öncü örnek olarak kendi zamanındaki -20. asrın başında-ki- ABD'yi göstermektedir. Weber'e göre yolsuzluğun ve savurganlığın bu derecesini ancak ABD gibi sonsuz tabîî kaynağa sahip bir ülke kaldırabilir. (Weber Türkiye'yi görseydi her halde bu kanaati bir miktar değişirdi. Bizim kaynaklarımız gayet sınırlı olduğu halde on yıllardır yolsuzlukta lider ülkelere biriyiz.) Gerçekten 20. asrın başının ABD'si, gangster filmlerinde, kokuşmuş siyasetçi filmlerinde gördüğümüz gibi bir mafya ve rüşvet bataklığıdır. Weber'e göre, Avrupa ülkeleri gibi toprağı kısıtlı ülkelerin bu derece yolsuzluğa batması mümkün değildir; battıkları takdirde ülke de batacaktır. Fakat artık (1919'da) ABD bile bu kadar savurganlık yapamaz.⁸⁴

Amerika bile artık acemilerce yönetilemez!

Buna rağmen, 15 yıl önce (yani 1904 civarında), Amerikan işçilerine, siyasilerin onları aşağılık insanlar vasıtasıyla yönetmelerine niçin müsaade ettikleri sorulduğunda, "Bizim yüzümüze tüküren bir memur kastı yerine yüzüne tükürdüğümüz memurlar daha iyidir" derlerdi. Amerikan "demokrasileri"nin eski tavrı buydu.

⁸³ Tony Waters ve Dagmar Waters, "Weber's Rationalism and Modern Society" Palgrave Macmillan, 2015.

⁸⁴ a. g. e. Sayfa: 175

Mamafih, bu hale artık tahammül edilmemektedir. Acemilerin yönetimi artık yeterli değildir ve Sivil Hizmet Reformu gittikçe daha çok sayıda iş garantisine ve emeklilik hakkına sahip memur yaratmaktadır. Bu, Amerikan memurlarının da üniversitelerde eğitildikleri, Alman memurları gibi yolsuzluğa bulaşmayan, yeterli ve etkili konumlara sahip insanlar haline geldiklerini gösterir. Şimdiden (1919'da) 100 bin memuriyet artık Amerikan seçim döngüsünün yağma ve ganimet mükâfatları olmaktan çıkmıştır. Bu mevkilere girmek için liyakati ispatlayan sertifika gereklidir ve bu memurlar emeklilik haklarına sahiptir.

Weber'in "liyakati ispatlayan sertifika"ları üniversite diplomalarıdır. Buna bir de sınav eklendiğinde clientelism ve patrimonialism kapıdan giremiyor. Biz bu kapıların kilitlerini diploma enflasyonu yarattıktan sonra sınav sorularını çalarak veya sınavın üstüne bir "mülakat" ekleyerek kırıverdik. Böylece "bizimkiler" in önündeki engelleri aştık. Tıpkı ihale kanununu istisnalarla aştığımız gibi.

2015 yılında verilen bir soru önergesi üzerine dönemin Maliye Bakanı Mehmet Şimşek İhale Kanunu'nun AKP iktidarının ilk 13 yılında 32 defa değiştirildiğini ve bu değişikliklerden 135 maddenin etkilendiğini açıklamıştı. Değişikler Şimşek'in bu cevabından sonra da devam etti.

Weber, işe alındıktan sonra ciddî bir sebep olmaksızın atılamayan ve emeklilik hakkı bulunan memurları yolsuzluk ve siyasî clientelism ve patrimonializmin önünde bir engel olarak görmektedir. Sözleşmesi yenilenecek, belki de yenilenmeyecek "sözleşmeli memur" kokuşmuş rejimler-

de siyasî otoritenin maşası gibidir. Ya itaat eder, yahut da gelecek dönem sözleşmesi yenilenmez.

Weber'i bırakmadan önce ondan bürokrasi hakkında iki alıntı daha yapalım:

Mesela, Bismarck, kendi keyiflerine göre hüküm sürmeye alışmış bütün bağımsız devlet memurlarını ortadan kaldırmış ve meslektaşları olan bütün bakanları kendine bağımlı hâle getirmişti. Bu yüzden, kendisi istifa ettiği halde meslektaşlarının neşeyle ve gayretle işlerine devam etmeleri onu şaşırmıştı. Bu mahlûkların zeki yaratıcısı ve sahibi kendi değil miydi? Demek ki Bismarck'ın da bürokratik mekanizmada rastgele bir bireyden farkı yoktu, onun yerine de bir başkası geliverirdi. Fransa'da bile, Birinci İmparatorluk (Napolyon Bonapart dönemi) zamanında birçok şey bambaşka hâle gelirken bürokratik mekanizmanın hâkimiyeti değişmeden kalmıştır.⁸⁵

Her şeyden önce bürokrasinin belirleyici ilkesi soyut kurallara dayanan bir düzenle hükmetmesidir. Hem sübjektif hem de objektif açıdan düzenle hükmetmek "kanun önünde eşitlik" arzusundan kaynaklanır; imtiyazlara çarpıklık diye bakar ve işlerin her biri için ayrı karar verilerek yapılmasını bilhassa reddeder.⁸⁶

Soyut kurallar! Fakat bunu anlamak için de belli seviyenin üstünde bir IQ gerekiyor! Bürokrat karşılaştığı her somut problem için soyut kurallardan çıkarsama yapacak ve problemi çözecektir. Soyut kuralları, yani kanunu, yönetmeliği, mevzuatı bilmeyen; bilse de bunları somut

⁸⁵ a. g. e. Sayfa: 112

⁸⁶ a. g. e. Sayfa: 106

problemlere uygulamayı beceremeyen, buna zekâsı elvermeyen bürokrat ve böyle bürokratlardan kurulu kurumlar, her somut probleme ayrı ve kendilerine ve sempatilerine göre çözümler bulacaklardır. Buna yozlaşma diyoruz.

Bürokrasinin kurumları, tabiatı icabı siyasî tesirlerden bağımsız özerk kurumlardır. Bunlar köklü biçimde kurulmuş, kadroları liyakate, uzmanlığa göre yapılandırılmış, odakları, misyonları, ülküleri iyi belirlenmiş ise siyasette ne olursa olsun, hattâ Birmarck değişsin, Napolyon gelip gitsin, rayındaki bir tren gibi yürümeğe devam ederler. Meiji Japonya'sında, Bismarck ve sonrası Almanya'sında olan budur. Bu kurumların bir geleneği ve özerkliği vardır ve dış müdahalelere kapalıdırlar. Bürokrasi bu özelliği kazandıktan sonra gelen demokrasi bunları tahrip edememiş, bunlar üzerinden clientelism ve patrimonialism yapamamıştır.

Eğer bürokrasinin siyasetten özerkliği kitle demokrasisinden önce gelmiş ve yerleşmişse demokrasinin gelişine rağmen devlet bürokrasisi siyasîlerin clientelism yemliği olmamaktadır. Demokrasi öncesine dayanan köklü bürokrasilere yolsuzluk nüfuz edemiyor.

Buna karşılık önce kitle demokrasisinin gelip devlet bürokrasisinin ondan sonra kurulduğu ülkelerde, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de 19. asırda ve 20. asrın başında clientelism ve patrimonialism, ahabap çavuş yönetimi, rüşvet ve yolsuzluk hâkim olmuştur. Bu ülkeler bu öldürücü hastalıktan zorlu reformlarla ancak 20. asırda kurtulabildiler. Weber'in yukarıda bahsettiği ABD Sivil Hizmet reformu bunlardan biridir. Fukuyama, Westminster'in (İngiliz yönetimi) yolsuzluğu, ABD'den daha da ça-

buk, ard arda çıkardığı kanunlarla engellediğini söylüyor.

Bugün Türkiye’de de yolsuzluk önleyici kanunlar AB ve ABD telkin ve etkisiyle konulmakta, fakat bu kalkanların yolsuzluklara hakikaten izin vermedikleri görülünce, delmek için yollar aranmakta ve bulunmaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz ihale kanunun yüzlerce değişiklik ve istisna ile delinmesi gibi. Memurların sınavla işe alınmasının, sınav arkasından yapılan mülakat veya doğrudan doğruya sınav sorularının çalınıp “bizimkiler” e dağıtılması ile işlemez hâle getirilmesi gibi... 2010’lu yıllarda medyada sık sık yazılıda 90 ve üstünde puan alanlara mülakatta çok düşük not verilmesinin, yazılıda 50’nin altında kalanların mülakatta 90, 100 gibi notlarla kazandırılma örnekleri yayınlanmaktadır. Kurumlarda hâlihazırda bulunan ve bizimkilerden olmayan elemanların mobbing ve benzeri yollarla ayrılmaya zorlanması bir başka taktiktir.

V

Düşük IQ: Sebepler ve sonuçlar

Geriliğimiz zekâ geriliğinden olmasın?

Niçin kalkınmış ülke değiliz, niçin bu kadar eksiğimiz var sorularını sorduk. İnsan sermayesine baktık. Kalkınmış ülkelerle karşılaştırmamızın sonuçları pek iç açıcı değildi. Sonra bir başka sermayeye, toplum sermayesine veya sosyal sermayeye baktık. Orada, insan sermayesinden de kötü bir noktadaydık. Sosyal sermayenin ölçüsü yerine kullanılan güven indeksinde dünyanın sonuncularından biriydik.

Sonra devletin kurumlarını ele aldık. Kurumlar devlet demekti ama kurumları insanlar kurup yürütüyordu. Bu insanlarımızın tek tek formasyonu kalkınmış ülkelerdeki insanların formasyonlarından ortalamada düşüktü. Kurumların performansı tek tek insanların seviyesi kadar insanların birbiriyle ilişkisinin de kalitesine dayanıyordu ki sosyal sermaye buydu. Bunda, yani sosyal sermayede, tek tek insan sermayesinin ortalamasının da altındaydık.

Şimdi insanlara daha yakından bakacağız. İnsanlarımızın tek tek ve cemiyet hâlinde diğer ülke insanlarından daha düşük performans göstermesinin sebebi zekâ olmasın? İki araştırmacının tam da bunu söylediklerini göreceğiz. Geri kalmış ülkelerin geri kalma sebebi o ülke halkının zekâlarının geriliğindendir! Ülkelerin kalkınmışlıkları ile IQ seviyeleri arasında kuvvetli ilgileşim vardır diyorlar. Sonra devam ediyorlar: IQ genetikdir. O halde, genetik değiştirilemeyeceğine göre geri kalmış ülkeler bu sığata, yani

geri kalmışlığa mahkûmdurlar. Bu halden hiç kurtulamayacaklar.

Bunlar umut kırıcı, hatta onur kırıcı iddialar. Bunlar doğru mu, yanlış mı mutlaka tahkik etmemiz ve gerçeği ortaya koymamız lâzım. Yoksa dünyanın ikinci sınıf ülkelerinden olmayı, kalkınmayı değil de kalkınmışların bize sadaka ve yardımlarını beklememiz lâzım. Tıpkı Alman eğitiminin Türk öğrenciler için söylediği gibi: Onların zekâsı yetmiyor. Onlara yardım etmek, onları özel sınıflara almak gerek...

IQ testleri zekâyı tahsilden ve çevre şartlarından bağımsız olarak ölçme iddiasıyla geliştirilmişlerdir. Acaba gerçekten öyleler mi? Türk insanının Avrupalı'dan, Japon'dan, Singapurludan aptal çıkması genetik, dolayısıyla kalıcı bir vakıa mıdır, yoksa bu gerilik eğitimle, çevre şartlarının değişmesiyle, toplumun zihniyetinin değişmesiyle değiştirilebilir mi? Bu soruya şimdi cevap vermeye çalışacağız.

Aptalsın sen aptal kal!

Öğrencilerimiz okur-yazarlıkta, matematik ve fen becerilerinde OECD ülkelerindeki yaşıtlarının gerisinde, yetişkinlerimiz de öyle... Bu sonuçlar sosyal medyada dolaşırken hemen “genetik” lâfları edilmeğe başlanır. Aydınlarımızın aptal olduğumuza, tabi kendilerinin değil de kendileri dışındakilerin aptal olduğuna dair güçlü ve derin inançları vardır. Aziz Nesin Türklerin yüzde yetmişinin aptal olduğunu yazmamış mıydı...

Kuzeyliler zeki, güneyliler aptal

Bizim, yani Türklerin aptal olduğunu söyleyen sadece biz değiliz. Türk’üm Özür Dilerim’de⁸⁷ bahsettiğim İskoç profesör Richard Lynn ve Finlandiya’nın eski başbakanının babası Tatu Vanhanen de bu fikirde.⁸⁸

Lynn ve Vanhanen, yüz küsur ülkede IQ ölçümü yaptılar. Çalışmalarının sonucunda iki iddiada bulundular:

1. Ülkelerin ortalama IQ’ları ile kişi başına düşen GSYH arasında bağ vardır. Geri kalmış ülkelerin geri kalma sebebi, o ülkelerin insanların kalkınmış ülke insanlarından daha aptal oluşudur. Gerilik IQ’ya, IQ da genetiğe dayandığı için geri kalmış

⁸⁷ İskender Öksüz, “Türk’üm Özür Dilerim”, sayfa 160, Panama Yayınları, 2016.

⁸⁸ Richard Lynn ve Tatu Vanhanen, “IQ and Global Inequality” Washington Summit Publishers, 2006.

ülkelerin bir gün ileri gitme ihtimali yoktur. Geri kalmış ülkeler, kalkınmış ülkeleri ilelebet yakalayamayacaklar, hep geri kalmış kalacaklardır.

2. İnsanlar Afrika'dan çıkıp dünyaya dağılırken zorluklarla mücadele ettikleri için Afrika'dan uzaklaştıkça daha zeki hâle gelmişlerdir. Hele buz devrinde Himalayalar'ın kuzeyi ve Alpler'in kuzeyi çok zorlu bölgelerdi. Dolayısıyla buraların ahalisi, yani genel olarak Çinliler ve Kuzey Avrupalılar dünyadaki diğer insanlardan zekidir.

Gerçekten Türkiye Türklerinin ortalama IQ'su 90 çıkıyor. Bu rakamı Batı Avrupa'nın 100 ve Çin'in 105'iyle karşılaştırabiliriz. Zaten Lynn ve Vanhanen'e göre biz ve Sırp lar Avrupa'nın en aptallarıyız.

IQ testleri bilgiyi değil zekâyı ölçer... mi?

Fakat en kötüsü Sahra Altı Afrikası. Oradakiler 70 civarında. Malavi gibi IQ'su 60 olan ülke bile var. Bir Orta Afrikalı, bir Batılı veya Çinli'ye göre tıbbî açıdan da geri zekâlı sayılıyor. Aralarındaki zekâ bölümü farkı 20 puan dan fazla iki insanın oturup sohbet edemeyecekleri söylenir. Bizimle Batı arasındaki 10 puan, bizimle Çin arasındaki 15 puan da IQ için ciddî farklardır. (IQ dağılımında standart sapmanın 15 puan olduğunu hatırlayalım.)

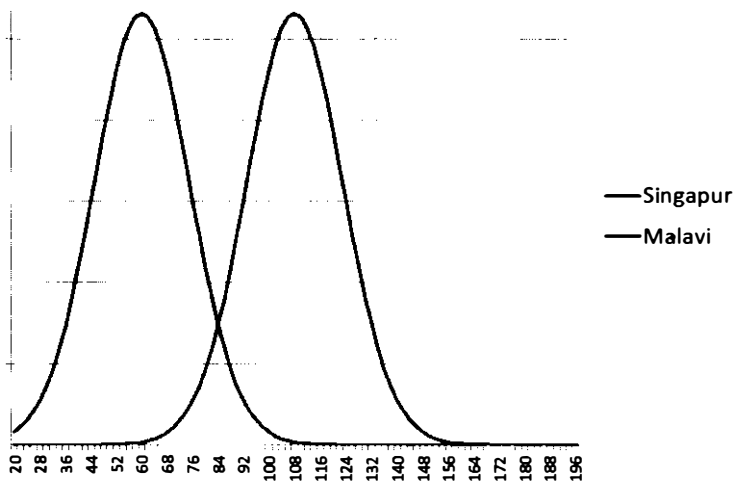
IQ testleri mümkün olduğunca bilgiden ve tahsilden etkilenmeyecek şekilde tertiplenmeye çalışılır. Çevrenin özelliklerinden ve kültürden de... Sadece ve sadece saf zekâyı ölçmek üzere kurgulanırlar. Saf zekâ, her ne demek-

se, mümkün mertebe onu ölçmeğe çalışırlar ama bunu tam başaramazlar. Test grupları arasında, diğerlerini en çok etkileyenlerin, saf zekâyı ölçme iddiasına en yakın olduğu kabul edilir. Mesela on ayrı test grubu varsa ve bunlardan yedincisi düşünce diğerleri de düşüyor, yedinci yükselince diğerleri de yükseliyorsa, yedincinin zekâ ölçmeye en yakın olduğu düşünülür. Testler arasında bu özelliği taşıyan gruplara ait soruların testin en önemli bileşeni olduğu kabul edilir ve bu gruplara “g” etiketi yapıştırılır.

Fakat nasıl ölçerseniz ölçün ülkeler arasında yukarıda belirtilen farklar çıkıyor. Afrika’nın zekâsı Batı’dan çok aşağıda. Bizimki de 10 önemli puan düşük.

Peki, beslenme, sağlık gibi unsurların etkisi? Buna da bakılmış. Büyürken yetersiz beslenme, her şey gibi zekâyı da olumsuz etki yapıyor. Enfeksiyonlar, özellikle Afrika’da yaygın olan iç parazitler de öyle. En kuvvetli kötü etki sindirim sistemine yerleşen kurtlar. Ancak istatistiklerden bu etkileri arındırmak mümkün ve bu işlem yapıldığında sonuç pek değişmiyor. Bizim on puan kaybı mazur gösterecek bir açlık ve parazit problemimiz de yok.

Ülke	IQ	Ülke	IQ	Ülke	IQ	Ülke	IQ
ABD	98	Gana	71	Kore	106	Seyşeller	86
Almanya	99	Güney Afrika	72	Kuveyt	87	Sırbistan ve Karadağ	89
Arjantin	93	Gürcistan	94	Latvia	98	Singapur	108
Avustralya	98	Hrvatistan	99	Lesoto	67	Slovakya	96
Avusturya	100	Hindistan	82	Lichtenştayn	100	Slovenya	96
Azerbaycan	87	Hollanda	100	Litvanya	91	Suriye	79
Bahreyn	81	Hong Kong	108	Lübnan	82	Suudi Arabistan	80
Belçika	99	İsrail	95	Lüksemburg	100	Svaziland	68
Belze	84	Endonezya	87	Macaristan	97	Şile	90
Birleşik Arap Emirlikleri	83	İngiltere	99,3	Makau	101	Tanzanya	72
Birleşik Krallık	100	İran	84	Makedonya	91	Tayvan	105
Bosna	94	İrlanda	92	Malevi	60	Tayland	91
Botsvana	71	İskoçya	96,3	Malezya	92	Trinidad	85
Brezilya	87	İspanya	98	Malta	97	Tunus	84
Bulgaristan	93	İsviçre	99	Mauritius	89	Türkiye	90
Cezayir	83	İtalya	101	Meksika	88	Uganda	73
Çekya	98	İzlanda	97	Mısır	83	Ukrayna	95
Çin	105	Japonya	101	Moldovya	96	Umman	85
Danimarka	98	Kanada	105	Mozambik	64	Uruguay	96
El Salvador	80	Karadağ	99	Namibya	72	Örden	85
Ermenistan	92	Katar	86,8	Nijerya	69	Venezuela	84
Estonya	99	Kazakistan	83	Norveç	100	Yemen	83
Fas	84	Kenya	94	Papua Yeni Gine	83	Yeni Zelanda	99
Filipinler	86	Kıbrıs	72	Polonya	95	Yunanistan	92
Filistin	86	Kuzgırtan	91	Portekiz	95	Zambia	71
Finlandiya	99	Kolombiya	90	Romanya	91	Zanzibar	70,3
Fransa	98		84	Rusya	97	Zimbabve	72

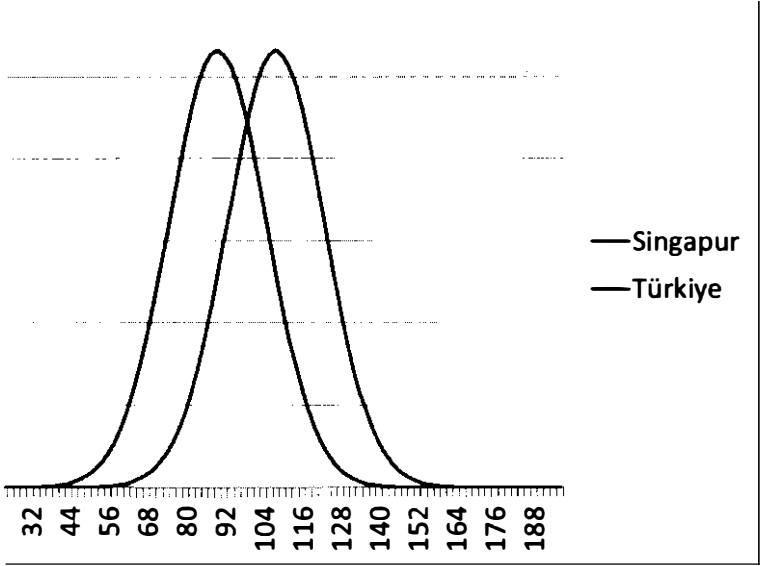

Çizgiler dünyanın en akıllısı Singapur ile en aptal Malavi halklarının zekâ dağılımlarını gösteriyor. Lynn ve Vanhanen'in dedikleri doğru ise bir insanlık trajedisi ile karşı karşıyayız.

Çan eğrisi hakkında biraz daha ayrıntı isteyenler, kitabın sonundaki Ek'e bakabilir. Bu eğriyle daha önce de, Liyakat: Çan Eğrisi bahsinde karşılaşmıştık.

Bu eğrilere göre Malavili dâhiler, ancak Singapur'lu geri zekâlılarla konuşabilir. Malavi halkının çoğunluğunun yer aldığı soldaki eğrinin zirvesindeki IQ'da Singapurluların zekâ özüllüleri bile bulunmuyor. Singapur halkının zekâ ortalamasına sahip bir Malavili, kendi ülkesinde dâhi sayılacaktır ama eğrinin kuyruğunun uzaklarından böyle birinin çıkma ihtimali düşük. Bu durumda birinci emperyalizm döneminde Avrupalı emperyalistlerin Afri-

kalıların insanlığından şüphelenmesi o kadar da haksız ve garip görünmüyor.

Singapur'la Türkiye'nin farkı da az değil: 18 IQ puanı. Bizimle Singapur'un zekâ dağılım eğrileri ikinci şekilde yan yana gösteriliyor. Bu değerlendirmeye göre bizim dehalarımıza Singapur sokaklarında bol miktarda rastlamak mümkün. Bizim ortalamanın üstünde zekilerimiz, onların ortalamanın altında zekilerine karşılık geliyor. Onların ortanın üstünde zekâlılarına bizim halkımız arasında pek rastlanmıyor. Onların dehalarının benzerlerini aramızdan çıkarmak ise pek mümkün değil. Hani falancalar şu kadar Nobel aldı sizde neden yok gibi sözler söylenir ya... Bu grafikler bu hâlin sebebinin de gösteriyor. Türkiye nüfusunun yaklaşık %90'ı, Singapur ortalama zekâsının altındadır.

Yüksek IQ'lar kavramları, düşük IQ'lar birbirini...

Lynn ve Vanhanen bana baştan beri pek mantıklı gelmemiştir. Bu da tabiidir. İnsan, milletin aptal olmasını kabul edemez. İlk reaksiyonum, yarı şaka, yarı ciddî, *"Yahu, akıllı adamın buz devrinde kuzeyde ne işi var!"* idi. Gerçekten de buz devri ilerledikçe, insanların buzulların önünde güneye doğru aktıklarını biliyoruz. Ayrıca soğuk zekâyı artırır tezi sahipleri bize İnuitlerin-Eskimoların niçin dünyaya zekâ farkı atmadıklarını da açıklamaları lâzım. Tarih öncesi nüfus hareketleri incelendiğinde bugünkü, yüksek IQ sahibi Çin nüfusunun çoğunun Himalayalar'ın kuzeyinden değil, güneyinden Çin'e geldiğini görüyoruz.

Tabi en kesin delillerden biri Afrika dışındaki modern insanın, yani Homo Sapiens Sapiens'in altmış bin yıl kadar önce Afrika'dan çıkan bin ilâ beş bin kişilik bir grubun ahfadı olması hipotezinin gittikçe daha geniş kabul görmesi. Afrika'dan çıkış öncesinde iç içe yaşayan böyle bir topluluğun fertleri arasında, çıkış öncesinde, büyük genetik farklılıklar görülemez. Çünkü bir arada yaşayan topluluklarda evlenme yoluyla genler topluluk içinde yeknesak (homojen) dağılır. Diğer taraftan, altmış bin yıl, köklü mutasyonların ve evrimin meydana gelmesi için yeterli bir süre değildir. Evrimin zaman birimi milyon yıldır, en azından yüz bin yıllardır. Afrika dışındaki üzerindeki insan genlerinde ancak farklı bölgelerde farklı homo sapienslerle (Homo Sa-

piens Sapiens olmayan-Homo Sapiens Neanderthalis, yani Neanderthal insanı gibi) karışma bir etki yapmış olabilir. Gerçekten %1-%5 oranında bir karışma görülüyor. Ancak bu karışmanın Afrika'dan çıkıştan sonra mı, önce mi olduğu, bu karışmanın zekâyâ etki edip etmeyeceği belli değil.

Flynn etkisi: Dünyanın zekâsı artıyor!

Derken... IQ ölçümlerine ait çarpıcı bir gerçek ortaya çıktı.

James R. Flynn⁸⁹,dünya üzerindeki bütün IQ ölçüm değerlerinin zaman içinde yükseldiğini buldu! Önce ABD'de 1930'lardaki zekâ değerleriyle 1990'lardakileri karşılaştırdı. Bu karşılaştırmaya göre 1930'ların Amerikanları 1990'ların test sonuçlarına göre ortalamalarının 100 olması gerekirken 80 puanlık bir zekâyâ sahiptiler. Bu, bir standart sapmadan daha büyük ve önemli bir farktı. 1930'ların Amerikanlarının yaklaşık dörtte biri asrın sonundaki standartlara göre eksik (deficit) zekâlı çıkıyordu. Bu kabaca, bizimle Singapur arasındaki, bir önceki bölümde gösterdiğimiz fark civarında.

Birden çok bilim adamı, birden çok zekâ testi geliştirdi. Bunların birçoğu birleştirilerek kullanılıyor. Hemen her yıl test sonuçları, İngiltere ortalaması 100 ve standart sapma 15 olacak şekilde normalize ediliyor. Bu ayara Londra'nın bir taşrasının adıyla "Greenwich Zekâsı" deniyor. Bir zamanlar dünya saatlerinin Greenwich'teki Gözlemevi'nden

⁸⁹ James R. Flynn, "Are We Getting Smarter?", Cambridge University Press, 2012. You :Tube'de Flynn'ın konuyu açıkladığı 20 dakikanın altında bir "TED Talks" videosu var: <https://www.youtube.com/watch?v=9vpqilhW9uI>

geçen meridyene göre ayarlanması gibi.⁹⁰ Dolayısıyla sadece yayınlanan rakamlara bakarak Flynn etkisini göremezsiniz. İncelemeyi sorular seviyesine, testler seviyesine inerek yıl-yıl normalize edilmemiş rakamlarla yapmak lâzım. Flynn ve arkadaşları, 1930'lardan itibaren uygulanan testlerin ham sonuçlarını karşılaştırdı. 60 yıl aradan sonra, yani 1990 yılında aynı test uygulandığında sonuçlar eski ham değerlerle karşılaştırıldığında oraya çarpıcı bir fark çıktı. Sanki nüfusun zekâsı her yıl 0,35 puan civarında artmıştı. Bu, 10 yılda 3,5 puan, altmış yılda 20 puanlık muazzam bir farka karşılık geliyordu.

Sonra diğer ülkelerdeki zekâ testleri üzerinde aynı analizler yapıldı. Flynn etkisi (Flynn effect) denilen yükselişin ABD'ye has olmadığı, dünyanın hemen her yerinde vuku bulduğu anlaşıldı. Bu genellikle ötürü Flynn etkisine "dünyayla ilgili-dünyevî" anlamında "seküler" dendi.

Ne oluyordu? İnsanlar günden güne akıllanıyor, akıllanmasalar bile hiç olmazsa daha zeki mi oluyorlar? Batılılar akıllanırken Sırlar, Türkler, Afrikalıların zekâsı daha mı yavaş artıyordu?

Lynn ve Vanhanen ülkeler arasındaki kalkınmışlık farkının temelde zekâ farkına dayandığını, zekâ da genetik olduğu için ileri-geri ülke konumlarının hiç değişmeyeceğini iddia etmişti. Flynn ise, insanların nesilden nesile IQ'larının arttığını keşfetti. Bu iki buluş çelişiyor. Genetiğin tayin ettiği zekânın on yıllar içinde böylesine değişmemesi gerekir. Demek ki genetiğin yanında zekâyı etki eden başka faktörler var! Veya zekâyı değil de kullanılan zekâ

⁹⁰⁾ Saatler değişmedi ama standardın ismi değişti. Şimdi Greenwich zamanı (GMT) yerine Evrensel Koordine Zaman (UTC) kullanılıyor. GMT standardın değil bir saat kuşağının adı kabul ediliyor.

testlerinin sonuçlarına etki eden ve zaman içinde değişen amiller!

Tek tek insanların zekâ seviyesinin ana-babanınkiyle ilişkisi, yani veraseti, yani genetik oluşundan şüphemiz yok -genetik dışında faktörler bulunsa da... Fakat toplulukların birbiriyle zekâ farkının genetiğe dayanması ırkçı iddiaları destekleyen bir bulgu olurdu. Flynn'in keşfi ırkçı iddiayı zayıflatıyordu. ABD'de, Avrupa'da son bir asırda IQ'daki 30 puanlık artış ancak "müthiş" diye nitelendirilebilir. O halde dünyanın geri kalanının yapması gereken, ABD, Avrupa, Pasifik Havzası'nda son asırda neyin meydana geldiğini bulup onu tekrarlamaktır.

Flynn bu soruyu sormuş ve cevabını meşhur Rus psikolog ve nörologu Alexander Luria'nın çalışmalarında bulmuş. Luria araştırması için yaptığı bazı mülakatları yayınlamış. Luria Sovyetler'deki "cahil azınlıklar" üzerinde çalışıyor ve tahsilin anlayış, zekâ ve kültür üzerine etkilerini bulmayı amaçlıyor. Cahil azınlık diye yöneldiği insanlar ise bizim insanlarımız, Tataristan ve Türkistan sakinleri.⁹¹

Mülakatlardan bazılarını aşağıya alıyorum.

Novaya Zemlya'nın ayları

Soru: Sürekli kar bulunan yerlerde bütün aylar beyazdır; Novaya Zemlya'da her zaman kar vardır; oradaki ayların rengi nedir?

Cevap: Ben sadece siyah ayı gördüm, görmediğim şeyler hakkında konuşmam.

⁹¹ Alexander Luria, *"Cognitive Development: Its Cultural and Social Foundations"* (Rusça'dan İngilizce'ye tercümesi) Harvard University Press, 1976.

S: Benim söylediklerim neye işaret ediyor?

C: Eğer insan bizzat orada bulunmamışsa söylenenlere dayanarak karar verilmez. 60 veya 80 yaşında bir adam orada bir beyaz ayı görse ve bunu bana anlatsaydı ona inanılabilirdim.

Almanya'nın develeri

S: Almanya'da deve yoktur; B şehri Almanya'dadır, orada deve var mı yok mu?

C: Bilmem, hiç Alman köyü görmedim. Eğer büyük bir şehirse orada deve olması lazım.

S: Ama Almanya'da hiç yoksa?

C: Eğer B küçük bir köyde belki orda develere yer yoktur.

Köpekler ve tavuklar

S: Tavuklarla köpeğin ortak tarafı nedir?

A: Birbirine benzemezler. Tavuk iki, köpek dört ayaklı. Tavuğun kanadı var, köpeğin yok. Köpeğin kulakları büyük, tavuğunkiler küçük.

S: İkisi için birden kullanabileceğin bir kelime yok mu?

C: Yok tabi.

S: Peki ikisine de "hayvan" diyebilir miyiz?

C: Evet.

Balıklar ve kargalar

S: Balıkla karganın ortak tarafı nedir?

C: Balık suda yaşar. Karga uçar. Balık suyun üstüne

çıkarsa karga onu gagalayabilir. Karga balığı yer ama balık kargayı yiyemez.

S: İkisi için ortak bir kelime kullanabilir misin?

C: Onlara “hayvan” dersin doğru olmaz. Ne balık hayvandır ne de karga. Karga balık yer ama balık karga yiyemez. İnsan balık yer ama karga yiyemez.

Okula gitmemiş denekler geometrik şekillere daire, dikdörtgen demiyorlardı. Bu nedir diye sorulduğunda daireye tabak, süzgülü, kova, saat veya ay; dikdörtgene ayna, kapı, ev diyorlardı. Okula gitmiş olanlar ise öğretildiği gibi daire, dikdörtgen diyordu.

Deneklere dört şeyin, çekiç, testere, kütük ve baltanın resmi gösteriliyor ve bunları gruplandırmaları isteniyordu. Üçü alet, biri -kütük- alet değil diye bir gruplandırma yapmaları beklenir. Böyle yapmıyorlardı. 25 yaşında okur-yazarlığı olmayan bir köylü şöyle diyordu: *“Hepsi birbirine benziyor. Testere kütüğünü keser, balta parçalar. İllâ birini ayırarsen baltayı atardım, çünkü o testere kadar düzgün kesmez.”*

Okuma yazmayı sökmüş 56 yaşında bir işçiye balta, nacak, orak resmi gösterildi ve bu üçünün yanına bir başka üçlünden bir cismi eklemesi istendi. İkinci üçlü testere, başak ve kütüktü. Doğru cevabı seçti ve testereyi ekledi ama sonra tekrar düşündü ve başağa karar verdi: *“Orakla bunu biçebilirsin.”*

Soyut kavramlar yok

Flynn ve Luria bu bulguları şöyle açıklıyor: Tahsil görmemişler soyut düşünmüyor. Soyut sınıflandırmalar yapmıyorlar. Kategoriler yok. Tümünden gelim, tüme varım

yok gibi... Bunun yerine köylülerin düşünme tarzlarını şu sıfatlarla tarif ediyorlar: Faydacı (utilitarian), duruma bağlı (situational), fonksiyonel, operasyonel.

Flynn de Luria'ya dayanarak şu düşünce örneğini veriyor: Şimdi İngiltere'de bir çocuğa tilki ile köpeğin arasındaki ilişkiyi sorsanız, ikisi de hayvan, hatta ikisi de aynı aileden hayvan cevabını alırsınız. Aynı soruyu 19. asrın sonunda bir İngiliz köylüsüne sorsaydınız, tilkiyi köpeklerle avlarız derdi.

Bu hal genetik mi? Hayır genetik değil. Sonradan kazanılıyor veya kazanılmıyor. Fakat *"ha demek böyleymiş, hadi ben de artık soyut ve kategorik düşüneyim"* demekle olmuyor. Çocukluktan itibaren böyle düşünen bir çevrede yetişmek, böyle düşünmeyi bilenlerin eğitiminden geçmek gerekiyor. Çocuklukta ve ilk gençlikte kazanılabilen böyle özellikler, gözleyene bunların genetik olduğu izlenimini verecek kadar insanın yaşantısında ve davranışlarında etkili oluyor. Çünkü beynin belirli bölgelerinin gelişip gelişmemesine bu uzun eğitim sebep oluyor. Genetik değil ama beyin yapısında yol açtığı farklı gelişmeden ötürü organik karşılığı var! Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) çalışmaları, farklı eğitimlerden geçmiş insanların beyinlerinde farklı bölgelerin geliştiğini gösteriyor!

İşte IQ testlerinin birçok bölümü tam da bu özellikleri ölçüyor. Aslında bilim ve teknolojinin talep ettiği düşünce şekli de bunlara dayanıyor. Soyutlamaya, kategorilere ayırmaya, ilişkilendirmeye. O yüzden Flynn, IQ'su düşük çıkan toplulukları *"Henüz bilim-teknik gözlüğünü takmamış"* diye tarif ediyor.

Bizim problemimiz de bu... Henüz bilim-teknik gözlüğünü takmamış, fakat "sağlam bizden" adamları Türkiye'yi temsil etsinler, savunsunlar, eğitsinler, Türkiye adına rekabet etsinler diye sıkı sıkı tutuyoruz! Sağlam bizden ama aptal adamları! Soyut düşünemeyenleri. Bunlar siyasetimizi de yönetiyorlar, ekonomimizi de. Geçimsizliğimizi, vur deyince öldürmemizi de bu gözlüksüzlüğe bağlayabilir miyiz? Çok sevdiğim bir sözün kaynağında da bu soyut düşünme, daha doğrusu düşünememe sıkıntımız yatmıyor mu: *"Küçük zekâlar insanları, orta zekâlar olayları, büyük zekâlar kavramları tartışır."*

Aslında kavramları tartışmak için belki deha gerekmiyor ama Bernard Shaw'un dediği gibi, *"Akli selim o kadar nadir ki, onun yeter miktarına sahip olana dâhi diyorlar!"*

Bazı ülkelerin zeki, bazılarının aptal olduğu tezini savunan Lynn ve Meisenberg'in önceki bölümde IQ listesini alırken atıf yaptığımız makalesi kullandıkları zekâ ölçümlerinin sağlıklı olduğunu teyid için yapılmış bir karşılaştırmayı anlatıyor. IQ değerlerini verdikleri ülkelerin çocuklarının eğitim başarı test sonuçları ile zekâ değerlerini karşılaştırmışlar. Eğitim başarısı için TIMMS ve eski dostumuz PISA testleri kullanılmış. Yazarlar diyor ki: İşte bakın ülke gençlerinin eğitimdeki başarıları ile zekâları birbirine sıkı sıkıya bağlı. Eğitimdeki başarının sebebi zekâ olduğuna göre bizim IQ değerleri de teyid edilmiş oluyor. IQ yükseldikçe PISA yükseliyor, IQ düştükçe PISA düşüyor. Hâlbuki aynı sonucun tersten başka bir açıklaması daha var: Eğitim kaliteliyse ölçülen IQ yükseliyor; eğitimin niteliği düşükse IQ diye ölçtükleri şey düşüyor. Eğitimin kalite-

si ise Flynn'in "bilim ve teknik gözlüğü"nü çocuklara ne kadar takabildiğine bağlı. Türkiye'de bugün yapıldığı gibi ezberletmek, sonra o bilgileri sormak; bilgi doldurup bilgi boşaltmak bilim ve teknik gözlüğünün yerini tutmuyor.

Somuttan soyuta

Şempanzenin dili

İnsan insan olurken düşünceleri somuttan soyuta doğru gelişmiş. Modern insana verilen isim bile bu gelişmeye işaret ediyor: Homo sapiens sapiens. Homo sapiens “farkında insan” demek. Sapiens kelimesi tekrarlanınca “farkındalığının farkında insan” oluyor. İkincisi muhakkak ki soyutu kavramaya birinciden daha yatkın bir yaratığı tarif ediyor.

Derek Bickerton, “Âdem’in Dili”nde hayvan lisanları ile insaninkini karşılaştırıyor.⁹² Kuzenlerimiz şempanzeler nesnelere isim verebiliyor. Hem de basbayağı kelimelerle. Farklı hayvanları farklı seslerle adlandırıyorlar. Meselâ yılan için çıkardıkları ses ile kartal için çıkardıkları ses farklı ve sesi çıkaran da duyan da hangisinin hangisi olduğunu anlıyor. Bunu araştırmak için bir şempanze kolonisine önce mikrofonlar yerleştiriliyor ve çıkan sesler kaydediliyor. Bir şempanze yılan gördüğünde feryat figan arkadaşlarını uyarıyor ve hepsi ağaca tırmanıyor. Kartal görüldüğünde çıkarılan sese tepki olarak ise ormanın tabanına, sığınmaya uygun yerlere kaçıyorlar. Araştırmacılar iki uyarı sesini hoparlörlerden şempanze kabilesine yayınladıklarında şempanzeler, yayınlanan sesin cinsine göre yine iki

⁹² Derek Bickerton, “*Adam’s Tongue: How Humans Made Language, How Language Made Humans*”, Hill and Wang, 2010.

tepkiden birini gösteriyor. Hoparlörden yılan çılgılığı kaydı tırmanmaya, kartal çılgılığı sinmeye yönlendiriyor. Demek ki bu çılgınlıklar yılanın ve kartalın isimlerini içlerinde bilgi şeklinde taşıyor. Yani bunlar aslında birer kelime.

Lisan işte... Eksiği ne? Eksiği mekân ve en önemlisi zaman bilgisinin çılgınlıkların içine kodlanamaması. Bunlar gramerle, cümle yapısıyla sağlanan bilgiler. Mesajlar hep o dakikaya ve o mahalle ait. “Kartal!” ve “Yılan!” gibi. Yani somut. “*Dün burada bir kartal gördüm*” yok. Bu ifade, “Yılan!” çılgılığına göre daha soyut. Derek Bickerton, bunu söyleyebilmek insan olma yolunda en büyük adımlardan biridir diyor. Ünlü dil bilimci Naom Chomsky de insanın dil kaabiliyetine “merge ~ bir araya toplama, derleme” yeteneği diyor. Mekân, zaman ve nesne ifadelerinin cümlede iç içe kullanılabilmesi. Ve bu yeteneğin sadece modern insanda bulunduğunu, genetik olduğunu söylüyor. Chomsky’ye göre lisan, insanoğlunda doğuştan mevcut bir donanım, insanın beynindeki bir elektrik devresi gibi. Dünyada konuşulan farklı lisanslar bu donanımın üzerine, küçük yaşlardan başlayarak yüklenen bir yazılıma benziyor. Bu yüzden ki hayvanlara dil öğretmek mümkün olmuyor. Çünkü dil yazılımını barındıracak donanım onlarda yok.

50 başka, 50 kuruş başka

“Yılan!”, “Kartal!” hatta “Yılan geliyor!” somut olguyu söyleyen somut ifadeler. Fakat “*Dün burada bir yılan vardı!*” daha soyut. “*Böyle açık arazilerde yılan görülmez, çünkü kartallar onları öldürür*” soyutlardan inşa edilmiş karmaşık bir soyut.

Bir arkadaşımın çocuğu ilkokul matematiğinde zorlanıyordu. “25, 25 daha kaç eder?” soruşuna bir türlü cevap veremiyordu. “50 artı 50 kaç eder?”e de. Fakat soruları 25 kuruş artı 25 kuruş kaç eder veya 50 kuruş, 50 kuruş daha kaç kuruş eder diye sorarsanız, cevaplarını pat diye alıyordunuz, bilmeyecek ne var, sırasıyla 50 kuruş ve bir lira!

İnsanın somut nesnelerle, şimdi ve burası ile yetinmeyip o anda yaşanılmayan zaman ve o anda içinde bulunulmayan mekân bilgisini de ileten lisanı kazanması, genetik evrimin hikâyesine aittir. İki 25 kuruşun 50 kuruş etmesinden iki 25’in 50 etmesine geçmek somuttan soyuta evrimdir. Bu genetik değildir, eğitimle, sonradan kazanılmış soyut kavramlarla ilgilidir. Daha sonra, aritmetik eğitiminin bir yerlerinde kuruşsuz 25 ve kuruşsuz 50, elle tutulur, gözle görülür gibi hissedilmeğe başlanır. Artık onlar da somutlaşmıştır ve o zaman $x + y = z$ soyut ve daha zor kavranır olarak karşımıza çıkar. Sonra x , y ve z de somutlaşır ve macera devam eder.

Demek ki somut-soyut iki değerden ibaret bir değişken değildir. Bir insanın soyutu, bir başkasının somutu olabilir. İnsan akli eğitilip yükseldikçe, somut kabul ettiklerini aşağılarda bırakarak ilerler. Yeni soyutlar öğrenip onları somutmuş gibi kavradıkça yükselir.

Bilim -biz ismini yanlış da koysak- bilgiden ziyade kavramların işlenmesine dayanır. Eğitimin de bilgiden ziyade kavram kullanmayı öğretmesi gerekir. Bu ikincisini becermek zordur. Her şeyden önce öğretmenin bu kavramları hazmetmiş, soyutların onun zihninde somutlaşmış olması gerekir. Hâlbuki bilgileri ezberlemek daha kolaydır. Vezni hissetmek, vezinli okumak, vezinli yazmak başka; vezin

hakkında ders vermek başka bir şeydir. Ezberletmek de, ezberlemek de kavramları sindirmekten, soyutları zihinlerde somutlaştırmaktan kolaydır. Bilgileri ezberlemeye indirgenen eğitim kolaylaşır. Bilhassa eğiticiler için, eğitim bakanlıkları için kolaylaşır. Artık eğitimcilerin de bakanlıkların da fazla zekâya ihtiyaçları kalmaz. Daha doğrusu eğitim yok olur, yerini öğretime bırakır. Bilgi verirsiniz. Sonra bilgi sorarsınız.⁹³ Doldurursunuz, boşaltırsınız... Cevapların doğruluğunu anlamak için de çoktan seçmeli sınav yaparsınız. Değerlendirmesi kolaydır. Bu sistemi uzunca bir müddet devam ettirerseniz artık bu sistemden yetişmiş öğretmenlere, onların çalıştıkları ve yönettikleri okullara eğitim sistemimiz demeğe başlarsınız. Bu, kolay kolay kırıp dışına çıkılamayacak bir cehalet çemberidir, bir düşük IQ çemberidir!

Bilgi somut, bilim soyuttur

Bilgi somuttur. Bilim bu somut bilgileri alır, bunların soyut kategoriler içinde sınıflandırılabileceğini görür. Sonra kategorileri alt kategorilere ayırır. Sonra bu kategorilerin uyduğu soyut kurallar, kategoriler arası ilişkiler bulunur, sınanır, yanlışlanır veya kanunlaşır...

Bilim temelde soyutun manipölasyonudur.⁹⁴ Bilginin değil, kavramların. Bilgiler kavram haline, kavramlar so-

⁹³ Din eğitimi diye Kuran'ı Kerim'deki Arapça sesleri, çocuklara, anlamlarını bilmeden tekrarlatmak daha da vahim bir hatadır. Burada bırakın kavramı, bilgi bile verilmemektedir.

⁹⁴ Manipölasyon kelimesi Türkçede yaygın şekilde olumsuz anlamda kullanılıyor. Ben ele alınıp evrilip çevrilmesi, kullanılması anlamında kullandım. Olumsuz değil. Zaten kelimenin kökünde "el" kavramı var. Hani "manuel"deki gibi.

yut kategoriler hâline gelir, kurallaşır. Sonra ihtiyaç duyuldukça bu kurallardan ve soyut kavramlardan somut bilgilere geri dönülür. Somuttan soyut kavrama ve kurala; sonra gelsin geri kurallar ve soyut kavramlardan somuta ve bilgiye... İşte dünyaya bu tırmanışı ve sonra inişi becerebilen insanlar ve bu insanlardan kurulu toplumlar hükmeder. Bu insanları yetiştirebilen ve işlerini bu insanlara emanet edebilen milletler hükmeder.

Soyutla somut arasındaki bu iniş-çıkış, bürokrasinin işleyişi için de şarttır. Çünkü bürokrasi, soyut kanunlardan, yönetmeliklerden o anda karşısına gelen somut problemi çözecektir. Yoksa her bürokratin her vaka için ayrı ayrı hüküm üretmesi gerekir ki yozlaşmanın zirvesine böyle tırmanılır.

Onların öyle olduğunu, bizim öyle olmadığımızı sadece PISA ve PIAAC söylemiyor. IQ testlerinde Batı'nın ve Pasifik havzasının altında kalışımız da söylüyor. Lynn ve Vanhanen bunun bizim genetiğimizden kaynaklandığını görüşündeler ama psikolog Luria ve IQ'nun otoritesi Flynn, hayır diyor; bu, sizin henüz soyut düşünemediğinizdendir. Kavramlarla düşünemediğinizdendir. Henüz bilim ve teknik gözlüğünü takmamış olmanızdandır. Tıpkı yüz yıl önce Luria'nın röportaj yaptığı Tatar, Kırgız ve Özbek kardeşleriniz gibi.

Soyuta, kavrama eğitilmemiş nesillerle PISA'da, PIAAC'da bizi geride bırakan, zekâ testinde bize 10-15, hatta 18 puan bindiren Batı'nın, Doğu'nun (Çin'in, Japonya'nın, Singapur'un) bizden genetik farkı olmayabilir. Fakat bebeklikten itibaren, on yıllar boyu soyutla, kavramla haşır neşir olmuşlarla, somuttan ileri gidememişler arasında

beyin gelişiminde fark bulunduğunu fonksiyonel MR görüntüleri söylüyor. “Bişiy yok canım!” doğru bir değerlendirmeye değil. Bişiy var. Hem de çok bişiy var. Durumumuz vahimdir ve bunu en iyi siz görebilirsiniz; bu kitabı buraya kadar okuyabilen sizler görebilirsiniz.

Sizi gidi elitler!

Ama sorumluluk da sizin gibi elitlerindir. Ülke IQ’sunu onlarca puan aşağı çekenlerden nitelikli bir eğitim inşasını bekleyemezsiniz değil mi?

Bilim gözlüğünü takmak ne demek?

Bilim bilgiden ibaret değildir

İnsan, insan olurken somuttan soyuta yürümüş. Hayvanların en yükseği bile birbiriyle iletişimde ancak şu an ve şu karşılarında duran şey hakkında mesaj iletebiliyor. İnsan ise kelimeleri bir gramere sokuyor ve içinde bulunulmayan zamanlarla, o anda orada olmayan eşya hakkında bilgi nakledebiliyor. Gerektiğinde somut şimdiki zaman ve somut şu şeyden bahsediyor bahsetmesine. Somuttan şempanze de bahsedebiliyor. Ama insan farklı. İnsan, şu anda içinde bulunmadığı bir soyut geçmiş veya gelecektten, o anda içinde olunmayan soyut bir mekândan söz edebiliyor. O soyut zaman ve mekândaki şu anda görüp elle tutulamayan soyut şeyleri anlatabiliyor.

Soyutlara zihnimiz alıştıkça o eskinin soyutları şimdinin somutları oluyor. Tekrarlayalım: İki yirmi beş kuruşun elli kuruş ettiğinden, iki yirmi beşin elli ettiğine geçmek bir somut-soyut geçişidir. Sonra biz bu kavrama alıştıkça, gündelik kullanır hâle geldikçe, “yirmi beş” sayısı somut hale gelir. Bir üst soyutlama seviyesine, iki yirmi beş veya bir yirmi beş ve bir on beş yerine $x + y$ ifadesini anlamaya geçeriz. Günlük somut düşünceden aritmetiğe, aritmetikten cebire...

Bilim temelde soyuttur. Eskiden “ilim” dediğimiz şeyle bugün “bilim” dediğimiz şey arasındaki en büyük fark,

eski kelimenin daha çok bilgiyi kastetmesidir. Bir zamanların âlimi çok şey bilirdi. Ama bir bilim adamı değildi. Olması da gerekmezdi.

Bilmiyorum!

Bilim adamı da mevcut bilgileri toplar. Ama asıl hedefi bilinmeyi öğrenmektir. Hâlbuki eskiden her şey biliyordu. Bulunacak veya keşfedilecek yeni bir bilgi yoktu. Bir şeyi bilmiyorsanız, sizin üstünüzde mutlaka onu bilen biri vardı. Eğer yoksa, o şey, bilmeyi gerektirmeyecek kadar değersizdi. Sapiens kitabının yazarı Yuval Noah-Harari şöyle söylüyor:⁹⁵

Bilim Devrimi bilgi devrimi değildir. Her şeyden önce bir cehalet devrimidir. Bilim Devrimi'ni tetikleyen büyük keşif, insanların en önemli sorularının cevaplarını bilmedikleriydi.

Yazar, eski dünya haritalarında hiç boşluk bulunmadığını, dünyanın her yerinin biliniyor gibi resmedildiğini yazıyor. Fakat 15. asırdan başlayarak, keşiflerden sonra çizilenlerde bilinmeyen, keşfedilmemiş oldukları itiraf edilen geniş alanlar var. Yazar, Kristof Kolomb'un ölünceye kadar yeni bir kıta keşfettiğini kabul edememesini, eski geleneğin adamı olmasına bağlıyor. Noah-Harari'ye göre bilim devrimini başlatan söz, "Ignoramus", yani "Ben bilmiyorum" itirafıdır.⁹⁶

⁹⁵ Yuval Noah-Harari, "Sapiens: A Brief History of Human Kind", Signal Books- Random House (İngilizceye tercüme) 2015, sayfa 221.
a. g. e. Sayfa 253

Gelenekteki bilgi teorileri iki tür cehaleti kabul ediyordu. Birincisi şahsî cehaletti; bir kişi önemli bir şey hakkında cahil olabilirdi. Gereken bilgiyi elde etmek için tek yapması gereken, daha âlim birine sormaktı. Henüz hiç kimsenin bilmediği bir şeyi keşfetmek gerekmiyordu. Mesela on üçüncü asırda Yorkshire'ın bir köyündeki bir köylü insan soyunun nasıl ortaya çıktığını merak ederse Hristiyan geleneğinin kesin cevaba sahip olduğunu farz ederdi. Yapması gereken köyün papazına sormaktan ibaretti.

Köyün papazı muhtemelen bunu bilirdi ama o da tereddüde düşerse şehirdeki papaza, o piskoposa, o da papaya sorabilirdi.⁹⁷

İkinci cins bilmezlik, geleneğin tümünün önemsiz şeylerin cahili olmasıydı. Tarif olarak, tanrıların ve geçmişteki hikmet sahibi insanların bize söyleme zahmetine katlanmadıkları şeyler önemsizdi. Eğer bizim Yorkshire'lı köylümüz örümceklerin ağlarını nasıl ördüklerini öğrenmek isterse bunu papaza sormasının anlamı yoktu, çünkü Hristiyan yazılarının hiç birinde bu sorunun cevabı bulunmazdı. Fakat bu, Hristiyanlığın eksikliği demek değildi. Örümceklerin ağlarını nasıl ördükleri bilgisinin önemsizliği demekti.

Ortaçağ Avrupası'nun insanı için iki tür bilinmezlik var: Kendisi bilmiyor ama papaz veya kilise mutlaka biliyor yahut hiç kimse bilmiyor, çünkü o bilgi önemli değil.

⁹⁷ a. g. y.

Fani şeyleri fazla kurcalamak imana zarar verir

Müslüman dünyasından da benzer fikirler eksik değildir. Taha Akyol, Bilim ve Yanılgı eserinde, 11. asırda Fahrettin Razi, “Geometri bilmek Müslümanlara farzdır.” derken 16-17. asrın İmam Rabbani’sinin geometrinin bu dünyada da öbür dünyada da faydası olmadığını yazdığını naklediyor.⁹⁸

Keşif gerekmedince bilime, bilim gerekmedince tasnife, kategorilere, kategoriler arasındaki ilişkilere ve bütün bunları kurgulayabilmemizi sağlayan soyut kavram ve düşüncelere gerek yoktu. Hiç olmazsa avamın bu düşünceleri kovalaması yararlı değil, hatta belki zararlıydı.

İşte Flynn’in “bilim ve teknoloji gözlüğü” dediği bu soyut düşünebilen, sınıflandıran, kategoriler arasında ilişkiler kurabilen kafa yapısıdır. Daha önce de belirttiğiniz gibi soyut düşünceyi kullanarak büyümüş, gelişmiş, buna alışmış kafalar IQ testlerinde yüksek puanlar almaktadır.

⁹⁸ Taha Akyol, “Bilim ve Yanılgı”, Doğan Kitap, 2. baskı, 2010. Bu konuda Taha Akyol’a şiddetli tenkitler yapılmıştı. Konuyu merak edenler <http://www.sadatforum.com/imami-rabbani-ks-hazretleri-boy-le-bir-soz-soylemis-midir-t51889.0.html> ve <https://docs.google.com/document/d/17IFiGdRVrn-ryzBdrpbFUI5Bx6DOBCAMHuNpeIN-gXCI/edit> (21.12.2016’da görüldü). Alıntı yaptığımız kaynaklarda yazarlar İmam Rabbani’nin böyle bir söz söylemediğini, söylemişse de bunu kastetmediğini gösterebilmek için Rabbani’nin cümlelerinin içine “bu manada” gibi aslında olmayan ibareler koymuşlar. Fakat bu bağlantıların izlenmesinden bu sözlerin ve daha da fazlasının Mektubat’ın 1. Cilt, 266. mektubunda bulunduğu anlaşılıyor. İslâmiyet’te bilimin gelişmemesinin sebepleri arasında Gazzali’nin etkisinden da bahsedilir. Gazzali’nin bu konuda Rabbani gibi bir tutumda olmadığını, felsefe, bilim ve din naslarını birbirinden ayırmaya yöneldiğine Dücan Cündioğlu işaret etmektedir: <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/bir-hakikat-aray%C4%B1c%C4%B1s%C4%B1-gaz%C3%A2l%C3%AE-21568>. 21.12.2016

Çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde soyut düşünmeye yoğunlaşan beyinlerde kalıcı farklılaşmalar meydana gelmektedir. Dolayısıyla yüksek IQ'nun organik bir karşılığı da bulunabilir. Ama bu farklılaşma miras bırakılamaz; dolayısıyla genetik değildir.

Zekâ - Doğuştan mı, sonradan mı?

Birçok özelliğin doğuştan mı geldiği, yoksa sonradan mı kazanıldığı heyecanla tartışılır. Eğer doğuştansa, yapacak fazla bir şey yoktur. Hâlimiz genlerimizde kayıtlıdır, orada ne yazıyorsa boynumuz kıldan incedir. Yok, sonradan kazanılan bir vasıf ve iyi bir şeyse onu edinmek için elimizden geleni yapmalıyız. İrade-i külliye, irade-i cüziye münakaşalarına benzer bir ikilem. İngilizcede bu ikilem, biraz daha ses uyumu olsun diye nature ve nurture diye söylenir. Nature, tabiat, nurture ise beslemek, yetiştirmek, terbiye etmek anlamlarını taşıyor.

Zekâ Bölümü, IQ denen zekâ testlerini hazırlayanlar, bunların eğitim ve kültürden bağımsız olduklarını, hiç olmazsa, bu bağımsızlığı sağlamak için ellerinden geleni yaptıklarını söylüyorlardı. Eğer hal böyle ise, insan grupları arasında gözlenen farklar, tabiatın, daha doğrusu genetiğin sonucuydu ve bunu değiştirmek mümkün değildi. IQ'nun genetik olduğu kabulüyle iki kitap yayınlandı. Biri, ABD'de kibarlık olsun diye Afrikalı Amerikan dedikleri siyahîlerin diğerlerinden 15 puan kadar daha aptal olduğunu gösteren ve bu durumda beyaz ve siyah çocuklara farklı muamele edilmesi, farklı eğitim verilmesi gerektiğini söyleyen "*Çan Eğrisi: Amerikan Hayatında Zekâ ve Sınıf Yapısı*"⁹⁹ kitabıdır. Almanya'da da Almanya'da yerleşik Türk

⁹⁹ Richard J. Herrnstein, Charles Murray, "*The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*", Free Press, 1996)

ailelerin çocuklarının önemli bir kısmına, Alman eğitimcileri “geri zekâlı” etiketi yapıştırıp özel sınıflara, hatta özel okullara gönderilmelerini tavsiye ediyorlar. Amerika’da siyahlara ve diğer gruplara karşı ırkçı hareketler meydana gelebilir, ne de olsa Ku Klux Klan’ın anayurdudur Amerika. Fakat Amerikan entelektüeli ve bilim dünyası ırkçı değildir. Hele Avrupa ile karşılaştırıldığında bu daha açık şekilde ortaya çıkar. Fakat Çan Eğrisi yayınlandığında pek bir tenkitle karşılanmadı. Sanki, ne yapalım, bilim böyle diyorsa boynumuz kıldan ince havası hâkimdi.

İkinci darbe, bu bölümün başında bahsi geçen Lynn ve Vanhanen’in “*IQ ve Küresel Eşitsizlik*” kitabıydı. Bu yazarlar da bir bakıma, Herrnstein ve Murray’ın ABD’deki Afrikalılar için yaptığını dünyadaki insanların tamamı için yapıyordu. Bu kitap da Çan Eğrisi gibi karşılandı; ciddiye alındı.

Richard Flynn’in keşfettiği Flynn etkisi IQ’yu genetiğin belirlediği iddiasına ağır bir darbeydi. Flynn, bir asır içinde insanların iki standart sapma, yani 30 IQ puanı zekileştiğini gösteriyordu ki bunu genlerle, evrimle izah etmek saçma idi. Yüz yıl içinde evrim mümkün olmadığı gibi hele bu derece bir sıçramaya yol açacak evrim konuşmaya bile değmezdi.

“Çan Eğrisi” 1996, IQ ve “*Küresel Eşitsizlik*” 2006’da yayınlanmıştı. Bunlara iki ciddî cevap geldi. Biri Flynn’in, yukarıda özetlediğimiz bulgularıdır. Flynn daha önce bahsettiğimiz bulgularını, 2012’de yayınladığı “*Zekileşiyor muyuz?*” kitabında toplu halde sundu. Ciddî delilleri topluca sunan bir başka çalışma, Richard E. Nisbett’in 2009 tarihli “*Zekâ Nedir ve Nasıl Edinilir?- Okullar ve Kültür Niçin*

Önemlidir?" eseridir.¹⁰⁰ Nisbett, Michigan Üniversitesi'nde Sosyal Psikoloji Profesörü ve Kültür ve Algı programının eş-yöneticisidir. Bu bölümde sonuçlarını vereceğim araştırmaları Nisbett'in eserinden aldım.

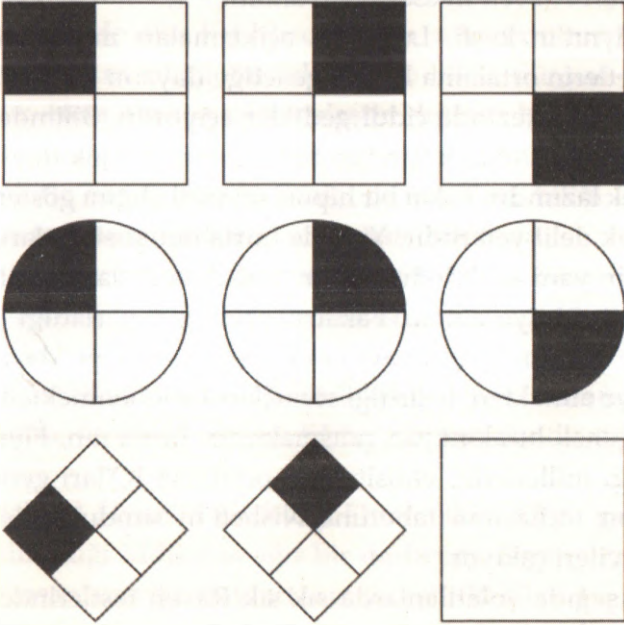
Flynn'in keşfi, Luria'nın açıklamaları muhakkak ki "milletlerin ortalama IQ'ları genetiğe dayanır ve değiştirilemez" hipotezinde ciddî gedikler açıyordu. Bilimde bizi bir şeye ikna etmek için bir delil yetmez, birçok delil göstermek lâzımdır. Fakat bir hipotezin yanlışlığını göstermek için tek delil yeterlidir. Yine de Luria'nın anekdotları, işte öyledir, yani anekdottur. Bilim anekdota dayanan delilleri çok da ciddîye almaz. Fakat Nisbett'in topladığı çalışmalar kontrollü, çok sayıda deneye ve deneğe dayanan, ciddiye almaktan, belirttiği sonuçları kabullenmekten başka seçenek bırakmayan çalışmalardır. Luria'nın, Flynn'in sarstığı milletlerin, etnisitelerin ortalama IQ'ları genetiğe dayanır iddiasının tabutuna Nisbett'in sunduğu deliller son çivileri çakıyor.

Aşağıda anlatılanlarda sık sık Raven testlerinden ve "akıcı zekâ" dan bahsedeceğiz. Başlarken bunları açıklayayım: Raven Ardışık Matrisler testi (Progressive Matrices) hemen hepimizin bir yerlerde rastladığımız üç-dört-beş-vs. şey verilip bir sonrakinin ne olması gerektiği sorulan testlerdir. Bunlar bir dizi şekil olabileceği gibi bir dizi rakam, işlem vs. de olabilir.

Akıcı zekâ, daha önce edinilmiş bir bilgiye dayanmayan problem çözme yeteneğidir. Meselâ Raven matrisleri akıcı zekâ testidir. Akıcı zekâ testinin zıddı, "kristalize zekâ" testleridir. Bunlar daha önceden kazanılmış bilgi ve

¹⁰⁰ Richard E. Nisbett, *"Intelligence and How to Get It? - Why Schools and Cultures Count"*, W. W. Norton and Company 2009.

becerilere dayanır. Meselâ kelime haznesine, okuduğunu anlamaya ve anlatmaya dayanan testler bu cinstir.

Raven Ardışık Matrisleri'ne örnek. Üstte verilen örneklerden siyah boyalı kısmın saat yönünde yer değiştirdiği kavranılıp alttaki dizide de boş bırakılan yere sağ dörtte biri siyaha boyanmış baklava şekli konulacaktır.

Eğitim ve zekâ

Okulun IQ üzerine etkisini ilk defa psikolog Hugh Gordon, 1923'te Londra'da yerleşik olmayanlar, mesela nehir gemilerinin kaptanları ve Çingeneler üzerinde incelemiştir. Bunların pek azının çocukları okulda devamlı öğrenci

olmuş. Bazıları ara-sıra gidiyor, bazıları hiç gitmiyormuş. Çocuklar, okul çağına geldiklerinde IQ'ları düşük-normal düzeydeymiş. Meselâ 4-6 yaş aralığında yapılan testlerde ortalama zekâları 90 imiş ki bu İngiltere'de normalin alt sınırına yakındır, fakat hâlâ normal sayılır. (Türkiye'nin ortalaması da 90'dı, yani Avrupa'daki normalin alt sınırı.) 12-22 yaş aralığındaki büyük çocuklar ise ortalamada 60'a düşmüşler. Bu, geri zekâlılık sınırının da açıkça altında.¹⁰¹ Okula giden azınlığın zekâ seviyesinde bir gerileme olmamış.

Araştırma, okula gitmenin IQ'ya etki ettiğini, hem de kuvvetle etki ettiğini gösteriyor.

Yaş ilerledikçe IQ'nun düşmesi, çocukların, meselâ, 5 yaşında iken 20 yaşındakinden daha zeki olduğu anlamına gelmez. Küçük yaşlarda zekâ hızla arttığı için karşılaştırma her yaşın kendi içinde yapılır. 5 yaşındayken 5 yaş grubuna göre normal zekâlı olan gezgin çocukları, 20 yaşına kadar okula gitmemişlerse 20 yaş grubunun içinde geri zekâlı seviyesine düşmektedirler.

Başka bir çalışmayı Rosario Rueda ve arkadaşları yapmış. Dört yaşındaki çocuklara beş gün boyunca bilgisayar egzersizleri yaptırmışlar. Çocuklar bir karikatür kediye fare vasıtasıyla çimenler üzerinde tutup çamura düşürme, göldeki ördeğin nereye gideceğini tahmin etme, önlelerinden hızla geçen koyunların üstüne tıklama, fakat koyun postuna bürünmüş kurt geldiğinde tıklamama, bir dizi karikatür kahramanının özelliklerini hatırlama, iki sayı di-

¹⁰¹ Bölümün başında verdiğimiz tabloda 4 ülkenin, Malavi, Mozambik, Lesoto ve Nijerya ortalamalarının İngiliz standartlarına göre geri zekâlılık sınırı olan 70'in altında olduğunu hatırlatalım.

zisinden büyüğünü bulma gibi kontrol, dikkat ve hafıza oyunları oynamışlar.

Beş gün sonra yapılan Raven tipi testte, oyunları oynayan çocuklar, oynamayanlara göre 0,4 standart sapma, yani 6 puan daha yüksek başarı sağlamışlar. Daha çarpıcı bir tespit, beyin dalgalarında meydana gelen değişme... Beynin dikkatin kontrolünü gerçekleştiren bölgelerinin faaliyeti o kadar değişime uğramıştı ki 4 yaşındaki çocuklarınkinden ziyade 6 yaşındaki çocuklarınkine benziyordu! Doğru dürüst bir eğitim, çocukların beyninde kalıcı değişime sebep oluyor!

Başka bir tespit, Kenya'nın bir bölgesinde, Raven testinde 7 yaş kuşağı çocukların on dört yılda 1,70 standart sapma miktarında yükselmeleriydi. Standart sapmanın 15'e eşitlendiği hatırlanırsa bu, 25,5 gibi muazzam bir farktı. Sözlü zekâda ise gelişme 0,5 standart sapma, yani 7,5 gibi yine önemli bir miktardı. Kenya'nın IQ ortalamasının geri zekâ sınırının altında bulunduğunu hatırlayalım.

Afrikalılara verilen birkaç aylık Batı usulü eğitim, akıcı-zekâ testlerindeki skorlarını 0,5 ilâ 0,7 standart sapma, yani 7 ilâ 10 puan arttırıyor. Pek kısa bir teste hazırlama seansı Raven sonuçlarını 14 puan yükseltebiliyor. Aynı eğitimi gören beyazlar sadece 4 puan kazanmış. Bu sonuç beyazların öğrenmediğini değil, onların bu kısa seansta verilen becerilerin çoğuna daha önceden zaten sahip olduklarını gösteriyor.

Karayip Adalarından Dominik'te 25 yılda insanlar Raven testinde 18 puan, kelime haznesi testinde 20 puan kazanmışlar.

O halde IQ artışları hakkında ne söyleyebiliriz? Okul,

insanları kesinlikle daha zeki yapıyor. Okulda edinilen bilgiler ve problem çözme becerileri öğrencilerin daha yüksek IQ skorlar elde etmelerine yol açıyor. Küçük çocuklarda bir yıllık okul, yaşta iki yıla karşılık geliyor. Başka bir deyişle, okula giden çocuğun zekâsı, gitmeyenden iki kat hızlı geliyor. Ve bu gelişme kısmen organik! Akıllı eğitim, akıllı beyinler geliştiriyor.

İnsanlar modern hayatla karşılaştıkça, bazı işlerdeki kabiliyetlerini arttırmak zorunda kalıyorlar. İşte IQ testleri de tam bu kabiliyetleri ölçüyor. Dolayısıyla bu artış, beklenen bir sonuç. Gittikçe daha fazla insan eğitime yöneliyor, eğitim daha yüksek IQ sonuçları alacak şekilde düzenleniyor. Popüler kültürün bazı yönleri de entelektüel bakımdan uyarıcı. Bazı IQ kazanımları gündelik hayatta karşılaşılan problemleri çözmekte insana kesinlikle yardımcı oluyor. Bazıları ise bilim ve teknolojinin problemlerini anlamamıza ve çözmemize destek olacak nitelikte.

IQ'daki artış, Raven matrisleri gibi akıcı zekâ testlerinin bir zamanlar bazı araştırmacıların iddia ettikleri gibi kültürden bağımsız olmadığını gösteriyor. Hattâ şimdi bunların kültüre bağlılığının kristalize zekâ testlerinden daha çok olduğunu bile söyleyebiliriz. Bu sonuçlar, kültürden bağımsız zekâ testi hazırlamanın imkânsızlığını düşündürüyor.

Eğitimin IQ'ya etkisini gösteren başarı hikâyelerinden biri İrlanda kaynaklı. Yirminci asrın ortalarında İrlandalılar, IQ testlerinde ABD'deki Afrikalılara yakın puanlar alıyordu. İngiliz psikolog H. J. Eysenck bunu şöyle açıklıyordu: "İktisadî sıkıntıların baskısıyla İrlanda'daki zeki insanlar başka ülkelere göç etti. Geriye geri zekâlılar kaldı."

Bu doğru idiyse İrlanda bu gerçeğe yaşamak zorundaydı. Fakat Eysenck herhalde yanılmıştı, çünkü bugün İrlanda'nın kişi başına düşen yurt içi hasılası İngiltere'den yüksek. Çocukların okuryazarlık başarısı da İngiltere'dekinin üstünde. Bu başarı bir kaza sonucu değil. 1960'da İrlanda yoğun bir eğitim inisiyatifi başlattı. Lise sonrası okullaşma oranı 1965'teki yüzde 11'den 2003'te 57'e yükseldi.

Okullaşma IQ skorlarına puanlar eklediğine ve gerek günlük hayattaki problemlerde gerekse teknoloji ve bilimde önem taşıyan becerilerde ilerlemeye yol açabildiğine göre: İnsanları pek gerçek ve önemli tarzlarda daha zeki olabilirler! Küçük çocukların zekâsının tatillerde gerilediği, okul döneminde arttığı gözlenmiş. Okul süresi uzun ülkelerde IQ, tatili uzun tutanlara göre daha yüksek. Meselâ Japon çocukları yılda 240 gün okula giderken ABD'de okul günü sayısı 180. Türkiye'de de okul günü 180 civarında, fakat Türkiye'de okullaşma oranı da Japonya ve ABD'nin epey gerisinde. Daha da önemlisi PISA ve PIAAC gibi testler bizdeki okulların da pek eğitmediğini gösteriyor. Japonya, ABD ve Türkiye IQ ortalamalarına tekrar bakalım: 105, 98 ve 90.

Çin'in ortalama IQ'su 105. Nisbett bunu şöyle izah ediyor: Çin kültüründe 2000 yıldır akademik başarıya vurgu yapılır. Zeki bir Çinli çocuk çok çalışıp mandarin sınavlarında başarılı olursa iyi maaşlı bir devlet memuriyetine girmeyi ümit ederdi. Bu ailesine de zenginlik ve şeref getirir, köyü bu şereften pay alırdı. Aile ve köylülerin aynı başarının tekrarlanabileceğine dair ümit ve beklentileri de yükselirdi. Batıdan binlerce yıl önce Çin'de, tahsil yukarı doğru sosyal hareketlilik sağlıyordu.

Bu yapı ve beklentilerle, tayinlerin “bizim adamlar”ı kayırdığı, cemaat ve siyaset ilişkilerinin sınavlardan daha önemli olduğu bizim ülkemizi mukayese ediniz. Yükselmek için parti veya cemaat yakınlığının esas olduğu ülkemizi!

Şu halde yüksek sesle şunu söyleyebiliriz: IQ eğitimle yükselebiliyor. Bir ülkede ortalama zekânın düşüklüğü başarısızlıklara, yanlış değerlendirmelere, yanlış seçimlere ve genel olarak ülkenin refah ve mutluluğunun bir türlü kalkınmış ülkeler seviyesine çıkamamasına yol açar. O ülkenin insanları normal zekâlılardan daha kolay kandırılabilir, demagojinin ağına daha kolay düşer. İster maddî kalkınma bahsinde ister manevî yükseliş bahsinde yalancı mürşitlere daha kolay inanırlar. Bu tehlikelerden sakınmak ve ülkeyi korumak için eğitimin yalnız miktarını değil kalitesini de dünyada bilinen en yüksek düzeye çıkarmalıyız. Miktardan kastimiz, okullaşma oranının bütün seviyelerde %100’e yönelmesi, bilhassa anaokulu- 12. sınıf aralığında okullaşmanın, okul günlerinin ve saatlerinin arttırılmasıdır. Kalite ise PISA ve PIAAC’de üst sıralara yükselmemizden ibarettir ki kaliteli öğrenciyi ancak kaliteli öğretmen; kaliteli öğretmeni ise kaliteli üniversite yetiştirir. Dünya standardında kaliteli üniversite! Bu işin başka çaresi yoktur. Eğitim sistemine istediğiniz kozmetik değişikliği yapın, bir ara 4 + 4 + 4 deyin bir ara başka bir şey, ister 5 ister 10 üzerinden, isterseniz A, B, C diye not verin. Bunlardan hiç biri kalitede dünya standardını yakalamış üniversitenin yetiştireceği, dünya standardında veya onun üzerinde öğretmenin yerini tutamaz. Tutacağını düşünüyorsanız, IQ’nuzu bi zahmet ölçtürüverin.

Aile çevresi

IQ'ya etki eden ikinci unsur aile çevresi.

ABD'de araştırmacılar ailedeki yetişkinlerin çocuklarla etkileşimini incelemiştir. Anne veya babanın veya her ikisinin de meslek sahibi olduğu ailelerde ilk yaşlardaki çocuk günde 2000 civarında kelime işitiyor. Bu rakam vasıfsız işçi ailesinde günde 1300'e düşüyor. En fakir, devlet yardımıyla yaşayan ailelerde ise 600'e. Meslek sahibi ana-babanın çocuğu üç yaşına geldiğinde 30 milyon kelime işitmiş. Devlet yardımı alan ailedeki çocuk ise 10 milyonda kalıyor. Üstelik işitilen kelimelerin çeşitliliği, yani kullanılan kelime hazinesi de farklı.

Aynı araştırma şunları da tespit etmiş: Profesyonel, yani ana-babanın bir meslek sahibi olduğu ailelerde çocuklar her azarlamaya karşılık altı teşvik almış. Vasıfsız işçi ailesinde bu sayı her azara karşı iki teşvike, devlet yardımı alan ailede oran tersine dönüp her iki azara karşılık bir teşvike düşüyor. Profesyonel ailenin çocuğu üç yaşına geldiğinde 500 000 teşvike karşılık 80 000 azar, devlet yardımı alan ailenin çocuğu ise 75 000 teşvike karşılık 200 000 azar işitmiş.

Böyle istatistiklere, "iyi de meslek sahibi ailelerde ana-baba yüksek IQ'lu olduğu için çocuklar da öyle oluyor, fakir aileler de düşük zekâlı oldukları için fakir" diye cevap verilebilir. Tıpkı Lynn ve Vanhanen'in milletler için dediği gibi. Gerçi buraya kadar anlattığımız bulguların millet zekâlarının genetik teorisini tamamen gömdüğü anlaşılmıştır. Sosyo-ekonomik statü seviyelerinin de genetiğe çok bağlı olmadığı şu bulgu ile oraya çıkıyor: Sosyo-ekonomik dağılımda en alt altıda birde doğmuş bir çocuğu üst

dörtte birdeki bir ailenin yanına verirsiniz, büyüdüğünde, geride kalan kardeşlerine göre 12 ilâ 18 IQ puanı daha zeki oluyor. Bu gerçek sosyo-ekonomik zekâ farklılıklarında da genlere pek fazla iş düşmediğini gösteriyor.

Ek: Mümtaz Turhan ve bilim gözlüğünü takmak

Giriş

Turhan'ın tezlerini özetleyerek başlayalım:

Kültür, bir cemiyetin maddî ve manevî bütün unsurlarını kapsar. Bu tanım, maddî unsurları “medeniyet”, manevî unsurları “kültür” diye adlandıran ekolünkinden farklıdır. Kültür unsurları, modüler bloklar halinde yaşamaz. İllâ bir benzetme gerekiyorsa, onları vücuttaki sinir ağlarına benzetmek daha doğrudur. Kültür unsurları birbiriyle yoğun ve karmaşık ilişki içindedir ve aralarında sebep-sonuç, diğer bir deyişle illiyet (causality) bağları vardır.

Bu yüzden, kültürler arası alışverişte, bir kültürden bir unsuru alıp, diğerindeki bir unsurun yerine koymak, genellikle mümkün değildir. Bu gerçeğe rağmen, böyle yapmaya kalktığınızda alınan unsurun sizin kültürünüzde istenen yararı sağlamadığını, beklenen fonksiyonu yerine getirmediğini görürsünüz. Daha kötüsü, yerine yenisini koymak için tahrip ettiğiniz eski kültür unsurunun fonksiyonunu da kaybedersiniz. Bu kayıp, birbirine sıkı sıkıya bağlı kültür ağı içinde, önceden hesaplanamayacak yıkımlara yol açabilir.

Alınan kültür unsurunun, kendi kültürü içinde bir se-

bebi vardır. Yararını o sebep dolayısıyla göstermektedir. Sebebi kavramadan, alacaklarınızı görüntüye göre seçerseniz, kökünden kopmuş alıntılar şekli kalacak, size beklediğiniz yararı vermeyecektir.

Bu yüzden bir kültürün -ki burada kastedilen “Garp Kültürü”dür- görünen farklılıklarını alıp bizdeki eşdeğerlerinin yerine koymak veya bizde olmayan unsurları inşa etmek, beklenen yararı sağlamaz. Garp ile aramızdaki refah ve güç farkında “kök sebep”in ne olduğunu bulmak ve bu kök kaynağı edinmek gerekir.

Turhan’a göre bu kök kaynak, bilim ve bilim kültürünün düşünüş ve tavırları etkileyen hali olan bilim zihniyetidir. Bu ikincinin Turhan’daki bir adı da “atitüd”dür, Yani tutumdur. Kitabın önceki bölümlerinde, zekâ bölümleri ve milletlerin IQ’su konusunda başvurduğumuz Richard Flynn bu tavra, “*bilim ve teknoloji gözlüğünü takmak*” demektedir. Flynn’e göre bu gözlük, toplumların gözlenen IQ ortalamalarının kaynağıdır; bir toplumdaki insanların akıllı veya aptal gibi davranmalarının temelinde bilim ve teknolojiye zihnen yakınlık derecesi yatar.

Kök amil bilim olunca, yapılması gereken bir an önce birinci sınıf bilim adamları yetiştirmek ve onlara işe yarama fırsatı vermektir.

Bu hükmün ayrıntıları da şöyledir:

1. “Bilim”den yalnız tabiat bilimleri değil, bütün bilimler kastedilmektedir. Turhan’da, bilhassa psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji, bilimler arasında özellikle vurgulanır. Bilimde tabiat bilimlerinin vurgulanması, cemiyeti ve insanı konu alan dalların göz ardı edilmesi, “*görüneni taklit*”

sendromunun bir parçasıdır. Çünkü bilim kültürüne sahip olmayan biri, Batı'ya baktığında önce madde bilimlerinin parlak sonuçlarını görür.

2. Teknik, bilimin uygulamasıdır ve Turhan, "ilim" dediğinde genellikle hemen ardından "ve onun amelî tatbikatından ibaret olan teknik" der.
3. Kastedilen bilim adamı, araştırma yapabilecek kapasitede "birinci sınıf" bilim adamıdır. "Yetiştirmek"ten de en azından doktora seviyesi öngörülmektedir.

Turhan, kök amilin Türkiye'de inşası için iki kurum düşünmektedir:

1. Önce Batı'nın en saygın kurumlarına en kabiliyetli ve zeki öğrencilerin gönderilmesi suretiyle yetişecek kadroların çalışacakları araştırma enstitüleri. Bunlar 20-30 adet olacaktır. Planlandığı yıllarda Türkiye nüfusu göz önüne alınırsa, bunun, günümüz için, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu benzeri 40-60 müessese anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Öncü kadrolar temin edildikten sonra bu kurumlar, kendi içlerinde ve üniversitelerle bağları sayesinde yetiştirme işini kendileri yüklenebilir. Tabi bütün bu "öncü kadrolar"ın seçimi liyakate ve çalışmalarındaki başarıya dayanacaktır; "bizimkiler"den olmalarına değil!
2. 5-10 köyü kapsayacak yerel araştırma birimleri. Bu birimler (1)'deki kadrolarca yönetilecek, yönetimlerinden psikolog ve sosyal psikologlar sorumlu olacaktır. Bu ikincisi "Tarım Kentleri",

“Köy Kent” gibi isimlerle siyasî hayatımızda da popülerize edilmiştir.

Bu bölümde, Turhan’ın fikirlerinin, günümüz Türkiye’sinde geçerliliğini incelemeye çalışacağım. Tenkitleri ve öngörülleri hâlâ geçerli midir? Türkiye, Turhan’ın hayal ettiği noktaya gelmiş midir? Gelmekte midir? Yarım asır sonra bir kez daha sormakta yarar var: *Garplılaştırmanın neresindeyiz?*

Bu soruya cevap verebilmek için önce “garplılaştırma”-da sebep-sonuç ilişkilerini, daha doğrusu sonuçları sebep zannetmek yanlışlığını tartışacağım. Kalkınmanın “görünen ve görünmeyen” unsurları bunun hemen ardından gelecek. Turhan’ın büyük önem verdiği millî eğitim ve yükseköğrenime kısaca değinildikten sonra garplılaştırmanın neresindeyiz sorusu tekrarlanacak ve Turhan’dan sonraki yarım asırda Türkiye’nin değişimi ve yeni bulgular ele alınacaktır. Bugünkü Türkiye’nin gerçeklerinden hareketle dört başlık, 1. Arz ve talep problemi; 2. Katı (somut) ve yumuşak (soyut) unsurlar; 3. Eğitim ve araştırmada odak problemi ve 4. Kimlik problemi üzerinde durulacaktır.

Sebepler ve sonuçlar

Turhan’ın yazdığı yıllarda Türkiye nüfusunun %75’i köylüdür. Garplılaştırma gayretlerinin öncelikli hedeflerinden biri, sayısı 40 000’i aşan köylere ilköğretimi getirmektir. Çünkü batıya bakıldığında, göze çarpan esas farklardan biri, orada okuma-yazma oranının yüzde yüze yaklaşması, buna karşılık Türkiye’de çok düşük olmasıdır.

Turhan, yüksek okur-yazarlık oranının, gelişmenin

bir sebebi değil, bir sonucu olduğunu söyler. Ona göre asıl yapılması gereken, birinci sınıf bilim adamı yetiştirmektir. Garpta, gelişmenin bu suretle başladığını, meselâ Sorbonne veya Cambridge kurulduğunda, çevredeki insanların pek azının okuryazar olduğunu anlatır. Fakat o Sorbonne ve o Cambridge'in ivmesiyle kalkınan bu ülkeler, bütün vatandaşlarını eğitime imkânına kavuşmuş, daha doğrusu bütün vatandaşlarını eğitime ihtiyacını duymuştur. Turhan'ın bu noktada tespiti çarpıcıdır ve doğrudur: Bir cA-hile okuma-yazma öğretirseniz, sonuç okuma-yazma bilen bir câhildir. Eğitimde olmazsa olmaz hedef bilim gözlüğünün takılmasıdır.

Tek başına önemli bir tespit teşkil eden bu hüküm, aslında Turhan'ın kültür alıntıları için yaptığı genel belirlemelerin bir alt cümlesidir. İki yüz yıldan beri Türkiye, Batı'ya bakıp yüzeyde ilk göze çarpan farklılıklar nelerse onlara odaklanmakta ve Batı'da gözlediklerinin aynını Türkiye'de de tekrarlamaya çalışmaktadır. Hâlbuki bu görünür unsurlar karmaşık sebep-sonuç ilişkilerinin yüzeydeki yansımalarıdır ve bir kısmı arızîdir. Diğer bir kısmı da sebep değil sonuçtur. Her iki halde de taklit boşunadır. Sıklıkla da yarardan çok zarar getirir. Gerçekten taklit edilmesi gereken şey görüntülerin kökündeki sebeplerdir.

Turhan'ın öğrencilerinden, bugünün tanınmış popülar psikoloji yazarı Doğan Cüceloğlu, onun fikirlerini şöyle popülerleştirmeye çalışmıştır:

İleri ülkelerde kediler az ve semiz, geri ülkelerde çok ve cılızdır. İleri ülkelerde köpekler kedilerden fazladır... İleri ülkelerde bıyıklı erkek sayısı az, geri ülkelerde çoktur... İleri ülkelerde bakire genç kız sayısı az, geri

ülkelerde fazladır." O halde yapmamız gereken bellidir: "Kedilerin bir kısmı öldürülmeli, hayatta kalanlar beslenmelidir. Halkın köpek beslemesi teşvik edilmelidir. Bıyık bırakmak yasaklanmalıdır."¹⁰²

Garpla aramızdaki görünür farklar, bir uçta, Cüceloğlu'nun misallendirdiği cinsten ve saçmalıkları hemen belli olan önerilerdir. Bunlar o kadar tehlikeli olmayabilir. Fakat diğer uçta, ilk bakışta sebep zannedilebilecek daha sinsiyüzey görüntüleri vardır ki insanımızı yanılmaya sürükleyenler bu ikinci cins görüntülerdir. Birçok sonuç niteliğindeki görüntü de bu ikisinin arasında yer alır. Turhan'a göre "muaddıl" (saptırıcı-aldatıcı) ve asıl tehlikeli olan ikincilerdir. Bunlar büyük masraflara, boş emeğe yol açarlar. Bizim kültürümüzde derin bağlantıları olan unsurları bunlar için feda ettiğimizde yıkıma gideriz:

Sırf bize ait olduğu için birçok iyi şeyler bırakılıp karşılığında fena şeyler alınmış; kabul edilebilen iyi şeyler arasında da bunların fenaları seçilmiştir. Terk ettiğimiz unsurların içinde fenaların bulunmasına mukabil bizi büyük bir millet yapan, diğer birçok milletlerin başarmayacağı muvaffakiyetlere götüren, hakkımızda «beşer üstü insanlar» hükmünü verdiren kıymetler de vardır. Bugün bile bunların sayesinde yaşadığımızın farkında olmadan hâlâ onları tahrip etmekle meşgulüz.

Saptırıcı unsurların taklidi, militan taraftarlarca desteklendiğinden bunları serinkanlılıkla tartışmak da mümkün değildir. Çünkü onların savunucusu,

¹⁰² Doğan Cüceloğlu, "İlmi düşünce ve kalkınma", Bayrak (690), 15, 1971.

kolay ikna edilemez, inandıklarını hakikat, kırık dökük ve irtibatsız müşahedelerini de, realite sanmaktadır. Onda ne ilim adamının müsamahası, ne de hakikat karşısında teslim olmaya hazır olma uysallığı vardır. Bu bakımdan, Türk münevveri ile onun cahil diye damgaladığı halk arasında ilmî düşünüş ve zihniyet bakımından, büyük bir fark yoktur. Çünkü her ikisi de peşin hükümleri, kanaatleri ve batıl itikatlarıyla, yani inançları ile hareket etmektedir. Aradaki fark, sadece bu zihnî muhtevaların mevzu ve nevilerindedir.

Görünenler ve görünmeyenler

Sebepler anlaşılmadan sonuçların taklidi kadar vahim ikinci hata, Batı'ya bakıp görünenlerin taklidi, fakat bu görünenlerin kaynağı olan esasların farkına varılmamasıdır. Açıktır ki bu da sebepler bilinmeden sonuçların taklidiyle yakından ilişkilidir.

Türkiye'de Garbı taklit ihtiyacı askerî yenilgilerle çarpıcı şekilde ortaya çıktığı için ilk Garplılaşma girişimleri ordu üzerinden yapıldı. Fakat bu değişiklikler yeni silahların ithali, kıyafetin değiştirilmesi ve bir adım daha tutarlı sayılabilecek organizasyon değişiklikleri şeklinde görüldü. Hâlbuki o görünenlerin arkasında yeni silahları keşfettiren, seri imalini sağlayan, silahlı kuvvetleri barışta da her an harbe hazır halde tutan toplum dinamikleri vardı. Turhan'a göre bu dinamiklerin en önemlisi o toplumlara bilimin kazandırdığı tavidir. Bu da birinci sınıf bilim ve teknik adamların yetiştirilmesi ile sıkı sıkıya ilişkilidir.

Kıyafet gibi, yüzeyde ilk göze çarpanların taklidi sonuç vermeyince sıra bir kademe daha derindekilerin takli-

dine gelir. Batı sanayileşmiştir. Sanayi, özel şirketler vasıtasıyla büyümektedir. Demek ki asıl bu taklit edilmelidir. Sanayi ve şirket kurma teşebbüsleri çokçadır. II Mahmut devrinde ve sarık yerine fesi, şalvar yerine pantolonu ika-me eden kıyafet devriminden sonra, şirket kurma teşebbüsleri de padişahın önderliğinde yürümüştür.

...Bu maksatla Sultanahmet Meydanı'nda bir sergi binası inşa edilmiş; bir taraftan sanayi erbabının birleşerek şirketler kurmaları, müşterek teşebbüslere geçmeleri teşvik edilmiş, diğer taraftan devlet sermayesiyle yeni fabrikalar tesisine başlanmıştır... (ancak bu şirketler ve tesisler verimli olamayarak kapanmıştır.)... Abdülmecit devrinde Devlet sermayesiyle kurulan fabrikaların da mühim bir kısmı yine aynı sebeplerden ötürü bir müddet sonra kapanmış, diğer kısmı hazine için büyük bir yük teşkil etmek, daima zararına işlemek suretiyle faaliyetlerine devam edebilmiştir. Bunlardan ancak cüz'i bir kısmı müsait şartlar altında zamanımıza kadar gelebilmiştir.¹⁰³

Turhan, kurulan fabrika sayısını 150-160, “zamanımıza kadar”, yani 1961'e kadar yaşayabilenlerin sayısını 3 olarak vermektedir.

Başarısızlığın sebebi bellidir:

(Sebebi) bizim insan unsurunun dışında bir garplılaştırmanın mümkün olabileceği zehabına kapılmış olamızda aramalıdır. Hakikatte, biz, insanımızın umumî, meslekî, teknik bilgisini arttırmadan, ona yeni maha-

¹⁰³ Mümtaz Turhan, “Kültür Değişimleri”, Çamlıca Yayınları, 2006 (ilk baskı 1951).

retler kazandırmadan, istidatlarını inkişaf ettirmeden ve dünya görüşünü, zihniyetini ilmi esaslara göre değiştirmeden, yani ona ilim zihniyetini aşılama- dan sadece fabrikalar, geniş caddeler açmak, parklar, barajlar, limanlar yaptırmak, lüks otomobiller, kombine ziraat âletleri, radyolar, buzdolapları v. s. almak ve batılı kanunlar, nizamlar vazetmek suretiyle garplılaşıcağımızı zannetmişiz. Bu tutum bugün de (1961’de) devam etmektedir: 150 seneden beri hep bu kanaat ve bu batıl itikatla hareket etmekteyiz.

Yukarıdaki paragrafa bugün ancak “150 seneden beri” yerine “200 seneden beri” değişikliğini yapabiliriz.

Bir başka “görünen”, garp’ta yüksek okulların varlığıdır.

İlk taklitler, yukarıda bahsettiğimiz kara ve deniz mühendishaneleriyle başlar. Sonra başka yüksek okullarla ve giderek bütün okul sisteminin batıyı taklidiyle devam eder. Fakat...

Bu mekteplerin hepsi de memleketin bir ihtiyacını karşılayacağı düşüncesiyle açılmış olmalarına rağmen şüphesiz hiç birisi hakikatte onu tatmin edecek bir mahiyet ve seviyede değildi. Zira hepsi gelişi güzel, derme çatma vasıtalar ve kifayetsiz hocalarla, systemsiz, plânsız bir şekilde tesis edilmişlerdi. Bununla beraber, cemiyetin bünyesinde meydana gelen veya beklenen değişmelerden doğan ihtiyaçlar bu müesseselerin teşekkülünü zarurî kılıyordu; fakat bu dava, devrin adamlarının halledemeyeceği kadar muazzam bir dava idi. Bu mesele, bir taraftan devrin anî ihtiyaçları gibi geleceğin devamlı ihtiyaçlarını da göz önünde tutmak, istikbali hazırlamak üzere kurulacak müesseseleri iğretilikten,

derbederlikten, münferit şahısların karihalarından gelme ilhamlardan, tesadüflere bağlı olmaktan kurtarmak, bir plâna, bir sisteme bağlamak, diğer taraftan -şüphesiz daha mühimi- bütün bu yeni teşekküllerde çalışacak insanları yetiştirmek ve zarurî vasıtaları temin etmek meselesiydi.¹⁰⁴

Millî Eğitim ve Yüksek Öğrenim

Turhan'ın eğitim sistemimizi tenkidi Osmanlı devri ile sınırlı değildir. Şüphesiz kendisi her şeyden önce bir akademisyen ve eğitimcidir ve dikkati öncelikle o “birinci sınıf ilim ve teknik erbabını” yetiştirecek ve “ilim zihniyetini ve tavrını cemiyete verecek” müesseselerdedir.

Fakat Türk Millî Eğitim sistemi, maalesef, büyük bir gürültü ile dönen, büyük bir maliyete yol açan, fakat suyla (garptaki bilim uzmanlığı ve bilim zihniyeti ile) temas etmediği için çevresindeki verimli toprakları susuzluktan kavuran bir çarktır. Verimli fakat susuzluktan kavrulan topraklar, Türkiye'nin kabiliyetli gençleridir.

Bilimin esasta bir metot ve bir zihniyet olduğu anlaşılmamış, bilim = bilgi sanılmış ve eğitim sistemi öğrenciye bir takım bilgileri yükleme görevini üstlenmiştir. Bilimin metodunu ve zihniyetini vermek yönünde bir gayret yoktur.

Bina yapmak, okul kurmak yeterli sayılmış, bu okullardaki öğretici kadroların teminine ve daha önemlisi bu kadroların kalitesine dikkat edilmemiştir.

Genel olarak kaliteye değil, sayıya önem verilmiştir.

¹⁰⁴ Mümtaz Turhan, “Kültür Değişimleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik”, Altınordu Yayınları, 2015

Hâlbuki ülkenin ihtiyacı olan her şeyden önce “birinci sınıf” bilim ve teknik kadrolardır.

Bilim ve tekniğin tamamına değil, sadece tabiat bilimleri ve mühendislik alanlarına yatırım yapılmış, acil ihtiyacımız olan psikoloji, sosyoloji gibi insanla ilgili alanlar ihmal edilmiştir.

Turhan, bu tenkitlerini artık Osmanlı devrine değil, kendi devrine yöneltmektedir.

Peki, şimdi garplılaşmanın neresindeyiz?

Mümtaz Turhan’ın tespitlerinin bir kısmının bugün için de aynen geçerli olduğu açıktır. Ancak “birinci sınıf bilim ve teknik kadro” yetersizliğinin, temel bilimler ve mühendislikte, onun zamanındaki gibi olmadığını söyleyebiliriz.

Bir alandan, kimyadan örnek verecek olursak, Garp- lılaşmanın Neresindeyiz’in yayınlandığı 1960’lı yıllarda, Türkiye’de kimya öğretmeni, kimyager ve kimya mühendisi açığı 3000’in üstündeydi. Bu eksiğin zorlamasıyla, bu alandaki devlet memurlarına bir ayrıcalık tanınmış ve memuriyetleri dışında iş yapmalarına izin verilmiştir. (Bu hüküm hâlen yürürlüktedir.) Kimyacılar dışında hiçbir meslek, devlet memuruyken başka bir işle uğraşamaz. Bugün, piyasa, bu alanlarda açık değil, fazlalık bulunduğu dair sinyaller vermektedir. Bu durum başka birçok temel bilim ve teknik alan için de olumlu yönde değişmiştir. Fakat bu nicelik artışının kurumlar seviyesinde nitelik dönüşümüne yöneldiği söylenemez.

Kalkınma yolunda zaman içindeki performansımızı

değerlendirirken düşülecek baş hata, ülkenin geçmişi ile bugününü karşılaştırmaktır. Enformasyon akışının git-tikçe hızlandığı ve kolaylaştığı, buna sermaye akışının da eklendiği dünyada, yerinde sayan veya geri giden pek az ülke vardır. Buna rağmen dünyanın birçok geri ülkesin-de siyasi otorite ve özellikle diktatörler, kendi propagan-dalarını ülkelerinin geçmişi ile bugününü karşılaştırmaya dayandırırılar.¹⁰⁵ Bu tip karşılaştırmalar hemen her zaman olumlu sonuç verir. Türkiye de kendi kendiyile mukaye-seye dayanan bir değerlendirmede, millî kültürle ilgili (fakat geleceği açısından hayatî önemde) bazı istisnalar hariç, olumlu sonuçlar gösterir. Hâlbuki bir ülkenin kal-kınmışlığı, dünyadaki diğer ülkelere görece, onlara nisbet-le incelenmelidir. Bu ölçütle bakıldığında Türkiye'nin per-formansı dünyanın önde gelen başarı hikâyelerinden biri değildir. Kişi başına gayrı safi millî hâsılada kendi geçmişi-mize göre düzelmeler görülse de meselâ AB ortalamasının 1/3'ü ilâ 1/4ü arasındayız. OECD ülkeleri arasında birçok gelişme ölçütünde sonuncu veya sonuncuya yakınız. Gü-ney Kore, Yunanistan, Hong Kong gibi ülkelerin geçen asrın ortalarında bizim epey gerimizde bulunduğu, fakat bugün bizim birkaç kat önümüze geçtiği sık dile getirilen bir vakıadır.

Bu gerçeklerin ışığında, şu iddia ileri sürülebilir:

1. Mümtaz Turhan'ın, "birinci sınıf bilim ve teknik kadrolar yetiştirmek" hedefinin hiç olmazsa bir kısmı gerçekleşmiştir. Belki Turhan'ın gerek tabiat bilimleri ve teknoloji, gerekse sosyal bilimlerden

¹⁰⁵ Thomas L. Friedman, "Lexus and the Olive Tree", Farrar, Straus and Giroux, 1999. Friedman böyle propaganda yapan diktatörlere örnek olarak Suriye'nin Hafız Esad'ını verir.

kadrolarla donanmış araştırma enstitüleri gerçekleşseydi bugünkünden daha ileri bir noktada olurduk. Fakat sırf mühendis ve doktor yetiştirmek “muasır medeniyet seviyesi”ne ulaşmamıza yetmemiştir.

2. Batı algılamamızdaki temel hatalar büyük çapta devam etmektedir. “Bizi biz yapan” değerlerin ihmalı, bunların yıkımına kadar varmıştır ve bu hal sonunda kimlik krizine ulaşmıştır.

Bugünün gerçeklerinin ışığında şimdi şu başlıkların incelenmesini önermek isterim:

1. Arz ve talep
2. Katı unsurlar ve yumuşak unsurlar. Veya başka bir deyişle somut ve soyut unsurlar.
3. Odak problemi: “Know-how” (nasıl yapılır)’a karşı “know-why” (niçin yapılır).
4. Kimlik problemi

Arz tarafı - talep tarafı

Modern iktisat biliminde ekoller sınıflandırılırken “arz tarafçıları”ndan (supply siders) ve “talep tarafçıları”ndan (demand siders) söz edilir. Yüzeysel bir benzetmeyle, Turhan’ın garplılaşma konusunda arz taraftarı olduğunu söyleyebiliriz.

Garpta, onların bizimle arayı açtığı asırlarda birinci sınıf bilim ve teknik adamı sayısında çarpıcı bir artış olduğu, bizim bu konuda çok geride kaldığımız kesindir. Fakat şu soruyu sormamız da gerekir: Batıda bilim ve teknik adamı sayısının artışına, onlara talebin yükselmesine ne sebep ol-

muştur? Görüyoruz ki bu kadroları kuran ferasetli yöneticiler değil, sanayileşmenin bizzat kendisidir.

Ronald Dore'un önemli incelemesi "Diploma Hastalığı"nda belirttiği gibi, sanayi devriminin doğduğu ülkelerde bilim ve teknik kadroları yetiştiren okullar sanayinin çekmesiyle açılmıştır. Dirayetli devlet adamlarının veya plancılarının itmesiyle değil.¹⁰⁶ Sanayi devriminden önce aristokrat gençler Yunanca, Latince, adabı muaşeret ve güzel sanatlar (liberal arts) tahsil eder,¹⁰⁷ halk çocukları ise eğer mutlaka okuyacaklarsa, kilise okullarına gönderilirdi. Bugün de bütün liseleri imam-hatip lisesi yapma yolundaki eğilimler, sanki Avrupa'nın endüstri öncesi hâlini hedefler gibidir.

Bilim ve teknik eğitimi, sanayinin büyüttüğü talep üzerine hızla genişlemiştir.

Dore, endüstriyi sonradan ithal eden ülkelerde, endüstrinin ve yeni ekonominin kurulmasının güç, buna karşılık, sanayinin menşei olan ülkelerdeki bilim ve teknik eğitimin taklidinin daha kolay olmasından ötürü bu ülkelerin, sanayilerini kurmadan, okullarını kurduklarını anlatır. Buna karşılık kültürlerini ihmal ederler. Vurguladıkları konular, yeni ekonominin yapı taşları sayılan tabiat bilimleri, teknik ve bir de "kolonizatör ülkenin dili"dir. Dore'un tarif ettiği oluşum, Türkiye'de aynen gerçekleşmiştir.

¹⁰⁶ Ronald Dore, *"The Diploma Disease: Education, Qualification and Development"* The University of California Press, 1976.

¹⁰⁷ Batı'da "liberal arts" eğitimi geniş şekilde devam etmektedir. Meselâ ABD'de, bir profesyonel meslek diploması olmadan eğitimin tamamlandığı "liberal arts college"lar vardır. Üniversitelerin çoğunda, profesyonel meslek edinmede de bu eğitim asıl müfredattır, meslek buna "major" ve "minor" alanlar olarak eklenir.

Dore'un ikinci tespiti şöyledir: Alıcı ülkede bu yeni okullar fonksiyon değiştirmişlerdir. Sanayinin ihtiyacı olan elemanları yetiştirmek yerine -ki sanayi henüz gelişmediği için şimdilik büyük bir talep de yoktur- başka bir rolü üstlenmişlerdir. Bu rol, kısıtlı istihdam imkânı sunan yeni ekonomide rol almak için patlayan talebin önünde bir filtre görevi görmektir. Dolayısıyla bu okullara girmek için uzun kuyruklar oluşur ve giriş sınavları çok önemli hâle gelir. Fakat Dore'un ifadesiyle, istihdam kısıtlı olduğundan *"bu okulların yalnız giriş kapılarının değil, çıkış kapılarının önünde de uzun kuyruklar vardır"*

Anlaşıyor ki ülke yönetimlerinin yapacağı, bilim ve teknik adam yetiştirmenin yanı sıra, sebep tespitinde bir kademe daha derinleşip, yeni ekonomileri kuracak müteşebbis kadroları için ortamı verimli hâle getirmektir. Modern kalkınma ekonomisinin ana problemi de budur. Müteşebbis kadrolardan kastimiz muhakkak ki siyasîlere iliştilmiş, Ülgener'in "mutad dışı" dediği rantçılar, ihale avcıları değildir. Bunların devlet kurumlarından edindikleri Ar-Ge fonlarına bile açığöz finansmanı, fırsatçı kârı diye baktıkları görülmektedir. Müteşebbis, piyasa ve iş bilgisine sâhip, seçtiği konuda dünyanın en iyisi olma ülküsü ile hareket eden ve gayet tabîî kâr etmek fakat bunu namusuyla yapmaya kararlı insanlardır.

Somut ve soyut unsurlar

İlber Ortaylı, Mümtaz Turhan'ın tabiat bilimleri ve teknik konusundaki talebinin bugün karşılandığı kanaatindedir:

*Türk inkılâbı, teknik eğitime daha eskiden başladığı için olsa gerek, mühendislik konusunda nihaî başarıya ulaşmıştır. Bugün Türkiye mühendislik ülkelerinden birisidir, çok yakında da tababet, hekimlik ülkelerinden birisi haline gelecektir. Fakat Türk inkılâbı; hukukçuluk, hukukşinaslık dalında yeterince parlak, başarılı bir icraat gösterememiştir ve bugüne kadar hukuk inkılâbımız tamamlanmamıştır. Gerçi bunu hukukçulara söylediğiniz zaman reddederler; ama benzer dallarda da böyle bir eksiklik söz konusudur, bunlardan biri de Türk inkılâbının, Türk toplumunun değişmesinin edebiyat sahasında kendini ifade edememesidir. Dahası, Türk inkılâbı içtimaî ilimler ve tarih sahasında kendisini tamamlayamamıştır. Türkiye finans sahasında birtakım uzmanlar yetiştirmiş olabilir ama bu demek değildir ki, Türk inkılâbı iktisat ilmi sahasında kendini tamamlamıştır. O sahada da tamamlamamıştır.*¹⁰⁸

Taha Akyol da, Ortaylı'nın fikrini ekonomi için tekrarlar: *"Bizim modernleşme modelimizin temel zaafı, 'ekonomi'nin işlevini yeterince kavrayamamaktır*¹⁰⁹ ve Bernard Lewis'ten şu alıntıyı yapar:

18 yüzyılın sonlarında Avrupa'nın ekonomik güç sayesinde siyasî ve askerî üstünlüğü ele geçirmekte olduğu belliydi. Fakat Müslüman yazarlar bunu fark etmediler. Avrupa'nın ekonomik literatürü de Müslüman dünyasının meçhulü idi. 19. yüzyıla kadar, ekonomik içerikli bir tek kitap bile Arapça, Farsça veya Türkçeye çevrilememiştir. Avrupa hakkında eldeki sınırlı değer-

¹⁰⁸ İlber Ortaylı. *"Avrupa ve Biz"*. İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

¹⁰⁹ Taha Akyol, *"Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet"*, İstanbul: Milliyet Yayınları, Doğan Kitapçılık, 1999."

*lendirmeler daha çok askerî ve siyâsî konularla ilgilidir ve Avrupa milletlerinin ekonomileri hakkında pek az şey yazılmıştır...*¹¹⁰

Bu tespitler, Turhan'ın, "bütün ilim dalları" diye ısrarıyla ve özellikle psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikolojinin ihmaliyle ilgili şikâyetleriyle birleştirilebilir. Sosyal bilimlerdeki gerilik, yirminci asrın son çeyreğinde, ancak tabiat bilimlerinde asrın başında meydana gelen radikal sıçrayışla kıyas edilebilecek "yönetim bilimi" (management) gelişmelerinin bizde yeterince yansıma bulmayışına yol açmıştır.

Bu, tıpkı daha genel, görünen unsurları taklit edip görünmeyenleri ihmal etme yanlışına benzer. Bilimlerde de sanayi toplumunun yaptıklarıyla ilişkisi hemen fark edilen tabiat bilimleri ve mühendislik konularına öncelik verilmiş, sosyal konuların ihmal edilmiştir. Ortaylı'nın tespiti, Dore'un tespitleriyle paralellik içindedir. Toplum hayatında ve kalkınmada en az tabiat bilimleri ve teknoloji gibi "somut-katı" konular kadar -genelde onlardan daha önemli ve daha önce gelen- "soyut-yumuşak" konuları ihmal etmekteyiz.

Sosyal bilimlerde, fizikî bilimler ve teknolojiye kıyasla daha geri olmamızın bir sebebi daha olabilir: Tabiat bilimlerinin ve teknolojinin konusu, ülkeden ülkeye değişmez. Mekanik her ülkede aynı mekanik, uçak her ülkede aynı uçaktır. Bu yüzden somut bilimler, tabiat bilimleri daha kolay anlaşılıp taklit edilebilir. Sosyal bilimler nispeten daha soyuttur ve yabancı toplumlara bakılarak kurulmuş

¹¹⁰ Bernard Lewis, *"The Muslim Discovery of Europe"*, W. W. Norton, 1982.

yapıların anlaşılıp kendi toplumumuza ve insanımıza uygulanması daha zordur. İnsanımızın daha çok “sözel” olduğunu sandığı toplum ve insan bilimlerini, “sayısal” diye nitelendirilen matematik, fizik ve kimyadan daha kolay olduğunu zannetmesi, herhalde henüz yüzeyi bile geçemediğimizi gösterir.

Nihayet, Dore’un bulguları da geri ülkelerde sosyal bilimlerin fizikî bilimler ve teknolojiye yönelimden az olacağını göstermektedir. Çünkü Dore, “yeni ekonominin konuları ve kolonizatör ülkenin dili”ne talep olacağını öngörmektedir. Yeni ekonominin konuları, somut olanlardır ve bunlar her şeyden önce mühendislik dallarıdır. Çünkü piyasada bunlar para etmekte, bunlara sahip olanlar istihdam edilmektedir.

Sosyal ve ekonomik şartlar sanayiye ve sanayi sonrası ekonomiyi doğuracak amillerdir. Bunlar, sürecin “talep” yönüyle ilgilidir ve talep ortaya çıkmadan arz da ortaya çıkmamakta, suni şekilde çıkarılsa da işlevini görememektedir. Bunları anlayabilmek ve yönlendirebilmek için de hukuk, ekonomi, sosyolojiye ihtiyacımız vardı. Toplumun, bilim ve teknolojinin katı ürünleri kadar, toplumu ve insanı inceleyen bilimler, bunların da ötesinde sanayi sonrası toplumunun işlerliğini sağlayacak zengin bir dil (Gellner, 1998), onu sürdürecektir ve geliştirecek edebiyat ve sanat gerekliydi.

Doğrudan tabiat bilimleri ve mühendislikle ilgili olmayan “yumuşak-soyut” konuların ihmalî, birleştirici millî kültürün ihmaline ve giderek tahribine, bu ise kimlik problemine yol açmıştır. Bu az sonra ele alınacaktır.

Eğitim ve araştırma: Odak problemi

Yukarıda sözünü ettiğimiz “yönetim bilimi”ndeki gelişmeler, herhangi bir kurumun başarılı olabilmesi için öncelikle kime hangi hizmeti (veya ürünü) vermekle yükümlü olduğunu bilmesi gerektiğini ortaya çıkardı. Hızla değişen çevre şartları içinde ayakta kalabilmesi için kendisine uzun vadeli bir hedef koyması gerektiği anlaşıldı. Uygulamada birinciye “misyon”, ikinciye “vizyon” denmektedir. Veya sırasıyla “görev” ve “ülkü”. Kurumların her şeyden önce görevlerini ve ülkülerini tanımlamaları ve bunlara bütün kurum mensuplarının yürekten inanıp içselleştirmesi gereği muhakkak ki kurumun duvarlarından, kapılarından ve alet-edevatından daha soyuttur. Kavranulması da o ölçüde zordur.

Birçok kurumumuzda, fakat özellikle ilk, orta ve yükseköğrenimimizde çağdaş yönetim biliminin bu gereklerinden mahrumuz. Gerçi yoğunlaşan uluslar arası malumat trafiği sayesinde “misyon” ve “vizyon” kelimeleri kültürümüze girmiştir. Fakat bunların içleri boş gibidir ve meselâ Avrupa Öğrenim Birliği (EUA)’nın “misyon ve vizyon belirlenmeli” ilkesi, içi boş klişelerle, vecizelerle karşılaşmaktadır. Bütün kademelerde öğrenim görev bilincinden, ülküden, odaktan yoksundur.

Örnek olarak ortaöğrenimi alalım. Misyon nedir? Öğrenciyi üniversiteye hazırlamak mı? Bunu liselerin değil, özel kursların yaptığı açıkça görülmektedir. Dore’un deyişiyle, “kolonizatör ülkenin dili”ni öğretmek mi? Bu gerçeğe daha yakın bir misyon tarifi gibi görünüyor.

Üniversitelerin araştırma politikalarına bakalım. Misyon nedir? Şu anda buna verilecek doğru cevaplar:

1. Öğretim elemanlarının akademik terfilerine sağlamak,
2. Yayın sayısını arttırmak,

diye sıralanabilir. Ülkenin problemlerine yönelik araştırma misyonu ancak Devlet Planlama Teşkilâtı destekleri ve kısmen Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu desteklerinde göze çarpmakta, bunlar yeterli ve kapsayıcı odaklanmayı sağlamakta eksik kalmaktadır. Araştırma konusunda Turhan'ın zamanından hemen sonra gelen bir bilim adamının, batı biliminin ithalinde üçlü şeması maa- lesef bize de uymaktadır.¹¹¹ George Basalla'nın modelinde, "koloni bilimi" denilen aşamada, batıda doktora yapmış bilim adamları, ülkelerine döndükten sonra batıdaki araştırmalarının yolunda çalışmaya devam ederler. Hâlbuki batıda master veya doktora yapanların üzerinde çalıştıkları konular, oranın problemlerine çözüm aramaktadır; kendi ülkelerinin problemleriyle ilgili değildir. Bu dışa bağıklık öyledir ki,

Ayrı iki dış merkezde doktora yapmış iki araştırmacı, odaları yan yana bile olsa, doktoralarını yaptıkları ülkelerdeki hocalarına ve o muhitin vaaz ettiği problemlere birbirlerine olduğundan daha yakındırlar.

Terfi ve yayın sayısını arttırma politikalarının bu odaklanmayı değiştirmeyeceği, tersine bu hedefler için dış ülkedeki çevreye odaklanmanın daha doğurgan bir seçenek

¹¹¹ George Basalla, "The Spread of Western Science", *Science*, 156, 611-622, 1967 ve George Basalla, "The Rise of Modern Science: External or Internal Factors?" George Basalla, editör, Massachusetts, Lexington: D. J. Heath, 1968.

olduğu açıktır. Ancak itiraf etmeliyiz ki terfilerin yabancı dil bilgisine ve yayına bağlanması, hiç bir şeye bağlanmasından daha iyidir. Hiç olmazsa bu unsurlar, “bizimkiler”in önünde bir set teşkil etmektedir. Fakat biz, bu engeli aşacak yolları da kısa zamanda keşfederiz.

Odak problemi aslında Turhan’ın sebeple sonucun karıştırılması ve görünen (somut) unsurların alınıp görünmeyenlerin (soyutların) ihmali problemlerine paraleldir. Bir işin nasıl yapılacağına dair “know-how”ı ithal etmek nispeten kolaydır. Meselâ yüksek öğrenimde kalite hareketi için batıda “misyon” ve “vizyon” yazıldığı gözlenmekte ve bizde de öyle yazılmaktadır. Meselâ araştırma kapasitesi gelişmiş kurumlarda yayın sayısının yüksek olduğu gözlenmekte ve bizde de yayın sayısının arttırılması teşvik edilmektedir. Fakat bunların orada neye yaradığı, ne için yapıldığı hakkındaki algılamamız yetersiz kalmaktadır. “Know-how” (nasıl yapıldığını bilmek) başarılmakta, fakat “know-why” (niçin yapıldığını bilmek) hususunda başarısız olmaktayız. Çünkü know-how somuttur. Know-why soyuttur. Dolayısıyla kavranması da daha zordur.

Turhan’ın çarkı, tabiat bilimleri ve mühendislikte artık suyla temas etmektedir. Fakat çekilen suyun önemli bir kısmı bizim çorak topraklarımız yerine başka topraklara akmaktadır. Çünkü tabiat bilimleri ve teknoloji konularında yaptığımız yayınların büyük kısmı başkalarının problemlerine çözüm getiren çalışmalardır.

Yeni derdimiz: Kimlik problemi

Bir toplumun yaşayıp yaşayamayacağını şüphesiz, neler yapabildiği ve neleri yapamadığı belirleyecektir. Fakat toplumun ne yapacağından önce kim olduğu, yapacaklarını kimin için yapacağı sorusuna cevap vermesi gerekir ki bu “yumuşak-soyut”, fakat hayatî bir konudur. Demokrasi de hukuk da, sanayileşme de “biz kimiz?” sorusunun cevabı alındıktan sonra değer taşır. Kimin için demokrasi? Kimin için hukuk? Kimin için kalkınma?

Bu soruların cevapları hususunda Turhan'ın bir tereddüdü yoktur. Onun yetiştiği ortamda cevaplar açıktır. Türk milleti için:

Birinci Umumî Harp esnasında olduğu gibi onu takip eden felâketli mütareke senelerinde de ne Avrupa hayranı Garpçılar, ne de istisnalarla hali hazırın devamını ve İslâm birliğini müdafaa eden İslamcılar, inhilâl etmekte olan cemiyeti yeni bir kuruluşa veya kurtuluşa götürecek fikir sistemini verememişlerdir. Bilâkis her iki fikir cereyanı da Umumî Harpte bir hayli hırpalanmış, hele İslamcılık tamamıyla iflâs etmiştir. İşte bu vaziyet karşısında bütün gözler Türkçülüğe çevrilmiş, kurtuluş ümit ve imkânı ona sarılmakta görülmüştür. Böylece Milliyetçilik, tam manasıyla ve her bakımdan inhilâl etmekte olan imparatorluğun enkazı üstünde bugünkü Türkiye'nin kuruluş imkânını hazırlamıştır.¹¹²

¹¹² “Kültür Değişmeleri”

Fakat yazının başlangıcında nakledildiği gibi Turhan kimliğimiz hakkında rahat değildir. Bizi biz yapan unsurların yok edilişinden bahsetmektedir: “Bugün bile bunların sayesinde yaşadığımızın farkında olmadan hâlâ onları tahrip etmekle meşgulüz.”

Millet devletinde (ulus devlette), eğitimin iki hedefi vardır:

1. Sosyolog Ernest Gellner’in “ortak yüksek kültür” dediği ve milleti millet yapan kültürün zamanda (nesiller arasında) ve mekânda (ülke çapında) müsterekliğini sağlamak.¹¹³
2. Ülkenin ihtiyacı olan donanıma sahip insan kaynağını yetiştirmek.

Bunların yerine Dore’un deyişiyle “yeni ekonomiye giriş bileti sayılan tabiat bilimleri, teknoloji ve kolonizatör ülkenin dili” öne çıkınca, yukarıdaki birinci odak tamamen silinmekte, ikincisi ise ancak eksikliklerle gerçekleştirilebilmektedir.

Bırakın ortak yüksek kültürü, bizim eğitim sistemimizle yetişen bugünkü kuşakların meselâ Mümtaz Turhan’ın 1950 ve 1960’larda yazdıklarını okuyup anlamaları imkânsızdır. Bu kitabı okuyup anlayabileceklerinden bile şüpheliyim. Ortak yüksek kültür yoksunluğu öyle bir hâle gelmiştir ki bugünkü nesiller -buna birçok akademisyen de dâhildir- artık bilmediklerini fark edecek kadar bile bilmemektedirler.

Toplumu millet yapan ortak yüksek kültür kaybedilince millet öncesi alt kimlikler çırılçıplak ortaya çıkmak-

¹¹³ John. A. Hall, Editör, “The State of the Nation, Ernest Gellner and the Theory of Nationalism”, Cambridge University Press, 1998.

tadır. Etnisite, cemaat, aşiret bu alt kimliklerin bir kısmıdır ve Türkiye şimdi bu ölümcül problemlerle karşı karşıyadır. Etnisite, cemaat, aşiret elle tutulur, somut, katı unsurlardır. Millet, elle tutulur bir nesneye değil bir mensubiyet şuuruna dayanır; dolayısıyla daha soyuttur ve tıpkı tarih şuuru gibi, kültür gibi anlaşılması daha zor bir sosyolojik vakıadır. Bu yüzden Siyasî Ümmetçiler milleti bazen ırk, bazen kavim, bazen etnisite zannederler; sık sık da hepsini aynı şey zannederler.

VI

Somutlar ve Soyutlar

Soyuttan anlamayanlara hazır somutlar

Bir toplumda soyutların kavranamaması, günümüz medeniyeti için gerekli temel kavramların anlaşılmaması, sınav sonuçlarına yansımakla kalmıyor. Keşke bu, sınav sonuçlarıyla biten bir oyun olsaydı. Sınav sonuçlarının işaret ettiği yetersizlik, milletlerin fakirleşmesine, insanlar arası münasebetlerin çürümesine, temel değerlerin çarpıklaşmasına da yol açıyor.

Soyuta yükselememek, somutta kalmak, mukaddesin anlaşılmasında vahim çarpıklıklara yol açıyor. Millet, ancak devlet kurabilen toplulukların ulaştığı soyut bir kavramdır. Buna karşılık kavim, etnisite, kabile, devlet öncesi fakat kısa ömürlü siyasî organizasyonların dayanak noktasıdır. Soyutu kavrayamayan insanlar bu somut döl müşterekliğinde takılırlar. Milleti de kabile, kavim ve bunların büyüğü sandıkları “ırk” gibi anlarlar. Milleti anlamayan, milleti ırk, kabile ve benzerlerine benzeten, son tahlilde milliyet aleyhtarı politikalar sonuçta millî birliği tahrip eder ve devletin tehlikeye girmesine yol açar.

Milletin ne olduğunu anlamıyorlar.

Milleti döl birliği zannediyorlar. Kavrama kapasiteniz ancak döl birliğine yetiyorsa, Türkiye’de birçok millet var zannedersiniz. Bu siyasîleri korkuya sevk ediyor. Sık işit-

tiğimiz “milletimiz”, “aziz milletimiz”, “asil milletimiz” gibi isimsiz ve ne idüğü belirsiz bir sözde milleti övüp sonra da o millette birlik tavsiyesiyle biten nutuklar aslında bu soyut kavram yetersizliğinin yol açtığı telaşın sonucudur.

Nihayet dünya görüşü, sosyo-ekonomik tavırlar, muhafazakâr veya değişimci görüşler hep soyut kavramlardır. Bunlara dayanan sosyal hareketler, siyasî partiler ve nihayet demokrasi de soyuttur. Modern devlet, demokrasi, partiler, siyasî doktrinler hep bu soyut kavramlara dayanarak oluşur. Bunlar yoksa, kavranamıyorsa partiler siyasî kabilelere, menfaat birlikteliklerine dönüşür. Fikirler, tezler etrafında değil, büyük, hatasız liderler, olağan dışı ve olağanüstü führerler etrafında toplanılır. Ve hep birlikte felakete gidilir.

PISA’dan PIAAC’tan notumuz düşükse ne olur? İşte bu olur! En azından kendimizi toparlayana kadar millet ve ülke olarak karşılaşacağımız riskler büyür. Daha kötüsü kendimizi toparlamayı sağlayacak çıkış yollarını da düşünemez oluruz. En azından böyle... En çoğunu, en kötüsünü yazmak ve düşünmek istemiyorum.

Mukaddeste somuttan soyuta- sonra yeniden somuta

Dinlerin tarihinde somuttan soyuta doğru bir gidiş görülüyor. Semavî dinlerden önce somut putlar vardı. Bunlardan başlayan din, aşkın, soyut yaratıcı anlayışına doğru geliştii.

Önce gözle görünenler, bir dağ, bir deniz, bir hayvan, ateş, güneş veya ay, tapınılacak nesnelerdir. Daha sonra gözle görünmeyen, elle tutulmayan cedlerin ruhlari, diğeri ruhlar, ilahlar, ilahları temsil eden totemler, putlar, sonra insana benzeyen bir tanrılar obası, sonra tek ama aile sahibi bir tanrı. Bugün de Hristiyanlar Tanrı'nın annesine ve oğluna yalvarır, dua eder.

Gözle görünmeyenleri de temsil etse totem hemen oracıkta, kabile çadırlarının ortasındaki açıklıkta, göz önündeydi. Mekân oradan dağların tepelerine göçtü. O tepelere insanlar ulaşamıyordu. Mukaddes, soyuta doğru bir adım daha atmıştı. Sonra gökyüzüne ve nihayet her yerde hazır ve nazır İslam'ın Tanrı'sına varıldı. En somuttan en soyuta.

Kuran'da Enam suresi 75-79. ayetlerinde Hazreti İbrahim'in görünen varlıklara tapmaktan Allah'a kulluk etmeye dönüşü şöyle anlatılır (Elmalılı Hamdi Yazır mealinden):

75. Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (muhteşem varlıklarını) gösteriyorduk ki, kesin inanılardan olsun.

76. Üzerine gece bastırınca, bir yıldız gördü: "Rabb'im budur." dedi. Yıldız batınca da: "Ben batanları sevmem." dedi.

77. Ay'ı doğarken gördü: "Rabb'im budur." dedi. O da batınca: "Yemin ederim ki, Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi, elbette sapıklığa düşen topluluktan olurdum." dedi.

78. Güneş'i doğarken görünce: "Rabb'im budur, bu hepsinden büyük." dedi. O da batınca dedi ki: "Ey kavamim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım."

79. "Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben asla Allah'a ortak koşanlardan değilim.

En soyut Tanrı tasavvuru İslâm'ın Allah'ıdır. Doğmamıştır, doğurmamıştır, bir mekânı yoktur, mekân onun-
dur, âlemlerin rabbidir, zaman onundur, her yerdedir ve her zaman hâzır ne nâzırdır.

Soyut kavranamayınca

Şimdi işin kolayına kaçıp, pozitivistlerin insan kavrayışının aşamaları düşüncesine kayabilir, somuttan soyuta geçişin böyle bir değişim olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ya,

insanlık önce büyü çağındaydı; sonra din çağına en son da bilim çağına geçti. Mesele o kadar basit değil. İnsanların zihninde mukaddesin değişimi sadece aşağıdan yukarıya gitmiyor. Gellner “Müslüman Cemiyeti” kitabında,¹¹⁴ özellikle İslâmiyet açısından mukaddesin soyutluğu konusunu inceler. Müslüman cemiyetini incelemeğe girişmeden, kitabın ta başına da David Hume’un şu sözlerini alır:

*...dinin ilkelerinde bir cins yükseliş ve sonra aşağı
akış¹¹⁵ vardır... ve putperestlikten Tanrı inancına
yükselme, sonra da Tanrı inancından gelsin geri putpe-
restliğe alçalma insanlarda tabî bir eğilimdir.*

Hume, katolik kilisesinin azizlerini Zeus’un etrafındaki küçük tanrılara benzetir. Papazların güçlerini takviye için batıl inançları kullandıklarını söyler.

Hristiyanlık, Tanrı kavramının soyutluğundan sıkıntıya düşüyorsa, Müslümanlık için bu daha da şiddetle geçerli olmalıdır. Çünkü İslâm’da ne Tanrı’nın dua edilecek, merhamet dilenecek bir annesi vardır, ne de insanları kurtarmak için feda ettiği bir oğlu. O zaman bu kadar soyut Tanrı kavramıyla kendi dünyası arasında bir köprü kurmak için IQ’su 90 civarında veya bunun altındaki somut Müslüman, somut ilahlar aramaya başlar. Mucize sâhibi imamlar, azizler, şihlar, mehdiler... Hem siyasette hem ibadette izleyeceği liderler, imamlar, hoca efendiler. Çünkü soyuta zihinlerinde henüz yer açılmamıştır. Beyinler soyuta alışmamıştır.

¹¹⁴ Ernest Gellner, “Muslim Society”, Cambridge University Press, 1981.

¹¹⁵ Hume’un ve Gellner’in kullanışıyla, ‘flux’ ve ‘reflux.’

Saydığımız imamlar, şıhlar, mehdiler somut mucizeler gösterir, gaipten, gelecekte haber verirler. Mucizelerle kuşanmışlardır. Gerçi bu mucizeleri mürid görmemiştir ama başkalarından işitmiştir. Hazreti Muhammed'den mucize istendiğinde -insan pek az değişir, demek ki o zamanın insanları da somut peşindeydiler- cevap, "Kuran'ın kendisi mucizedir!" olmuştu. Fakat Hazreti Allah, peygamberinden esirgediği gösteriye yönelik mucizeleri zamanımızın şeyhlerine bol bol bahşetmektedir, ne hikmetse!

Soyutu kavrayamama eksikliği sadece putlar yaratmaya sürüklemiyor, soyuta tutunulamayınca inançlarda da aşağıya, somuta doğru kayılıyor.

İslâm soyuttur. İnsanlar arasında adalet ve hakka dikkat etmek. İyilikleri işleyip kötülükleri def etmek. Kul hakkı yememek. Ve belki en mühimi, Allah'ın bize şah damamızdan yakın olduğunu hissedip kimse bakmıyorken de böyle davranmak. Bunlar şüphesiz soyut şeylerdir. Daha önce temas ettiğimiz Selefîcilik ve tekfircilik konusunu tekrar özetleyelim: Selefîcilik ve emirleri somuttur. Tekfircilerin sizden talep ettikleri somuttur. Yemeği elle yiyeceksin! Su içerken çömecek ve üç yudumda içeceksin. Ayakta işemeyeceksin -pisuarlar günahtır. Yalnız pisuar değil daha birçok şey, yaptıklarını tam 7. asırdaki cahiliye Mekkesi ve Medinesi gibi değil de başka türlü yapmak hep günahtır ve günah işleyenler kâfirdir. Birilerine yaptıklarından veya yapmadıklarından dolayı kâfir demek, herhalde geçmişte bu gün olduğu kadar yayılmamıştı. Hem Hazreti Ali'ye, hem Muaviye'ye kâfir diyen Hariciler zamanı ve onların cemaati hâriç. Son asırlarda bu, sadece Vahabilerin işiydi. Şimdi tekfirci birçok grup var. Bunlardan İhvan-ı Müsli-

min ve benzerleri Türkiye’de yaygındır. Bunlar da Vahabiler gibi insanın yapıp yapmadıklarına bakılarak iman hakkında hüküm verilebileceği ve yanlış işleyenin dinden çıkacağı fikrindedirler. Tıpkı El-Kaide, Tâliban, İŞİD ve benzerleri gibi. Bazı milletlerarası politika analistleri, Türkiye’nin son on yıllardaki politikalarının ana fikrinin Türkiye’nin menfaatleri değil, İhvan’ın menfaatleri olduğunu söylüyor. Bu temel bir kırılmadır. Hem din anlayışı bakımından hem de Türkiye’nin geleceğine rehin koyması bakımından âcilen ele alınmasını gerektirecek vahamettedir.

Mümin, yukarıda saydığımız İslâm ilkelerini içselleştirmiş adamdır. Mümin soyuttur. Bizim eski bir deyişimiz, “para ve iman kimde olduğu belli olmaz” sözüdür. Paranın kimde olduğu artık gereğinden fazla belli de iman kimde olduğu hâlâ belli değil. Hanefî-Maturidî çizgisini reddedip imanı amele bağlamak, amelle iman eksilip azalabileceğini düşünmek ve amelleri gözlemleyerek bir insanın kâfir olduğuna karar vermek, İslâm’ı soyuttan somuta alçaltmaktır. Kâfir somuttur. Halbuki İmam Maturidî’nin tesbit ettiği temel ilkelerden biri şudur: İman ya vardır, yahut yoktur. Artmaz, eksilmez. Sünnî Müslümanlıkta da Şîî Müslümanlıkta da ameline bakıp bir insanı kâfir ilân edemezsiniz. Kendi küfrünü veya şirkini açıkça beyan etmediği sürece.

“Oruçluysen duşa girersem oruç bozulur mu?” sorusu ve cevabı somuttur.

Takva soyuttur. Nerelerin örtüleceği, somuttur.

Ahlâk soyuttur. Apış arası somuttur.

“İsraf haramdır” soyuttur. Altın alyans yasağı somuttur.

İtikad soyuttur, ilmihal somuttur.

Hemen tamamı uydurma olan sevap-günah muhasebesi hadisleri somuttur. Namazı sarıkla kıalarsan elli kat daha fazla sevap kazanırsın. Şunu yaparsan bin, bunu yaparsan elli bin sevap kazanırsın gibi.

Müminler soyutu kavrayamaz hâle gelince, din de bir teknik günah-sevap el kitabı olup çıkar. Temel değerler artık kimsenin tasası değildir.

Aile, kavim, kabile, ırk somut - millet soyut

Bir insanın ailesi son derece somut, gözle görülür, elle tutulur bir toplum birimidir. Annemiz, babamız, kardeşimiz veya eşimiz, çocuğumuz... Geniş aile diyebileceğimiz "kavim" de neredeyse aile kadar somuttur. İşte, amcalar, dayılar, onların çoluk çocuğu... Başka yerde anlatıldığı gibi¹¹⁶ kavim kelimesinin Türkçesi, neredeyse unuttuğumuz bir kelimemiz, "sop"tur. Sopun İslâm'da, yani 7. asır Mekke ve Medine'sindeki adı "kavim"dir. Sop kelimesi bugün ancak "soy-sop" değişinde varlığını koruyor. Somutluk kavimde bitiyor. Kabile, kavim veya aile kadar elle tutulur, gözle görülür değil. Hepsi aynı tek bir ataya bağlı olan kavimler topluluğuna kabile deniyor. Bu tek ataya bağlılık bir toplu inanç işi. Yine İslamiyet'in başlangıcından örnek verirsek, Haşim Oğulları, Ümeyye Oğulları birer kavimdir. Bunlar, hep birlikte Kureyş kabilesinin parçalarıdır. Arapça'da da İbranice'de de gerek kavimler, gerekse kabileler atalarının adıyla anılır. Ben-î Kureyş, Ben-î Haşim gibi. Zaten o lisanların müştereken kullanılan "ben" ön-eki, Türkçe'deki oğlu, oğulları anlamındadır.

Bu saydığımız birimler, aile, sop, kavim, kabile, hep döle dayanan veya dayandığı iddia edilen birimlerdir.

¹¹⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, "*Bugünkü İslam Mezhepleri*", İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2011, sayfa 43. ve İskender Öksüz, "Millet ve Milliyetçilik", Panama Yayınlar, 2016, Siyasî Ümmetçilik bölümü.

Hicaz'da, 7. asır itibarıyla bir toplum biriminden bahsediyorsanız mutlaka baba tarafından bir soydan bahsediyorsunuz demektir. Tabîdir ki Siyasî Ümmetçiye "millet" dediğinizde bunu yine baba tarafından gelen bir döl birliği diye düşünecektir. Siyasî İslamcılarının millet kavramını bir türlü algılayamaması, ona bazen kavim, bazen ırk demelerinin sebebi budur.

Hâlbuki millet, tarihi gelişim itibarıyla kabilelerden de büyük ve belli bir ataya veya atalara katiyen somut şekilde değil, ancak mitolojik olarak bağlanabilecek bir toplum birimidir. Türk Milleti, beni-Türk gibi bir şey değildir muhakkak. Alman, Fransız, Amerikan vs. milletleri de öyle...

Demek ki millet, 7. Asır Arap terminolojisinde karşılığı olmayan ve o cemiyetin döl birliğine dayanan birliklerinden daha soyut bir kavramdır. Bir o kadar da bağlayıcı gücü yüksek bir toplum birimidir. Öyle ki bugün dünya siyasetini, ekonomisini, milletlerarası ilişkiler kavramıyla düşünmek zorundayız. Ünlü siyaset bilimci Beissinger'in dediği gibi,¹¹⁷ *"Modern dünyada, milletlerin içerisinde rekabet ettiği bir milletler evreni icat etmek zorundayız... Yüksek kültürün yaygınlaştığı bir dünyada millî olmayı hayal bile edemeyiz. Modern devlet ve ekonomi, işlevini, millet denilen kabın içinde yürütmektedir."*

Bu noktada İbni Haldun'un Mukaddime'sindeki devlet teorilerine bir göz atmakta fayda var. Haldun'un teorisini orta öğrenimimizde eğer görmüşsek -ki bu da çok şüphelidir- şöyle duyup geçmişizdir: "Devletler de tıpkı insanlar gibi doğar, büyür, ihtiyarlar ve ölür." Bizim sınıf-

¹¹⁷ Mark Beissinger, *"The State of the Nation, Ernest Gellner and the Theory of Nationalism"*, sayfa 170, editör: John E. Hall, Cambridge University Press (1998).

ta kalan eğitim sistemimiz Haldun'un veya İbni Sina veya Farabî'nin fikirlerini gençlere öğretemez; çünkü öyle yaparsa yeni kavramlar öğrenmesi ve öğretmesi gerekir. Zor iş... Bunun yerine bu zatların isimlerini ve bir adım ileri gidecekse eserlerinin adlarını ezberletip geçer.¹¹⁸ Bizim millî eğitimimizin başarılı bir lise mezunu bu isimleri ve bunların "büyük ve mühim adamlar" olduğunu biliyorsa, bu kâfidir. Bu yüzdendir ki standart bir Türkiye eğitimi mezunu, ya "Bizim İbn-i Sinalarımız, Farabilerimiz var!" der, fakat bunlar ne yapmıştır, ne demiştir, niçin büyük adamlardır sorularına cevap veremez veya daha sonra Batı okullarına ve kaynaklarına uzanmışsa, kendisine öğretilen büyük Farabî ve İbni Sinaların aslında gerçek olmadıklarını düşünmeğe başlar; öyle ya, gerçek olsalardı ne yaptıkları da öğretilirdi. Bu aşağılık duygusu ve kanaat ancak batı kaynaklarında bu insanlarımızı keşfederlerse zail olur. O zaman da "İngilizler bile Farabî'yi biliyor!" gibi en az birinci kadar aşağılık duygusu yansıtan lâflar sarf edilir.

Mukaddime'ye dönelim. Haldun'un teorisi, bugün hâlâ bir sosyoloji şaheseri sayılacak seviyededir. Haldun'a göre, toplulukları bir arada tutan kuvvete -bağlayıcı güce- asabiyye denir. Topluluklar ikiye ayrılır: Konar-göçer toplumlar ve yerleşik toplumlar. Haldun birincilere bedevî toplumlar, ikincilere hadarî (hazarî) toplumlar demektedir. Kurduğu devlet teorisi şöyledir: Asabiyye, bedevî kabile ve kavimlerde kuvvetlidir. Öyle ya onlar falanca-oğulları olduklarını kavim için doğrudan doğruya, kabile için

¹¹⁸ Bu satırlar yazılırken ilân edilen yeni ilköğretim müfredat taslağında birinci sınıfta çocuklara Atatürk'ün doğduğu yer, anne ve babasının ismi öğretilecekmiş. Belki IQ'su yeterli bir çocuk çıkıp sorar: Peki de neden öğretiyorsunuz?

de çevrelerinin onlara anlattıkları vasıtasıyla neredeyse gözleriyle görmüş gibi bilirler. Kavim ve kabilelerinden olmayanların da farkındadırlar, onlarla yoğun temas hâlinde dirler. Dolayısıyla bedevî grupların iç bağları sağlamdır, kabile ve kavim kolay kolay dağılmaz.

İşte bu sağlam birliğe sahip bedevî grup, hadi bunlara beni-B diyelim, bir şehre, kasabaya göz diker. Şehir beni-A tarafından yönetilmektedir. İçerden bazı kişilerle de menfaat karşılığı anlaşmalar yapar ve bir gün, şehre hâkim hadarî iktidarı devirip kendisi başa geçer.

Beni-B kabilesine mensup fâtiplerde bedevî bağlarının kuvveti devam eder. Bir sonraki nesilde işler biraz zorlaşır. Şehir yönetimi kabile yönetimi gibi değildir. Kabile dışından insanlarla, bürokratlarla, ulema ile münasebet gerekir. Bürokrat ve ulema göçebelikte pek yetişmediğinden bunlar ister istemez kabile dışındandır, yabancısıdır. Komşularla ilişkiler sıkıcı hâle gelince göçebelikteki gibi çekip gitmek de mümkün değildir. İşte bu yoğun ve çeşitli ilişki ağı, asabiyyeyi zayıflatır. Bir nesil daha geçtiğinde kabile bağlılığı bütün bütün gevşemiştir. İşte der Haldun, hadarî toplumun insanları üçüncü veya dördüncü nesilde asabiyyelerini neredeyse tamamen kaybederler. Bağlılıklar çökünce kırdan iştahla bekleyen yeni bir bedevî toplum, beni-C kabilesi veya kavmi harekete geçer. Devletin içinden, mevcut idarenin tatmin edemediği bazı unsurlar da onlara yardımcı olurlar ve bir gün, kanlı bir darbeye beni-C, beni-B'yi tepeleyip başa geçer.

Döngü böyle devam edip gider... Alfabe harf çoktur.

Haldun bu mekanizmayı yaşadığı çevre ve yakın tari-

hindeki gözlemlerinden esinlenerek tasvir ediyordu. Gözleme uyduğu için de ilmî idi. Gerçekten bu mekanizma, Emevî-Abbâsî devletlerinden başlayıp Haldun'a gelinceye kadar o coğrafyada olup biteni, gayet güzel izah etmekteydi.

Haldun'un döngüsünden çıkmak mümkün müydü? Nasıl çıkılabilirdi?

Denizcilikte bir kural vardır. Fırtınalı denizde bir teknenin üstünde yürümeye çalışıyorsanız, tutunduğunuz şeyi bırakmadan önce mutlaka tutunulacak başka bir şey bulmalı ve önce sıkı sıkı ona tutunmalısınız. Haldun'un tarihe karışan devletlerinden hepsi, kavim veya kabile asabiyetlerini tutan ellerini çözmüşlerdi. Fakat tutunacakları bir başka mensubiyet şuuruna sahip değillerdi. Onuncu, onbirinci asır Arap dünyasının uzun ömürlü ve geniş coğrafyalara hâkim devletler kurabilmeleri için kavim, kabile bağlılığından millet şuuruna geçmeleri lâzımdı. Bunu başaramadıkları için, bunu başarabilen bir milletin devletlerine eklemlendiler. Millet şuurunu kuşanıp Arap coğrafyasına gelen bu milletin adı Türk milleti idi. Merkezden uzak ve hadarî medeniyette zirvede görünen bir başka Müslüman grubu İber yarımadasında, Endülüs Emevileridir. Fakat onlar da millî şuura ulaşamadı ve şehir devletlerine bölündüler; Haldun'un mekanizması işledi ve kavim-kabile asabiyyesi tükendi. 1492'de, Kristof Kolomb'un gemileri Amerika'ya hareket ederken son bağımsız Müslüman şehri Granada'nın, "Nar Şehri"nin düşmesiyle tamamlanan "yeniden fetih-reconquista" ile Endülüs sona erdi ve İber Yarımadası tamamen İspanyol hâkimiyetine geçti.

Millet görüşünde modernist teorilerden kökten ayrı-

lan Azar Gat,¹¹⁹ “devletin olduğu her yerde millet vardır” der. Arap coğrafyasının siyaseti incelendiğinde, bunun tersinin de doğru olduğu görülüyor: Milletin olmadığı yerde de uzun ömürlü devlet kurup yaşatmak mümkün olmuyor.

Haldun’un Arapları, elle tutulur, gözle görülür, son derece somut ve her biri falan, filan oğulları diye adlandırılan kavim ve kabile bağlarından soyut mensubiyet şuuru-na, “hayal etmeye” dayanan millet bağına sıçrayamadılar. Baba tarafından döl zincirine dayanan bağlar gevşediğinde de yıkıldılar. Bu hal yirminci asırda bile devam etmektedir. Mısır, Suriye, Irak arasında kurulduğu iddia edilen “Birleşik Arap Cumhuriyeti”nden geriye sadece üç ayrı devletin bayrağındaki bir, iki ve üç yıldız kaldı. Emeviler, Abbasi-ler, Endülüs kendilerine “Arap” bile demiyordu. Ümeyye oğulları, Abbas oğulları diyorlardı. Endülüs de Ümeyye oğullarının Abbas oğullarının katliamından kölesiyle birlikte kaçabilen bir Ümeyye oğlunun kurduğu memlekettir.

Falan, filan oğullarından millete niçin yükselemiyor-lar? Çünkü millet kavme, kabileye, ırka nazaran soyut bir kavramdır. Kavranması kolay değildir. 21. asrın başındaki Türkiye’de de, aynı anlayış havzasından beslenen Siyasî Ümmetçiler, millet kavramına bir türlü erişememekte, mil-leti kavim, ırk veya kabile zannetmektedirler. Temelde bir cins ırkçı anlayışı yansıtan, “Türkiye’de Türk var, Kürt var, Çerkes var...” diye başlayıp otuz altıdan elli küsurlara ula-şan ifadelerde sayılanlar onların kafalarındaki kavim veya ırklardır. Hâlbuki bütün milletler içlerinde birden fazla

¹¹⁹ Azar Gat (Alexander Yakobson ile), “*Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*”, Cambridge University Press, 2013. Ayrıntı için bakınız: İskender Öksüz, “*Millet ve Mil-liyetçilik*”, Panama Yayınları, 2016.

etnisite barındırabilir. Bu milletin millet oluşunu değiştirmez, millî birliğe, “Ne mutlu Türküm” demeye engel teşkil etmez.

Kavimden, kabileden millet seviyesine, millet şuuru-na yükselmiş Türk Milleti’ni görmezden gelip, skolastik kafalarındaki somut ırk, soy, döl kavramlarıyla hareket etmeye, Türkiye’nin birliğindeki millet birliğini bu daha alt birimleri, bir cins ontolojik ırkçılığı savunarak yıkmaya çalışanların, başarılı oldukları takdirde varacakları nokta, rahmetli Durmuş Hocaoglu’nun benzetmesiyle, tıpkı Batıdaki Endülüs’ün yıkılışı gibi bu defa, emperyalistlerin gözünde Doğudaki Endülüs olan Türkiye’yi de çözüp reconquista’ya teslim etmektir. Tıpkı Anadolu’dan önce Türk yurdu olan Rumeli’nin teslim edilişi gibi.

İnsanları millettten küçük toplum birimlerine mahkûm eden kusur, belli ki soyutu kavrayamamaktır, millet kavramını anlayamamaktır ki bu, Türk milleti hesabına, bin küsur yıllık bir kavram gerilemesidir, iptidaileşmedir. Maalesef Siyasî Ümmetçilerin model dünyası, Akdeniz havzası, Doğu ve Batı Roma, Çin ve belki bunların hepsinden ileri Horasan merkezli medeniyet değil, bunların hiç birinden nasibini almamış cahiliye devri Hicaz’ının kavim ve kabile merkezli yapısıdır. Öyle ki Türk Milleti demek yerine etnik grupları saymanın kavmiyetçiliğe davetiye çıkarmak olduğunun farkında değildirler.

Somut döl bağının ötesine geçip soyut millet kavramına erişememektedirler.

Demokrasi, parti soyut; lider somut

Bu bilgilerin merceğinden Türkiye'ye bakalım.

İşe, iki bölüm öncesinin başlığının dayandığı özdeyişle başlayabiliriz: *Küçük zekâlar insanları, orta zekâlar olayları, büyük zekâlar kavramları konuşur.* Bu ifadede somuttan soyuta gidiş bellidir ve anlatılanların özeti gibidir.

Parti, proje, ideal soyut; lider somuttur

Millî bir proje uygulamak için bir siyasî parti kurmak, bir ideal için birleşmek soyut kavramlardır. Halbuki bir liderin etrafında toplanmak somuttur. "Bir lider çıkacak bizi kurtaracak" çok yakından bildiğimiz zavallıca bir düşüncedir ama ortalama IQ'nun ancak 90'a eriştiği Türkiye'de yaygındır.

Geri kalmış ülkeler kötü yönetilir. Daha doğrusu kötü yönetildikleri için geri kalmışlardır. Soyutu kavrayamayanlar tarafından yönetildikleri için kötü yönetilmektedirler. Kötü yönetilen ülkeler sürekli sıkıntıya düşer, felaketlerle karşılaşır ve o felâketlerden kurtulmak için kurtarıcı ararlar. Soyut düşünememek kötü yönetime, kötü yönetim felakete, felaket kahraman ihtiyacına yol açıyor. Kurtarıcı kahramanlar kötü yönetilen ülkelere çıkar. Çünkü iyi yönetilen ülkelerin kurtarılmaya ihtiyacı yoktur; dolayısıyla kurtarıcılara da...

Soyut düşünemeyen toplumlarda bir proje, bir düşün-

ce, bir doktrin etrafında doğan birlikler yoktur. Yani, siyasî parti yoktur. Toplanma fikirler ve ülküler etrafında değil liderin etrafında oluşur. Somut lider işin müspet tarafıdır. Aynı kuvvette somut menfi yönler de vardır ve bu lidere bağlılığı pekiştirir: Etrafımızın düşmanlarla çevrili olması, içimizde hainlerin cirit atması... Düşmanlar da hainler de somuttur. Gerçekte mevcut olsalar da olmasalar da! Kolay anlaşılır ve bizim birliğimizi sağlar. Gerçekten, bir toplumun birliği iki türlü sağlanabilir. Birincisi ve sağlıklı olanı toplumdaki fertlerin birbirlerine duydukları sevgi, saygı ve güvendir. Sağlıksız olan birlik, insanların korkuları, endişeleri, "öteki"ni düşman bellemeleri sonucunda birbirlerine sığınmalarıdır. Birincisi iç çekimin, toplumun bağlayıcı gücünün sağladığı birliktir. İkincisi dış itimin sebep olduğu sürüleşmedir. Koyunların, çobanın sesi, ıslığı veya çoban köpeğinin haber verdiği bir tehdit altında sıkışık düzende toparlanmaları gibi. Gerçek veya hayalî düşmanlardan kaçmak için insanların birbirine ve birbirlerinden ziyade -çünkü diğer insanlara pek de güvenmeye gelmez- genellikle bir diktatöre sığınmalarıdır.

Bu talihsiz korkular ve o korkuların doğurduğu sarsıntılar, anaförler kötü yönetimleri seçtirir. Kötü yönetimler ise gerçek düşmanları ve hainleri yaratır... Bizi içte ve dışta yıkacak düşman ve hainleri çoğunlukla bizim davranışlarımız doğurur. Bu düşman imalatı sıklıkla kendi kendini gerçekleştiren kehanetlerdendir.

Gerçek veya hayalî düşmanların daha yüksek gayeleri tahayyül edemeyen insan gruplarını bir araya getirmekte ne kadar etkili olduğunu, daha iyisine IQ'su yetmeyen ger-

çek inanç adamına düşmanın ne kadar yararlı olduğunu bir sonraki bölümde göreceğiz.

Hukukun üstünlüğü soyut bir kavramdır. Herkese aynı şekilde uygulanacak bir hukuk yapısını ve bu hukuku hayata geçiren savcı-hâkim-kolluk kuvvetini gerektirir. Bunların hepsi soyut ve anlaşılması zor kavramlardır. Nasıl olur da sokaktaki serseriyle devlet büyüklerimiz aynı muameleye tabi tutulur? Siz kanun hâkimiyetini falan boş verin, liderimiz etrafında kenetlenelim ve bize asıl şunu söyleyin: Düşmanlarımız kim? Biz kime karşıyız? İşte bu sorular ve bunların cevapları somuttur.

Hukuk soyuttur. Savcı Mehmet, Hâkim Ahmet, Polis Hasan somuttur. Hayatta başarı onları ayarlamaktan ibarettir. Veya onlar kimin adamıysa o adama yakın olmaktan. Ülkenin başında koskoca bir lider ve bir parti varken, onların yapıp ettiklerine hukuksuzdur diyen, yaptıklarını durdurmaya, yok saymaya Hâkim Ahmet'in mi, Savcı Mehmet'in mi gücü yeter? Alayı bir araya gelse yine vız gelir.

Taktik somuttur. Bol bol taktik yaparız. Düşmanı aldatırız. Oyunlarını bozarız. Peki, o neden düşmandır, biz niçin mücadele halindeyiz? Ülkemizin bu işten faydası veya zararı nedir? Nihaî hedefimiz nedir? Nihai hedefe gitmek için ara hedeflerimiz nelerdir? Bunlar stratejinin sorularıdır. Strateji soyuttur ve bizim aklımız stratejiye yetmez. Fakat "oyun", yani taktik... Biz oyunu hemen hisseder ve bozarız. Zaten dünyada bütün olup bitenler düşmanlarımızın oyunlarından ibarettir ve bozulmalıdır.

Soyut düşünebilenlerce yönetilen ülkeler... Flynn'in tabiriyle bilim gözlüğünü takmış insanların yönettiği ülke-

ler veya Lynn ve Vanhanen'in yüksek IQ'ularının yönettiği ülkelerin stratejileri vardır. Stratejiler on, yirmi ve bazen yüzyıllara uzanır. Vizyon olur, ülkü olur.

Taktikle yetinen somutçuların bir gün yaptıkları ertesi gün yaptıklarını tutmaz. Bugün dost diye canı gönülden sarıldıklarına bir hafta sonra baş düşman derler, dün düşman dediklerine bugün dost derler ve sonra bu müthiş taktikleri akıl ettikleri için kendi kendilerini tebrik ederler. Dünkü dostları kendilerini aldatmıştır. Bu bile taktik propaganda için fırsattır: Aldandık! Kendileri saf ve temizdir, aldanırlar. Sonra mağdur olmanın avantajını kullanırlar. Böyle rastgele vurulan darbelerle, dağınık gayretlerle büyük hedeflere ulaşılmaz.

Fakat strateji kavramını sindirmiş insanların yönettiği ülkelerde en küçüğünden en büyüğüne her hareket ülküye yöneliktir. Küçük fiskeler de büyük darbeler de hep aynı noktaya vurulur ve bu tavrın önünde bir engel kolay kolay dayanamaz.

Tacir somuttur. Aha... Karşımızda duran bir insandır. Gerçektir. Şirket soyuttur. Şirkete "tüzel kişilik", denir; yani gerçek kişilik değildir. Kanunun tarif ettiği kişiliktir ve biliyoruz ki bu kişilik de aslında tek tek insanların toplamıdır. Dolayısıyla tüzel kişilik hayalidir ve o tek tek insanların her biri için farklı bir şeydir. Bu yüzden bizim mahallede tacirden şirkete geçmek bir türlü mümkün olmamıştır. Bugün de geçiş tamamlanmamıştır. Falan şirket dendiğinde, "kimin?" diye sorarız. Ve çoğu zaman cevabını da alırız. Ya falancanıdır yahut onun varislerinin. Hâlbuki şirketin sahibi değil ortakları olur. Bir anonim şirketin vergi borcunu tahsil için vergi memurlarının, ellerine

geçirdikleri bir genel kurul hâzirun listesindeki insanların tek tek kapılarını çalıp, “*Sen şirket ortağısın, öde şirketinin borcunu!*” dediklerine bizzat şahit oldum. Anonim şirketin ne demek olduğunu bilmeyen ortaklardan tahsilât bile yapmış olabilirler. Benzer şekilde savcılar anonim şirketlerin hâzirun listelerinden sorumlu ararlar. Belki hâlâ bu çaba içindedirler. Henüz tüzel kişiliği, ticaret sicilini, yönetim kurulunu, murahhas azayı öğrenmemişlerdir; ne onlar ne de onların başındaki adamlar.

Mukavele, taahhüt, lisans soyuttur. İmza somuttur. İster devlet bürokrasisinde ister özel sektördeki münasebetlerde biz mukavele yapmaz, taahhüde girmez, onay veya kredi almayız. Gösterilen yerlere “*imza*”lar atarız. Evrakımız onay beklemez, imza bekler. İmzayı atan da çoğu zaman onay verdiğinin farkında değildir; imzasını lütfettiğini düşünmektedir. Bu yüzden bizde birçok bürokrat, imzası olmadan yapılamayacak işleri sayar. Yaptıklarıyla değil, isterse, imzasını esirgeyerek engel olabilecekleriyle övünür. İmza varlığıyla bir katkı değildir; yokluğuyla bir engeldir.

Ek: Neo-Hariciler

Seviye düştükçe nefret ve saldırganlık artıyor. Bunu siyasette görüyorsunuz. Sosyal medyada görüyorsunuz. Hele ikisi birleştiğinde, yani sosyal medyadaki siyasette “esfeli safilin”in manasını anlıyorsunuz.

Muhalliflerine, muarızlarına sıfır-altı kalitede bir üslupla saldırıyorlar. Hadi onlar muhaliftir; fakat aynı düşüncede olanların birbirine hitabı bazen muarızlara yönelttiklerinden daha acımasız, daha edepsiz.

Adem’in dili

Antropolojinin kuruluş dönemlerinde dünyada “medeniyet”in henüz uğramadığı kabileler vardı. Bilim adamları geçmiş bu kabilelerde gözlemeye çalışırlardı. Galiba artık bu coğrafyalar tükendi. Şimdi sosyoloğundan siyaset bilimcisine geçmişimizi insan öncesinde aramak moda oldu. Bu yüzdendir ki Fukuyama “*Siyasî Organizasyonun Tarihi*” kitabına, alt başlık diye, “*İnsan Öncesi Zamanlardan Fransız İhtilali’ne*” ibaresini seçti. Aynı arayışı Jared Diamond’da, Frans de Waal’de de buluyoruz.

En basit primat gruplarında bir bölge sahiplenmesi var. “Vatan”ın ilk hali gibi... Öyle ya, beslenmek, avlanmak, toplamak için belli bir alan lâzım. Her grubun ken-

di alanı, yani “racon”u belli. Alana tecavüz günler süren harplere yol açıyor.

İnsan hemcinsleriyle yoğun iş birliğine de muhtaç. Aksi takdirde hemen hepsi kendinden büyük ve güçlü protein kaynaklarının, yani etini yiyeceği hayvanların, ne dirisini ne de ölüsünü ele geçirebilir. Ölüsünü de ele geçiremez, çünkü şu veya bu sebepten kaçamayan veya ölen şikârin üzerinde diğer yırtıcıların da gözü vardır. İnsan bunlarla rekabet etmek zorunda. Mağara kaplanıyla, sırtlan sürüsüyle... İşte burada insanın insanla iş birliği ve bu iş birliği için gereken lisan devreye giriyor: “İki suyun birleştiği yerde yaralı bir mamut var, baltalarınızı kapıp oraya koşun” diyebilecek lisan. “Somuttan Soyuta” bölümündeki şempanzenin dili -insanın dili mukayesesini hatırlayınız. Orada da Derek Bickerton’un¹²⁰ tespitlerini anlatmıştım: Bu koordinasyonlu hareketten, yüzlerce insanın planlı avından mamut kabileye besin olmakla kalmıyor, aynı avın peşindeki yırtıcılar da korkutularak veya balta yağmuruna tutularak uzaklaştırılıyor. İlk insanları inceleyen arkeologlar insanın lisan sahibi olmasına denk gelen çağlara ait büyük hayvan kemiklerinin üstündeki değişimi gözlüyorlar: En eski karkaslarda önce diş izleri, onların üstünde balta izleri var. Anlaşıyor ki etin iyisini diğerleri yemiş. İnsanlara onlardan arta kalanlar düşmüş. Fakat zaman ilerleyince izler yer değiştiriyor. Önce insanın eti sıyırdığını gösteren balta izleri, onların üstünde ancak insandan sonra hayvana yaklaşabilen diğer yırtıcıların diş izleri.

Yukarıdaki av hikâyesini aldığım “Adem’in Dili” kitabının yazarı Bickerton, insan dili, dil de insanı yapar diyor.

¹²⁰ Derek Bickerton, “Adam’s Tongue- How Humans Made Language and Language Made Humans” Hill and Wang 2009, sayfa 160- 164.

Ama dilin itici gücü de toplum. Ferdietçi arkadaşlar kusura bakmasın ne tarih öncesinde ne de tarih çağlarında, insanın tek başına veya sadece çekirdek ailesi ile uzlette yaşadığı bir dönem yok. İnsan cemiyet, cemiyet insan demek.

İşbirliği donanımı başlangıcımızdan beri elimizde: Başta dil geliyor ama başka nörolojik aletler de var. Bilim adamları birbirimizi anlamamızı, karşımızdakinin hissettiğini hissetmemizi kolaylaştıran “ayna nöronları”ndan bahsediyorlar.

Dil-kültür-millet

Cemiyet, nöronlardan ibaret değil. Lisandan ibaret de değil. Fakat bunlar cemiyetin temelleri, su basmanına kadar inşaatı demek. Bunlar olmadan cemiyeti kuramıyorsunuz. Başka ne lazım? İnsanların kendi toplum birimlerine duydukları sevgi ve bağlılık. Beraber avlanmak. Beraber sevinmek ve üzülmek... İlkel insandan günümüze yaklaştıkça bu üst katların tuğlasının, sıvasının, ince inşaat ve müştemilatının adı değişecektir. Bunlara tarih, edebiyat, kültür diyeceğiz. Bir Dawkins çıkacak, genler kadar kültürün memleri de önemlidir diyecek.

Kültürün ve cemiyetin inşasında önemli role sahip memleri Wikipedia şöyle tarif ediyor:

Mem, bir kültürün içinde şahıstan şahısa yayılan bir fikir, bir davranış veya bir üsluptur. Mem kültürün fikirlerini, sembollerini veya uygulamalarını bir akıldan diğerine yazı, konuşma, hareket, ritüel veya taklit edilebilen içeriğe sahip diğer olaylar vasıtasıyla taşıyan bir birim rolünü oynar. Bu kavramı destekleyenler mem-

lerin genlerin kültürdeki benzerleri olduğunu, çünkü kendilerini çoğaltabildiklerini, mutasyona ve ortamın baskısıyla ıstıfaya (ayıklanmaya) ve seçime uğradıklarını savunurlar.

Sonra bir Gellner çıkacak ve “ortak yüksek kültür”den bahsedecek. En gelişmiş toplum birimine de “millet” diyeceğiz.

Sevmek zor iş

Anlaşılabacağı gibi cemiyeti kurmak kolay değil. Belki bu yüzden, karıncalarla arıları saymazsak bunu bir tek yaratılmışların en şerefli başaraabilmiş. Memler lazım, birlikte yaşamak, birlikte sevinip üzülmek ve hepsinden önemlisi bu sevinç ve üzüntüleri birlikte ve nesiller boyu hatırlayabilmek lâzım. Tarih lâzım, edebiyat, müzik, sanat, bunların eğitimle nesilden nesile nakli, velhasıl kültür lazım. Eskiler bütün bunlara cemiyetin ve o cemiyette gelişmiş insanın “müktesebatı”, yani biriktirdikleri, tahsil ettikleri diyecektir. “Tahsil”, verimli toprağımızdaki mahsulün, yani ekinin biçilip toplanmasıdır. Kendimize mal edilmesidir. Bu mal edişler bir sermaye gibi birikiyor: Toplumun sermayesi, sosyal sermaye.

Bütün bunlar insanları birbirlerine bağlayan, toplumu bağlayarak kuran kuvvetler. Bağlayıcı güçler. Zor iş...

Nefret kolay

Fakat bir araya gelmenin kestirme bir yolu var: Nefret! Öyle ya. Ya birbirimizi çektiğimiz için, yahut ötekini

ittiğimiz için bir araya geliriz. Sevgiyle olmazsa nefretle. İşte ideolojiler, itiş gücüyle bir araya gelen toplulukların fikir sistemleridir.

Öteki bulmak kolaydır: Kâfirler, zındıklar... Bunlar kim? Komşumuz. Muhalifimiz. Bizden görünüp de bizden olmayanlar. Zaten bizden görünenlerin yüzde doksanı -yoksa doksan beşi miydi- aslında haindir. Samimî bizdenler tıpkı benim gibi düşünür, benim sözümünden çıkmaz, bana kayıtsız şartsız itaat ederler.

Geçen asrın klasiği “*Kesin İnançlılar*”da Eric Hoffer şöyle diyor:

“Bir tanrıya inanmayan kitle hareketleri doğup yayılabilir ama bir şeytana inanmayanın şansı yoktur.”¹²¹

Bakın nefret ne mem istiyor, ne kültür. Birilerini şeytanlaştırmak sonra onlara bağırıp çağırmak yetiyor. Edebiyat, tarih... Müşterek sevinçleri, üzüntüleri hatırlamak, tahsil. Bunların tamamı gereksiz. Nefret edin yeter. En az bir adet de şeytanınız olmalı. Etrafınız şeytanlarla sarılmışsa tadından yenmez! Gizli lobiler, yok edilmesi gereken muhalifler, hain taraftarlar. Tevekkeli değil “*Nefret*”, Eric Hoffer’in “*Birleştirici Vasıtalar*” bölümünün ilk alt başlığı.

Her şeyi bilen cehalet

Nefret dolu bir ideoloji sahibinin öyle kılı kırk yarmasına gerek yoktur. Doğruluk ve haklılık her yerinden fışkırır. Okumasına, düşünmesine de gerek yoktur. Bu do-

¹²¹ Eric Hoffer, “*The True Believer- Thoughts on the Nature of Mass Movements*” Harper Perennial Classics 2010. İlk baskı 1951.

ğuştan haklı tipi rahmetli Mümtaz Turhan Hoca'nın, "*Kültür Değişmeleri*"nde, "[O] inandıklarını hakikat, kırık dökük ve irtibatsız müşahadelerini de, realite sanmaktadır. Onda ne ilim adamının müsamahası ne de hakikat karşısında teslim olmaya hazır olma uysallığı vardır." diye anlattığını görmüştük.

Turhan Hoca'dan yıllar sonra Dunning ve Kruger, cahil kibrinin ve âlim çekingenliğinin ilmini yaptılar. Meşhur yayınlarının başlığı şöyleydi: "*Niteliksiz ve Bihaber: Kendi Yeteneksizliğini Tanımaktaki Güçlüklerin Kendini Değerlendirmede Abartıya Yol Açışı*"¹²² Şimdi onların keşfine Dunning-Kruger etkisi diyoruz. En çarpıcı örneği, bir sınavdan sonra başarısızların başarılı olduklarını tahmin etmeleri. Başarılıların ise endişeyle sonuçları beklemeleri. Bir bakıma bizim cahil cesareti dediğimiz şey.

Kendisini her konuda haklı, kendi dışındakileri her konuda haksız ve düşman olarak gören bakış, İslâmiyet'in ilk dönemlerinde ortaya çıkan "Hariciliğe" ne kadar da benzer. Bu benzeyişe şaşmamak gerekir. Çünkü değil yüksek kültüre sahip olmak, orta kültürden bile nasipsiz bir güruhtur bunlar.

Ruhi Fığlalı Hoca'nın on dört asır önceki Harici'leri anlattığı şu satırlara bir göz atın. Bakalım tanıdık gelecek mi?..

"Bu taassup, kendilerini öylesine esîr almıştır ki, artık kendi topluluklarının bile değişen şartlara ve karşılaşılan olaylara uyum sağlayabilme, çözüm getirebilme veya uzlaşabilme imkânlarını yok etmiştir. Bunun

¹²² "Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self Assesment." Bakınız: Wikipedia Dunning-Kruger Etkisi.

*içindir ki, kendi aralarında dahî, son derece önemsiz bir takım meselelerden dolayı zuhûr eden görüş ayrılıkları üzerine hemen ayrılığa düşmüş ve çok kısa sürede pek çok kollara bölünmüşlerdir.*¹²³”

Fığlalı’nın bu analizi bu karakterde tarihin tekerrür ettiğini gösteriyor. Sebep? Şöyle:

*“Bu tavır, aslında, onların çölde âşina oldukları eski kabile hayatının ser-âzâd alışkanlıklarını, hepsi de birer eski bedevî olan reislerinin önderliğinde sürdürmekten ve dolayısıyla İslâm cemiyetinin geçmekte olduğu şehir medeniyetine tepkiden başka bir şey değildi. Nasıl İslâm öncesinde bir kabile arada bir anlaşma yoksa öteki kabilelerin tamamını düşman olarak mütalaa ediyor idiyse, Hâricîler de, kendilerinden olmayan bütün Müslümanları kâfir ve dolayısıyla ‘kanı dökülebilecek düşmanlar’ olarak görüyorlardı.*¹²⁴”

Düşmanların mallarının da helâl olduğunu ve rahatlıkla çalınabileceğini eklemeye gerek yok...

Bugünle karşılaştıran: Tamamlanamamış şehirleşme, yarı cehalet... Orhan Türkdoğan Hoca’nın yoksulluk kültürü.¹²⁵ Öyle anlaşılıyor ki yoksulluk kültürü için yoksulluk şart değildir.

¹²³ Ethem Ruhî Fığlalı, “Günümüz İslâm Mezhepleri”, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları Nu: 39, 2008. Sayfa: 172.

¹²⁴ Ethem Ruhî Fığlalı, aynı eser sayfa 171.

¹²⁵ Orhan Türkdoğan, “Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı”, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1974.

VII
IQ düşükse basitleştiririm:
Komplo teorileri

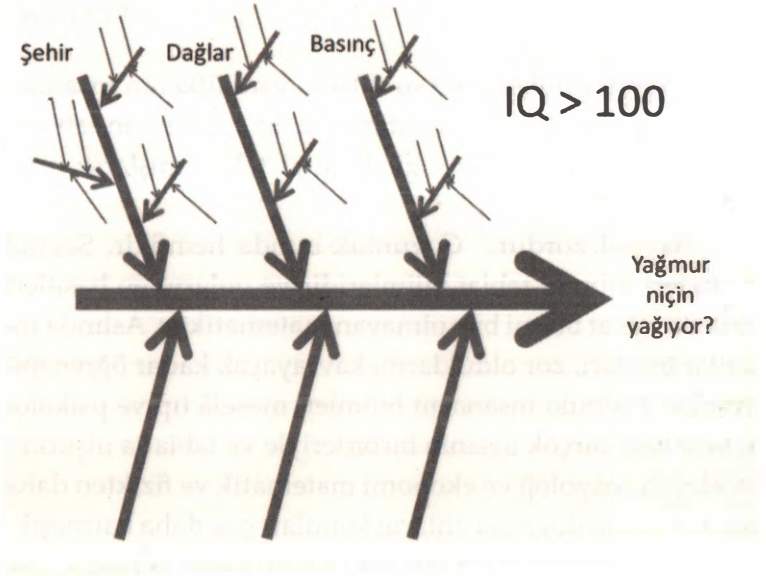
Her şeyi o yapar

*Her karmaşık problemin basit bir
çözümü vardır ve o çözüm yanlıştır.
Karl Popper*

Ülkenin ortalama IQ'su düşük, yani ülkenin insanları soyut kavramları kavramaktan aciz ise... Flynn'in tabiriyle henüz bilim ve teknik gözlüğünü takmamışlarsa nasıl davranırlar?

"Sayısal zordur." Çoğunluk bunda hemfikir. Sayısal dedikleri aslında tabiat bilimleridir ve onların en basitleri fizik ile tabiat bilimi bile olmayan matematiktir. Aslında insanlar bunları, zor olduklarını kavrayacak kadar öğrenebiliyorlar. Hâlbuki insana ait bilimler, meselâ tıp ve psikoloji, hele hele birçok insanın birbirleriyle ve tabiatla ilişkisini inceleyen sosyoloji ve ekonomi matematik ve fizikten daha zordur. Daha doğrusu onların konuları çok daha karmaşıktır ve inceledikleri olayların her biri, bir değil, iki değil, çok fazla sebebe dayanır. Bu da yetmez o sebepler birbirinin sebebidir ve sebep yumağını geriye doğru izlersek nükleer reaksiyon gibi karmakarışık bir arapsaçıyla karşılaşırız. Bu yüzden insan ve toplum bilimlerini zorluğunu anlayacak kadar bile öğretemiyoruz ve öğrenemiyoruz. Öğretme ve öğrenme yerine insan bilimleri ve toplum bilimleri hakkında söylentiler, efsaneler ve ideolojiler ediniriz.

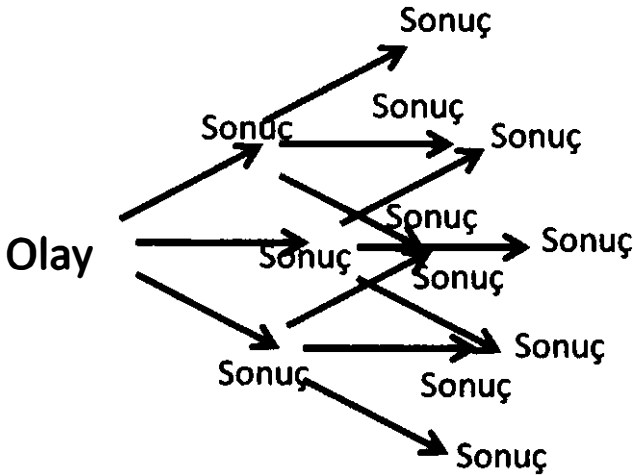
Bırakın bir ülkenin ekonomisini veya sosyolojisini, daha küçük grupların, bir okulun, bir imalathanenin, bir siyasî girişimin ekonomisini ve grup psikolojisini incelemek bile kolay iş değildir. Bu karmaşık insan problemlerini bir nebze kolaylaştırmak için çözümleme aletleri geliştirilmiştir. Meselâ bir olayın sebeplerini bulabilmek için İşikawa diyagramları kullanılır.

Buna balık kılçığı diyagramı diyenler de var. Büyük okun ucuna olay yazılır: Meselâ “Yağmur yağıyor” diyelim. Bir çıt daha ince oklar yağmur yağmasının farklı sebeplerini gösterir. Bu sebeplerden biri “üzerimizde bulunan alçak basınç” olabilir, diğeri “Anadolu platosundaki yüksek dağlar”, “şehrin üzerindeki sıcak hava, üstündeki soğuk hava ile aniden yer değiştiriyor-inversion” vs...

Sonra daha ince sebepler... Üzerimizde niçin alçak basınç bulunduğunun sebepleri, şehrin üzerindeki havanın ısınmasının sebepleri... Bu sebebin sebebi geriye doğru epey dallanıp budaklanabilir. Şeklin altındaki sebeplere daha küçük sebepler çizmedik ki şekil büsbütün karışmasın. Yoksa genellikle onlar da oradadır... Çizdiğimiz en küçük sebeplerin bile daha daha küçük sebepleri olabilir.

Yağmurun yağışı nihayet fiziğe ve meteorolojiye dayanan bir olaydır. Bunun da kestirilmesi zordur. Ama hava raporları ekonomi raporlarından daha tutarlıdır. Sosyoloji için de öyle. Milyonlarca insanın davranışını kestirmek, yağmurun yağıp yağmayacağını kestirmekten muhakkak ki daha zordur.

Bir olayın yol açtığı zincirleme sonuçlar da kılçık diyagramının tersinden çizilmişine benzer. Bu sefer oklar

olaydan çıkıp birçok sonuca doğru dallanır. O sonuçların her biri de kendileri birer sebep olup yeni sonuçlar doğurur ve bu hal devam edip gider. Bunu bazen “kelebek etkisi” diye duyarız: Amazon ormanlarında bir kelebeğin kanat çırpışı, falan yerde bir kasırgaya sebep olabilir... Bilim kurgu filmlerinde de sık sık geçmişe seyahat edilir, orada bir şey değiştirilir, mesela bir taş uçurumdan aşağıya yuvarlanır veya daha beteri, bir dinozor öldürülür ve sonra tekrar bugüne dönlüldüğünde bir bakılır ki Roma İmparatorluğu hiç kurulmamış veya Hitler dünyaya hâkim olmuş.

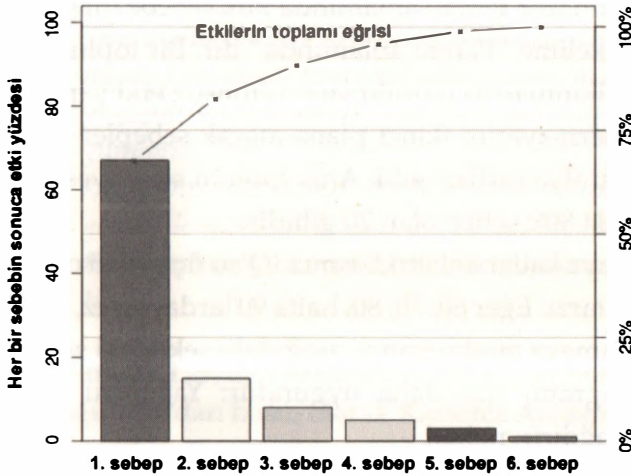
İşî daha da karıştıran, yukarıdaki diyagramın aslında basit oluşudur. Şöyle ki, çoğu zaman gerçek hayatta, sağ tarafta karşılaştığımız “sonuç”ların sebebi bir olay değildir. Şeklin soluna yerleştirdiğimiz “olay” gibi daha birçok olay vardır ve biz şeklin sağında bütün o olayların sonuçların hepsini birden izleriz; çözüm daha da zorlaşır. İşîka-va diyagramının her bir kılçığı, en küçüğüne kadar böyle birer “olay” dır.

Bilimin işî de budur aslında. Şu andaki sebeplerden yarınki sonuçları bulmak. Veya şu anda gözlenen sonuçlardan, dünkü sebepleri bulmak. Geleceğı kestirebilmek, veya tersine geçmişî keşfetmek. Sebeplerden sonucu bulmak, veya sonuçlardan sebebe ulaşmak. Bu ikincisi tarih, arkeoloji ve paleoantropolojinin konularıdır. Jeoloji ve evrim biyolojisinin de...

İşîler bu kadar karmaşıksa toplum olaylarını, ekonomiyi tahmine çalışmaktan vaz mı geçelim? O kadar ümitsiz olmaya da gerek yok. Ekonomi de sosyoloji de epey yol almıştır. Bu yol alışî izah edebilecek bir başka diyagram Pareto diyagramıdır. Pareto analizinde bir olayın çeşitli se-

bepleri tek tek ele alınır ve her birinin olaya etki etme derecesi belirlenir. Bazı sebeplerin sonucu çok kuvvetle etkilediğini, bazılarının ise daha küçük bir etkiye sahip olduğunu görürüz. İsmi daha önce, tilkiler-aslanlar ve elitlerin deveranı konularında zikrettiğimiz Wilfredo Pareto'nun bu konuda da adı geçer ve Pareto sebep-sonuç analizinde iyimserdir. Der ki, *"Sonucun yüzde sekseni sebeplerin yüzde yirmisinden kaynaklanır."* O halde o büyük sebepleri bulup onları değiştirirsek, sonuçlara hâkim olabiliriz. Amazon ormanlarındaki kelebeği rahat bırakalım...

Pareto diagramı: Bir sonucu doğuran sebeplerin farklı etki miktarları.

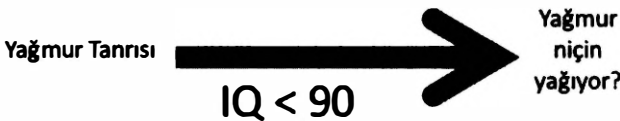

Şekilde bir sonucun birden fazla sebebinin Pareto analizini görüyorsunuz. İlk sütun, sonuca en kuvvetli etki ya-

pan sebebi gösteriyor. Sonraki sütunlar da daha az etkili sebepleri. Üstteki eğri, incelediğimiz sebeplerin sonuca tesirlerinin toplamına işaret ediyor. Ne kadar çok sebebi ele alırsak sonucun o kadar büyük bir yüzdesini izah etmiş oluruz. Şeklin en sağında eğrinin %100 sayısına erişmesi beklenir.

Bilim adamlarının bir rüyası, bugün gözlenen birçok sebebi geriye doğru takip edip olayların dibindeki kök sebepleri bulmaktır. Hele hele bir tek köke inebilirsek, ne mutlu bize! Bu pek ender olur. İşte buraya kadarki çözümlemelerden refah için, kalkınma için kök sebebin “*toplum sermayesi*” olduğunu buluşumuz, böyle kutlanacak bir iş-tir! Hiç olmazsa Pareto anlamında kök sebebe ulaşılmıştır. Anahtar kelime “Pareto anlamında” dır. Bir toplumun refah ve kalkınmasına olumlu veya olumsuz etki yapacak ve toplum sermayesini ikinci plana atacak sebepler de çıkabilir. Coğrafya şartları gibi. Ama toplum sermayesi Pareto anlayışıyla 80’e sebep olan 20 gibidir.

Buraya kadar anlattıklarımız IQ’su üç haneli olanların düşünce tarzı. Eğer 60, 70, 80, hatta 90’lardaysanız, yani basit düşünmeye mecbursanız, aşağıdaki şekildeki sebep-sonuç diyagramı size daha uygundur: Yağmuru Yağmur Tanrısı yağdırır, nokta!

Karl Popper, komplo teorilerini bu çok tanrılı devir anlayışının bir uzantısı olarak görür.¹²⁶ Bir nevi *layik* Afrodit, Hera ve Minerva çekişmesi. Akıllı tanrılar kendileri ortaya çıkmıyor, tıpkı İlyada'daki gibi kendi yerlerine fani insanları dövüştürüyorlar. Bir nevi "vekâlet savaşları". Zeus v.s.'nin yerini üst akıl, Siyonistler, İsrail ve daha küçük tanrılar, Masonlar, Rotaryenler, global sermaye, faiz lobisi v.s. almıştır.

"Bunu bize kim yaptı?"

Bernard Lewis'in -İlhan Kesici'nin bana hatırlattığı- bir tespiti konumuzla yakından ilgili:

"Bir toplumda işler artık gizlenemeyecek ve reddedilemeyecek ölçülerde ters gittiğinde insanların sorabileceği çeşitli sorular vardır. Düniün kıta Avrupası'nda ve günümüz Orta Doğusu'nda yaygın olan, 'Bunu bize kim yaptı?' sorusudur. Böyle kurulan sorunun cevabı genellikle kabahati iç veya dış günah keçilerine -dışarıdaki yabancılara veya içerdeki azınlıklara-yüklemektir."

İşte diyor Lewis, Osmanlılar, böyle yapmadı. Diğer Orta Doğulular'dan farklı olarak Karlofça Anlaşması'ndan hemen sonra ve Küçük Kaynarca'dan sonra daha şiddetle farklı bir soru sordular: *"Nerede yanlış yaptık?"* Ve Türkiye işte bu soru sayesinde diğer Orta Doğulu ülkelerden ay-

¹²⁶ Karl Popper, *"Open Society and Its Enemies"* (Açık Toplum ve Düşmanları), Cilt II, Princeton University Press 1971, ss.94,95 (ilk yayın Routledge, Londra 1945).

rıştı.¹²⁷ Lewis, Ahmet Edip Yükneki'nin 12. asrın başında Atabetül Hakayik'a yazdığı mısraları muhtemelen bilmiyordu:

*sen artak sen andın ajun artadı
nelük bu ajunka kılur sen gile*

(Sen bozüksun dünya ondan bozuldu/ Niçin bu dünyaya sitem edersin?)

Fakat Osmanlı herhalde hatırlıyordu. Hiç olmazsa -hâlâ- bu anlayışa sahipti. Bizim “çağdaş muhafazakârlar” unutmuşa benziyor. Siyasete bir göz atınız. Bütün terslikler komplo teorileriyle izah ediliyor. Bir kere bir “üst akıl” var. O kadar var ki Türkiye çapında televizyon istasyonlarında, basında bu üst aklın günlerce süren analizi yapılıyor. Sonra faiz lobisi var. O olmazsa Masonlar ve Yahudiler var, ille de Yahudiler. Sonra İngilizler... Ama asıl Amerikanlar. Türkiye'ye bütün olan bitenleri bunlar yapıyor. Bizim hiç mi ama hiç kabahatimiz yok. Belli ki Yükneki yanılmış. Sizin IQ'nuz düşükse bütün akıllar size üst akıl gibi gelir ve bizi bu hallere düşüren bir üst aklın varlığına inanmak sizi düşünme zahmetinden kurtarır. Düşünmeye alışık değilsinizdir zaten! Bütün bu üst akılların dünyada mevcudiyet sebebi Türkiye'ye kazık atmaktır. Sabah uyandıklarında daha dişlerini fırçalarlarken o gün Türkiye'ye yapacakları fenalıkları planlarlar.

¹²⁷ Bernard Lewis, “What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response”, Oxford University Press, 2002, ss. 22-23.

Bunlara karşı biz ne yapabiliriz?

İşte meselenin aslı bu soruda düğümlenir. Bunlar gizli kuvvetler olduğundan ve açıkça, mertçe karşımıza çıkmadıkları için bunlara karşı yapabileceğimiz fazla bir şey yoktur. Onlar akıllıdır ve biz safız, hemen kanarız. Bir tek büyük liderlerimiz onlara kanmaz. Onun için sesimizi çıkarmadan büyük liderler ne diyorsa onlara uymalıyız, yoksa üst akıl, maazallah bizim canımıza okuyuverir.

Üst aklın asıl yararı da bu noktadadır. Bizim bir kusurumuz bir kabahatimiz olsa, sebep-sonuç analizi yapmamız, sıkıntımızın sebeplerini bulup düzeltmemiz gerekir. Fakat başımıza gelenlerin sebebi bizim yanlışımız değil de başkasının yaptıkları ise çaresiziz demektir. Bizim kabahatimiz olsa kabahatimizi düzeltirdik; sebep bize komplo kuranlar olunca hem onları bulamayız hem de onlara karşı elimizden bir şey gelmez. Bu komplolara karşı bizim yapabileceğimiz bir şey olmadığı gibi büyük liderlerimizin de eksiklerimiz ve sıkıntılarımızda -estağfurullah- bir dahli yoktur.

Büyük liderimizin yapıp ettikleri artık yarım akıllıların bile kabul edemeyecekleri hâle gelirse... Böyle durumlar pek enderdir. Fakat vukuu hâlinde iki ihtimal vardır.

1. Liderimizin gördükleri, onun kilometrelerce ötesini gören gözlerinin gördükleri biz alelade insanların gördüklerine benzemez; o çok ilerisini gördüğü için bize saçma gelenin uzun vadede saçma değil akıllıca ve son derece yararlı olduğuna iman ederiz. Uzun vadenin vadesini de lider bildiğinden belki o sırla -Allah geçinden versin- mezara gidecektir.

2. Liderimiz temiz ve saf olduğundan kandırılmıştır. O *"milletim ve Allahım beni affetsin"* diyecektir. O zaman liderimiz mağduriyet tahtına çıkmış demektir ve bize düşen mağdur ve büyük liderimizin etrafında büsbütün kenetlenmektir. Şimdi birlik ve beraberlik zamanıdır. Zaten düşük IQ'lu toplumlarda birlik ve beraberlik zamanı hiç bitmez; çünkü toplum devamlı tehlike altındadır.

Bir de üst akıl teorilerinin tarihî ustalarından Adolf Hitler'in bir tavsiyesini dikkate almak lâzımdır. Hitler Kavgam'da, *"Halkın kafasını birçok düşmanla karıştırmayınız, bir düşman işinize yeter de artar"* der. Bu tavsiyeye uyup düşmanlarımızı teke indirmekte büyük yarar vardır. Fazla düşünmeye de gerek yok; yine Hitler o tek düşmanı bulmuştur: *"Yahudiler! Amerika'yı da, İngiltere'yi de ve diğer hepsini bize karşı kurup harekete geçiren Yahudilerdir!"*

Hitler gibi büyük liderler düşmanlarına karşı, onlarla daimî mücadele hâlinde görünürler ama gerçek şudur ki onlar düşmanlarına muhtaçtırlar. Çünkü düşmanlar onların varlık sebebidir. Düşünebiliyor musunuz, birisi Hitler'in karşısına geçip, *"Muhterem Führer, başardınız, artık Avrupa'da Yahudi tehlikesi kalmadı."* diyebilsin. Bu adama Führer'in madalya takacağını sanıyorsanız yanılırsınız. Muhtemelen Yahudi ajanı diye idam ederdi. Çünkü Yahudi tehlikesi kalmadıysa Hitler'e ve Naziler'e ne ihtiyaç var? Millet ve Milliyetçilik kitabıma aldığım gerçek bir olayı burada tekrarlamak isterim:

F. A. Voigt 1932 yılında Nasyonal Sosyalist hareketi incelemek için Berlin'e gelen bir Japon misyonundan bahseder. Voigt, misyonun bir üyesine hareket hakkın-

daki düşüncesini sorar. Cevap şöyledir, "Fevkalade. Keşke Japonya'da da buna benzer bir şeyimiz olsa ama bu mümkün değil, çünkü bizde hiç Yahudi yok."128

Muhtemelen siyasî bakımdan biraz saf, fakat derin görüşlü bu Japon'un söylediği ne kadar doğrudur!

Şimdi bütün komploların "kök komplosu" olan Yahudileri ve Siyon protokollerini ele almanın zamandır.

¹²⁸ Fritz August Voigt, "Unto Caesar" G. P. Putnam's Sons, 1938, sayfa 301.

Ek: Her yerde Yahudi parmağı var!

Zamanın Sayın Başbakanı'nın Gezi'nin¹²⁹ ardında "faiz lobisi"ni keşfetmesinin akisleri basınımızda pek yer tutmadı. Mesela, Avrupa Risk Sermayesi Derneği'nin İstanbul toplantısı sırasında, 29 Haziran 2013 günü soru kılığında bir yorum yapılmış, büyücek yatırım kuruluşlarından Wermuth Asset Management'in başkanı Jochen Wermuth elini kaldırıp Bakan Mehmet Şimşek'e sormuştu, "Erdoğan 'Faiz lobisi'ni siyasi bir taktik olarak mı söylüyor yoksa doktoru çağırmanın zamanı mıdır?"¹³⁰

Aynı günlerde Amerikan Foreign Policy Dergisi'nde Piotr Zalewski makalesine, "Faiz Lobisi'nin Protokolleri" başlığını atıyordu.¹³¹ Bu açıkça, "Siyon Önderlerinin Protokolleri"ne göndermeydi. Rıfat Bali 1923-2008 yılları ara-

¹²⁹ İstanbul, Taksim'deki Gezi Parkı'nın kanunsuz şekilde inşaata açılmasını protesto edenlere saldırılması üzerine Türkiye çapında genişleyen olaylar. 28 Mayıs-30 Ağustos 2013 Bakınız: https://tr.wikipedia.org/wiki/Gezi_Park%C4%B1_protestolar%C4%B1

¹³⁰ Marc Champion, 29.06.2013, Bloomberg, bakınız: <http://www.wermutham.com/media/news/2013/does-erdogan-really-believe-in-an-interest-rate-lobby.aspx> (16.05.2014)
Piotr Zalewski, 26.06.2013, Foreign Policy, bakınız: http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/06/26/protocols_of_the_interest_rate_lobby_turkey_protests_conspiracy_theories

sında bu protokollerin Türkiye’de 102 baskısını saymış.¹³² Bu yazıyı yazarken Kitap Yurdu’na göz attım, birden fazla baskısı halen satıştaydı. Demek ki Bali’nin verdiği sayıya ilaveler olmuş. Siz bunu okurken daha da artmıştır.

Nedir protokoller?

Maurice Joly isimli bir Fransız avukat, 1864 yılında “Monteskiyö ile Makyavel’in Cehennemde Diyaloğu” başlıklı bir kitapçık yayınladı. Joly’nin niyeti III Napolyon’u tenkittir ama sansür buna izin vermediğinden bu hayalî konuşmayı kaleme almıştır. Diktatörün şeytanî fikirleri cehennemdeki Nikola Makyavel tarafından dile getirilmektedir. Yine de 15 ay hapis yatar. Ucuz kurtulmuş. Günümüz Türkiye’sinde olsa birkaç delil daha ekleyip on-on beş yıl yatırabilirdik.¹³³

Joly’nin kitabından dört yıl sonra, 1869’da Hermann Gödsche adlı bir gazeteci, Sir John Retcliffe müstearı ile *Bi-arritz* adlı bir roman yayınladı. Romanın “Prag’da Bir Yahudi Mezarlığı” bölümünde on üç Yahudi kabilesinin temsilcisi cehennemdeki Makyavel’in sözlerini, fakat bu sefer kendi eylemleri ve fikirleri şeklinde tekrarlarlar.

1881’de bir Fransız dergisi (Le Contemporain) romanın o bölümünü İngiliz diplomat Sir Readclif tarafından nakledilmiş gerçek bir gizli toplantı haberi diye yayınladı. Haberde, gizli toplantıyı ifşa ettiği için Sir Readclif’in öldürüldüğü de belirtilir. 1891’de metin biraz değiştirilmiştir

¹³² Rıfat N. Bali, *Les Relations Entre Turcs et Juifs Dans la Turquie Moderne* (İstanbul: Isis Press), 61-68. [Fransızca] bakınız yazarın kendi dipnotundan: <http://jcpa.org/article/present-day-anti-semitism-in-turkey/>

¹³³ Bakınız: Ergenekon, Balyoz ve benzeri davalar.

ve sekiz yıl önceki bir Sanhedrin (Yahudi yüksek mahkemesi) toplantısında Hahambaşı'nın konuşması olmuştur. 1896'da François Bournand "*Les Juifs et Nos Contemporains*" kitabında ve yine bazı değişikliklerle "*Hahambaşı'nın Nutku*"nu neşreder. Ancak daha önceki Sir John Readclif, bu yayında Hahambaşı John Readclif'tir. (İlerleyen yıllarda Hahambaşı'nın ismi değişmeye devam etmiş.)

"Hahambaşı'nın Nutku", 1884-1903 arasında Paris'te Rus İstihbarat Teşkilatı Okhrana'nın (Ahrana) haricî kolunun başındaki Piotr Ivanovich Rachovsky'nin dikkatini çeker. Rusya'da yükselen sosyalist ve Bolşevik hareket içinde bol Yahudi vardır. Masonlar da hükümet aleyhtarlığında faaldir. Rachovsky uzman bir siyasî mektup kalpazanıdır. (Plekhanov'u karalamak için hem onun hem de muhaliflerinin ağzından başarılı sahte mektuplar imal etmiştir.) Protokoller'i son şekline yakın hâle getirir. Okhrana'nın bu ürününün Çar II Nikola'nın elinden bir süre düşmediğini, iç harp sırasında da Rostow'da Beyaz Ordu generali Denikin tarafından çoğaltılıp dağıtıldığını biliyoruz. Bu ideolojik yakıtle Denikin teslim olana kadar Beyaz Ordu 120 000 Yahudi'yi öldürmüştü.

Fakat Siyon Önderleri'nin Protokolleri'nin asıl sponsoru -bilin bakalım kim- Adolf Hitler'dir. Devlet desteği altında defalarca basılan ve yayılan Protokoller'in tanıtıcılarından biri de Jena Üniversitesi'nin Nazi profesörü Johann Von Leers idi.

Protokoller Mısır'da

Şimdi İkinci Dünya Harbi sonrasına atlıyoruz. Von

Leers, Almanya'dan Mısır'a kaçmıştır ve Cemal Abdülnasır'ın danışmanıdır. Yeni ismi Ömer Amin'dir.¹³⁴

Abdülnasır'a hizmet arz eden başka Naziler de vardır. Bunlardan Franz Bünsch Nasır'a, Mısır'daki eski Nazi Alman "yeraltı assetleri"ni kullanarak Yahudilerle mücadeleyi teklif eder. Mısırlıların bu teklife sıcak yaklaşması, o güne kadar kendisine gerekli önemin verilmediği kanaatindeki Bünsch'u çok mutlu eder. Bu "sıcak yaklaşım"ın başında Umumî İstihbarat Memuru Sa'ad Afraq vardır. Bünsch'ün hatırladıkları ve Bünsch'ün teşvik ve tavsiyesiyle harekete geçirilen Alman kolonisinin anlattıklarıyla parçalar birleştirilir:

"Sonuçta Müslüman Kardeşler Örgütü'nün yarısını asmaya yetecek delil ve Mısır emniyet memurlarını gelecek iki yıl peşinden koşturtmaya yetecek ipucu toplanır. Sadece Mısır'da değil, bütün Arap dünyasında örgütün etkisinin kapsamı belirlenir. Doğrudan Alman kaynaklarından alınan bilgi, Müslüman Kardeşler'in neredeyse bir Alman İstihbarat birimi haline geldiğini gösterdi. İpuçlarının takibiyle daha sonra edinilen bilgiler, teşkilâtın hâlâ ayakta bulunduğunu ve Nasır için çalışabileceği gibi Nasır'a karşı da çalışabileceğini gösterdi. İhvan o kadar güçlüydü ki Nasır'ın onu kullanmaya kalkışması halinde örgütün Nasır'ı kullanma ihtimali daha yüksekti.

"Hepsi bundan ibaret de değildi. Tutuklanan Müslüman Kardeşler üyeleri iyi bir dayaktan geçirildikten

¹³⁴ Siyon Protokolleri'nin buraya kadarki hikâyesinin dayanakları için: "Voodoo Histories- The Role of the Conspiracy Theory in Shaping Modern History", David Aaronovitch, Riverhead Books, Penguin 2010, Birinci Bölüm.

sonra İngiliz, Amerikan, Fransız ve Sovyet istihbarat servislerinin organizasyonun tepesine tamamen sızdığı ve bunlardan herhangi birinin İhvan'ı aktif şekilde kullanabileceği veya patlatabileceği anlaşıyordu. Alınacak ders: Fanatiklik yozlaşmaya karşı tedbir değildir. Aslında bu ikisi birbiriyle gayetle uyumludur..."¹³⁵

Alınacak ders diye başlayan son kısımda, bu kitabın, "Ahlakın gerekmediği yer var mı?" bölümünde sorduğumuz bir sorunun cevabı bulunuyor. Orada soruyorduk, "Bir insan nasıl olur da hem bilimsel sosyalist veya siyâsî İslamcı hem de hırsız olabilir?" Copeland cevap veriyor: Olur, hem de bal gibi olur!

Müslüman Kardeşler, Hamas ve Protokoller

Günümüzde, Müslüman Kardeşler'in Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'deki varlığı haberlerde geniş yer tutuyor. Az önce bahsettiğim ve bir yazımda¹³⁶ ayrıntısına girdiğim gibi bu örgütün Türkiye'nin dış politikasında büyük etkisinin bulunduğunu düşünen uzmanlar ve dış politika kuruluşları var. O kadar ki Türkiye'nin millî menfaatlerine göre değil, İslam ümmetinin menfaatlerine göre de değil, Müslüman Kardeşlerin politikalarına göre hareket ettiğini yazıyorlar ve mesela diyorlar ki: Türkiye meşru Filistin Yönetimi yerine Gazze'ye hâkim olan Hamas'la işbirliğini

¹³⁵ Miles Copeland, "Game of Nations: The Amorality of Power Politics", Miles Copeland, Simon and Schuster, New York 1969. Sayfa: 180-185.

¹³⁶ İskender Öksüz, "Türk Dış Politikası var mı? Edelman: Evet var!", 21. Yüzyıl Dergisi 64. Sayı, Nisan 2014.

tercih etmektedir çünkü Hamas, Müslüman Kardeşler'in kuruluşudur.

Bütün bu bilinenleri üst üste koyduktan sonra teşkilâtın temel dokümanı "*Hamas Ahdi*"ne bir göz atmakta yarar olabilir. Hamas Ahdi yaklaşık yirmi sayfada, otuz altı maddedir. Birçok yerinde Protokollere telmih vardır. Meselâ, "*İkinci dünya savaşının arkasında da onlar vardı... ve Birleşmiş Milletler'i kurdurdular... Dünyanın hiçbir yerinde onların (Siyonistlerin) parmak izi bulunmayan bir harp çıkmamıştır*" (22. Madde). Asıl referans 32. Madde'de açıkça yazılır: "*Siyonist oyunların sonu yoktur ve Filistin'den sonra Nil'den Fırat'a kadar genişleme iştahı başlayacaktır... Planları Siyon Önderlerinin Protokolleri'nde açıklanmıştır ve bugünkü davranışları orada yazılanların en iyi ispatıdır.*"

Yahudiye kötüdür yetmez: Kötüyse Yahudidir

Gençlik günlerini Müslüman Kardeşler'in etkisindeki siyasî teşkilatlarda geçirmiş, onlarca eğitilip onlarla birlikte büyümüş birinin Yahudilerden durmaksızın kötülük yaptığını düşünmesi yadırganmamalıdır. Yani "Yahudiye kötüdür" paradigması. Bundan "Kötüyse, Yahudidir"e atlamak kolay olmalı: Bize muhalefet ediyorsa "İsrail dölü"dür.

İşte size Müslüman Kardeşler çizgisindeki siyasî ümetçilerimizden fikir namusu örnekleri:

(Her bir iddia için bağlantı verecektim. Fakat her birinin İnternet'te birden fazla yerde tekrarlandığını gördüm. Bağlantılardan birini seçip yazmak yerine, her müthiş keşfin sonuna Google'da hangi kelimelerle kaynakları buldu-

ğumu yazıyorum. Böylece siz en beğendiğiniz kaynağı seçebilirsiniz.)

Lozan'da Türk delegasyonu üyesi Hahambaşı Hayim Nahum İsmet İnönü ve Mustafa Kemal'i iğfal etmiştir. (Lozan, Hayim Nahum, İnönü)

Vehbi Koç Hayim Nahum'un oğludur. Aydın Doğan da onun oğludur. ("Haim Nahum" "Vehbi Koç" "Aydın Doğan" Yahudi)

Yahudi David Rockefeller, başlangıçtan bugüne Türkiye'deki bütün siyasî olayları nasıl kendilerinin planlayıp gerçekleştirdiklerini asrın itirafı diye anlatmıştır. (Gerçi Rockefeller'ler Baptist Protestan Hristiyanlardır ama...) (asrın itirafı Yahudi "David Rockefeller")

Alparslan Türkeş asıl adı Hüseyin Feyzullah olan bir Yahudidir. ("Hüseyin Feyzullah" Türkeş Yahudi)

"Yahudi Darwin'in Evrim Teorisi..." (Ana-baba Hristiyanıdır ama olsun...) ("Yahudi Darwin")

Yahudiyse kötüdür ve kötüyse de Yahudidir... Kötüyü de *"bana muhalif, aleyhimde, aynı fikirde olmadığım"* diye tarif edebilirsiniz.

Atatürk'ün de Yahudi olduğunun keşfini de okuyucularıma bırakayım. (Atatürk Yahudi dönme)

Yüce liderlerimiz!

Belli bir seviyenin altındaki zekâ, kategorize edemiyor, tümünden gelim-tüme varım mekanizmasını çalıştıramıyor, soyutu kavrayamıyor. Bunlar karışık şeyler. Basit olan dünyadaki her şeyi ikiye ayırmaktır: İyi-kötü, güzel-çirkin, dost-düşman... İyi, büyük, lider insan bir tarafta, kötü, küçük, düşman insan öteki tarafta.

Oğlum henüz küçük bir çocukken, anne-babasının televizyonda bir savaş filmi seyrettiğini görürse, hemen oyuncak tabancasını, tüfeğini, harp şapkasını takar, yanıma gelir ve sorardı: Biz hangi tarafı tutuyoruz? Öyle ya, dünyayı anlamak için başka soruya gerek var mı? İyiler kim sorusu da lüzumsuz aslında, önemli olan düşmanımız kim? Ama o bunu yaptığında henüz beş yaşındaydı. Etrafımızda kırk elli yaşında insanların, hele ülkeyi yönetmeye talip veya yöneten büyüklerimizin aynı anlayışla hareket ettiklerini görmek insanı korkutuyor. Aslında kahrolası düşmanlar da komplo teorilerindekilerin işlevlerini yerine getiriyor. Başımıza ne geliyorsa onlardan geliyor; bizim hiç günahımız yok!

İki değerlikli bu geri zekâlılar dünyasını birçok konuda gözlemek mümkün.

Enver Paşa'yı mı seviyoruz, o halde Atatürk kötüdür. Atatürk iyiye Enver Paşa kötü olmalı. Osmanlı iyiye Cumhuriyet kötüdür. Cumhuriyet iyiye Osmanlı kötü olmalı.

Onların iyileri kusursuz iyidir, kötülerinin de iyi hiç bir tarafı yoktur. Dolayısıyla iyilerin yanlış bir kanaate sahip olmaları imkânsızdır. Kötülerin de her dedikleri yanlıştır. Skolastik kafa tam bunu gerektirir. Olayların sebeplerini, sonuçlarını araştırmamıza gerek yoktur. En iyilerden birini bulup onun eteğine yapışmak kâfidir. Nasıl olsa onun her dediği doğrudur. Kötülerin de yararı vardır. Ters tarafından, her dedikleri yanlış olduğu için onları dinleyip tam tersini yapabiliriz. Bir zamanların bilimsel sosyalistleri için Marks, Engels, Lenin her dedikleri doğru adamlardı. Bir aralık “Atatürkçülük” adı altında bu skolastisizm oynandı. Hattâ “Atatürk ilkelerini araştırma” dernekleri, kurumları kuruldu. İlkelerin ne olduğu henüz belli değildi ama Atatürk mutlak iyilerden olduğu için onları keşfedince iyiyi ve doğruyu da onun sözlerinden, yapıp-ettiklerinden keşfetmiş olacaktık. Bizim iyiyi ve doğruyu bulmamız için ayrıca zahmet etmemize gerek yoktu.

Taha Akyol da “Politikada Şiddet” kitabında Albert Camus’dan Rus nihilist anarşistlerden Pisarev’in sözünü aktarır: “Darwin haklı olduğuna göre Lamarck hâindir.” Öyle ya insanlar ya kahramandır yahut hain! Ya mükemmeldir yahut berbat!

Tekfirci Müslümanlar’da da aynı hâli görüyoruz. Tıpa tıp kendileri gibi düşünmeyen, yaşamayan kâfirdir. Kendileri gibi düşünüp yaşayanlar kendi dar çevresinden ibaret olduğu için de dünya kâfirlerle, daha beteri Müslümanlıktan dönmüşlerle doludur ve bunların katli vaciptir. Bir kısmı katletmeye yönelmişken daha ılımlı olanları bu kâfir halkın malının, ırzının kendisine helal olduğunu düşünüp ona göre hareket etmektedir.

Tekfirci Müslümanların simetriği olan bir grup da *Layikçi* devrimcilerdi. Onlara göre evinde mevlit okutan, namaz kılan tehlikeli insandı, gericiydi. Ailesinde bu tehlikeli insanlardan bulunanlar devlet hizmetlerine alınmamalıydı. Zaman içinde bunlar elendi, yenildi ve tekfirciler hâkim oldu. Layikçileri tekfircilerin zıddı değil, aynadaki aksi gibi düşünmek uygundur. Veya paraleli gibi...

Bugün gençler arasında mazideki önemli insanlarımızı birbiriyle tokuşturup, kim kimi döver tartışması yapmak yaygın. Yukarıda verdiğimiz Enver Paşa'ya karşı Mustafa Kemal Paşa rekabeti gibi. 1970'lerde daha azdı ama demek ki varmış: Erol Güngör'ün Ziya Gökalp hakkındaki bir yazısından dolayı bir grup genç Töre'nin İstanbul'daki yazıhanesini basmaya gelmiş. Tesadüf bu ya Erol da o sırada yazıhanede. Oturmuş, soğukkanlılıkla gençleri ikna etmiş. Onlar da barış içinde geri dönmüşler. Yazıhanede vefalı dostumuz Hasan Hüseyin Emiroğlu vardı. Bu bölümü yazarken ona danıştım. "*Hocanın*" dedi "*kızdığı zaman yüzü kıpkırmızı olurdu. Hâlbuki gençlere hiç kızmadı, gayet sakin konuştu.*" Gökalp de Erol Güngör de ve daha niceleri de başımızın üzerinedir. Fakat hepsi insandır ve hepsinin hatası olabilir. Hata yapmamak istiyorsanız hiç bir şey yapmamalısınız. Hataları görmek ve düzeltmek de vazifedir. Bize düşen her birinin doğru yönlerini alıp devam etmektir. Daha önce de söylendiği gibi: Küçük kafalar insanları, orta kafalar olayları, büyük kafalar kavramları tartışır. Şüphe yok ki Akçura, Gökalp, Turhan ve Erol büyük kafalardır. Bunların hatasız olması veya her konuda tıpa tıp aynı düşünmesi beklenmez. Bize düşen her birinin en sağlam taraflarını alıp, birbirine ekleyip onların mirasçıları

olarak daha doğruyu bulmak ve elimizden geldiği kadar bu mirası arttırmak, zenginleştirmektir.

Erol, kültür ile medeniyetin aslında o kadar kesin hatlarla ayrılamayacağı kanaatindeydi. Gökalp'in yabancısı dediği musiki gibi unsurları da öz kültürümüz sayardı. Burada Erol haklıdır tabi... Fakat bu Gökalp'in değerini azaltmaz. Aradan yıllar geçip Necip Fazıl etkisi dönemine geldiğimizde, ben, biraz da şaka olarak, eh bugünlerde de Gökalp sevgimizi anlatan bir yazı yazsak yine basılırız demiştim.

Akçura, zamanının Alman sosyoloji ekolünün etkisinde milleti ırka dayandırmıştır. Gökalp ise Fransız ekolüne sadık kalarak kültürü ön plana çıkarmıştır. Bugün milletin akraba-kültür (kin-culture) ve etnosembolik vasıflarının önceliğini görüyoruz. Millette bir soy şuuru var ama bu şuur ırka değil, tarih ve kültür mirasına, fakat aynı zamanda bir akrabalık hissine dayanıyor. Yine biliyoruz ki bu şuur genlerimizde, isterseniz fitratımızda var.¹³⁷ Gökalp "kültür" dediğinde hemen tamamen halk kültürünü kasteder ve havas kültürüne soğuk bakar. Yahya Kemal ise tam tersine bu ikincisine folklörden fazla değer verir; yüksek kültürümüzün milletimizi millet yapan temel kültür olduğu görüşündedir. Erol Güngör'ün tutumu da ona yakındır. Önemli fikir adamlarımızdan, "Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları"nın müellifi Sadri Maksudi Arsal, bugün büyük çapta yanlışlanmış olan Lamarck teorisinin doğru olduğunu sanır -fakat bu yanlış Arsal'ın tezlerine pek tesir etmez. Bu saydığımız eksiklerin hiç biri bu önemli insanların fikir dünyamıza katkısını azaltmaz. Fakat düşük IQ için

¹³⁷ Bakınız İskender Öksüz, "Millet ve Milliyetçilik", Panama Yayıncılık 2016.

bir insan tek bir konuda hata yapmışsa iş bitmiştir, artık o büyük lider değildir. Sihir bozulmuştur.

Siyasetten fikir hayatına, her yerde kusursuz, Allah vergisi liderler aramak esas olunca hatayı görüp geri dönmek büyük sıkıntıya yol açar. Hâlbuki içinde bulunulan sıkıntılar zaten o yanılmaz denilen liderlerin öngörüsüzlüklerinden, gerçek dünyaya uymayan ideolojik saplantılarından, idaresizliklerinden kaynaklanmıştır. Bu yüzdendir ki Türkiye’de ne anlama geldiği bilinmeyen bir “felaketin miladı” lâfı üretilmiştir. Çünkü bugünkü felaketleri geriye doğru takip ettiğimizde bugün onlardan şikâyet eden yöneticilerin zamanında onları kendi elleriyle yetiştirdikleri, güçlenmelerine sebep olduğu görülmektedir. Kusursuz liderler böyle bir hata yapmayacakları için bu felaketlere birer milat tayin edilir ve o tarihin öncesinin soruşturulmasına engel olunur. Kaldı ki bizim kusursuz ve saf liderlerimiz o ellerinde büyüttükleri kötü örgütler tarafından aldatılmıştır. Onlara yalan söylenmiş, onlar da temiz ve kusursuz olduklarından herkesi kendileri gibi pirü pâk görmüşler ve düşmanın yalanlarına inanmışlardır.

Aynı “kusursuz lider” arayışı, insanların medenî cesaretini sıfırlamakta, kötü gidişe karşı sesini çıkarma, organize olup muhalefet yapma veya olumlu eylemler için bir araya gelme inisiyatiflerini yok etmektedir. Bunların mazereti, somut düşünenler, soyut düşünenler bahsinde de gördüğümüz, “Bir lider çıkıp bizi kurtarsa” düşüncesidir. Gerçek o ki böyle toplumlar kötü yönetildikleri için sık sık uçurumun kenarına gelirler. Bu yüzden de sık sık büyük kurtarıcılara gerek duyarlar. Bu hâle gelmişseniz

sizi ancak olağanüstü vasıflara sahip liderler kurtarabilir. Olağanüstü liderler de aynen öyledir işte: Olağan üstü ve olağan dışıdır! Yani aslında mevcut değildirler. Fakat arayan bulur.

Vasat veya vasat altı kimseler böyle toplumlarda lider olur ve lider oldukları için olağanüstü oldukları kabul edilir. Onlar artık tenkit edilemez. Normal demokratik toplumların akışı böyle toplumlarda mümkün değildir. Öyle ya, olağanüstü liderlere itaati esas almış insanlar tenkit edilen, seçimle gelip seçimle giden liderlere nasıl tahammül edebilir? Onların liderleri Tanrı'nın lütfudur ve olağanüstü olduklarından olağan demokrasinin kuralları onlara uymaz. Onları tenkit edenler mutlaka ama mutlaka gizli düşmanların, komplocuların ajanlarıdır, iş birlikçileridir. Yok edilmelidirler. Lideri tenkit ihanettir!

Bilim gözlüğünü takmamış, eğitimde alçalarda sürenen, zekâ bölümü dünya ortalamalarının aşağılarında gezinen toplumların sık sık kurtarıcıya ihtiyacı olur. Kaliteli, eğitilmiş, normal IQ ortalamasına sahip toplumlarda ise kurtarıcıya ihtiyaç duyulmaz. Çünkü onlar zaten sakat ideolojilere sahip, yönetimden habersiz ve eğitimsiz kişileri başlarına geçirmezler. Siz Batı Avrupa'nın, Amerika'nın, Japonya'nın yirminci, yirmi birinci asırda milletlerini uçurumun kenarındayken tutup kurtaran kahramanlar çıkardığını duydunuz mu?

* * *

Eğitimsiz, düşük zekâlı toplumlar kötü yönetimleri seçer. Büyük lider peşinde koştuklarından demokrasiyi yaşatamazlar. Başarısızlığı tenkit edemez, başarısız indirip yenisini deneyemezler. Fakat eğitimsizlik ve onun

yol açtığı düşük zekâ performansı, yalnız devlet yönetimi kademesinde görülmez. Böyle toplumların hemen hiçbir kurumu doğru dürüst çalışmaz. Hastaneleri tedavi etmez, mühendisleri mühendislik yapamaz, yazarları fikir üretemez... Çalışmayan kanalizasyondan kesilen elektriğe, yakalanamayan hırsızlardan önlenemeyen teröre, bağlanamayan telefonlara, kesilen İnternet'e kadar her şey belli bir seviyenin üstünde eğitim, belli bir seviyenin üstünde zekâ eksikliğinden kaynaklanır. Sokaktaki trafikten devletin dış politikasına kadar hiç bir şey doğru dürüst çalışmaz.

PISA ve PIAAC'ın bize gösterdiği rakamlar, o testleri alanlarla sınırlı, çocuğunuzun kırık gelen dersi, pekiyi olmayan karnesi gibi şeyler değildir. O rakamlar şu anda iş başında olan memurlarımızın, yani iç ve dış güvenliğe bakan insanlarımızın, adalet mekanizmasındaki insanlarımızın, vergiden trafiğe işlerinizi yürüten insanların da notlarıdır. Okuduğunu anlamayan insanlar PIAAC testinden sonra ortadan kaybolmuyor. Başları dik, burunları havada, ülkenin en hassas işlerinin başına geçip sizi yönetiyorlar.

Farkında mısınız?

Ek: Sizinki lider mi sade suya genel başkan mı?

Ekonomiden güvene, eğitimden yolsuzluğa dünya sıralamalarında niçin diplerdeyiz?

- Efendim insan sermayesi, sosyal sermaye, fırsat eşitliği; kurumların kalitesi...

- Bizim parti niçin *“çukura düştü çıkamaz, pır pır eder uçamaz”*?

- Siyaset stratejisi, siyaset bilgisi, kapsayıcılık... İnsana saygı, parti içi demokrasi...

Bunlar sıkıcı ve yorucu cevaplar.

Bir üst akıl, bizi geri bıraktırıyor. Düşmanlar bize oyun üstüne oyun oynuyor. Hainler yapıyor bütün bunları.

“Açık ve net” ve rahatlatıcı değil mi?

Hain düşmanlarımız, kusursuz liderlerimiz

Peki, bizi yönetenlerin kabahati? Estağfurullah! Tam tersi, onlar olmasa bitmiştik. Biz onların yüzü suyu hürmetine hâlâ ayaktayız: Onlar oyuna gelmeyip o üst akıllarla, hainler ve komplocularla mücadele ettikleri için...

Kendimizde kusur aramaktansa düşmanlarımızı hedef alıp düşmanlarımıza sövmenin sayısız avantajı vardır. Büyük liderler şöyle düşünür:

Sebepler ne olursa olsun bana şüphe ile bakılması hoş değildir. Hâlbuki düşmanlarla fedakârca mücadele eden kahraman ve büyük lider konumu pek hoştur. Birincide sıkıntı, ikincide şan ve şeref vardır. Kaldı ki düşmanla fedakârca savaşan lidere yöneltilecek en küçük tenkit, düşmanla işbirliği sayılıp en şiddetli şekilde cezalandırılabilir. Bu da benim büyük avantajlarımdan biridir. Kusurumu kabul edersem neden yanlış hareket ettiğimi izah zorunda kalırım. İnsanlar her türlü izaha şüpheyle yaklaşır, her izahın çürük bir tarafını bulurlar. Hâlbuki bütün kötülüklerin düşmanlardan kaynaklandığına inanırlarsa izah gerekmez. Ben saldırırım, onlar alkışlar.

Düşman yoksa projeler, tezler geliştirmem gerekir. He deflerime varmak için bir planım olması gerekir. Daha beteri, bir hedefim olması gerekir. Sonra hedefi ve bu hedefe varmak için kurduğum stratejiyi izah gerekir. Dediğim gibi, insanlar izahların eksikliğini bulur, tenkit ederler. Açıkça hedef koyarsam, varamadığımı anlaşılar. Düşman varsa bu zahmetlerin hiç birine gerek yoktur, saldırı mam kâfidir.

Düşman yokluğunda taraftarlarımı bir şeye duydukları sevgiyle, idealleriyle, ülkeleriyle heyecanlandırmam gerekir. Bu zordur. Düşman varsa insanlar ona kızmaya, ona saldırdığım için heyecanlanmaya hazırdırlar. Bu yüzden devamlı sert beyanatlar veririm. Basında "sert beyanat", "çok sert çıkış", "sert konuştu" şeklinde yer alırım. Bunlar taraftarlarımda heyecan ve takdir yaratır. Etrafımda kilitlenirler. Kitleleri harekete geçirmekte nefret sevgiden çok üstündür.

Başarılar benim, yenilgiler sizindir

Partim iyi oy alırsa, bu benim başarımdır. Beni tebrik edersiniz. Partim kötü sonuç alırsa, açıktır ki bu düşmanlarım ve partimdeki hainler yüzündendir. Demek ki ben mazlumum ve siz bana destek olmak zorundasınız. Siyasette mazlum konumu nefistir. Yeterince mazlumsam parti içindeki muhalifler kendiliğinden siner. Tek tük lâf eden olursa “şimdi sırası mı” denildiğinde, susarlar. Susmayanları ihraç ederim. Düşmanlarla mücadele eden, hele gizli düşmanlarla ve üst akılla mücadele eden mazlum bir lidere muhalefet edenlerin tasfiyesine kimse ses çıkaramaz.

Sizinki lider mi? Liderlik testleri

Ülkenin veya partinizin başındakilerin liderliklerinden şüpheniz var mı? Liderlik testleri vardır:

Şüphelendiğiniz adam veya kadın, konuşmalarının çoğunda ülkenin önündeki fırsatlardan, ülkenin eksikliklerden, eksikleri giderip fırsatları kullanarak varılacak noktalardan mı bahsediyor? O noktalara varmanın yollarını mı anlatıyor? Fikirlerini, projelerini mi açıklıyor? Bunları yapıyorsa maalesef bu zat alelade bir genel başkandır; lider değildir.

Düşmanların hainliklerini, geçmişte ve bugün bize ve kendisine nasıl eziyet ettiklerini, kendisinin bunlarla mücadele ederken ne acılar çektiğini, zulme uğradığını, mazlum ve mağdur olduğunu, nasıl defalarca aldatıldığını mı anlatıyor? Öyleyse muhtemelen kuvvetli ve kudretli bir li-

derle karşı karşıyasınız. Önünüzü ilikleyip ayağa kalkmaya hazırlanın.

Onda alçak gönüllülük hissediyor musunuz? Acaba hata mı yaptım diye kendini muhasebeye çekecek, hata yapsa hata yaptığını anlayacak, hatasından dönecek, hatası için özür dileyecek birine benziyor mu? Tenkitleri dinleyip yararlanacak, tenkit edilmekten mutlu olacak gibi mi? Geçmişler olsun! Tereddüt eden düşer. Ardından gittiğiniz adam sizin benim gibi alelade bir fanidir ve asla lider olamaz. Olsa olsa genel başkan olur.

Liderin çevresi bazen "Aldatıldık, yanıldık, Allah afetsin" gibi şeyler söyler. Bunlar katiyen liderin aldanabileceğine, yanılabileceğine delil değildir; bunlar aslında liderin mağduriyetini vurgulamak için sarf edilen yüceltme sözcükleridir.

Siz lidere muhatap bile olamazsınız

En küçük tenkitte kızıyor, tenkidi yapanın hain ve gizli düşmanların işbirlikçisi olduğunu derhal anlıyor ve kükreyerek, "*Sen benim kim olduğumu biliyor musun? Zaten sen benim muhatabım değilsin? Seni tanımıyorum! Seni ezerim! Yok hükmündesin!*" gibi demokratik tepkiler mi gösteriyor?

Eğer böyleyse önünüzü ilikleyin. Gerçek liderin damarlarında kan değil lav ve isot dolaşır ve imansızları böyle ezer geçer.

Görüldüğü gibi, liderle başkan arasında birinci lehine büyük farklar var. Şükürler olsun ki bizim ülkemizde lider boldur. Dünyada bu ayrıcalığa sahip pek az ülke vardır: Kuzey Kore, Türkmenistan, Suriye, Kongo, Tanganika fa-

lan... Hâlbuki zavallı ABD, AB ülkeleri, Japonya ve benzerlerinin on yıl önceki liderlerinin isimlerini bile hatırlamakta güçlük çekersiniz.

Kurt var diye bağırmak

Düşmanlarla savaşan kahraman liderlerce yönetilmenin bir tehlikesi var: Her gün "Kurt var!" diye bağırان yalancı çobanın hikâyesini hatırlıyor musunuz? Bir gün kurt gerçekten gelir ama kimse inanmaz. Her televizyona çıktığında gizli ve açık düşmanlara karşı nutuk atanların liderliğindeki ülkeler, gerçek bir düşman ve tehlike ile karşılaştıklarında yeterli hassasiyeti gösteremezler.

Piyasaya aşırı miktarda tehlike ve düşman sürüldüğünden bunların enflasyonu oluşur. Düşman ve tehlike ucuzlar. Bunlara duyarlık azalır. Üstelik insanlar ülke veya partiden kendilerinin sorumlu olmadığını düşünür. Ne yapılacaksa lider yapar. Geri kalanlar muhatap bile değildir.

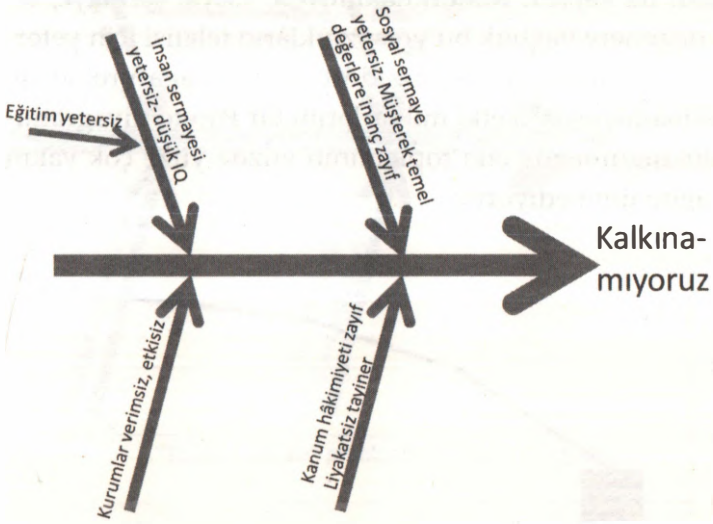
Fatih Kerimi, Balkan bozgunu ile öz vatanımızın yarısı elden çıkarken İstanbul halkının kahve ve eğlence yerlerinde gününü gün ettiğini anlatır. Bugün egemenliğimiz ve sınırlarımız tartışılırken, şehitler her gün beşer, onar gelirken de düğün dernekteyiz. Lider var gam yok.

Türkiye henüz bu noktada değil ama gidiş orayadır. Korkarım o noktaya varırsak, karşımıza yeni Balkan bozgunları çıkabilir.

VIII

Sonuç: Ne yapmalı?

Dört ana konu

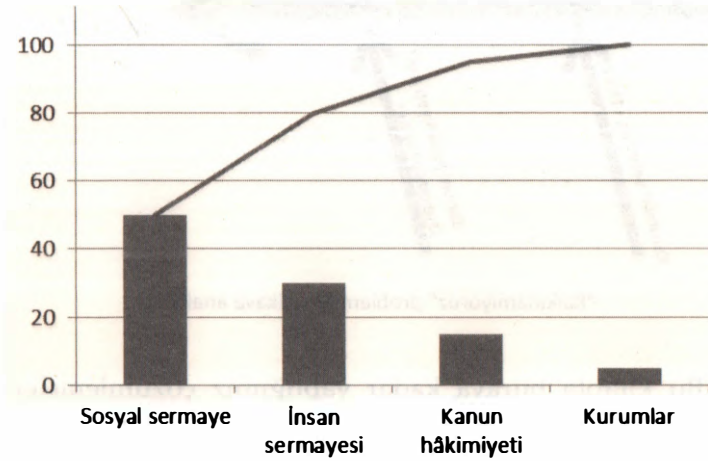
“Kalkınmıyoruz” probleminin İŖikava analizi

Bu kitapta buraya kadar yaptığımız çözümlmeleri yukarıdaki İŖikava diyagramı büyük çapta özetliyor. Bu diyagram bir çözüml değil tabii ki... Fakat işe yarar bir özet olduğunu düşünüyorum.

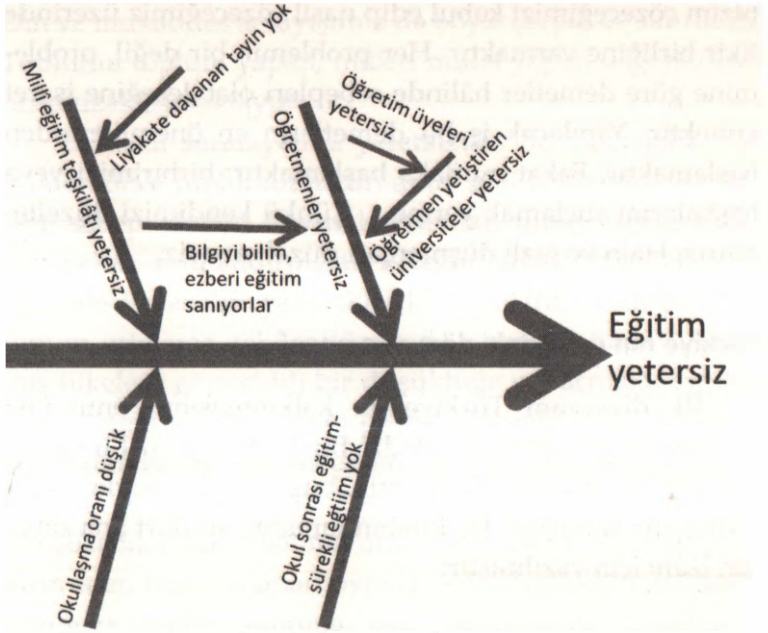
Dikkatli bir göz, Ŗekle her biri diğerlerinden bağımsız sebepmiş gibi çizdiğimiz okların birbirlerine de tesir ettiğini fark edecektir. Meselâ kurumların verimsiz ve etkisiz oluşunda liyakatsiz tayinlerin rolü vardır. İnsan sermayesinin yetersizliğinin de... İnsan sermayesi ve IQ eksikliği,

şüphesiz toplum sermayesini de daraltan bir faktördür...

Şekilde bulunmayan bazı sebeplerin eksikliği fark edilebilir. Meselâ nepotizm (akraba kayırcılığı), “bizim adam” tayinleri, “biraz da biz yiyelim” anlayışı gibi. Fakat bu sebeplerin sebepleri de diyagramdadır. Liyakatsız tayinler bunları da kapsar. Kanun hâkimiyeti, sosyal sermaye, temel değerlere bağlılık bu yolsuzlukların telafisi için yeterli tedbir olabilir. Saydığımız dört sebebin, ana probleme, “kalkınamıyoruz” a etki miktarlarını bir Pareto diyagramına döktüğümüzde etki toplamının yüzde yüze çok yakın olacağını ümit ediyoruz.

Kalkınamıyoruz şikâyetinin belirlediğimiz dört sebebinin her birini de teker teker ele alıp her biri için tekrar birer İşikava ve Pareto yapabiliriz. “İnsan sermayesi yeteriz” sebebine eklediğimiz “Eğitim yetersiz” kılıçığı bu yönde ilk adım olabilir. Şimdi yine örnek olarak bunu, eğitimin yetersizliğini ele alıp eğitim niçin yetersiz diye soralım:

“Eğitim yetersiz” probleminin ışıkava diyagramı.

Böyle her bir İşııkava analizinden sonra da tekrar Pareto analizleri yapılarak sebepler önem sırasına sokulmalı; tesiri en büyük sebeplerden başlanarak çözüm yolları araştırılmalıdır.

Bu diyagramlarla her biri, bir değil birkaç kitaba sığmayacak problemlerimizin kesin çözümlerini vermeyi ummuyorum. Burada gösterdiğim analizler de basitleştirilmiş örnekler niteliğindedir. Eğitim sistemimiz gibi büyük bir meselede değil, çok daha basit problemlerde çizilen İşııkava diyagramlarında kılçık sayısı düzinelere varır.

Burada göstermek istediğim, problemleri gizli güçlerin, hainlerin üzerine atmak yerine; bizim problemlerimizi

bizim çözeceğimizi kabul edip nasıl çözeceğimiz üzerinde fikir birliğine varmaktır. Her problemin bir değil, problemine göre demetler hâlinde sebepleri olabileceğine işaret etmektir. Yapılacak iş bu demetlerin en önemlilerinden başlamaktır. Fakat mutlaka başlamaktır, birbirimizi veya başkalarını suçlamak yerine... Çünkü kendimizi düzeltebiliriz. Hain ve gizli düşmanları düzeltemeyiz.

Türkiye'nin önündeki dört ana engel

İlk diyagram Türkiye'nin kalkınmasının önündeki dört ana engeli göstermektedir. Bu ilk diyagram, bir egzersiz değil, bugünkü bilgilerimiz, bugünün bilimiyle vardığımız ana sonuçtur. Bu kitabın tamamı, şu dört ana sebebin izahı için yazılmıştır:

1. Sosyal sermayemiz yetersizdir. Birbirimize güvenmiyoruz. Bir milletin mensuplarında bulunması gereken şuur, karşılıklı sevgi ve saygıdan mahrumuz. Sosyal, siyasî birliktelikler kurup ülkemizin ve kendimizin seviyesini yükseltmek için bir araya gelmiyoruz. Gelmemekle kalmayıp, böyle bir faaliyetin yararına da inanmıyoruz. Bazı büyük adamlara veya o büyük adamların yakın çevremizdeki uzantılarına yanaşmayı daha önemli addediyoruz. Kendimiz için ayrıcalık talep ediyoruz. Bunun ahlâksızlık olduğunun bilincinde değiliz. Zaten iş hayatında ve siyasette ahlâksızlığın aslında ahlâksızlık olmadığı, bu alanların tabiatı icabı ahlâksız davranılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu vahim hâle tahammül edebilmek için kendimizi, ahlâksızlığın sadece apış arasıyla sınırlı olduğuna inandırmışız.

Din ve mukaddes anlayışımız da böyle çarpık ve sınırlıdır. Toplumunu toplum yapan, milleti millet yapan değerlerden hızla uzaklaşmaktayız.

2. İnsan sermayemiz yetersizdir. Bu yetersizlik her şeyden önce toplumumuzun aptal gibi reaksiyon vermesine sebep oluyor. Soyut kavramlar, tüme varım, tüm-den gelim, sınıflandırmalar, kategorilerle düşünmek, hep eğitimle kazanılan yeteneklerdir. Bunların yokluğu toplumun ortalama zekâ bölümünde, yani IQ'sunda kalkınmış ülkelere göre ciddî bir düşüklüğe yol açmaktadır. Bu zihnî yetersizlikten dolayı problemlerimizin asıl sebeplerini bulamıyoruz. Bu sebepleri bulmak için gereken zihin cehdini gösteremiyoruz. Hatta problemlerimizi kendimizin çözebileceğine inanmıyoruz. Sıkıntılarımızın hep gizli kuvvetler, bize oynanan oyunlar ve komplolar yüzünden başımıza geldiği zannına, basit sebep-sonuç aptallığına duçarız. Bizi bu komplolardan kurtaracak, düşmanlarımızı kahredecek, oyunlarını bozacak büyük adamlar bulmak ve onların eteğine yapışmak eğilimindeyiz. Göbek bağımız elimizde, sokacak priz arayan fetüsler gibi davranıyoruz. Şahsiyetimiz ve kişiliğimizi yalancı ana rahimlerine teslim edip rahatlamak istiyoruz... Büyük liderlere, mehdilere, şihlara, olağanüstü güç sahiplerine...

3. Kanun hakimiyetinde eksikimiz var. Sosyal sermaye ve insan sermayesi eksikliklerinin de tesiri altında demokrasi, kanun hâkimiyeti, kanunların herkes için olduğuna inancımız tam değil. Kendimize ayrıcalık talep ettiğimiz gibi bazı büyük adamların kanunları ihlalinin de normal olduğu kanaatindeyiz. Demokrasinin çok da önemli bir kurum olduğunu düşünmüyoruz. Zaten her yer hain-

ler ve düşmanlarla doluyken, herkes çalıp çırpmaya odaklanmışken demokrasiden bahsetmek de abestir. Milletın tek tek eşit ve hür insanlardan meydana geldiği bize göre bir anlayış değil. Zaten millet diye bir kavramdan, kendi kimliğimizden de emin değiliz. Bu şartlar altında kanun hâkimiyeti düşmanlarımızı ve hainleri ezmek için gereklidir ama bizim ve bizim bağlı olduğumuz büyük otoriteler için kanun gerekmez.

4. Kurumlar verimsiz ve etkisiz. Bu probleme de ilk üç problemin etkisi kolayca görülür. Kurumlara liyakat sahiplerinin değil, büyük otorite merkezlerinin adamlarının tayini liyakat ve adalet gibi, kanun hâkimiyeti gibi ne idüğü belli olmayan kavramlardan muhakkak ki daha önemlidir. (Bu arada tabi bizi de tayin edeceklerini umarız.) Kurumlarımıza inanmadığımız gibi bunların bir geleneğinin olduğuna, olması gerektiğine de inanmayız. Kurum dediğın, nihayet bir genel müdürün veya başkanın çekip çevirdiğı ve hâkim olduğı ve son tahlilde maaşımızı veren yerdir. O maaşımız da tabiatıyla o baştaki adama bağlıdır. Kurum o demektir. Onu da onun üstündeki büyük adam tayin etmiştir ve bu zincir en büyük adama kadar gider. Bazılarımız bu zinciri beğenmeyip kendi paralel zincirlerini kurarlar ve kurdukları yapının başarı derecesine göre kurumlara hâkim olurlar. Kurumların ülküleri, odakları, vizyonları, misyonları gibi kavramları biz bilmeyiz. Bunlar muhtemelen komplocuların ve bize karşı olanların kurumu ele geçirmek için kurdukları oyunlardır.

Lütfen kitabın başında verdiğim OECD ülkeleri kişı başına gayri safi hâsıla grafiğine bir daha bakınız. O grafikte açıkça görünen sürünüş hâli, 1970'den bu kitabı bi-

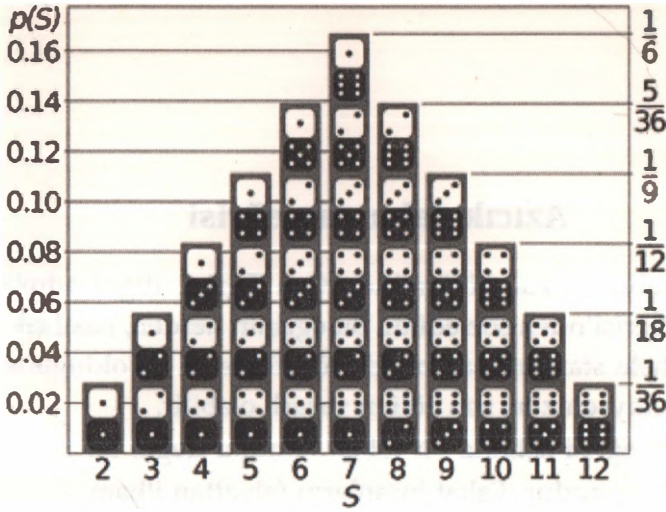
tirdiğim 2010'lu yıllara kadar bir türlü kalkınmış ülkeleri, OECD ortalamasını yakalayamama hâlimize bir daha bakınız. Şimdi niçin böyle olduğunu biraz daha kavramış haldeyiz. Sonra da lütfen her gün dinlediğiniz nasıl yükseldiğimiz, kalkındığımız, herkesi kıskandırdığımız konusundaki nutukları hatırlayın ve artık karar verin ki bunları söyleyenler doğru söylemiyorlar. Bu ülkeyi büyük adamlar, olağanüstü güçler değil biz kalkındıracağız. Evet siz! Kalkındıracak olan da başarısız olup süründürmeye devam edecek olan da sizsiniz, biziz... Başka kimse değil. Bu ülkenin böyle sürünmesinin de asıl sebebi biziz. Aptallığımızla, cesaretsizliğimizle, bir kurtarıcı beklememizle, hareketsizliğimizle... Evet, biziz; sizsiniz.

Tabi rakiplerimiz var, tabi bizim kalkınmamızı istemeyenler var. Dünya bir milletler mücadelesi arenasıdır. Ama o rakiplere fırsat veren biziz. Unutmayalım ki biz başkalarının davranışlarından sorumlu değiliz. Başkalarının davranışlarını düzeltemeyiz de. Ama kendi davranışlarımızdan sorumluyuz. Kendi davranışlarımızı düzeltebiliriz. O halde kendimizi inceleyerek işe başlayalım.

Var mısınız?

IX

Çan Eğrisi

S: İki zarın toplamının verdiği sayı, $P(S)$: S sayısının gelme ihtimali

Yalnız burada resmi çizmeden önce bir düzenleme yaptık ve her sayının kaç defa geldiğinin ham rakamları yerine bu rakamların toplam zar atışına bölünmüş şeklini verdik. Böyle yaptığımızda elde ettiğimiz kesirler, o sayının gelme ihtimalidir. Meselâ şekilde, 4 ve 10 gelme ihtimalinin $1/12$ olduğunu görüyoruz. Bu ihtimali bulmak için şöyle çalışılabilir: İki zar meselâ 3000 defa atılmış ve zarların 250 defa 10, 250 defa da 4 geldiği görülmüştür. $250/3000 = 1/12$ veya 008333 verir. Tabi gerçekte işler bu kadar uygun yürümez. 3000 zar atışında 10 toplamı 250 defa değil de mesela 248 defa veya 253 defa gelir, vs. Biz $1/12$ gibi mükemmel sayıları ihtimal hesabı ile buluruz.

Şimdi bu hesabı yapmaya çalışalım. Bir zarın herhangi bir sayı gelme ihtimali $1/6$ 'dır. Bunu anlamak kolay. Zarın

6 yüzü var ve atıldığında her yüzün gelme ihtimali aynı ve $1/6$. Şimdi iki zarın belli iki sayı gelme ihtimaline bakalım. Mesela $6 + 6$ gelme ihtimali... İhtimal hesabında bir kural var. Birbirinden bağımsız iki olayın olma ihtimali teker teker meydana gelme ihtimallerinin çarpımıdır. Bir zarın 6 gelse, öbürünün 6 gelip gelmemesi bu ilk zardan bağımsızdır. Birincinin 6 gelme ihtimali $1/6$, ikincinin 6 gelme ihtimali de $1/6$. O halde düşüş $(1/6) \times (1/6) = 1/36$ 'dır, otuz altıda birdir. Aynı şeyleri $1 + 1$ gelme ihtimali için de söyleyebiliriz.

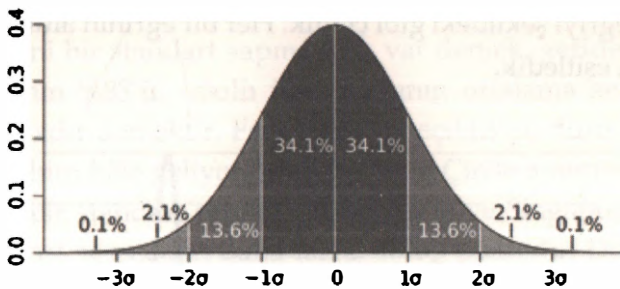
Fakat iki zarın toplamının 3 olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü birinci zar 1, ikincisi 2 gelse de birinci 2, ikinci 1 gelse de sonuç 3 oluyor. O zaman toplamın üç olma ihtimali $(1/36) + (1/36) = 2/36$ oluyor ki bu, $1/18$ demektir. En yüksek ihtimal iki zarın toplamının 7 gelmesidir. Çünkü $1 + 6, 2 + 5, 3 + 4, 4 + 3, 5 + 2, 6 + 1$ olmak üzere 6 farklı şekilde toplamın 7 olması mümkün. Bunlardan her birinin tek başına gelme ihtimali hâlâ $1/36$. O halde toplamın yedi olması ihtimali 6 defa $1/36$ o da $1/6$ oluyor. Diğer zar çiftleri için de benzer hesaplamaları yapabiliriz.

Grafik eğlenceli olsun diye de her sayının hangi zar eşleşmeleriyle geleceğini de resme çizdik. Yukarıda anlattığımız ihtimal hesaplarının sonucu da şekilde var.. Zar bir kere 6-6 gelince ikinci defa ne geleceği bu ilk düşüşten bağımsızdır. O halde iki defa üst üste düşüş gelme ihtimali $(1/36) \times (1/36) = 1/1296$, yani 1296'da 1'dir. Dolayısıyla tavlada üst üste düşüş atan arkadaşınızdan şüphelenmeye hakkınız vardır.

İki zarı atma ihtimal dağılım eğrisi, çan eğrisine, Gauss eğrisine benziyor değil mi?

Zar sonuçları sürekli değil kesintili rakamlardır. İki zarın toplamı 6 veya 7 gelebilir ama 6,5 veya 6,8 v. s. gelemmez. Gauss eğrisi sürekli sonuçları olan dağılımlara uyar. Yine boy misalini kullanırsak, bir insanın boyu 1,65, bir başkasının 1,66 olsun. Boy sürekli bir çokluk olduğundan her zaman boyu bu ikisinin arasında, meselâ 1,655; veya 1,657, v. s. olan insanlar bulabiliriz. Diğer bir deyişle, 1,65 ile 1,66 arasında sonsuz sayıda farklı boy bulunabilir. Dolayısıyla çan eğrisi, zar örneğindeki gibi basamaklı değil, sürekli bir eğridir.

Tabiattaki rastgele dağılımlar hep bu eğriye benzer. Uçlarda gözlenme ihtimali en az olanlar, ortalarda ise en sık rastlanan haller vardır. Boy, zekâ ve benzerleri buna uyar. Çok çok kısa boylulara az rastlanır. Çok çok uzunlara da... Fakat mesela 1,60-1,80 arası boydakiler boldur. Bu rakamlar boy dağılımı grafiğinde eğrinin yüksek orta kısmında olacaktır. Çok yüksek zekâlarla çok düşüklere de ender rastlanacak, ortalama zekâlılar dağılımın en yüksek orta kısmında bulunacaktır.

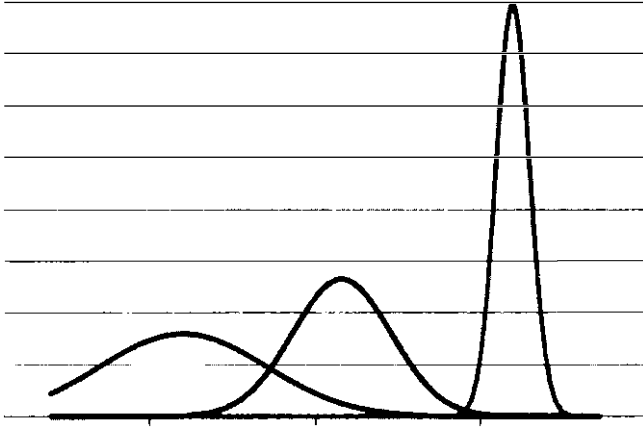

Genel bir Gauss eğrisi¹³⁹

Gauss eğrileri dar veya geniş olabilirler. Eğer grafiğini çizdiğimiz dağılımın değerleri dağınıksa eğri geniş olur. Bir değer etrafında sıkıca toplanıyorsa, eğri dardır. Dağılımı temsil eden parametreye standart sapma diyoruz. “Sapma” kelimesini kullanmamızın sebebi, bu sayının, bütün nüfusun değerlerinin ortalamadan sapma miktarlarının bir cins ortalaması olmasıdır. Ortalamadan sapmaların ortalaması! Değerler ortalama civarında toplanmışsa, sapma küçük, dağılmışsa sapma büyüktür. Aşağıdaki şekilde üç ayrı dağınıklık değeri için, yani üç ayrı standart sapma değeri için çizilmiş üç eğri verilmiştir. Şişman eğrinin standart sapması 25, ortancanın 15 ve dar eğrininki 5’tir. $\sigma = 25$, $\sigma = 15$ ve $\sigma = 5$. Evet, aynen keşfettiğiniz gibi, standart sapmayı sigma $\sim \sigma$ harfiyle göstermek âdet olmuş. Çan eğrisinin altında kalan alan meselâ ülke nüfusuna veya tavlada kaç defa zar attığımıza eşit olacağı için farklı sigmalara sa-

¹³⁹ Mwtoews’in kendi çalışması. Kavram olarak Jeremy Kemp’in 2005-02-09 tarihli bir çizimine dayanır. CC - 2.5.
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1903871>

hip üç eğriyi şekildeki gibi çizdik. Her bir eğrinin altındaki alanları eşitledik.

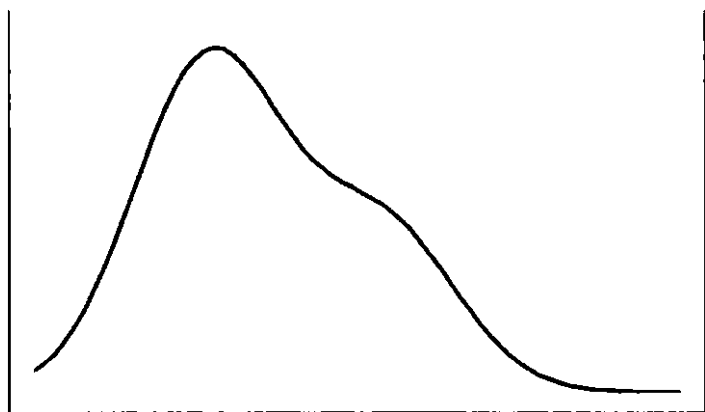

Standart sapmanın bir meziyeti var: İlk resimde işaret edildiği gibi ortalamanın sağına ve soluna doğru birer sigma giderseniz eğrinin altındaki alanın %68'ini kapsamış olursunuz. Zekâ dağılımı eğrilerinin standart sapmaları 15 olacak şekilde ayarlandıklarına göre herhangi bir ülke nüfusunda IQ ortalamasının 15 üstü ile 15 altı aralığında nüfusun 68'i vardır. Bunu 15 puanın IQ'da ne kadar önemli olduğunu göstermek için söylüyoruz. Ortalamadan 15 puandan daha düşük olanlar, nüfusun ancak %16'sıdır. Daha yüksek olanlar da yine toplam nüfusun %16'sıdır.

Ortalamadan 2 sigma yani iki tarafa da 30'ar IQ puanı açıldığımızda, yine birinci şekilde gösterildiği gibi nüfusun %95'ini, 3'er standart sapma, yani 45'er puan açıldığımızda %99,7'sini kapsamış oluruz.

Bu yüzdendir ki iki ülke arasında, mesela, 15 IQ puanı, yani bir standart sapma fark var demek, gerideki ülke halkının %83'ü, akıllı ülke halkının ortalama zekâsının altındadır demektir. Fark daha da açıldıkça, durum daha da vahim hâle geliyor. Meselâ bizim Çin'le aramızdaki IQ farkı bir standart sapma, Hong Kong ve Singapur ile bir standart sapmadan daha fazla, 18 IQ puanıdır. Demek ki Türkiye nüfusunun yaklaşık %90'ı ortalama bir Singapurlu'dan daha aptaldır!

Çan eğrilerini bitirmeden şunu da söyleyelim: İnsanları özellikleri matematiğin kusursuz formüllerine tıpa tıp uymaz, daha karmaşıktır. Gerçek dağılımları gösteren eğriler burada çizdiğimiz kadar mükemmel olmayabilir. Meselâ ortalama etrafında simetrik olmayıp bir tarafa doğru şişmanlamış olabilirler. İskandinav ülkelerinde okul öncesi ve ilköğretim eğitime büyük ağırlık verildiğinden onların IQ dağılım eğrilerinde sol taraf biraz daha zayıf çıkmaktadır. Eğitim-zekâ ilişkisini bu bölümün ilerleyen kısımlarında göreceğiz. Yeni endüstrileşen ülkelerde gelir dağılımı eğrisi de çarpıklaşmakta, önemli bir gelir eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Aslında gördüğümüz o eğri bir Gauss eğrisi değil, iki Gauss eğrisinin üst üste binmiş hâlidir. Tarım sektöründe kalmış düşük gelirli nüfusun kendi içindeki Gauss eğrisi ile sanayi ve hizmetler sektörüne geçmiş nüfusun kendi içindeki Gauss eğrisinin toplamı. Bir kısmı tahsilli, bir kısmı cahil bir nüfusun toplam zekâ dağılım grafiği de böyle çarpık olacaktır. Eğer tahsil zekâyı etkileseydi...

Dizin

1, 2

- 12 Eylül • 114, 115, 149, 155, 156
15 Temmuz • 32, 99, 100, 103,
139, 156
27 Mayıs • 61

A

- Abbasi • 293
ABD • 21, 23, 71, 80, 122, 155,
170, 180, 191, 192, 193, 196,
200, 208, 211, 212, 220, 224,
225, 226, 243, 244, 250, 252,
267, 340
Abdullah Öcalan • 167
Abdürreşid İbrahim. • 67
Adenauer • 152
Adolf Hitler • 187, 314, 320, 324
Afrika • 17, 134, 168, 205, 218,
219, 220, 223, 224, 326
Ahilik • 117, 121, 219
Ahmet Edip Yükneki • 318
Albert Camus • 330
Ali İhsan Sabis • 67, 72
Almanya • 62, 63, 71, 107, 108,
152, 156, 193, 196, 207, 211,
220, 227, 243, 325
Alparslan Türkeş • 328
Alpler • 218
Altın alyans • 33, 36, 43, 288
Anthony Pagden • 119

- Aram Andonyan • 67
asabiyesi • 97, 172, 199, 205, 291
Atabetül Hakayik • 318
Atatürk • 20, 36, 66, 291, 307,
328, 329, 330, 331
Atila Karaosmanoğlu • 61, 62
Avrupa Değerleri Taraması •
133
Avrupa Öğrenim Birliği (EUA)
• 272
Aydın Doğan • 328
Azar Gat • 150, 151, 294
Aziz Nesin • 217

B

- Bab-ı Âli • 175
Bali • 322, 323
Balkan Harbi • 57, 66, 67, 72, 85,
93
Baron de Tott • 183, 184
Batı Roma • 181, 295
Bean • 64
Behiç • 66
Bekir Grebene • 66
Benard Lewis • 269, 270, 317,
318
Bernhard Fernow • 192, 193
Bilimsel Sosyalizm • 52
Bilkent • 180, 189, 190
Birleşik Arap Cumhuriyeti • 294
Bismarck • 125, 196, 210, 211

bizim adamlar • 32, 87, 251
bizimkiler • 11, 32, 33, 79, 87, 89,
92, 93, 94, 95, 96, 97, 102,
103, 175, 206, 212, 251, 256
Boğaziçi Üniversitesi • 180
Busbeck • 101

C

C. Bean • 63, 64
Cambridge • 150, 170, 224, 258,
276, 285, 290, 294
Celal Şahin • 114
Cemal Abdülnasır • 325
Cengizhan • 63
clientelism • 87, 139, 201, 204,
207, 209, 211
Corruption Perception Index •
40

Ç

çan eğrisi • 13, 89, 90, 91, 93, 221,
243, 244, 353, 356
Çekmece Nükleer Araştırma
Merkezi • 190, 197
Çiçero • 27
Çin • 80, 100, 101, 102, 118, 130,
134, 135, 181, 218, 220, 223,
236, 250, 295, 359

D

Daniel Goleman • 126
Daron Acemoğlu ve James A.
Robinson • 27, 132, 143
Dârül Fünun • 181

Darwin • 328, 330
David Aaronovitch • 325
David Hume • 285
David Rockefeller • 328
demokrasi • 12, 98, 116, 125, 132,
140, 147, 153, 155, 156, 158,
159, 166, 207, 208, 211, 275,
282, 296, 336, 347
gerçek demokrasi • 116
ileri demokrasi • 116
Demokrat Parti • 17
Derek Bickerton • 232, 233, 302
Dışişleri • 6, 88, 93, 103, 175, 177,
191
Doğan Cüceloğlu • 21, 258, 259
Doğu Roma • 181
Dominik • 135, 248
Dunning-Kruger etkisi • 306
Durmuş Hocaoglu • 35, 295
duygusal zekâ • 126
Dücan Cündioğlu • 241
Dünya Adalet Projesi • 24, 25
Dünya Değerler Taraması • 133
Dünya Ekonomik Forumu • 63,
64, 69, 70

E

EARGED- Eğitimi Araştırma ve
Geliştirme Dairesi • 77, 78
Ebu Hanife, Hanefi • 34
Ege Üniversitesi • 188
elitizm • 85
Elitlerin Deveranı • 48
El-Kaide • 145, 287
Emevî • 293
endüljans20 • 54
Endülüs • 293, 294, 295
Engin Geçtan • 7, 139

Enver Paşa • 329, 331
Ercüment Özizmir • 197
Eric Hoffer • 305
Ernest Gellner • 271, 276, 285,
290, 304
Erol Güngör • 331, 332
Ethem Ruhi Fırlalı • 289, 306,
307
Etiler • 62, 63
Eysenck • 249, 250

F

F. A. Voigt • 320
Fahrettin Razi • 241
faiz lobisi • 26, 317, 318, 322
Farabî • 181, 291
Fareed Zakaria • 165
Fatih Kerimî • 67
Fazlurrahman • 129
Ferid Zekerîya • 158
FETÖ • 103, 139, 140, 157, 175,
176
Fevzi Çakmak • 66
fıtrat • 127, 128, 147
Francis Fukuyama • 26, 27, 28,
108, 119, 124, 133, 166, 191,
204, 205, 206, 207, 211, 301
Franz Bünsch • 325
Fritz Arndt • 187, 188
Frilz August Voigt • 321

G

Galip Erdem • 10
Gauss eğrileri • 357
Gauss eğrisi • 89, 356, 359
Gauss eğrisine • 356

Gazali • 49, 50, 51, 241
gen, genetik • 5, 6, 67, 90, 127,
147, 215, 216, 217, 223, 225,
226, 229, 233, 234, 236, 242,
243, 244, 252
George Basalla • 273
George Orwell • 22
Gezi • 322
Gifford Pinchot • 191, 192, 193,
201
Girişim Miti ~ The E Myth • 48
Granada • 293
Greenwich Zekâsı • 224, 225
Güruh Cemiyeti • 152
Güven İndeksi • 133, 134, 135

H

Hacettepe Üniversitesi, Hasta-
nesi • 190
Halil Menteşe • 65, 68
Hamam • 326, 327
Hamseî Şanizade • 186
Hanefî • 287
Hariciler • 12, 286, 301, 306
Harvard • 50, 148, 170, 226
Hasip Saygılı • 57, 66, 67, 72, 84,
85
Haşan Hüseyin Emiroğlu • 331
Hayim Nahum • 328
Hazreti Ali • 286
Hazreti İbrahim • 283
Hazreti Ömer • 166
Himalayalar • 218, 223
Homo Sapiens • 149, 223, 224,
232
Horasan • 181, 295
Hugh Gordon • 246
Hüseyin Feyzullah • 328

I

- Ian Morris • 182
II Mahmut • 175, 261
III Ahmed • 101
III Mustafa • 183, 184
IQ • 5, 6, 7, 12, 210, 213, 215, 216,
217, 218, 220, 221, 222, 223,
224, 226, 229, 230, 235, 236,
237, 242, 243, 244, 245, 246,
247, 248, 249, 250, 251, 252,
253, 255, 285, 291, 296, 297,
299, 309, 311, 312, 316, 318,
320, 333, 334, 343, 347, 358,
359
Isidor Isaac Rabi • 196
İŞİD • 145, 287

i

- İbn-i Haldun • 49, 50, 51, 171,
173, 199, 290, 291, 292, 293,
294
İbn-i Sina • 181, 291
İhale Kanunu • 209
İhsan Doğramacı • 190
İhvan-ı Müslimin • 37, 145, 287,
325, 326, 327
İlber Ortaylı • 88, 175, 268, 269,
270
İlhan Kesici • 317
İmam Rabbani • 241
insan kalitesi • 68, 69, 72, 85
insan sermayesi • 6, 11, 31, 59,
62, 63, 64, 69, 70, 73, 107,
108, 113, 114, 336, 343, 344,
347, 353
İrlanda • 135, 220, 249, 250
İsmet İnönü • 328

İstanbul Teknik Üniversitesi •
180, 183

İstikrarsızlık İndeksi • 37

İşikava • 312, 343, 344, 345

İtalya • 61, 62, 108, 116, 117, 118,
121, 124, 130, 132, 138, 181,
220

İTÜ • 188

J

- James R. Flynn • 6, 224, 225, 226,
228, 229, 231, 236, 241, 244,
245, 255, 298, 311
Japonlar, Japonya • 17, 23, 62,
63, 71, 86, 125, 131, 135, 142,
207, 211, 216, 220, 236, 250,
320, 321, 334, 340
Jochen Wermuth • 322
Johann Von Leers • 324, 325
John Stuart Mill • 152

K

- kamu mülkü trajedisi • 122
kanun hâkimiyeti • 5, 21, 23, 24,
25, 26, 27, 29, 30, 69, 165,
347, 348
Kanunî • 101
kapitalizm • 55
Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi
Hasan Paşa • 183
Karl Popper • 7, 311, 317
kavim • 12, 277, 281, 289, 290,
291, 292, 293, 294, 295
Kaya İmre • 197
Kenan Evren • 61, 156
Kenya • 135, 205, 206, 220, 248

KGB • 98

Koç • 58, 180, 189, 328

Kolomb • 121, 239, 293

Komünist • 124

Kongo • 339

KPSS • 94, 101

kredi çemberleri • 122, 123

Kredi çemberleri • 123

Kutadgu Bilig • 27, 28

Kuzey Kore • 98, 339

Küresel Eşitsizlik • 244

Kyoto • 122

L

Lamarck • 330, 332

Lawrence • 70

T. E. • 68

Layıkçılar • 331

Lewinsky • 143, 144

Lewis • 317, 318

Lincoln • 191, 192

Lozan • 328

Luria • 6, 226, 228, 229, 236, 245

Lynn • 5, 6, 217, 218, 221, 223,
225, 230, 236, 244, 252, 299

M

mafya • 56, 118, 124, 140, 208

Mahkûm ikilemi • 123

Makyavel • 48, 119, 171, 173,
190, 198, 323

Malavi • 135, 218, 220, 221, 247

Mankiw • 50, 51

Marc Champion • 322

Mark Beissinger • 290

Maturidî • 287

Mavera-ün-nehir • 181

Max Weber • 57, 102, 167, 191,
192, 208, 209, 210, 211

Mehmet Akif • 131

Mehmet Şimşek • 209, 322

Mem • 303

Memler • 304

Menderes • 155, 156

Merkel • 156

Mezzogiorno • 116, 124, 138

Michael E. Gerber • 47, 48

Microsoft • 64

Miles Copeland • 326

millet • 9, 12, 22, 50, 93, 109,
113, 148, 150, 151, 152, 176,
252, 259, 276, 277, 281, 282,
289, 290, 293, 294, 295, 303,
304, 320, 332, 347, 348

Millet ve Milliyetçilik • 9, 150,
289, 294, 320, 332

milletimiz • 282

Millî Düşünce Merkezi • 67

milliyetçilik • 116

Milton Friedman • 165, 166

Muaviye • 286

Murray • 243, 244

Mühendishane-i Bahri-i Hüma-
yun • 170, 183

Mühendishane-i Berri-i Hü-
mayûn • 170

Mümtaz Turhan • 12, 85, 254,
255, 256, 257, 258, 259, 260,
261, 263, 264, 265, 266, 268,
270, 273, 276, 306, 331

Müslüman Kardeşler • Bakınız:
İhvan-ı Müslimin

N

- Namık Kemal • 8, 187
Naom Chomsky • 233
Napolyon • 210, 211, 323
Necip Fazıl • 332
Nevzat Kösoğlu • 28, 171,
173, 199
Niçin? (Kitabı) • 9, 49, 62, 165,
171
Nuri Conjer • 66

O

- OECD • 18, 19, 41, 70, 73, 74, 75,
78, 79, 87, 132, 135, 136, 168,
169, 217, 265, 348, 349
Ordoliberal • 152
Ordu • 100, 103, 175, 176, 177,
324
Orhan Türkdoğan • 36, 307
Orman Servisi • 191, 192, 193
Orta Doğu Teknik Üniversitesi •
180, 188, 189
Oxford • 119, 170, 318
oyun teorisi • 122

Ö

- Ömer Amin • Bakınız: Johann
von Leers
Özbekistan • 25, 98
Özerklik • 176, 177

P

- patrimonialism • 87, 139, 178,
201, 204, 206, 207, 209, 211

- Pendleton Act • 192
PIAAC • 6, 11, 69, 71, 73, 74, 76,
77, 83, 86, 87, 169, 236, 250,
251, 282, 335
PISA • 6, 69, 73, 74, 76, 77, 78, 79,
80, 82, 83, 86, 87, 136, 169,
230, 236, 250, 251, 282, 335
Piotr Ivanovich Rachovsky • 324
Piotr Zalevski • 322
Pisarev • 330
Prusya • 152, 192, 196, 207

R

- Rahmi Apak • 66
Raven Matrisleri • 245, 246, 248,
249
Richard Dawkins • 303
Richard E. Nisbett • 6, 244, 245,
250
Richard J. Herrnstein • 243, 244
Richard Lynn • 5, 217
Robert D. Putnam • 108, 109,
110, 111, 116, 119, 132, 133
Robert Kolej • 180
Ronald Dore • 267, 268, 270, 271,
272, 276
Rosario Rueda • 247
Rüşvet • 40

S

- Sa'ad Afraq • 325
Sabancı • 58, 79, 180
Sabri Ülgener • 45, 47, 49, 50, 51,
268
Sadri Maksudi Arsal • 332
Sait Akpınar • 198

Salim Başol • 155
Selefcilik • 144, 286
Singapur • 80, 135, 220, 221, 222,
224, 236, 359
sivil toplum • 22, 40, 109, 115,
119, 163
Siyasî İslamcılar • 277, 290
Siyon Önderlerinin Protokolleri
• 322, 324, 326, 327
Smokey • 193, 194, 195, 196
sosyal kapital • 116, 132
sosyal liberal • 152
sosyal sermaye • 6, 11, 105, 108,
109, 110, 114, 136, 148, 344,
346, 347
Sosyobioloji • 151
Sovyetler Birliği, SSCB • 52, 55,
116
standart sapma • 224, 244, 248,
357, 358, 359
Stephan Lauzan • 67
Sivil Toplum Kuruluşu-STK •
115
Suriye • 98, 220, 265, 294, 339

Ş

Şanizade Mehmet Ataulah
Efendi • 186
şempanze • 232, 238

T

Taha Akyol • 184, 241, 269, 330
Tahsin Paşa • 66, 186
takva • 11, 102, 121, 125, 130
Tâliban • 287
Tanganika • 339

Tarım Kentleri • 256
Tatu Vanhanen • 5, 6, 217, 218,
221, 223, 225, 236, 244, 252,
299
TED Üniversitesi • 75
TEDMEM • 75
tekcirilik • 145, 286, 287, 330,
331
Tercüme Odası • 175
Tersane Hendesehanesi • 183
Thomas L. Friedman • 265
Timur Kuran • 57, 58
Toplum Sermayesi • 108, 109,
316
Transparency International • 40
TRT • 201, 203
Tüccarzade İbrahim Hilmi [Çı-
ğıracan] • 67
Türkiye Bilimsel ve Teknik Araş-
tırma Kurumu • 190, 256,
273
Türkmenistan • 339
Türk'üm Özür Dilerim kitabı •
9, 217

U

Uluğ Bey • 171

Ü

ülkü- vizyon yerine • 171, 172,
198, 199, 200, 207, 272, 299
üst akıl • 317, 318, 319, 320, 336

V

Vahabiler • 144, 145, 286, 287

Vietnam • 80, 134

Vilfredo Pareto • 48, 171, 173,
190, 198, 314, 315, 316, 344,
345

Vizyon • 299

W

Wilhelm Röpke • 152

Wilhelm Tell • 23

William Clinton • 143, 144

Woodrow Wilson • 102

World Economic Forum • 70

Y

Yağmur Tanrısı • 316

Yahya Kemal • 185, 332

Yale • 170, 192, 193

Yeniçeri • 175, 201

Yılmaz Öztuna • 186

yolsuzluk • 11, 19, 25, 31, 39, 40,
41, 50, 56, 69, 88, 108, 109,
125, 138, 141, 147, 148, 178,
209, 211, 212

YÖK • 163, 190

Yusuf Has Hacıp • 27

Yuval Noah-Harari • 128, 148,
239

Z

Ziya Gökalp • 185, 186, 187, 331,
332

İSKENDER ÖKSÜZ

ALT AKIL: APTALLAR VE DİKTATÖRLER

₺25.00

/ panamayayinevi

/ panamayayincilik

/ panamayayincilik

www.panamayayincilik.com

ISBN 978-605-9371-71-1

9 786059 371711

Türkiye OECD üyesidir. OECD, kuruluşundan bu yana üye ülkelerin kişi başına gayri safi hâsıllarını bir grafiğe dökmüş. 1970'den, bu kitabı bitirdiğim 2010'lu yıllara kadar o grafikteki konumumuz değişmemiş. Bir türlü kalkınmış ülkeleri, OECD ortalamasını yakalayamamışız. Onlarla karşılaştırıldığında yarım asırlık bir sürünüş hâlindeyiz.

Bu kitabı bitirdiğinizde, niçin böyle olduğunu biraz daha kavrayacaksınız. Sonra da lütfen her gün dinlediğiniz nasıl yükseldiğimiz, kalkındığımız, herkesi kıskandırdığımız konusundaki nutukları hatırlayın ve artık karar verin ki bunları söyleyenler doğru söylemiyorlar. Bu ülkeyi büyük adamlar, olağanüstü güçler değil biz kalkındıracağız. Evet siz! Kalkındırarak olan da, başarısız olup süründürmeye devam edecek olan da sizsiniz, biziz...

Başka kimse değil. Bu ülkenin böyle sürünmesinin de asıl sebebi biziz. Aptallığımızla, cesaretsizliğimizle, bir kurtarıcı beklememizle, hareketsizliğimizle... Evet, biziz; sizsiniz.

Tabi rakiplerimiz var, tabi bizim kalkınmamızı istemeyenler var. Dünya bir milletler mücadelesi arenasıdır. Ama o rakiplere fırsat veren biziz. Unutmayalım ki biz başkalarının davranışlarından sorumlu değiliz. Başkalarının davranışlarını düzeltemeyiz de. Ama kendi davranışlarımızdan sorumluyuz. Kendi davranışlarımızı düzeltebiliriz. O halde kendimizi inceleyerek işe başlayalım.

Var mısınız?

